A FÖLDRAJZ FOGSÁGÁBAN
SZERZŐJÉNEK ÚJ KÖNYVE

FALAK

ÉLETÜNK KERÍTÉSEK ÁRNYÉKÁBAN

„Üdítően aktuális."
Peter Frankopan,
a *Selyemutak* szerzője

TIM MARSHALL

TIM MARSHALL

FALAK

ÉLETÜNK KERÍTÉSEK ÁRNYÉKÁBAN

PARK KÖNYVKIADÓ

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:
Tim Marshall: *Divided. Why We're Living in an Age of Walls*
Elliott and Thompson Limited, London, 2018

Fordította Máté Frigyes
Ursula K. Le Guin *A kisemmizettek* című regényének részletét (135. o.)
Adamik Lajos fordításában idézzük.

A fordítást szakmai szempontból ellenőrizte Zsuppán András

Somogyi-könyvtár, Szeged
S000747606

327
M36

SOMOGYI KÖNYVTÁR
958219
503 1881 21
SZTE

Copyright © Tim Marshall, 2018
Hungarian translation © 2020 Máté Frigyes
Magyar kiadás © 2021 Park Könyvkiadó, Budapest
Térképek © JP Map Graphics Ltd
Borítóterv © David Wardle

ISBN 978-963-355-668-9

Felelős kiadó Tönkő Vera
Szerkesztette Szalay Marianne
A szöveget gondozta Markwarth Ágnes
Műszaki szerkesztő Széplaki Gyöngyi
A borítót az eredeti felhasználásával készítette Oláh Gábor
Tördelte Kaposvári Franciska

Édesanyámnak, Margaret McDonaldnak,
aki hidak építésének szentelte az életét

BEVEZETŐ

Az Izrael és Ciszjordánia között húzódó határfalnál kevés barátságtalanabb vagy elrettentőbb van a világon. Bármelyik oldalról is kerülünk a közelébe, a földből előtörő építmény fölénk tornyosul, hatalmába kerít. A sivár acél- és betonszerkezettel szemben az ember eltörpül, nemcsak a mérete, hanem az üzenete miatt is. A fal egyik oldalán állunk mi, „ők" pedig a másikon.

Harminc évvel ezelőtt ledőlt egy fal, és ezzel látszólag kezdetét vette egy új korszak, amely a nyitottságról és a nemzetköziségről szól. 1987-ben Ronald Reagan elnök a kettéosztott Berlinben ellátogatott a Brandenburgi kapuhoz, és felszólította szovjet partnerét: „Gorbacsov úr, bontsa le ezt a falat!" Két évvel később a fal leomlott, és Berlin, Németország, majd a megosztott Európa újra egyesült. Azokban a lelkesítő időkben egyes értelmiségiek már a történelem végét jövendölték. A történelem azonban sosem ér véget.

Reagan felszólítása – „Bontsa le ezt a falat!" – az utóbbi években mintha alulmaradna az „erődítménymentalitással" szemben. Üzenetét kevesen hallják meg, nehezen kel versenyre a tömeges vándorlás félelmetes hullámaival, a globalizáció elleni hangokkal, a nacionalizmus erősödésével, a kommunizmus összeomlása és a szeptember 11-ei támadások következményeivel. Ezek azok a törésvonalak, amelyek az elkövetkező években is alakítják majd világunkat.

Sokszor hallunk az izraeli falról, az Egyesült Államok és Mexikó közötti határfalról vagy az Európában húzódó kerítésekről

– mégis kevesen tudják, hogy valójában sorra épülnek falak a határok mentén. Világjelenségről van szó: keverik és öntik a betont, anélkül hogy ez legtöbbünknek feltűnne. A 21. században már most több ezer kilométernyi fal és kerítés épült meg a világ számos pontján. Legalább 65 ország – az államok több mint egyharmada – épített akadályokat határai mentén; a második világháború óta felhúzott falak több mint fele az ezredforduló után épült meg.

Ha csak Európát nézzük, elképzelhető, hogy néhány éven belül hosszabb szakaszokon húzódik majd fal, kerítés vagy más akadály, mint a hidegháború csúcspontján. Először elválasztották egymástól Görögországot és Észak-Makedóniát, azután Észak-Makedóniát és Szerbiát, majd Szerbiát és Magyarországot. Idővel – amikor már egyre kevésbé döbbentünk meg egy-egy újabb szögesdrótos kerítésszakaszon – Szlovénia is elkezdte elkeríteni magát a horvát határa mentén, majd Ausztria tette ugyanezt Szlovénia felől. Svédország akadályokat helyezett ki, hogy távol tartsa a Dániából érkező illegális bevándorlókat, míg Észtország, Lettország és Litvánia védvonalaik erősítésébe kezdtek Oroszország felőli határaikon.

Európa azonban legkevésbé sincs egyedül: az Egyesült Arab Emírségek kerítést húzott fel Ománnal közös határán, Kuvait pedig az iraki határa mentén. Irak és Irán is elszigetelik magukat egymástól, ahogyan teszi ezt Irán és Pakisztán is – nem kevesebb mint 695 kilométeren keresztül. Közép-Ázsiában pedig Üzbegisztán – habár még tengeri kijárata sincs – mind az öt szomszédjától elzárta magát: Afganisztántól, Tádzsikisztántól, Kazahsztántól, Türkmenisztántól és Kirgizisztántól. A Tádzsikisztánnal közös szakaszon még aknákat is telepítettek. És lehetne folytatni a sort, hiszen akadályok választják el egymástól Bruneit és Malajziát, Malajziát és Thaiföldet, Pakisztánt és Indiát, Indiát és Bangladest, Kínát és Észak-Koreát, Észak- és Dél-Koreát és így tovább, világszerte.

Ezek a falak sokat elárulnak a nemzetközi politikáról, bár azok a szorongások, amelyeket jelképeznek, valójában átívelnek a falak által elválasztott államok határain. Az Európa-szerte megjelenő falak elsődleges célja, hogy megállítsa a tömeges vándorlást, de közben sok mindent elmondanak az Európai Unió szerkezetén belüli és a tagállamok közötti megosztottságról és instabilitásról. A Donald Trump elnök által az Egyesült Államok mexikói határán részben felépített fal szintén a délről érkező bevándorlókat hivatott megállítani, miközben megjeleníti a republikánus szavazók jelentős részének szorongását a változó demográfiai helyzet miatt.

A megosztottság a politika minden szintjére hatással van, a személyestől a helyin és az országoson át a nemzetköziig. Minden történetnek két oldala van, ahogyan minden falnak is. Ahhoz, hogy megértsük, mi történik a világban, tudnunk kell, mi osztott meg bennünket a múltban, és mi oszt meg bennünket még ma is.

*

Idézzük fel Stanley Kubrick *2001: Űrodüsszeia* című 1968-as tudományos-fantasztikus remekművének nyitójelenetét, amely *Az emberiség hajnala* címet viseli. Az afrikai szavannán a történelem előtti időkben előemberek/majmok egy kis törzse békésen iszik a saját kis tavából, amikor megjelenik egy másik törzs. Az első csoport tagjai szívesen osztoznak a vízen társaikkal, de az újonnan érkezett „másik" törzzsel már nem. Nagy rikoltozások közepette végül az új jövevények csoportja sikeresen átveszi az uralmat a vízlelőhely felett, a többiek pedig visszavonulásra kényszerülnek. Ha ezen a ponton az újak elég leleményesek lettek volna ahhoz, hogy készítsenek néhány téglát és kikeverjenek némi habarcsot, akkor körbefalazhatták volna új hódításukat, és képesek lettek volna azt megvédeni. Mivel azonban mindez több millió évvel ezelőtt

játszódik, a törzsek kénytelenek újra megküzdeni a vízért, amikor néhány nappal később az első csoport, ezúttal jobban felkészülve a harcra, visszatér, hogy visszaszerezze a területét.

Mindig is óvtuk a saját terünket, ahogyan a törzsekbe rendeződés, a kívülállóktól való félelem és az észlelt fenyegetésekre történő válaszadás szintén alapvető emberi viselkedésformák. Kapcsolatokat építünk egymással nemcsak a túlélés, hanem a társadalmi kohézió érdekében is. Csoportidentitások alakulnak ki, és ez gyakran konfliktusokhoz vezet másokkal. Erőforrásokért versengünk egymással, és megjelenik az identitáskonfliktus is – vagyis a „mi és ők" narratívája.

Az emberiség korai időszakában vadászó-gyűjtögető életmódot folytattunk: nem telepedtünk le, és nem tettünk szert olyan állandó erőforrásokra, amelyekre mások is igényt tartottak volna. Később, a világnak azon a részén, amelyet manapság Kis-Ázsiának és a Közel-Keletnek nevezünk, az emberiség gazdálkodni kezdett; ahelyett, hogy élelmet keresve vagy állataikat legeltetve messzire vándoroltak volna, az emberek szántani kezdtek, és várták, hogy a bevetett földek termést hozzanak. Hirtelen (legalábbis az evolúció léptékei szerint) egyre többünknek lett szüksége védelemre: falak és tetők kellettek lakhelyeinkhez és istállóinkhoz, kerítésekre volt szükségünk birtokaink lehatárolásához, erődítményekre, ahová visszavonulhattunk, ha megszállás alá került a területünk, és őrökre, akik megvédték az új rendet. Ezek funkcionális falak voltak, és sokszor be is váltak.

Beköszöntött tehát a falak kora, és ezek a hatalmas erődítmények azóta is izgalomban tartják fantáziánkat. Még ma is regélünk Trója, Jerikó és Babilon falairól, a kínai nagy falról, Nagy-Zimbabwéről, Hadrianus faláról, a perui inka falakról, Konstantinápolyról és megannyi hasonlóról. Ezek a falak nemcsak kilométereken át húzódnak, hanem korokon, térségeken és kultúrákon keresztül is,

egészen a jelenig. Napjainkban azonban keresőfények, elektromos áram és biztonsági kamerák egészítik ki őket.

Ez a fizikai megosztottság azonban szellemi megosztottságban is leképeződik, gondoljunk csak a kereszténység nagy egyházszakadására, az iszlám kettéválására szunnita és síita irányzatokra, vagy a közelebbi múltban a kommunizmus, a fasizmus és a demokrácia közötti küzdelemre. Ezek azok az eszmék, amelyek irányt mutattak civilizációink számára, identitással ruháztak fel bennünket, és megmutatták, hová tartozunk.

Thomas L. Friedman 2005-ben megjelent könyvének címe – *És mégis lapos a Föld* – azt a meggyőződést tükrözi, hogy a globalizáció óhatatlanul közelebb hoz bennünket egymáshoz. A globalizáció valóban fellendítette a nemzetközi kereskedelmet: elég egy kattintás, és Sanghajban valaki dobozba teszi és elküldi nekünk, amit rendeltünk. De ez nem feltétlenül egyenlő az egyesüléssel. A globalizáció falak építésére is ösztönzött, különösen a 2008-as pénzügyi válság után, amikor a pénzbőség elapadt. További vélt fenyegetésekkel szembesülve – mint a terrorizmus, az erőszakos összecsapások, a menekültek és a bevándorlás, a növekvő szakadék gazdagok és szegények között – az emberek egyre szorosabban ragaszkodnak saját csoportjukhoz.

A megosztottság új kora, amelyben élünk, tükröződik a digitális világ fejleményeiben is, ezek pedig csak rontanak a helyzeten. Mark Zuckerberg, a Facebook társalapítója abban hitt, hogy a közösségi média egyesíti az emberiséget. Később beismerte, hogy tévedett. Bizonyos szempontból persze közelebb kerültünk egymáshoz, ugyanakkor a közösségi média olyan új virtuális törzseknek is felerősítette a hangját, és lehetővé tette a megszerveződésüket, amelyek közül némelyek csak fröcsögnek és megosztottságot szítanak a világhálón. Úgy tűnik, soha korábban nem létezett ennyi törzs, és soha korábban nem volt a törzsek között ennyi konfliktus. Ezek a jelenkor

alapvető kérdései: hogy néznek ki a törzsek a modern világban? Vajon társadalmi osztályunk, rasszunk, vallásunk, nemzetiségünk szerint definiáljuk-e önmagunkat? És elképzelhető-e egyáltalán törzseink együttélése?

Mindez a „mi és ők" fogalmi rendszerében gyökerezik, és a fejünkben felhúzott falakról szól. Előfordul, hogy ez a „másik" eltérő nyelven beszél, vagy más a bőrszíne, esetleg más vallást követ, vagy eltérő dolgokban hisz. Nemrég szembesültem ilyesmivel, amikor Londonban találkoztam harminc fiatal, vezető újságíróval, akik a világ minden tájáról érkeztek egy képzésre, amelyen oktatóként vettem részt. Szóba hoztam az iraki–iráni háborút, amelynek során mintegy egymillió ember veszítette életét, és talán kissé meggondolatlanul azt mondtam, hogy „muszlimok gyilkoltak muszlimokat". Egy fiatal egyiptomi újságíró felpattant a székéből, és felkiáltott: nem tűri, hogy ilyet mondjak. Rámutattam a borzasztó háború statisztikáira, mire ő így válaszolt: „Valóban, de az irániak nem muszlimok."

A teremben megfagyott a levegő, és a szívembe mart, amikor végre megértettem, mire gondol. Az irániak többsége síita, ezért megkérdeztem a fiatalembert: „Azt állítja tehát, hogy a síiták nem muszlimok?"

„Igen – felelte –, a síiták nem muszlimok."

Az ilyen jellegű megosztottság nem az erőforrásokért folytatott versenyről szól, hanem arról, hogy azt hisszük, birtokában vagyunk az egyetlen lehetséges igazságnak, és emiatt az ellentétes nézeteket vallókat alsóbbrendűnek tekintjük. A felsőbbrendűség ilyen biztos tudata mellett gyorsan épülnek falak. Ha pedig az erőforrásokért történő verseny is bejön a képbe, a falak csak magasabbak lesznek. Úgy tűnik, most pont itt tartunk.

A világ sok szempontból jobb hely, mint a történelem során valaha volt. Az utóbbi néhány évtizedben több száz millió embernek

sikerült felemelkednie a mélyszegénységből, a malária előfordulási aránya csökken, a gyermekbénulást csaknem felszámoltuk, és csökken a gyermekhalandóság is. Vajon szívesebben élnénk a 16. században, mint a 21.-ben? Hiába rendelkezett óriási hatalommal és vagyonnal, I. Erzsébet királynő nagyságrendekkel többet szenvedett súlyos fogfájástól, mint egy átlagember ma a nyugati világban. Elért vívmányaink közül mégis sokat kockáztatunk. A második világháború utáni, a berlini fal leomlásával záruló korszakot egy új időszak váltotta fel, amelyben a közép fokozódó nyomás alá kerül, miközben a szélsőségek szirénhangjai egyre erősödnek. Nem állítom, hogy visszafelé mennénk, de ahhoz, hogy a nagyobb egység irányába haladhassunk, meg kell értenünk és tudomásul kell vennünk – sőt néha el is kell fogadnunk –, hogy milyen törésvonalak léteznek.

Könyvemben az egyszerűség kedvéért falnak nevezek mindenféle akadályt, kerítést, megosztottságot. Valamennyi fejezetben foglalkozom fizikai falakkal, amelyek többsége téglából és habarcsból vagy betonból és drótból áll. Ezek azonban a megosztottságnak okozatai, nem pedig okai. És a történeteknek csupán a kezdetét jelentik.

Lehetetlen lenne kitérni minden megosztott térségre. Ehelyett azokra koncentrálok, amelyek a legpontosabban illusztrálják az identitás problémáit napjaink globalizált világában: a migráció hatásait (Egyesült Államok, Európa, indiai szubkontinens), a nacionalizmust mint az összefogás vagy éppen a megosztottság mozgatóját (Kína, Egyesült Királyság, Afrika), valamint a vallás és a politika összemosódását (Izrael, Közel-Kelet).

Kína esetében egy erős nemzetállamot láthatunk, amelynek határain belül sok az olyan megosztottság – például regionális konfliktusok és életszínvonalbeli különbségek –, ami veszélyt jelent a nemzeti egységre, kockáztatja a gazdasági fejlődést és fenyegető a hatalomra nézve. A kínai kormánynak mindezek miatt kézben

kell tartania az irányítást a nép felett. Az Egyesült Államok szintén megosztott, de más okok folytán: a Trump-korszakban drámai mértékben megromlottak a faji kapcsolatok a „szabadság földjén", miközben a republikánusok és a demokraták között példátlan szakadék tátong, a politikai szembenállás minden korábbinál élesebb.

Az Izrael és a palesztinok közötti ellentét jól ismert, de olyan sok további törésvonal húzódik mindkét populáción belül, hogy megoldást találni szinte lehetetlennek tűnik. A Közel-Keleten a vallási és etnikai megosztottság szül gyakran erőszakot, ami a legtöbb esetben a síita és a szunnita muszlimok közötti küzdelem lecsapódása. Valamennyi incidens több tényezőre vezethető vissza, de lényegükben mind a vallásról szólnak, különösen a Szaúd-Arábia és Irán közötti regionális versengés. Az indiai szubkontinens népcsoportjainak mozgásai – napjainkban és a közeljövőben is – rávilágítanak a vallási üldöztetés elől menekülők kilátástalan helyzetére, ahogy sok gazdasági és klímamenekült sorsára is.

Afrikában a gyarmati korszak által hátrahagyott országhatárokat nehéz összeegyeztetni a mindmáig erős törzsi identitásokkal. Európa-szerte az EU lényege kerül veszélybe azzal, hogy ismét falakat emelnek, bizonyítva, hogy a hidegháborús évek különbségeit nem sikerült teljesen meghaladni, és hogy az internacionalizmus korában sem tűnt el maradéktalanul a nacionalizmus. Ahogy pedig az Egyesült Királyság elhagyta az EU-t, a Brexit felszínre hozta a Nagy-Britannián belüli megosztottságot: a régóta meglévő regionális identitásokat, valamint a globalizáció korában kialakult, frissebb társadalmi és vallási feszültségeket.

A félelem és instabilitás korában az emberek továbbra is csoportokat képeznek, hogy megvédjék magukat a vélt fenyegetésektől. Ezek a fenyegetések azonban nem csak a határokon kívülről érkeznek – megjelenhetnek a határokon belül is, ahogyan azt Kínában pontosan tudják.

Első fejezet

A NAGY TŰZFAL

Kína

Ahogyan a való életben, úgy a virtuális térben is szükség van szabadságra és rendre.

Hszi Csin-ping kínai elnök

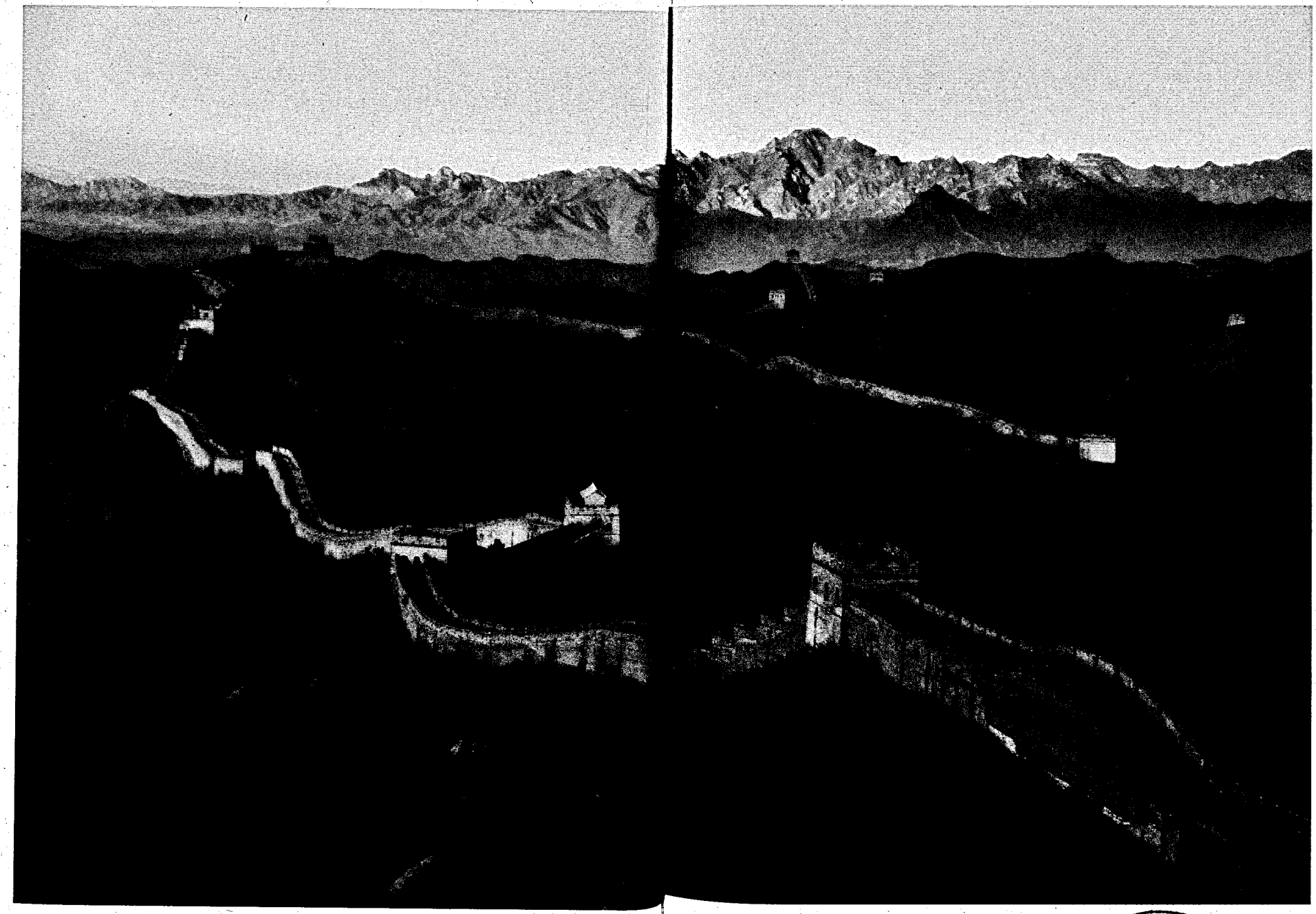

SOMOGYI KÖNYVTÁR
B58219
1881

Az előző oldalakon: A kínai nagy fal több mint 20 ezer kilométer hosszú, lényegében a szorosabb értelemben vett Kína és Belső-Mongólia egykori határa mentén húzódik

A kínai császárok mindig is azon voltak, hogy egyesítsék széttagolt, szerteágazó birtokaikat, és egységes egészet képezzenek belőlük. Hszi Csin-ping elnök ugyanezt teszi. Bár nem hívatja magát császárnak, hivatalos titulusainak hosszú sora – a Kínai Kommunista Párt (KKP) főtitkára, a Kínai Népköztársaság elnöke, a KKP Központi Katonai és Polgári Fejlesztési Bizottságának elnöke és így tovább – árulkodó: ő nemcsak a legfőbb vezető, hanem a legesleg-főbb vezető.

Minden hatalmas, amit irányít, de hatalmasak a kihívások is. Kína öt földrajzi időzónára kiterjedő területe nagyjából megegyezik az Egyesült Államokéval. Az etnikailag sokszínű ország lakossága 1,4 milliárd fő, és a sokszínűség abban is megmutatkozik, hogy lakói több tucat különböző nyelvet beszélnek. Kína soknemzetiségű birodalom, sajátosan kínai kommunista jellemzőkkel. Az öt földrajzi időzóna közül 1949 óta csak egy a hivatalos. Arra a kérdésre, hogy „Mennyi az idő?", a válasz úgy hangzik: „Annyi, amennyit Peking mond." Régóta ez a fő szabály, de Hszi mint 21. századi császár rendelkezik azzal a luxussal, amivel kevés elődje: a levegőből is megtekintheti birodalmát. És nemcsak a Himalájától a Japán-tengerig, a Góbi sivatagtól a Dél-kínai-tengerig tartó államterületet, hanem a ma már a bolygó egészére kiterjedő gazdasági birodalmat is.

Hszi okosan mutatja ki hatalmát. Elődeinél többet utazik. Az új Kína lehengerlő gazdasági erejének magabiztos tudatában keresi fel a világ fővárosait; indulás előtt azonban a repülőtérre vezető út emlékeztetheti arra, hogy milyen fontos Kína vezetőinek mindenkor biztosítaniuk a központ stabilitását. Ahhoz, hogy sikerrel járjanak,

az idők során megtanulták, miként lehet a sokféle megosztottság ellenére érvényesíteni az egység parancsát.

Ha Pekingből északkelet felé autózunk a repülőtéri gyorsforgalmi úton, a kínai nagy fal irányába, kívülállóként eleinte nem könnyű felismerni a népességen belüli válaszvonalakat, később azonban ezek egyre nyilvánvalóbbá válnak. Hszi ezeket azonnal észlelheti, hiszen a megosztottság több fajtája az ő életében jelent meg, némely pedig az ő vezetése alatt.

Elhagyva a városközpontot – a fogyasztói társadalom csillogó, neonfényárban úszó templomait és a gazdagok modern lakótömbjeit – az út hosszú kilométereken keresztül lakótelepi toronyházak mellett vezet, amelyekben a folyamatosan bővülő középosztály lakik. Ennél kijjebb laknak azok a gyári és ipari munkások, akik évről évre vidékről özönlenek a fővárosba és más nagyvárosokba. Egy helybéli könnyen meg tudja állapítani, melyik tömbben laknak a tehetősebbek, és melyeket húztak fel sietve az ide érkező tömegek befogadására. Mire eljutunk a kisebb városokig és falvakig, alig marad neonfény, és kevésbé feltűnő a fogyasztás is. Kína ezen részén a városok egyhangúak, színtelenek és spártaiak, nem igazán vonzóak. Egy külföldi számára elsősorban a mindent domináló szürkeség tűnik fel. Kína talán legnagyobb megosztottsága a város és a vidék, valamint a gazdagok és a szegények közötti különbségekben fedezhető fel. Ahogy azt látni fogjuk, a Kommunista Párt aggódik is emiatt, hiszen tudják: a népköztársaság egysége és stabilitása nagyrészt azon múlik, hogy sikerül-e áthidalni ezeket a szakadékokat. Ha nem, a hatalom markának kőkemény szorításából könnyen kicsúszik a nép.

Kína sikere szempontjából az egység mindig is kulcsfontosságú volt, ugyanakkor ez egyike a legnagyobb kihívásoknak is. A múltban a nagy fal fizikai és szimbolikus téren is meghatározó szerepet játszott az ország egyesítésében. Ha Hszi továbbautózna

a gyorsforgalmi úton, a repülőtér mellett elhaladva északkeleti irányban egy nyolcsávos autópályán találná magát, és eljutna ehhez az építményhez, amely megragadta a világ fantáziáját.

A nagy fal Mutienjü melletti szakaszához közelítve az autópálya elfogy alólunk, helyette egy egyszerű kétsávos út megy tovább, majd egyre ritkulnak az épületek, és zöldülni kezd a táj. Néhány kilométerrel a fal előtt egy parkolóban buszra szállunk át, amivel elmegyünk az aszfaltozott út legvégéig. Innen drótköteles felvonó visz tovább, de akár túrázva is megtehetjük a meredeken emelkedő, három kilométeres utat, adott esetben egy-egy kecskenyáj társaságában. Az idegenvezető nélküli kecsketúráról nem mi rendelkezünk – ha a kecskéknek úgy tartja a kedvük, követni fognak bennünket, ha nem, akkor nem. Bármely megoldást választjuk is, előbb-utóbb olyan látványban lesz részünk, amely kárpótol bennünket minden küszködésért.

Amikor először pillantottam végig a hegytetőkön kilométereken át végigvonuló téglaépítményen, nem voltam annyira lenyűgözve, mint, mondjuk, a Grand Canyon láttán. Nem is éreztem magam olyan parányinak, mint a világ legmagasabb épülete, a dubaji Burdzs Kalifa mellett állva. Azt sem éreztem, hogy a falból csak úgy áradna a politikai ideológia, ahogyan az a hidegháború csúcspontján a berlini falból sugárzott. De valami mégis történt. Helyesen vagy sem, de úgy éreztem: egy kicsit már jobban értem Kínát, mint korábban.

Ettől még nem lettem Kína-szakértő – a legkevésbé sem –, de attól a pillanattól fogva sokkal jobban tudtam értékelni az olyan fordulatokat, mint hogy „ősi kultúra", „az emberiség történelmének legnagyobb vívmánya" vagy éppen azt, hogy a népköztársaság lakói közül miért gondolják még mindig sokan úgy, hogy a világ két csoportból áll: a kínaiakból és a nem kínaiakból. Ugyanis a falat egyetlen leegyszerűsítő megfontolásból építették: az egyik felén volt a civilizáció, a másikon pedig a barbárság.

Dél felé, mögöttem terül el a hanok által lakott Középső Birodalom belső része. Észak felé, a távolban, a hegyeken túl kezdődik a sztyeppe és a mongóliai sivatag, amit jobbról Mandzsúria, balról pedig Hszincsiang tartomány fog közre.

Mintegy 2500 évvel ezelőtt, mielőtt a fal felépült volna, az északi hegyek bizonyos fokú védelmet nyújtottak a hanoknak, akik az Észak-kínai-alföld termékeny vidékein letelepedve alakították ki társadalmaikat. A hegyi szorosokon átkelve azonban rendszeresen betörtek hozzájuk mindhárom környező térségből portyázó csapatok, esetenként teljes hadseregek, melyek eljutottak a feudális államok termékeny síkságaira és az olyan városokhoz, mint Peking, Lojang és Kajfeng. A kínaiak mindezek hatására hosszú évszázadok során felépítették a „mi és ők" kvintesszenciális – és kőbe vésett – jelképét.

A neves amerikai sinológus, John King Fairbank írta le talán legtalálóbban a nagy falat: „demarkációs vonal, amely elválasztja egymástól a sztyeppét és a bevetett földet, a nomadizmust és a mezőgazdaságot, a barbárságot és a civilizációt". Ez jól illett az akkoriban uralkodó „sinocentrikus" szemlélethez: az abbéli meggyőződéshez, hogy Kína a világ kulturális középpontja és legfejlettebb civilizációja. A hanok azt is vallották, hogy a kínai császár a Föld egyetlen uralkodója, akinek felhatalmazása magától a mennytől ered, ezért ő a világ valódi császára. Ebből nemcsak a többi uralkodó alárendeltsége következett, hanem az is, hogy minden más civilizáció alacsonyabb rendű a kínainál. A más etnikumú közeli szomszédokat a császár uralma alá kellett vonni, bár továbbra is rendelkezhettek helyi vezetőkkel. A közeli barbár államok élén állhattak ugyan királyok, de el kellett fogadniuk, hogy kevesebbek a kínai császárnál. És még a távolabbi vidékek, mint Hszincsiang, Jáva és Japán is csak „alárendelt államoknak" számítottak, amelyek hódolattal tartoztak a Középső Birodalom iránt. Ilyen világnézet

birtokában nem lehetett könnyű barátokra szert tenni, de az tagadhatatlan, hogy a hatása nagy volt, és hosszú időn keresztül be is vált.

A nagy fal évszázadokon át fokozta Kína biztonságát: összetartó erőt jelentett az állam számára, és stabilitást nyújtott, aminek köszönhetően fejlődhetett a gazdálkodás az ország nyugati és északi régióiban. Nyugat felé húzódva a fal megvédte a Selyemút egy szakaszát, ezzel szintén elősegítve a gazdasági növekedést. Leghosszabb kiterjedése idején – beleértve a párhuzamos falakat is – a védvonal több mint 20 ezer kilométeres volt. Hogy megértsük, milyen léptékről beszélünk: ez a távolság megfelel annak, mintha négy, egymással párhuzamos falat húznánk az Egyesült Államok keleti partjától a Csendes-óceánig, és még bőven maradna téglánk.

Bár az évek során csökkent a fal fizikai, országegyesítő szerepe, a nemzeti öntudat fontos jelképe maradt – olyannyira, hogy amikor 1949-ben hatalomra kerültek a kommunisták, Mao Ce-tung is megemlítette a falat egy, a hosszú menetelésről szóló versében. A *Liu-pan hegy* című költeményében így ír:

Magas égen ritkás felleg,
a vadludak délre tűnnek.
A Nagy Falon átkelünk mi,
*innen oda húszezer li.**

Az utolsó előtti sor később népszerű közmondássá vált: „Aki nem jut el a nagy falig, nem hős", vagyis nem is számít igazi hősnek, aki nem birkózik meg komoly nehézségekkel.

A vers okozott bizonyos problémákat az új rezsim alatt, mivel a jelek szerint a kommunisták közül sokan eltérő véleménnyel voltak a falról. Egyesek az ország feudális múltja jelképének tartották, és

* Weöres Sándor fordítása

amondók voltak, hogy „el kell engedni", sőt egyenesen arra buzdították az embereket, hogy rongálják meg. Mások azonban – mivel maga Mao is írt róla – „Mao elnök szellemében" fel akarták keresni a falat. Ha ellátogatunk a fal Mutienjü melletti szakaszához, a hegytetőn láthatjuk a hatalmas fehér jelekkel elhelyezett feliratot: „Hűség Mao elnökhöz." Kína 1949-ben elfogadott himnusza is megemlíti a falat, egyértelmű tehát, hogy a párt elismerte kulturális és történelmi jelentőségét. Ennek ellenére leginkább nem vettek róla tudomást – eleinte legalábbis biztosan nem. A kulturális forradalom alatt a legbuzgóbb vörösgárdisták tevékenyen részt vettek a fal rombolásában, szerintük ugyanis része volt a „négy réginek" – régi hagyományok, régi kultúra, régi szokások és régi eszmék –, amelyeknek nem volt helyük az új Kínában.

Mao 1976-ban meghalt, és vele együtt véget ért a kulturális forradalom is. 1978 után az új vezető, Teng Hsziao-ping hozzálátott a fal módszeres újjáépítéséhez. Eleinte lassan haladtak – hiszen a Mao utáni első években azért illett óvatosnak lenni –, de 1984-re Teng elég magabiztossá vált ahhoz, hogy felszólítsa honfitársait: „Szeressük Kínát, és állítsuk helyre nagy falunkat!" Valószínű, hogy e konkrét esetben egyik szemével a turizmust és a valutaárfolyamot is figyelte: a kommunista vezetés kezdte elfogadni a kapitalizmus bizonyos elemeit, és pontosan tudta, milyen hátrányba került Kína a világ más részeihez képest. Elfogadtak tehát egy sor olyan törvényt, amely tiltotta a fal bármely részének rongálását, összefirkálását vagy darabjainak eltávolítását, és közben – változó eredményekkel – folytatódott a rekonstrukció és a turisták bevonzására tett kísérletek is.

A nagy fal óriási szerepet játszott a kínaiak és a világ más részein lakók közgondolkodásában és fantáziájában – noha egyes történészek állítják, hogy az európaiakat jobban foglalkoztatta a fal, mint magukat a kínaiakat, és ez a tény magában Kínában is hozzájárult az építmény ismertségéhez és az azzal való azonosuláshoz. A fal

tehát központi szerepet töltött be Kína meghatározásában mind kívülről, mind az ország határain belül.

Katonai szempontból valójában legfeljebb részben volt sikeresnek tekinthető. Kétségtelen, hogy korai jelzőrendszere, védművei és stratégiai pontjai nyújtottak bizonyos fokú védelmet, de mint láttuk, semmiképpen sem volt áthatolhatatlan. Felbecsülhetetlen volt azonban a fal szimbolikus jelentősége mint védvonal és választóvonal a hanok és a „kívülállók" között, napjainkban pedig egy nagy és ősi kultúra világszerte ismert ikonja.

*

De mi a helyzet az új Kínával, egy nagy és modern kultúrával? Csin Si Huang-ti, a Csin-dinasztia alapítója sikerrel egyesített hét hadakozó fejedelemséget i. e. 221-ben, hogy létrehozza Kínát – attól még azonban, hogy egy ország huszonhárom évszázada létezik, nem biztos, hogy a következő száz évet is megéri.

A kínaiak nem szívesen beszélnek külföldiekkel országuk gondjairól vagy megosztottságáról. Míg Nagy-Britanniában vagy Franciaországban nem nehéz találni valakit, aki lelkesen elmagyarázza, hogy szerinte miért halad országa éppen a totális romlás irányába, Kínában hazafiatlanságnak és arcvesztésnek tekintik, ha valaki bírálja az államot. Persze ez kockázatos is lehet, hiszen Kína továbbra is egypárti diktatúra.

Ennek ellenére az ország 23 tartományában, négy tartományi jogú városában, öt autonóm és két különleges igazgatású területén igenis vannak problémák és van megosztottság. Az egyik legnagyobb választóvonal a hanok lakta belső terület és az azt félkörívben körülvevő, eredetileg nem hanok lakta térségek között húzódik: északkelet felé terül el Mandzsúria, északon Belső-Mongólia, északnyugaton Hszincsiang és nyugaton Tibet. Valamennyi

kulcsfontosságú a biztonság, a természeti erőforrások és a kereskedelem szempontjából, de nem mind elégedett Kína uralmával. Mandzsúria ma már teljesen a hanoké, de a többi terület valamelyest őrzi saját identitását, nyelvét, szokásait, illetve – Hszincsiang és Tibet esetében – fenntartja saját vallását (az iszlámot és a tibeti buddhizmust) és szeparatista mozgalmait is.

Kína évszázadokon keresztül próbálta irányítása alá vonni Hszincsiangot (más néven Kelet-Turkesztánt) és az ottani ujgurokat, de a lakosság sosem fogadta el teljes mértékben Peking uralmát. A 18. és a 19. században több felkelésre is sor került, az 1930-as években pedig rövid ideig létezett egy Kelet-turkesztáni Iszlám Köztársaság is. Később, 1949-ben Mao a Kínai Népköztársasághoz csatolta Hszincsiangot, amely az ország teljes mai területének mintegy egyhatodát teszi ki. Ahhoz azonban, hogy megértsük, milyen kopár és ritkán lakott vidékről beszélünk, érdemes megjegyezni, hogy Hszincsiang közel feleakkora, mint India, lakossága viszont Indiáénak csak kevesebb mint 2%-a.

Az azóta eltelt évtizedekben han letelepedők tömege özönlötte el Hszincsiangot, és ma már ők teszik ki a 25 milliós lakosság közel felét. Ez a térfoglalás azonban ellenállást váltott ki. Az ujgurok arra panaszkodnak, hogy el vannak zárva a jobb állásoktól, és zaklatják őket az állami irányítású építőipari vállalatok által létrehozott milíciák. Időnként sor kerül zavargásokra és etnikai összeütközésekre is. A tiltakozás általában a jogrendszer keretein belül marad, de kisebb mértékben jelen van a terrorizmus is, amelyet részben az Irakból és Szíriából hazatért muszlim harcosok folytatnak. Valószínű, hogy a közép-ázsiai köztársaságok dzsihádista szervezetei támogatják őket pénzzel és szükség esetén menedék nyújtásával. A kínaiaknál mindenesetre megszólalt a vészcsengő, amikor az Iszlám Állam terrorszervezet közzétett egy videót, amelyen ujgur férfiak gyakorlatoznak Irakban, és kijelentik, hogy

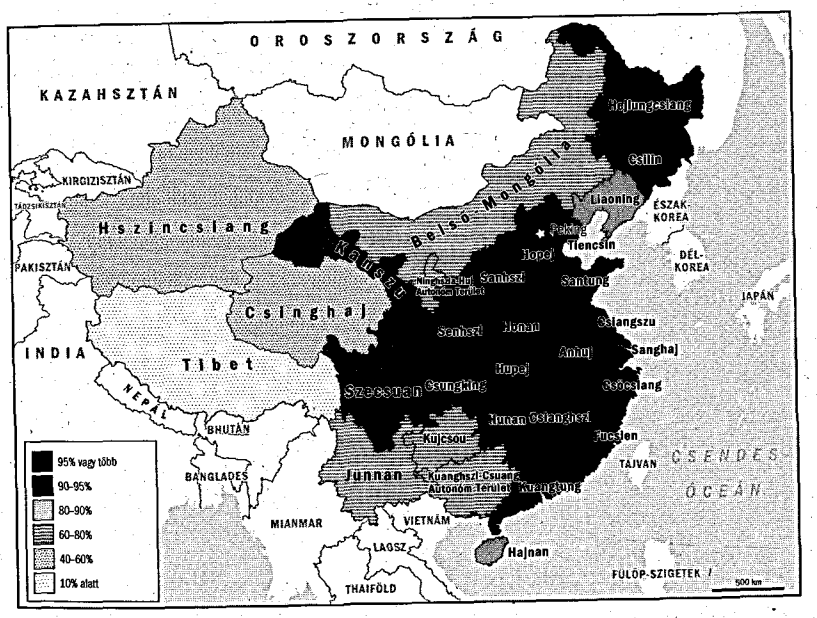

A han népesség eloszlása a kínai tartományokban (2010)

kitűzik a zászlajukat Kínában, illetve hogy „patakokban fog ömleni" a vér.

2017 tavaszán etnikai zavargásokra került sor a térségben az ujgurok és a hanok között; válaszul állig felfegyverzett állami katonák jelentek meg, komoly erődemonstrációt tartva. A Kommunista Párt területi vezetője azt ajánlotta, hogy a katonák „temessék el a terroristák tetemeit a nép háborújának hatalmas tengerében". Hszi elnök valamivel visszafogottabb volt, és megelégedett azzal, hogy felszólított egy „nagy vasfüggöny" felhúzására Hszincsiang védelmében; arra figyelmeztetett továbbá, hogy az etnikai ellentéteknek Kínában nincs helyük: „Ahogyan az ember óvja saját látását, úgy kell óvnia az etnikai egységet is", mondta. 2018 elején ezt az egységet Hszi úgy látta megvalósíthatónak, hogy elrendelte, költöztessenek

be egymillió kommunista párti tisztségviselőt a helyi ujgur családokhoz. A kötelező „vendégeskedés" során a „vendéget" fogadóktól elvárják, hogy részletesen számoljanak be a hozzájuk érkezőknek politikai nézeteikről, ezzel szolgálva az etnikai kapcsolatok javítását. Egyfajta keveréke ez a kínai családi panziónak és Orwell Szeretetminisztériumának – a 101-es szoba ebben az esetben azonban a családok nappalija.*

A forrongás ellenére kevés az esélye annak, hogy enyhül Peking szorítása. Hszincsiang egyfajta pufferzónaként szolgál, az Új Selyemút mentén helyezkedik el, ezért a nemzetközi kereskedelem szempontjából is kulcsfontosságú, és kiterjedt szénkészletekkel rendelkezik, amelyekre az energiaéhes Kínának nagy szüksége van. A hatóságok mindazonáltal komolyan aggódnak a tartományban zajló események miatt. A hszincsiangihoz hasonló megosztottság és nyugtalanság aláásható a Kommunista Párt tekintélyét, amely azon alapul, hogy a párt a hatalom kizárólagos birtokosa és a nép egyedüli védelmezője.

Hasonló a helyzet Tibetben is. Stratégiai szempontból pufferzóna szerepet tölt be az ország belső része peremén, és nem engedi, hogy a kínai–indiai határon India ellenőrizze a magaslatokat. A Himalája fizikai akadályt képez a két ország között, és valószínűleg a hegységnek köszönhető, hogy sosem került sor komolyabb összetűzésre a két szomszéd között. A térség ráadásul lehetővé teszi Kínának vizei védelmét is: Tibetet Ázsia víztornyának is szokták nevezni, olyan sok jelentős folyó indul innen.

Ha Tibetet a három hagyományos tibeti tartománynak tekintjük, összesen közel két és fél millió négyzetkilométernyi területről

* 2018-tól kezdve a nemzetközi sajtóban egyre több hír jelent meg arról, hogy Kína tömegesen zárja átnevelő táborokba a tartomány ujgur és más etnikai kisebbségekhez tartozó lakosait. Feltételezések szerint ezekben a táborokban akár egymillió embert is fogva tarthatnak. – *A szaklektor*

beszélünk: majdnem négyszer akkora, mint Franciaország, vagyis Kína területének nagyjából a negyedét teszi ki. Tibet alatt Peking azonban csak a Tibeti Autonóm Területet érti, amelyet azt követően hoztak létre, hogy Kína 1950-ben megszállta az országrészt. Kiterjedése kevesebb mint a fele az eredeti három tartományénak, mivel a többi területet beolvasztották más kínai régiókba, és a Kínában élő tibeti népesség mindössze egyharmadának ad otthont.

Miként az ujgur muszlimok, a tibeti buddhisták is őrzik a han kínaiakétól eltérő, határozott identitástudatukat. Az önállóság visszaszerzésének reménye azonban mindkét nép esetében gyakorlatilag szertefoszlott. Becslések szerint Tibet lakosságának ma már a fele han. Nehéz pontos adatokhoz jutni, de számítások szerint körülbelül 6 millió tibeti és 6 millió han él a terület egészén, a nagyobb városokban egymás mellett, még ha gyakran külön városrészekben is, a vidéki területeken viszont még mindig a tibetiek vannak többségben.

Az állam úgy véli, az etnikai ellentétek mindaddig könnyen kezelhetők, amíg a han lakosságon belüli különbségeket sikerül elsimítani. És valóban ezek azok a törésvonalak, amelyek Kína hosszú távú prosperitását és egységét a leginkább veszélyeztetik. A Kommunista Párt rendkívül komolyan is veszi ezt a veszélyt, hiszen megtanulták a történelemből, hogy mi történik, ha a széttöredezettség meggyengíti az államot.

A 19. században Kína szempontjából jelentős fordulat következett be a nemzetközi kereskedelem működésében. Korábban mindig is a Közép-Ázsián keresztül vezető szárazföldi kereskedelmi útvonalak voltak a legfontosabbak az ország számára, innentől azonban a tengeri szállítás került előtérbe. Ez a változás nem teljesen önként következett be: a britek és más külföldi hatalmak katonai erejükre támaszkodva erőltettek számukra kedvező kereskedelmi egyezményeket Kínára. A külfölddel folytatott távolsági

kereskedelem súlypontja a csendes-óceáni partvidékre helyeződött át, ami elősegítette az itteni közösségek fejlődését, de rontotta az ország belsejének lehetőségeit, és kevesebb pénz maradt infrastruktúrájának fejlesztésére is. Miközben tehát a partvidékek szárnyaltak, a nyomorgó parasztok továbbra is reménytelenül nyomorogtak – a külföldiek pedig egyre nagyobb befolyásra tettek szert. Ez aláásta a központ hatalmát a régiók felett, és hozzájárult az állam szétesésához: a lakosság megosztottsága miatt a központ sem maradhatott ép. A rendkívüli módon meggyengült Kína tehetetlenül nézett szembe először a „barbár" nyugati gyarmatosítókkal, majd a polgárháborúval, végül pedig 1931-től a régi ellenség, Japán inváziójával.

A második világháborút követően, miután megnyerték a polgárháborút, a kommunisták látták, hogy valamilyen módon újra kell egyesíteniük az országot. A kommunista rezsimek nem liberális beállítottságukról híresek, ahogyan arról sem, hogy lazán kezelnék a szabályokat, és rajonganának a hatalommegosztásért: a külföldieket elzavarták, és minden fontosabb pozícióba pártkádereket ültettek. Mao alatt brutálisan elnyomtak minden ellenállást a tartományokban, és a hatalmat a pártközpontban összpontosították, amelynek székhelye az 1949-től ismét az ország fővárosaként szolgáló Peking volt.

A fejlett világhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatok jelentős részét elvágták, aminek köszönhetően részben megvalósult a kommunizmus nagy célkitűzése: az egyenlőség. A partvidékek hamarosan pont olyan szegények lettek, mint az ország belseje, ezzel megoldva a területek közötti egyenlőtlenség kérdését. A pártvezetőktől eltekintve a lakosság többsége évtizedeken át szegénységben élt, miközben Mao konszolidálta a hatalmát, és irányítása alá vonta a nem han lakosságú térségeket.

De hiába egyesítette Mao újra az országot, beáldozta a fejlődést, ráadásul pont azokban az időkben, amikor a régió más országai

sikerrel csatlakoztak a világgazdasághoz, és a gyors fejlődés útjára léptek. Japán, Dél-Korea, Szingapúr és mások mind lekörözték Kínát gazdasági téren, némelyikük katonailag is. Ha ez a trend folytatódik, az nemcsak Kína biztonságát, hanem a belső kohézióját is fenyegette volna, amikor mindenki számára kiderül, milyen lemaradásban vannak a kínaiak.

Mao utóda, Teng Hsziao-ping vett egy nagy levegőt, és kockáztatott: ha a kínai fogyasztók túl szegények ahhoz, hogy megengedhessék maguknak a Kínában gyártott termékek többségét, akkor újból meg kell nyitni a gazdaságot a külvilág felé. Ez a Csendes-óceánon keresztüli kereskedelmet jelentette, aminek következtében a partvidéki térségek ismét gyorsabban kezdtek gazdagodni, mint az ország belseje; ez pedig magában hordozta annak kockázatát, hogy megismétlődnek a 19. és a 20. század törései.

Versenyfutás kezdődött tehát az idővel, és ez a verseny még ma is tart. A kialakított stratégia olyan gazdaságpolitikára épül, amely – történjék bármi – kegyetlen tempót diktál. Kínának folyamatosan termelnie kell, a világnak pedig folyamatosan fel kell vásárolnia a kínai termékeket. Ha csökkenne a kereslet, Kína – más átlagos kapitalista rendszerekkel ellentétben – nem engedheti meg magának, hogy csökkentse a gyártás volumenét. Folytatni kell a termelést, a gyárakat üzemeltetni, a bankokat pedig támogatni kell. Mindegy, mekkora a túltermelés, legfeljebb megpróbálják a termékek egy részét külföldön mélyen áron alul értékesíteni, vagy még többet adnak el belőlük a belföldi lakosok közül azoknak, akiknek van pénzük ilyesmire. Csak egy dolog számít: a rendszer nem állhat le, különben vele együtt áll le az egész ország.

Lenyűgöző kapitalista adaptációja ez a régi szovjet kommunista rendszernek, amelyben annyi traktort gyártottak, amennyit az állam előírt, függetlenül attól, hogy éppen mennyire volt szükség. E berendezkedésnek köszönhetően több száz millió kínai

emelkedhetett fel a szegénységből – jelentős környezeti károk árán, és újból előidézve a partvidéki térségek és az ország belső területei, valamint a gazdagok és a szegények közötti szakadék mélyülését.

Az utóbbi években kismértékben csökkent ugyan a vidéki és a városi munkások fizetése közti különbség, de a városokban dolgozók átlagosan még ma is háromszor annyit keresnek, mint a vidékiek. A világ kevés országában lehet találkozni a kínainál nagyobb mértékű jövedelmi egyenlőtlenséggel, amitől kialakulhatott egy olyan érzés, hogy a pénztermelő gépezet nem a tömegek érdekeit szolgálta, hanem csak kevesekét – leginkább a kínai szlengben csak „Csao családnak" nevezett fejesekéit. A szófordulat egy 1921-ben megjelent regény egy sorára utal. Lu Hszün *A-Q hiteles története* című művében egy gazdag klán feje teszi fel egy szegény rokonfélének a kérdést, amit egy jól irányzott pofon követ: „Talán azt hiszed, hogy méltó vagy a Csao vezetéknévre?" A kifejezés 2015-ben kezdett terjedni a kínai interneten, és mára a „Csao vagy nem Csao" azt jelenti, hogy valaki „vagy vagyonos, vagy nincstelen".

A világ minden országában létező jelenség a vagyoni egyenlőtlenség, és mindenhol találkozni a fentihez hasonló mondásokkal. Kínában viszont páratlan mértékű a szakadék, és a népesség félelmetes százaléka áll annak rossz oldalán. A Pekingi Egyetem 2015-ös felmérése „a kínai lakosság jólétéről" (China Family Panel Studies) arra a következtetésre jutott, hogy a vagyoni egyenlőtlenség összességében növekszik az országban. A jelentés szerint a kínai háztartások 1%-a birtokolja az ország vagyonának egyharmadát, miközben az ország háztartásainak legszegényebb 25%-a a vagyon csupán 1%-án osztozik. Ezek az egyenlőtlenségek az 1979-es gazdasági nyitásban gyökereznek.

A kormány tökéletesen tisztában van vele, hogy ez a fajta megosztottság milyen problémákat és veszélyeket hordoz, különösen mivel egy 2015-ös internetes felmérés szerint a vagyoni egyenlőt-

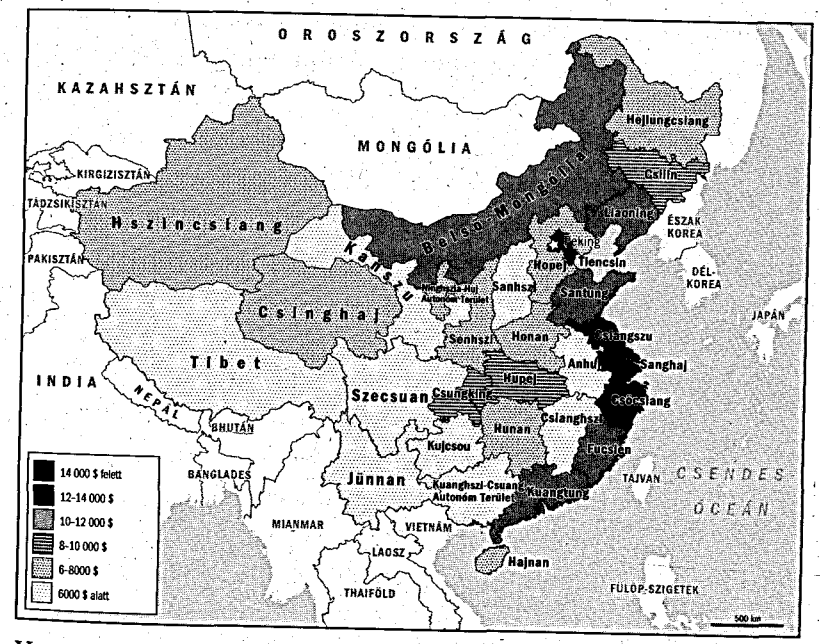

Vagyoni eloszlás a kínai tartományokban; egy főre jutó GDP (2010)

lenség – valamint annak az egészségügyre és az oktatásra gyakorolt hatása – áll az első helyen azon témák sorában, amelyekkel az emberek szerint a kormánynak foglalkoznia kell. A felmérésről szóló tudósításában a *People's Daily* című angol nyelvű kínai napilap megjegyezte: „Az egyenlőtlenségek fokozódnak, és amennyiben nem sikerül rájuk hatékony megoldást találni, komoly kockázatot jelenthetnek a társadalmi stabilitásra nézve, ezáltal pedig gátjaivá válhatnak a jövőbeli társadalmi fejlődésnek."

A megosztottság generációk között is felfedezhető: sok idősebb kínai nosztalgiával gondol vissza a Mao-korszakra és az „egyenlőségre". Gyanakvással tekintenek a fiatalabb nemzedékre, amelynek képviselői között több a városi lakos, a magasabb iskolai végzettségű

és a fogyasztói társadalom híve – de legalábbis erre törekszenek. A Kommunista Párt jövője múlik azon, mit tud számukra kínálni – de ez fordítva is igaz.

Kína nem engedheti meg, hogy a társadalomban kialakult törésvonalak elmélyüljenek. A kormány többek között azzal enyhítene a helyzeten, hogy a korábbinál jóval nagyobb városi fogyasztói réteget hozna létre, hogy a gazdaság ne roppanjon meg, ha a külföldi export visszaesik. Többféle becsléssel találkozni, de nagyságrendileg több mint 150 millió kínai hagyta hátra a vidéket ebben a században, és ez a szám szakértők szerint még emelkedni fog. A fiatalabb generációk azok, amelyek elköltöznek vidékről; aránytalanul sok közöttük a férfi, ugyanis sok házas férfi utazik a városokba munkát keresni, hátrahagyva családtagjait, hogy ők a földeken dolgozzanak. Ennek ellenére fontos megjegyeznünk, hogy még napjainkban is mintegy 900 millió kínai él vidéken, és hozzávetőlegesen 500 millió lakik városokban.

Az átalakulás gyorsan zajlik, a tempó pedig csak fokozódni fog. Peking 2026-ra további 250 millió fő áttelepülésével számol, vagyis addigra a lakosság fele városlakó lesz. E cél elérése tömegek átköltözésével jár, falvakat rombolnak le, és új városok, megavárosok, utak és gyorsvasutak épülnek. A vándorlás továbbra is elsősorban nyugatról keletre történik: a nyugati részek még mindig vidékiesebbek, és itt magasabb az írástudatlanok aránya is, míg az ország keleti területei – különösen a partvidékekhez közeledve – egyre városiasabbak, és mindinkább a technológia, az ipar és az üzleti élet felé orientálódnak.

E tömeges vándorlás felszínre hozott és súlyosbított egy másik törésvonalat is a városi lakosságon belül, mégpedig a gazdagok és a szegények között. Ezt a törésvonalat a hukou rendszer hozta létre. Ez az ország társadalmi struktúrájában gyökerező regisztrációs rendszer az egyik oka annak, hogy a vidéki lakosokat tartósan másodrendű állampolgároknak tekinthetik.

A hukou rendszer régebbi, mint a nagy fal: eredete egészen a Hszia-dinasztiáig nyúlik vissza (i. e. 2070–1600), ekkor kezdték valamennyi család minden tagját regisztrálni. 1958-ban a Kommunista Párt újjászervezte a rendszert, és – továbblépve – elkezdte az embereket vidéki vagy városi lakosként is kategorizálni. Ez nem csak arra volt jó, hogy mindenkit nyomon lehetett követni: a cél a városi területek felé irányuló migráció lassítása volt – hiszen ezek a területek akkor még nem lettek volna képesek nagyobb tömegek befogadására –, és azt sem akarták, hogy a vidéki és a városi lakosok között az előző században kialakult ellentétek újra létrejöjjenek.

A rendszer mind a mai napig létezik, valamennyi állampolgár nevét, szüleinek nevét, születési dátumát, házastársát stb. kötelező regisztrálni – ahogy sok más országban is. De az, hogy az embert hol regisztrálják, Kínában meghatározza, hogy hol él, és – lényeges módon – hol kaphat állami segélyt és milyen módon. A főbb törésvonalak a helyi kontra nem helyi, és mezőgazdasági kontra nem mezőgazdasági kategóriákban jelentkeznek.

Tegyük fel, hogy családunk nem mezőgazdasági dolgozó sanghajiként szerepel a nyilvántartásban. Ezáltal azonnal megnyílik előttünk a város egészségügyi és oktatási szolgáltatásainak széles köre. Egy a *China Economic Review*-ban megjelent tanulmány szerint például Pekingben 1998-ban tizenkétszer magasabb volt a diákonkénti oktatási normatíva, mint Kujcsou tartományban; ez az arány 2001-re tizenötszörösre emelkedett. Ezzel szemben ha családunk mezőgazdasági dolgozóként van nyilvántartva egy Sanghajtól 1600 kilométerre nyugatra fekvő vidéki körzetben, a számunkra elérhető helyi iskolák színvonala jóval gyengébb a sanghajiakénál, és szociális szolgáltatásból is csak kevesebbhez, valamint alacsonyabb színvonalúhoz férünk hozzá. Kemény fizikai munka az osztályrészünk, ami a gyakorlatban sok esetben pusztán a létfenntartásra elegendő paraszti gazdálkodást jelenti.

Sanghajba költözünk tehát, hogy gyári munkát keressünk. Fizetésünk azonnal magasabb lesz, sőt talán haza is tudunk küldeni valamennyi pénzt. A rendszerben azonban továbbra is „vidéki mezőgazdasági munkásként" szerepelünk, ezzel pedig Sanghajban nem vagyunk jogosultak sem társadalombiztosításra, sem egészségügyi ellátásra. Ha megházasodunk vagy gyermekünk születik, a nyilvántartás szintén nem teszi lehetővé, hogy gyermekünk Sanghajban járhasson iskolába. Így keletkezett az a vidéki eredetű migráns munkásokból álló, kiterjedt városi alsó osztály, amelynek tagjai részben elesnek a szociális szolgáltatásoktól. Vidéken is másodrendű állampolgárnak számítottak, és most a városban is annak minősülnek.

Nincs könnyű helyzetben az állam, amikor megoldást keres erre a problémára. Az egyik lehetőség, hogy forradalmian átalakítja a vidéki szociális támogatások rendszerét, és felzárkóztatja az elmaradottabb területeket a városok színvonalához. Ez azonban nemcsak rengeteg pénzbe kerülne, de azzal is járhat, hogy az emberek vidéken maradnak éppen akkor, amikor az állam pontosan tudja, hogy gazdaságpolitikájának sikere érdekében még mindig szüksége van a városi fogyasztói réteg növelésére. Ami pedig még rosszabb lehetőség: előfordulhat, hogy a már a városokba települtek visszaköltöznek vidékre. Ez pedig véget vetne a gazdasági csodának, a munkanélküliség az egekbe szökne, és társadalmi káosz következne be.

Pekingnek muszáj valamiféle egyensúlyt létrehoznia. Fenn kell tartania a hukou rendszert a városokban azok számára, akik vidékről érkeztek, és közben összességében emelnie kell a szociális szolgáltatásokra fordított kiadásokat, hiszen a városok folyamatosan növekednek. Emellett valahogy – ideális esetben a fentiekkel párhuzamosan – javítania kell a vidék életszínvonalát, miközben továbbra is a városiasabb területek felé kell terelnie az embereket, adott esetben úgy, hogy az ország belsejében új városokat hoz létre.

Ez meglehetősen komoly feladat, a megoldás pedig a legkevésbé sem magától értetődő. Eltekintve a gigászi költségektől, igazi logisztikai kihívás ilyen sok új városias települést létrehozni az ország területén szétszórva. Pekingben felmerült, hogy szélesebb hatáskörökkel ruháznák fel a regionális kormányokat, hogy azok kivethessenek helyi adókat, földek eladásával jövedelemre tehessenek szert és saját belátásuk szerint hasznosíthassák a bevételeket. Ez akár be is válhat. De ha nem, Peking kénytelen lesz mentőövet dobni a helyi kormányzatoknak, ha pedig mégis sikerrel jár, az akár a párt által rettegett regionalista törekvéseket is táplálhatja.

Úgy tűnik, Teng tisztában volt vele, hogy hazardírozása eredményeként sok ilyen kihívással kell majd megbirkóznia az országnak. Az akkor 82 éves kommunista vezetőt 1986-ban Mike Wallace, a CBS News riportere kérdezte a hetvenes években elhangzott és Tengnek tulajdonított meglepő kijelentésről, amely szerint „Meggazdagodni dicsőség!". A híressé vált interjúban Teng a következőket felelte:

> A marxizmus szerint a kommunista társadalom alapja az anyagi bőség... A meggazdagodás tehát nem bűn. Mi azonban mást értünk meggazdagodás alatt, mint ön. Egy szocialista társadalomban a vagyon a népé: meggazdagodni egy szocialista társadalomban tehát azt jelenti, hogy az egész nép gazdagodik meg. A szocializmus elvei a következők. Először: a termelés fejlesztése. Másodszor: a kollektív jólét. Lehetővé tesszük bizonyos embereknek és bizonyos térségeknek, hogy hamarabb gazdagodjanak meg, mert ez is a kollektív jólét mihamarabbi elérését szolgálja. Ezért van az, hogy a mi politikánk nem vezet polarizáltsághoz, nem vezet olyan helyzethez, amelyben a gazdagok mind gazdagabbá válnak, a szegények pedig mind szegényebbé.

Tengnek részben igaza volt, részben nem. Részben nem volt igaza, mert a gazdagok mégis gazdagabbá váltak. De részben igaza volt, mert a hatalmas jövedelmi szakadék ellenére a szegények nem váltak szegényebbé – sőt, sokan közülük gazdagabbak lettek.

Kína létrehozott egy mintegy 400 milliós középosztályt, és további sok száz millió embert emelt fel a mélyszegénységből. A folyamat még nem ért véget, és az sem zárható ki, hogy valami még rosszul sül el; mindenesetre sok olyan kínai él ma az országban, aki még vissza tud emlékezni arra, milyen szegény volt az emberek többsége régen, és arra is emlékszik, hogy akkoriban szinte semmilyen lehetőség nem adódott a szegénységből történő felemelkedésre – hiszen a mai felnőttek nagyszülei még javarészt parasztok voltak egy feudális társadalomban. Ezzel a párt némi időt nyert, hogy megtalálja a megoldást – ha azonban belátható időn belül sem képes szűkíteni a vagyoni egyenlőtlenséget, a „nem Csaók" elégedetlensége előbb-utóbb fokozódni fog.

További probléma, amellyel szembe kell néznie az államnak, a társadalom elöregedése. Természetesen ez nem csak Kínában jelent kihívást, de Kínában különösen fontos kérdés, mivel az „egykepolitika" eredményeként a lakosság jóval gyorsabban öregszik, mint más országokban. Kevesebb mint egy évtized múlva az idősek száma 200 millióról 300 millió főre fog emelkedni. Vajon felkészült az állam erre a demográfiai változásra? Az ország gazdaságpolitikájának alapja a fiatal és szinte korlátlan munkaerő. A rendelkezésre álló munkások – és adófizetők – köre azonban arányosan csökkenni fog, miközben az idősödő lakosság ellátásának anyagi terhe csak növekszik, veszélybe sodorva ezzel a gazdasági fejlődést.

A megoldás ebben az esetben sem egyértelmű. Az egyik lehetőség a nyugdíjkorhatár megemelése öt évvel, de ez csupán elodázza a problémát, és teremt helyette egy másikat: az oktatási rendszer ontja magából a felsőfokú végzettségű fiatalokat, akik mind állást

keresnek. A munkalehetőségek hiánya és az előrejutás nehézkessége eleve gondot jelent, és ezen csak rontana, ha az idősebb generáció később vonulna nyugdíjba. Az alternatíva: biztosítani, hogy a szociális rendszer képes legyen fizetni a nyugdíjakat, és elengedni az „egykepolitikát". Ez utóbbi 2015-ben megtörtént, de az előbbire, vagyis a nyugdíjrendszer finanszírozására az állam még mindig keresi a megoldást.

A han lakosságon belül tehát számos olyan törésvonal létezik, amely, ha tovább mélyül, mind potenciális fenyegetést jelenthet az államra. Ahhoz, hogy Kína gazdasága sínen maradjon, és a peremterületek szoros ellenőrzés alatt legyenek, a hatóságoknak fenn kell tartaniuk a kontrollt az ország belső vidéke felett. A megoldás az információ áramlásának ellenőrzése, megelőzendő a kritikus gondolatok terjedését és az ellenzék megszerveződését. Az ország egysége érdekében a lakosságot meg kell osztani: így született meg az internet korában a kínai nagy tűzfal.

Mindez egymásnak ellentmondó politikákat eredményez: sok információt el kell zárni az emberek elől, miközben a cél egy olyan élénk gazdaság létrehozása, amely egyre inkább az országon belüli és a külfölddel történő információcserére épül. Az internet kezdeti korszakában ez nem jelentett problémát a kínai államnak, amely foggal-körömmel védte pozícióját mint a hatalom és információ kizárólagos birtokosa. Akkoriban korlátozott volt a hozzáférés, így minden belföldi tömegkommunikációs csatorna az állam ellenőrzése alatt állt; a világhálóhoz csatlakozott néhány internetkávézót és egyetemet könnyű volt megfigyelni, úgy fizikailag, mint elektronikusan. Még 2005-ben is a lakosságnak csak a 10%-a rendelkezett internet-hozzáféréssel. Napjainkban ez a szám elérte az 50%-ot, és tovább emelkedik: ez nagyjából 700 millió felhasználót jelent, ami megfelel a világ internetező népessége mintegy egynegyedének. Ekkora tömeget pedig már nehezebb kontroll alatt tartani.

A külvilágtól való digitális elszigeteltség fenntartása még mindig könnyebb, mint megakadályozni a belső információáramlást. Amit a külvilág nagy tűzfalnak nevez, azt Kínában Aranypajzsként emlegetik. A kifelé néző tűzfal célja, hogy megvédje a kínai lakosságot az olyan káros gondolatoktól, mint amilyen a demokrácia, a szólásszabadság vagy a kultúra szabadsága. Noha léteznek bizonyos kiskapuk – mint például a virtuális magánhálózat (VPN) szolgáltatások –, amelyek célja alagutat ásni a fal alatt, a legtöbb kínai netező számára elérhetetlenek az olyan oldalak, mint a *Time*, a Dropbox, a *The Economist*, a Facebook, a YouTube, az Amnesty International, a *The Tibet Post*, a The Norwegian Broadcasting Company, a *Le Monde* vagy éppen a Pornhub.

Helyükön vannak eközben a belső falak is, amelyeknek célja egyrészt megakadályozni az esetlegesen politikaivá alakuló virtuális hálózatok létrejöttét, másrészt pedig eltitkolni az ország egy adott részében – például Hszincsiangban – zajló eseményeket Kína többi része elől. A párt különösen tart attól, hogy a közösségi médián keresztül szerveződni kezdenek a hasonlóan gondolkodók csoportjai, amelyek azután nyilvános helyeken összegyűlhetnének tüntetni, ami végső soron zavargásokba torkollhatna.

Rogier Creemers – a hollandiai Leideni Egyetem kínai joggal és kormányzással foglalkozó kutatója – az egyik legnagyobb szakértője a kínai internetnek. Úgy véli, a külvilág számára nem teljesen világos a kínai kormány hozzáállása a digitális forradalomhoz: „Összehasonlításképpen azt mondanám, hogy mi általában rózsaszín szemüvegen keresztül szemléljük az internetet: a világhálón mindenki szabad, információszabadság van, demokrácia stb. Kína a kezdetektől fogva jóval szkeptikusabb volt. Kínában úgy gondolták, az új technológia új problémákkal is jár, és ezekkel a következményekkel számolni kell. Amikor a kínaiak a kiberbiztonságról (vanglo ancsüan) beszélnek, az nem csak a technológiai integritást

(a fizikai rendszer, például az elektromos vezetékek) védelmét vagy éppen a kiberbűnözést foglalja magában: ők ugyanezzel a fogalommal írják le, hogy az internetes technológia általában milyen szerepet játszhat a gazdaság vagy a társadalmi stabilitás egyensúlyának megbillentésében. Amit tehát mi nem feltétlenül tekintünk a kiberbiztonság részének – például az internetes pletykákat –, azt ők igenis annak tartják."

A kínaiak világelsők a digitális tér ellenőrzésében; ezt persze könnyebb is kivitelezni Kínában, mint Nyugaton, hiszen Kínában diktatúra van. Jóval nehezebb lenne egy nyitott társadalomban ugyanilyen szintű kontrollt gyakorolni, és bár ez a tény a demokráciák egyik erőssége, egyfajta gyengeséget is jelent. Ezt a gyengeséget Oroszország meg is próbálta kihasználni.

Putyin elnök alatt Oroszország kitartóan próbálja aláásni ellenfelei belső stabilitását. Ennek klasszikus példája az angol, francia, spanyol és arab nyelven sugárzó RT – korábban Russia Today – nevű televízióadó. Bár televíziós adását önmagában kevesen nézik, az RT a közösségi médiában is elérhetővé teszi videós anyagait – hat különböző nyelven –, ahol azok nagyobb nézettséget generálnak. Az RT anyagainak egy része kiegyensúlyozott, de nagyobb részükön egyértelműen érzékelhető, hogy a Kreml agendáját szolgálja. Az RT tudósításai rendszeresen felfújják az egyes országokban előforduló kisebb korrupciós ügyeket vagy csekélyebb létszámú tüntetéseket, hogy ezek jelentősebbnek tűnjenek a valóságosnál, és összességében hanyatló, korrupt és instabil államok benyomását keltsék. Az RT mellé sorolhatjuk a Sputnik hírügynökséget és még számos további médiumot is. A közelmúltban megszaporodtak továbbá a Twitter-botok, valamint a látszólag random közösségimédia-profilok is, amelyek célzott módon terjesztik a dezinformációt, és keltenek zavart az online diskurzusban, szándékosan ráerősítve az emberek előítéleteire. Mindezek együttesen segítik a Kreml törekvését, hogy

éket verjen a nyugati országok közé, és riválisainál csökkenjen a lakosság államba vetett bizalma.

Kína szintén él az „üzenetre hangolt" média eszközével, bár az oroszoknál látszólag kevésbé agresszív módon terjeszti világnézetét vetélytársai körében. Amivel azonban nagyon is foglalkozik, az saját digitális terének védelme a külső üzenetektől. Kína létrehozta a Google, a Facebook és a Twitter saját megfelelőit Renren, Baidu és Weibo néven, ezek pedig komoly kontroll alatt állnak. A cenzúra szintje tartományról tartományra változó: Tibetben és Hszincsiangban például magasabbak és erősebbek a tűzfalak. Míg egy sanghaji egyetemista megúszhatja, ha VPN-en keresztül tiltott külföldi híroldalakat olvas, az ujgur tartományi székhelyen, Ürümcsiben tanuló társát ugyanezért minden bizonnyal behívják a városi rendőrkapitányságra, és elbeszélgetnek vele az adott technológiáról. Megvan a módja, hogy miként lehet nyomon követni a VPN-ek használóit, ahogyan azt is, mire használják ezeket a rendszereket. Az állam pedig mindenről tudni akar. Tisztában van persze azzal a hatalom, hogy bizonyos belföldi és külföldi cégek – sőt egyes magánszemélyek is – üzleti célokra használják a technológiát, és efelett általában szemet is hunynak. A Facebook folyamatos jogi nehézségei Kínában azonban akkor kezdődtek, amikor 2009-ben ujgur aktivisták hozzáférést nyertek a közösségi oldalhoz.

2013-ig sok startup médiaplatform látta meg az internet kínálta üzleti lehetőségeket; némelyikük egész népszerűvé is vált, de előbb-utóbb mind bajba került, később pedig betiltották őket. 2015 augusztusában indult el például Hongkongban az Initium Media nevű startup híroldal. Alig egy héttel később robbanás történt az északi Tiencsin egyik vegyi üzemében. Az Initium riporterei átjutottak a biztonsági kordonokon, kiderítették, hogy 173 ember halt meg a balesetben, és beszámoltak a gyártulajdonos magas szintű kapcsolatairól. Az Initium oldalát napokon belül bármilyen

hivatalos bejelentés nélkül elérhetetlenné tették a kínai anyaországban, a vállalat pedig kénytelen volt módosítani üzleti modelljét, és átállni a Kínán kívül élő kínaiak megszólítására, ami az eredeti elképzeléseknél szűkebb piacot jelent.

A hatóságokat különösen aggasztotta, amikor 2010-ben megjelentek és anyagilag is elérhetővé váltak az okostelefonok, lehetővé téve az embereknek az egyszerű és gyors információcserét a nap 24 órájában. Mint Creemers rávilágít, a hatóságok több intézkedést és előírást vezettek be, hogy a közösségi médiát a magánszféra területére korlátozzák: „Megpróbálták például elérni, hogy a Weibo [mikroblog] platform veszítsen népszerűségéből, miközben a WeChatet alaposan megtámogatták. Hogy miért? Mert a WeChat nem nyilvános: ha ott megosztunk valamit saját chatcsoportunkban, az nem jut el rengeteg felhasználóhoz, ami pedig mégis eljut, csak lassan terjed tovább. Így könnyebb felügyelni a rendszert – vagyis működik az oszd meg és uralkodj elve."

Kína 2017-ben hatályba lépett új kiberbiztonsági törvénycsomagja átvitt értelemben minden korábbinál magasabb falakat emelt. A „digitális szuverenitás" biztosítása érdekében több olyan klasszikus gumiszabályt is bevezettek, amelyet a párt saját belátása szerint értelmezhet. Ha például egy külföldi vállalat bármilyen módon kapcsolatban áll Kína kritikus információs infrastruktúrájának bármely részével, valamennyi adatát köteles Kína területén fizikai adatbázisokban tárolni. Az azonban nincs meghatározva, hogy mi számít kritikusnak. Az információhoz mindenesetre hozzáférhet a kormány, és tilos azt külföldre továbbítani Kínából anélkül, hogy át ne néznék a titkosszolgálatok. A külföldi és belföldi közösségimédia-vállalatok egyaránt kötelesek valamennyi felhasználójuk regisztrációs adatait megőrizni, szintén kötelesek nyomon követni és legalább hat hónapig tárolni a felhasználók internetes tevékenységét, a tárolt adatokat pedig a kormány felszólítása esetén kötelesek

átadni. A jogszabály olyan általánosan fogalmaz, hogy elméletben bármely külföldi cég – ha irodát tart fenn az országban – kötelezhető lehet arra, hogy Kínában tárolja az adatait, ha azok kínai állampolgárokra vonatkoznak. A vállalatok szintén kötelesek aktívan támogatni a hatóságok minden adattárolást érintő nyomozását.

Mindez pénzbe kerül, amit a belföldi vállalatok szívesebben költenének másra, és ami a külföldi cégeket elrettentheti. Mivel a „szellemi tulajdonukat" érintő kockázatok miatt is aggódniuk kell, az informatikai és új technológiákkal foglalkozó cégek adott esetben úgy dönthetnek, hogy Kína helyett inkább máshol keresnek kedvezőbb üzleti környezetet befektetéseikhez. Bár ezzel elméletileg megnyílik a pálya a fejlődni vágyó belföldi vállalkozások előtt, az információk és gondolatok szabad áramlására vonatkozó korlátozások őket is akadályozzák. Már a jogszabályok elfogadása előtt, 2016-ban arról írt a *The Washington Post*, hogy a Kínai Amerikai Kereskedelmi Kamara szerint tagvállalataik négyötöde tapasztalt az üzleti tevékenységét érintő negatív hatásokat az internet korlátozása és a cenzúra miatt.

Creemers azt mondja, a párt a „tökéletes kockázatelemző vállalat", amely folyamatosan fürkészi a horizontot, politikai mozgolódásokat keresve. Szerinte miután az internet eljutott Kínába, a hatóságoknak néhány évbe telt, mire kidolgozták, hogyan viszonyuljanak hozzá, ma azonban már teljesen egyértelmű, mire összpontosítják erőfeszítéseiket:

> A kormány legfontosabb taktikai célja a szervezett ellenzék kialakulásának megelőzése. Nem hagyja, hogy a sokakat érintő kérdések megfogalmazódjanak: azt vallja, hogy meg kell osztania a népet, hogy az emberek ne szerveződhessenek társadalmi osztályok szerint, földrajzilag vagy más kategóriák mentén. A hagyományos média oly módon volt szervezve, hogy be voltak építve bizonyos korlátok: léteztek például az acélipari szaklapok, amelyek kizárólag az acélról szóltak, és léteztek tartományi lapok, amelyek csak a saját földrajzi területükről tudósítottak. Így ha egy folyóirat önállóskodott, legfeljebb korlátozott mértékben tudott kárt okozni. Az internet elrontotta ezt a modellt. A közelmúlt történelme során először férnek hozzá Kínában a magánemberek a tömegkommunikáció eszközeihez, és volt néhány olyan év, amikor az internet elszabadult. Egyesek szerint a kormány paranoiás – én ebben nem vagyok biztos, szerintem nagyon is józan módon tisztában van mindennel.

Hszi elnök pontosan látja, milyen növekvő veszélyek fenyegetik hatalmi monopóliumát, ezért személyesen irányította a kínai kiberstratégia kidolgozásának folyamatát, és a munkacsoportok közvetlenül neki jelentettek. Az elnök szerint a kommunikáció szorgalmazása önmagában is veszélyforrás, ezért a cenzúra a hatalom legfelső régióiban kezdődik.

Hszi az első kínai elnök, aki úgy került hatalomra, hogy teljes mértékben tisztában volt az internetben rejlő lehetőségekkel. 2013-as hivatalba lépése óta személyesen felügyeli Kína valamennyi kiberstratégiáját, úgy a belföldieket, mint a kifelé irányulókat. A kormány összes kiberügyekkel foglalkozó részlege közvetlenül az általa vezetett bizottságnak jelent. Hatalmát nemcsak a szabályok kidolgozására használta, hanem egyfajta személyi kultusz kialakítására is. A párt felruházta a „kiemelten fontos vezető" titulussal, ezzel pedig olyan körbe emelték Hszit, amelybe mind ez idáig csak Mao és Teng tartozott, és ami gyakorlatilag a korlátlan hatalomhoz közelítő tekintélyt jelent. A kiemelten fontos vezető arca ma már mindenhol jelen van Kínában: óriásplakátokról tekint le ránk, hivatalok falait díszíti, és Pekingtől Sanghajon át a nagy falig országszerte megvásárolható az ajándékboltok több millió termékén.

A Kommunista Párt 2017 végén rendezett 19. országos kongresszusán az elnök tovább erősítette hatalmát: gondoskodott róla, hogy kizárólag a támogatói kerüljenek be a politikai bizottságba, amely azóta „Hszi Csin-ping gondolatait" hirdeti „a kínai típusú szocializmusról az új korszakban". Mao óta először fordult elő, hogy az ország vezetőjének elképzeléseit „gondolatként" kezdték terjeszteni, ami a kínai politika fogalmai szerint a létező legmagasabb szintet jelenti. Ezt követően 2018 márciusában eltörölték a korlátozást, amely legfeljebb két elnöki ciklust engedélyezett, így elméletileg lehetővé vált, hogy Hszi élete végéig hivatalban maradhasson.

*

További digitális szakadék választja el egymástól Kínában az idegen nyelveket tudó kisebbséget azoktól, akik nem olvasnak más nyelven. Ha németül írjuk be a Baidu keresőjébe, hogy „Tienanmen tér, lázadás, tank", az oldal esetleg felkínál egy linket az 1989-es események német nyelvű leírásával. Ha ugyanezeket a keresőszavakat kínaiul adjuk meg, valószínűleg a következő szöveggel találjuk szembe magunkat: „A vonatkozó törvények, szabályzatok és irányelvek értelmében bizonyos keresési eredményeket nem jelenítünk meg." Ha szerencsénk van, esetleg megjelenik egy szép fényképválogatás a világ egyik legnagyobb turistalátványosságáról.

David Bandurski, a China Media Project társigazgatója felhívja a figyelmet a Kínai Kibertér Adminisztráció (CAC) által bevezetett új kifejezésre: „pozitív energia". Bandurski szerint ez egyfajta eufemizmus, és a hatóságok számára elfogadható tartalomra vonatkozik. Sok kínai tudós tart, állítja Bandurski, a „jobboldali elhajlókat" esetlegesen sújtó kormányzati retorziótól, amit nagyon jól meg lehet indokolni a pozitív energia kívánalmával. 2016-ig a CAC-t

Lu Vej vezette, aki tökéletesen tisztában van az információ hatalmával: Vej a Hszinhua hírügynökségnél került mind magasabb pozíciókba, mielőtt kiberügyi vezetőnek nevezték volna ki. Később a Kínai Kommunista Párt sajtófőosztályának igazgatóhelyettese lett, amivel gyakorlatilag az országos média-ellenőrzési tevékenység helyettes vezetőjévé vált. Ő jelentette ki, hogy az ország célja a „kínai sajátosságokkal rendelkező kiberirányítás", visszautalva ezzel Teng Hsziao-ping mondására a „kínai sajátosságokkal rendelkező szocializmusról". Vej még hozzátette, hogy Kína „rendkívül vendégszerető a külvilággal szemben, de mindenki maga dönti el, kit enged vendégeskedni a saját otthonában".

Az internetcenzúra mindenképpen korlátozza Kína gazdasági lehetőségeit. Az ország még mindig világelső az elektronikus kereskedelem terén – a világ teljes digitális értékesítésének közel 40%-áért felel –, de az internetes kereskedelem és az innováció két külön dolog. Kína nemcsak belföldi piaca komoly bővítésére vágyik, hanem magas hozzáadott értékű termékeket is szeretne előállítani, és a technológiai fejlesztések élvonalába akar tartozni. Pontosan látják, hogy bár az iPhone-ok Kínában készülnek, a dizájn és a technológia a messzi Szilícium-völgyből érkezik.

A kormány úgy érzi, egyelőre megéri ekkora árat fizetni, mivel a kényes egyensúly fenntartásához és az idővel való versenyfutáshoz szükség van rá. A Kommunista Pártnak 1,4 milliárd ember élelmezéséről kell gondoskodnia, munkahelyeket kell számukra biztosítania, és ki kell találnia, miket gyártsanak, ahogyan azt is, hogy hol lehet értékesíteni a termékeket. A kormány ugyanakkor úgy érzi, minden ellenzéki szerveződést el kell fojtania, legyen szó demokráciaféltő hallgatókról, függetlenségpárti tibetiekről, a Falun kung vallási mozgalomról vagy akár szabadságszerető művészeti projektekről. Ha ehhez – a gazdasági csoda kárára – az információ szabad áramlásának akadályozására van szükség, ám legyen.

Csin Si Huang-ti a hadakozó fejedelemségek közötti belső falakat csak azt követően bontotta le, hogy biztos volt benne: képes összetartani új államát. Több mint 2000 évvel később még mindig a vezetők hatalma, valamint a han etnikum és az állam egysége a legfontosabb. Ez még akkor is így van, ha ezt az egységet egy olyan digitális fal segítségével lehet csak elérni, amely elválasztja Kínát a világ többi részétől és magát az országot is megosztja.

MÁSODIK FEJEZET

ÉPÍTSÜK MEG AZT A FALAT!

Egyesült Államok

Ha mutatnak nekem egy tizenöt méter magas falat, én mutatok hozzá egy tizenöt és fél méteres létrát.

Janet Napolitano, az Egyesült Államok
korábbi belbiztonsági minisztere

Az előző oldalakon: Az Egyesült Államok és Mexikó határán már álló fal egy szakasza, amely a mexikói Ciudad Juárezt választja el az új-mexikói Sunland Parktól

Egy nappal azután, hogy Donald Trumpot megválasztották az Egyesült Államok 45. elnökének, Ann Coulter neokonzervatív kommentátor megjelentetett egy „részletes menetrendet" az új elnök első száz napjának általa elvárt prioritásairól. A felsorolás így indult: „1. nap: megkezdődik a fal építése." Majd ez következett: „2. nap: folytatódik a fal építése." És így tovább: „3. nap: folytatódik a fal építése. 4. nap: folytatódik a fal építése." Ez így ment egészen odáig, hogy „100. nap: jelentés az amerikai népnek a fal állapotáról. Közben folytatódik a fal építése." Humoreszknek persze nem rossz, és a szerző ismertségének meg a pénztárcájának is jól jöhetett a nem csekély újságírói hübriszről árulkodó, kattintásvadász tartalom, de Coulter valószínűleg okosabb volt annál, semhogy higgyen a terv megvalósulásában. Ami persze nem is következett be.

A 2016-os elnökválasztási kampányban Trump hónapokon át ígérte egy fal felhúzását az Egyesült Államok mexikói határán, hogy gátat szabjon az országba irányuló illegális bevándorlásnak. Bár leginkább a „saját géniuszára támaszkodott" (hogy a Giscard d'Estaing francia elnökre utaló kifejezéssel éljünk), Trumpot már hivatalba lépése előtt tájékoztatták a falépítés költségeiről, a fallal szembeni politikai ellenállásról, valamint nem utolsósorban arról, hogy milyen terepen kellene felépíteni a falat. Támogatói ugyan tűzbe jöttek a szónoklatoktól a „falról, egy hatalmas, nagy, gyönyörű falról", de ez önmagában kevés volt egy komoly építési projekt megalapozásához, ezért az elnök fejében megrajzolt tervek hamar a valóság falának ütköztek – és elakadtak a washingtoni futóhomokban.

Néhány héttel Trump megválasztása után a konzervatív republikánus szenátorok próbálták magukat kiszabadítani ebből a futó-

homokból. Lindsey Graham szenátor, a washingtoni törvényhozás egyik legokosabb szereplője azt mondta, hogy a „fal" szó igazából csupán a „szigorúbb határbiztonság" kódolt megfelelője – mintha az elnök beszédei a második világháború alatti francia ellenállásnak szóló BBC-rádióadások burkolt üzeneteihez hasonlítanának: „Itt London beszél. Jean dús bajuszt visel."

Pedig nem kódról volt szó: Trump még azt is meghatározta, hogy a fal előregyártott, egyenként átlagosan tíz méter magas betonelemekből fog állni. Hasznos nyelvészeti trükk volt azonban úgy tenni, mintha az elnök csupán egy metaforát használt volna: így a Grand Old Party – a republikánus párt – különösebb károk nélkül továbbléphetett. Trump később aláírt egy 1,1 trillió dolláros kormányzati költségvetési törvényjavaslatot a pénzügyi év hátralévő részére. Ebben egyetlen dollárt sem különítettek el a falra.

Noha az azóta eltelt években még mindig csak egyes szakaszai épültek meg, a fal fontos jelképe annak, hogy a megosztottság miként mozgatta – és mozgatja napjainkban is – az Egyesült Államokat, a világ egyik kulturális és politikai szuperhatalmát.*

A finanszírozás hiánya ellenére az elnök ragaszkodott a tervezés elindításához. Az Egyesült Államok Vámügyi és Határvédelmi Hivatala pályázatot írt ki Trump falának megépítésére, leszögezve, hogy a létesítendő akadálynak elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy akár négy órán keresztül ellenálljon „kőtörő kalapács, autóemelő, csákány [...] propánnal vagy butánnal működő eszköz vagy egyéb kézi szerszámok" általi támadásnak. Szintén kikötötték, hogy a fal legyen „megmászhatatlan", magassága pedig „fizikailag elrettentő". Mintegy kétszáz pályamű érkezett, némelyik egészen érdekes volt.

* A fal építésére végül 2019-ben sikerült először pénzügyi fedezetet biztosítani. 2020 novemberéig, vagyis a következő elnökválasztásig a több mint 3000 km hosszú határon 650 km fal épült meg, bár ebből kevés volt a teljesen új szakasz; inkább a már meglévő részeket cserélték modernebbekre. – *A szaklektor*

Jelentkezett például Kaliforniából egy bizonyos Rod Hadrian, aki elegánsan szemet hunyt névrokonának az idegen hordák távol tartására tett, korlátozottan sikeres erőfeszítései felett. Egy másik pályázó a pittsburghi Clayton Industries képviseletében azt állította, hogy megtalálta a megoldást: a határ mexikói oldalára drótkerítést javasolt, az amerikaira falat, a kettő között pedig elképzelése szerint radioaktív hulladékkal teli árok húzódna. Az Illinois állami Clarence-ből a Crisis Resolution Security Services nevű cég a kínai nagy falat utánzó pályaművel jelentkezett. A tíz méter magas, tömörített földből készült sáncon egymással párhuzamosan két nyolc méter magas betonfal húzódott volna, a tetején őrtornyokkal és lőrésekkel. A fal koronáján – csakúgy, mint a kínai eredetin – gyalogjáró futott volna végig. A vállalat alapítója, Michael Hari azonban abban is látott fantáziát, ha a fal tetején kerékpárutat létesítenek, ezáltal pedig turisztikai célponttá válik a védmű. Hari – aki korábban helyettes seriffként is szolgált – azt állította, együttérez az Egyesült Államokba illegálisan belépni szándékozókkal, de hazafias okokból fontosnak tartotta elkészíteni a terveit. A *Chicago Tribune* című lapnak a következőt nyilatkozta: „A falat nem kizárólag a bevándorlással szemben fizikai akadályt képező műtárgynak kell tekintenünk. A fal annak is jelképe, hogy Amerika bármilyen külső fenyegetéssel szemben határozottan kiáll kultúrája, nyelve és öröksége védelméért."

Ez tehát a dolog lényege. A falak csökkenthetik az illegális határátlépések számát – noha ez a határvonal különösen porózus –, de ennél többet is elérnek: segítségükkel azok, akik „elvárják, hogy történjen már valami", azt érezhetik, hogy történik is. Reece Jones, a Hawaii Egyetem oktatója és a *Violent Borders* (Erőszakos határok) című könyv szerzője szerint a falak „rendkívül hatásos módon jelenítik meg a vélt problémákra reagáló cselekvést". A kínai nagy fal célja a civilizált világ elválasztása volt a barbároktól; Trump falának

célja elválasztani az amerikaiakat a nem amerikaiaktól. A nemzet fogalma összeköti az amerikaiakat – napjainkban pedig sokaknak a határfal jelképezi ennek a fogalomnak a megvédését és szentségét. Felépítése egybecsengett a „Tegyük újra naggyá Amerikát" trumpi szlogenjével, és fizikai valójában testesítette meg azt a szavazói vágyat, hogy az Egyesült Államok kormányának mindig „Amerika legyen az első".

A megosztottság minden országban jelen van. Tudták ezt az alapító atyák is, amikor összefogtak, hogy létrehozzanak „egy nemzetet Isten színe előtt, amely szabadságot és igazságosságot nyújt mindenkinek".* Közismertek a korai idők súlyos hiányosságai – kiemelkedő ezek közül a rabszolgaság –, de sok nehézséget követően az Egyesült Államok végül alkotmányos és jogi értelemben is szabad ország lett, amely megvédi az állampolgárok jogait és egyenlőségét, és ahol igyekeznek lebontani a belső megosztottság falait. Ez önmagában is lenyűgöző teljesítmény: a törvény előtti egyenlőség szilárd alapot teremt az egyenlőség gyakorlati megvalósításához.

Az Egyesült Államok egyik eszménye, hogy valamennyi állampolgára amerikai; az ország lakosait közös értékeik kötik össze, nem pedig a rassz, a vallás vagy az etnikai hovatartozás. Az Egyesült Államok nagypecsétjén egy sas látható, amely csőrében tartja az ország mottóját: *„E pluribus unum"* („a sokból egy"). Amerika az országok többségénél sokkal inkább egy nemzetté tudta olvasztani – legalább részlegesen – a világ minden tájáról érkező embereket. Libanonban vagy Szíriában például a nemzeti identitás erősen háttérbe szorul az etnikai, vallási vagy törzsi identitásokhoz képest. Mindazonáltal nem is kell különösebben alaposan vizsgálnunk ahhoz Amerikát, a „hegytetőre épült fényes várost", hogy meglássuk:

* Az Egyesült Államokban az iskolások által, valamint ünnepélyes alkalmakkor szavalt Hűségeskü szövegének részlete. – *A ford.*

vannak részei, amelyek messze nem csillognak, sőt olyan része is akad, amely egyenesen rozsdásodik.

Minden falnak megvan a maga története. Az iraki határ mentén álló szaúdi fal funkcionális, és el is látja a feladatát. Nem a szaúdiaknak „a másikkal" szembeni gyanakvásairól tanúskodik, hiszen a határ másik oldalán álló „mások" javarészt ugyanazt a vallást követik, ugyanazt a nyelvet beszélik és ugyanazt a kultúrát képviselik, mint a királyság lakói. Amerikában más a helyzet. Támogatói számára a mexikói határon álló fal az országba belépni szándékozók „mássága" miatt olyan fontos, valamint azért, mert félnek, hogy e „mások" érkezése felhígítja az „amerikainak" vélt kultúrát. Ellenzői számára azonban a fal ellentétes az olyan alapvető amerikai értékekkel, mint a szabadság és az egyenlőség, valamint a „mindenki Amerikája". A falról folytatott vita egy komoly nézetkülönbség lényegét érinti: ki határozhatja meg a következő évszázadban, hogy mit jelent „amerikainak" lenni?

*

Az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala szerint 2019-ben Texas 29 millió lakosának 39,7%-a volt hispán. A politikai pártoktól független Pew Kutatóközpont tanulmánya szerint 2014-ben 4,5 millió bevándorló élt az államban, a legtöbbjük spanyol ajkú. Ez a trend a térség több más államában is megfigyelhető. Ha például az arizonai Phoenixből dél felé indulunk, a sivatagi síkságon át a 290 kilométerre lévő határ irányába, minél délebbre jutunk, annál több spanyol beszédet hallunk, és annál „hispánabb" lesz az élet. Ahogyan ez a trend fokozódik, nem kizárt, hogy néhány évtizeden belül több államban is az angollal azonos jogi státust kap a spanyol nyelv mint az oktatás és a kormányzati rendszer hivatalos nyelve. Szövetségi szinten az Egyesült Államoknak ugyan nincs hivatalos nyelve,

de az 50 tagállam közül 30-ban az angolt jelölték meg hivatalosnak. Bizonyos államokban azonban – például Texasban és Új-Mexikóban – a hivatalos iratokban már most egyaránt használják az angol és a spanyol nyelvet, és egészen bizonyos, hogy idővel egyre több államban lesz ugyanez a helyzet. Ahogyan egyre dominánsabbá válik a spanyol nyelv és kultúra, elképzelhető, hogy bizonyos térségek az eddiginél szélesebb körű autonómiát fognak követelni a szövetségi rendszerrel szemben. Lehet, hogy csak évtizedek múlva jutunk el idáig, de a forgatókönyv nagyon is valószerű: a történelem bővelkedik a nemzetállamok ilyen jellegű evolúciójának példáiban.

Sok amerikai választópolgár aggódik tehát, hogy a demográfiai változások miatt az Egyesült Államok idővel megszűnik fehér többségű, angol nyelvű ország lenni – ez a kérdés a jelenlegi amerikai politika egyik alapvető dilemmája. Trumppal a nativizmus látszólag elérte csúcspontját, és a határon húzódó betonfal az amerikai történelem e konkrét korszakának egyik jelképe. Fontos azonban tudni, hogy az amerikai–mexikói határ régóta problémás. Jelenlegi vonalvezetését a mexikói–amerikai háborút lezáró 1848-as Guadalupe Hidalgó-i béke után jelölték ki, de nem elképzelhetetlen, hogy a határ egyszer ismét megváltozik.

A délnyugati határ kérdése Louisiana 1803-as megvásárlását követően vált lényegessé, amikor a szerződés értelmében az Egyesült Államok részévé vált az egész Mississippi folyórendszer a kiemelt fontosságú New Orleans-i kikötővel együtt. Akkoriban Texas spanyol uralom alatt állt – Új-Spanyolország részeként –, ami aggasztotta az amerikaiakat, hiszen azt jelentette, hogy egy potenciálisan ellenséges katonai erő számára New Orleans könnyen elérhető volt. Az amerikaiak ellenőrzésük alatt akarták tartani a térséget. Azt állították, hogy Texas is része a szerződésben átadott területnek; Spanyolország ezt vitatta ugyan, de kezdettől fogva gyenge pozícióból tárgyalt. Egy 1793-as spanyol népszámlálás szerint kevesebb

mint 5000 telepes – nem őslakos indián – élt Texasban. Spanyolország messze is volt, és eleve megtépázták az európai háborúk; az Egyesült Államok pedig időközben Texas szomszédjává vált, és terjeszkedni akart.

1819-re hosszas tárgyalások eredményeként a két ország megállapodott, hogy az Egyesült Államok megkapja Floridát, Spanyolország megtartja ellenőrzését Texas felett, az amerikaiak pedig lemondanak minden ottani területi követelésükről. Két évvel később azonban Mexikó elnyerte függetlenségét Spanyolországtól, és Texast is saját területe részének tekintette. Mivel akkoriban messze több őslakos élt az országban, mint ahány mexikói, Mexikó úgy érezte, hegemóniáját leginkább a komancsok fenyegetik, ezért számára az volt a legfontosabb, hogy a mexikói uralom konszolidálása érdekében növelje a lakosság létszámát – ez azonban végül pont az ellenkező eredményre vezetett.

Abban bízva, hogy az amerikai lakosság puffert képezhet a komancsok és saját telepesei között, az amerikaiak pedig majd könnyen asszimilálódnak, a mexikói kormány számtalan ösztönzőt vezetett be, hogy telepeseket vonzzon Texasba az Egyesült Államokból és Mexikóból: az újonnan érkezettek például három év elteltével mexikói állampolgárságot kaphattak. Az új bevándorlók azonban ellenálltak a mexikói kultúra bizonyos aspektusainak, és nem integrálódtak úgy, ahogyan abban a kormány bízott. Különösen két dolog jelentett akadályt: a vallás és a rabszolgaság.

A betelepülő amerikaiak többsége protestáns volt, jelentős részük mélyen hívő. Legkevésbé sem állt szándékukban áttérni a katolikus hitre, miközben Mexikó ragaszkodott hozzá, hogy a térség egyetlen vallása a katolikus legyen. Az amerikaiak egy része továbbá rabszolgatartó volt – Mexikó pedig a rabszolgatartás eltörlését támogatta, sőt 1829-ben hivatalosan is betiltotta a rabszolgaságot. Miután felismerte a problémát, Mexikó megkísérelte korlátozni

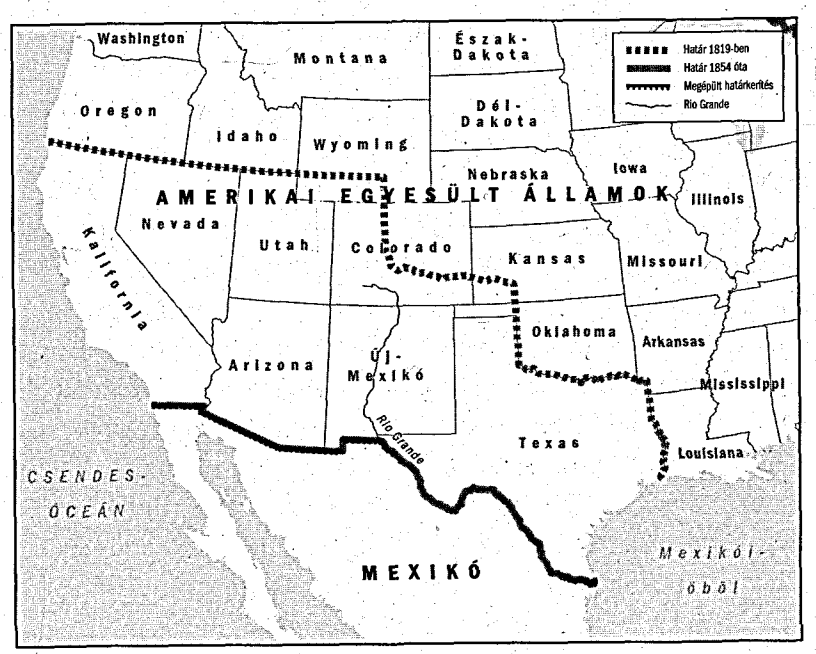

Az Egyesült Államok és Mexikó határa 1819-ben és jelenleg, valamint a megépült határkerítés

a bevándorlást, de a telepesek egyre csak jöttek, akár illegálisan is, míg 1834-re közel tízszer annyi bevándorló élt Texasban, mint mexikói. Washington céljainak tökéletesen megfelelt a fokozódó feszültség, és bátorította is a mexikói uralommal szembeni lázadást. Texas végül 1836-ban önálló köztársasággá nyilvánította magát, majd megpróbált csatlakozni az Egyesült Államokhoz, ám ezt Washington éveken át visszautasította. Két nagyobb gond adódott ugyanis. Először: a fenti folyamat eredményeként a gyakorlatban létrejött egy pufferzóna New Orleans és Mexikó között, és Amerika szemszögéből nem volt célszerű felbőszíteni a mexikóiakat. Másodszor: az Egyesült Államok maga is zűrzavaros időket élt éppen

a rabszolgaság miatt, Texas pedig rabszolgatartó állam volt. Washington végül 1845-ben elfogadta Texas kérelmét, és befogadta az unió huszonnyolcadik tagállamaként. Az Egyesült Államok déli határa így egészen a Rio Grandéig ért.

Az Egyesült Államok ezután is folytatta nyugati terjeszkedését. 1846-ban egy kisebb katonai összecsapás a Rio Grande mentén elég volt ahhoz, hogy kirobbanjon a mexikói–amerikai háború. Ez 1848-ig tartott, a végére – a Guadalupe Hidalgó-i béke értelmében – Mexikó elveszítette területének mintegy egyharmadát, vagyis a mai Új-Mexikó, Arizona, Nevada, Utah és Kalifornia államokat. Csak ennyin múlt az egész: Mexikó gyenge volt, Amerika erős. De ez a helyzet nem feltétlenül marad örökké így. A határok régen is változtak, és a jövőben is változhatnak. Az amerikaiak tisztában is vannak ezzel: hosszú ideje folytatják a barikádok építését az ország déli határa mentén, és ez legkevésbé sem a republikánus párt ötlete volt.

A mexikói–amerikai háború 1848-as lezárását követő hat év során megkísérelték pontosan felmérni és kijelölni a két ország közötti határvonalat. Eleinte ötvenkét ponton helyeztek el jelzéseket a 3200 kilométer hosszú határ mentén, amit persze csak hellyel-közzel tartottak tiszteletben. A szesztilalom éveiben (1920 és 1933 között) azonban jelentősen fokozódott az alkoholcsempészet Mexikó felől, ezért a rend fenntartása érdekében 1924-ben létrehozták az Egyesült Államok határőrségét. Egy évvel később El Paso városát arra bátorították, hogy építsen „disznóbiztos, lómagasságú szögesdrót kerítést, amely gátat szab a csempészetnek". Természetesen sosem sikerült tökéletesen lezárni a határt a tiltott italok áramlása előtt, hiszen a csempészet busás haszonnal kecsegtetett. A szesztilalom idővel véget ért, de az illegális termékek átjuttatása a határon folytatódott. Amerikában egyre több kábítószer fogyott, ezért a növekvő igények kielégítésére – alkohol helyett – egyre nagyobb mennyiségben

kezdtek becsempészni marihuánát, heroint és kokaint. Mindeközben pedig egyre nagyobb számban indultak el az emberek észak felé, munkát keresni.

A Mexikóból az Egyesült Államokba irányuló migráció a nagy gazdasági világválság alatt érkezett fontos fordulópontjához. A komoly gazdasági nehézségekkel küszködő Egyesült Államokban kiemelt kérdéssé vált, hogy a bevándorlók elveszik az amerikai munkahelyeket, és ebben a vonatkozásban különösen a mexikóiak kerültek a célkeresztbe. Az ún. mexikói repatriálás során 500 ezer és kétmillió fő közötti nagyságrendben deportáltak embereket Mexikóba, noha közülük sokan valójában az Egyesült Államokban született amerikai állampolgárok voltak. Washington azt követően változtatott a stratégiáján, hogy az ország belépett a második világháborúba: mivel az amerikai munkaerő javát felszívta a hadigazdaság, 1942-től határozott kampány indult a munkavállalók bevonzása érdekében – különösen a mezőgazdasági ágazatokban –, hogy a világháború után exponenciálisan bővülő amerikai gazdaságot kiszolgálják. Ez a trend egészen az 1960-as évek közepéig folytatódott.

A kormány bevándorláspolitikája később megint változott, amikor a gazdasági visszaesés és a növekvő migráció miatt ismét felmerült az igény a bevándorlás szabályozására, és elkezdődött a falak építése. 1978-ban a Bevándorlási és Honosítási Szolgálat (INS) pályázatot írt ki, hogy Texasban emeljenek két, egymással párhuzamos, négy méter magas kerítést, tetejükön szögesdróttal. Egy houstoni beszállító biztosította az INS-t, hogy az általa tervezett konstrukció olyan éles dróttal készülne, amely „levágná a kerítésre felmászók lábujjait". Addigra már több kerítésszakasz megépült, de ez a kijelentés országos figyelmet és felháborodást váltott ki. Bírálói „Tortilla-függönynek" nevezték az elképzelést. A téma már eleve jelen volt az országos köztudatban, de ez az incidens még inkább a kérdésre irányította a figyelmet – amely azóta sem lankad.

Folytatódott tehát a kerítésépítés, még ha el is csendesedtek az ujj- és lábujjlevágás ünneplői, a bevándorlás azonban érzékelhetően nem esett vissza. 1986-ban Ronald Reagan elnök megállapodást jelentett be: az 1982 előtt az országba érkezett mintegy hárommillió illegális bevándorló „amnesztiában" részesült, cserébe pedig a kongresszus megnehezítette a vállalatok számára az illegális bevándorlók alkalmazását, valamint szigorúbb határbiztonsági intézkedéseket vezetett be.

A következő években szerényebb büdzséből gazdálkodva és esetenként a vietnámi háborúból megmaradt alapanyagokat felhasználva további akadályokat emeltek; ezek többek között olyan perforált acélelemekből készültek, amelyeket korábban ideiglenes repülőgép-leszállópályák telepítéséhez használtak. Dél-Kaliforniában egy falszakasz több tízezer ilyen acéllemezből készült, de költségkímélés miatt a lapokat vízszintesen szerelték fel, nem függőlegesen. Így hosszabb szakaszra futotta, de az akadály természetesen alacsonyabb is lett; ráadásul hullámlemezekről volt szó, amin az átmászni szándékozók könnyen találtak kapaszkodásra alkalmas bemélyedéseket. Bármilyen kerítéseket is emeltek, azokon viszonylag könnyűnek bizonyult átjutni. A határőrség idővel belátta, hogy a különféle akadályok csupán lelassítják az illegális határátlépőket, ezáltal könnyebb lett őket elfogni, de a létesítmények arra nem voltak alkalmasak, hogy megakadályozzák a bejutást az ország területére.

A 2000-es évek elején – George W. Bush hivatali idejében, a 9/11-es támadások után – az amerikai kormány új, átfogó programot jelentett be a határok megerősítésére. A határ jelentős szakaszán minden korábbinál szigorúbban választották el egymástól a két oldalt. A kongresszus elfogadta a biztonságos kerítésről szóló törvényt, amelynek értelmében további 1100 kilométeres határszakaszon épülhetett akadály; ezt többek között Hillary Clinton és

Barack Obama is megszavazta. A többpárti támogatás és további fejlesztések ellenére a kerítés azonban még 2008-ban sem igazán volt több, mint – Mike Scioli határőrségi szóvivő szavaival – „egy fekvőrendőr a sivatagban".

Amikor Obama került a Fehér Házba, már mintegy 1000 kilométeren állt valamilyen akadály, és az új elnök is folytatta az építkezést: a kerítéseket meghosszabbították, illetve helyenként még egy vonalban – sőt volt, ahol még két vonalban – újabb kerítéseket emeltek. Obama kormányzása alatt folyamatosan zajlott az illegális bevándorlók kitoloncolása, és emelkedett azok száma is, akiktől megtagadták a belépést az Egyesült Államokba. Ez nem is különösebben meglepő, ha felidézzük a szenátus előtt 2006 áprilisában elmondott beszédét, melyben Obama kifejtette, hogy a bevándorlási rendszer „elromlott", és „özönlenek az illegális bevándorlók" az országba:

> Az amerikaiak vendégszerető és nagylelkű emberek. De nem tartják tiszteletben a jogállamiságot azok, akik illegálisan lépnek be országunkba, ahogyan azok sem, akik ezeket az embereket foglalkoztatják. És mivel olyan időket élünk, amikor terroristák teszik próbára határainkat, egyszerűen nem engedhetjük meg, hogy bárki észrevétlenül, iratok és átvilágítás nélkül lépjen be az Egyesült Államokba. Az amerikaiak joggal követelik a határbiztonság fokozását és a bevándorlási törvények szigorúbb betartatását. [...] Mielőtt egyetlen vendégmunkást is felvennénk, az állást fel kell ajánlani az amerikai polgároknak, tisztességes fizetést és egyéb juttatásokat kínálva.

Obama később megengedőbb hangon beszélt, amikor azt indítványozta, hogy az iratok nélküli bevándorlók lépjenek ki az árnyékból, és „induljanak el a teljes jogú társadalmi részvétel felé vezető úton

[...] nem csupán humanitárius okokból; nemcsak azért, mert ezeket az embereket, amikor törvényt szegtek, a legnemesebb cél vezérelte, hogy jobb életkörülményeket biztosítsanak gyermekeiknek; hanem azért is, mert ez az egyetlen reális módja annak, hogy a határainkon belül élő lakossággal tisztában legyünk". Obama pragmatikusan közelített a problémához, mert értette, milyen nehézségekkel jár a már az országban élő bevándorlók felkutatása és kiutasítása, ezért felkínálta volna a lehetőséget, hogy a már ott lévők maradjanak.* Ugyanakkor elismerte, hogy a bevándorlás igenis probléma, és lépéseket tett az „áradat" megfékezése érdekében.

Mégis megkérdőjelezhető, hogy mennyiben járt sikerrel Obama és némely elődjének törekvése, hogy a határ bizonyos szakaszain emelt falak és kerítések segítségével szabjon gátat a bevándorlásnak. Az iratok nélküli illegális bevándorlók száma némiképp valóban csökkent – a 2007-es 12,4 millió főről 2018-ban 10,6 millióra –, nehéz azonban eldönteni, hogy a csökkenés hány százaléka írható a kerítések, hány a fokozottabb deportálások és hány a változó gazdasági körülmények számlájára.

A probléma egyik összetevője, hogy az Egyesült Államok még mindig a korlátlan lehetőségek hazája, de nemcsak a munkahelyet keresők, hanem a gátlástalan munkaadók számára is, akik kizsákmányolnák a dolgozókat; ez pedig rávilágít a bevándorlásellenes érvelés egyik képmutató vonására. Számtalan amerikai vállalat – kisebbek és nagyobbak egyaránt – foglalkoztat nagy számban illegális bevándorlót, akiknek keveset fizetnek, jogokat nem biztosítanak számukra, és elrejtik jelenlétüket a hatóságok elől. A rendőrség persze megtehetné, hogy elkezdi letartóztatni a tudatosan illegális

* Obama rendeletét, amely körülbelül 3,7 millió illegálisan az országban tartózkodó bevándorlónak biztosított volna rendezettebb jogi státust, 2016-ban a Legfelsőbb Bíróság egy korábbi bírósági döntést helyben hagyva megsemmisítette. – *A szaklektor*

bevándorlókat alkalmazó amerikai vállalati menedzsereket. Az más kérdés, hogy vajon mennyire lenne népszerű egy ilyen intézkedés az olyan – például építéskivitelező vagy gyümölcsszüretelő – cégeknél, amelyek az olcsó munkaerőre vannak berendezkedve.

Végső soron azonban kevés valóban áthatolhatatlan határkerítés létezik. Az ember leleményes: aki nagyon kétségbe van esve, át fog jutni a fal alatt vagy fölött, vagy esetleg megkerüli azt. Az újabb akadályok csak azt érik el, hogy a leendő illegális bevándorlók mind messzebb próbálkozzanak, olyan határszakaszokon, amelyek távol vannak a lakott területektől, és nem őrzik őket. Ez a gyakorlatban általában a sivatagot jelenti, amelyen gyalog kellene átkelni, és így több ezren veszítik életüket az ígéret földje felé vándorolva a szélsőséges időjárási körülmények miatt.

Különös dolog az, hogy építünk valamit, ami látszólag megoldja az illegális határátlépés problémáját, ám közben az emberek kijutását is lehetetlenné teszi. Sokan ugyanis jogszerűen – turistavízummal – lépnek az Egyesült Államokba. Ebben az évtizedben a dél felől északra érkezők több mint fele azután sem hagyta el az országot, hogy vízumának az érvényessége lejárt; a fallal lezárt határ megnehezíti számukra a hazatérést, miután „illegális bevándorlókká" váltak. Ha tehát jogszerűtlenül tartózkodik valaki az országban, és – tegyük fel – Phoenixben dolgozik, még ha nem is megy jól a sora, nem sok minden ösztönzi őt a hazatérésre, hiszen elképzelhető, hogy kifelé menet még le is tartóztatják.

A helyzet sajátos iróniája, hogy Mexikó is rendkívül szigorú bevándorlási törvényekkel rendelkezik, és évente több embert deportál, mint az Egyesült Államok. Az ország bevándorlási politikájának alapja az 1974-es Általános törvény a lakosságról, amely rögzíti, hogy a Mexikóba belépni szándékozók kiutasíthatók, amennyiben jelenlétük felborítaná „az ország demográfiai egyensúlyát". Az Egyesült Államok törvényei is szigorúak a külföldiekkel szemben,

de Mexikó törvényei még szigorúbbak. Ha valakit például második alkalommal is rajtakapnak, hogy engedély nélkül tartózkodik az országban, akár tíz év börtönre is ítélhetik. Az amerikai republikánus politikusok szívesen emlékeztetik mexikói partnereiket saját törvényeikre, sőt némelyikük még azzal is bosszantja őket, hogy azt javasolja: az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményhez (NAFTA) csatlakozott mindhárom ország vezessen be azonos, a mexikói mintára épülő bevándorlási törvényeket.

Az Egyesült Államok bevándorlási politikáját mindenesetre befolyásolta az országban és a nyugati világ többi részén elkövetett terrortámadások megszaporodása. Trump keményebben állt a bevándorláshoz, mint elődjei: beutazási tilalmakat vezetett be, falat építtetett, támogatta a deportálásokat és célravezetőnek tartotta az elrettentést. Vitatható azonban, hogy ezek közül bármi is használ-e, és különösen a fal esetében jogos ez a kérdés. Először is: nincs arra vonatkozó bizonyíték, hogy a mexikói határon keresztül jutottak volna be terroristák az Egyesült Államokba, sőt a Belbiztonsági Minisztérium több ízben is ezzel ellentétesen nyilatkozott. 2014-ben a hatóság például közölte: „Nem áll rendelkezésre arra utaló hiteles hírszerzési információ, hogy terrorszervezetek aktívan készülnének átlépni a délnyugati határt."

Kevés ismeretünk van arról is (már ami a nyilvánosság számára elérhető információkat illeti), hogy különösebb veszélyt jelentene a menekültek beengedése az országba. Alex Nowrasteh, a washingtoni székhelyű Cato Intézet bevándorlási szakértője az Egyesült Államokban az elmúlt négy évtized során elkövetett terrortámadásokat vizsgálva azt találta, hogy az ebben az időszakban az országba beengedett 3,25 millió menekült közül csak húsz főt ítéltek el amerikai területen elkövetett terrorcselekményért vagy annak kísérletéért. „Csak három amerikai veszítette életét menekültek által elkövetett támadásokban – valamennyi tettes kubai menekült volt, és az

esetekre még az 1970-es években került sor" – állítja a libertárius kutatóintézet munkatársa. Tény továbbá, hogy 2001. szeptember 11-e óta a terrorcselekményekben részt vevők 80%-a amerikai állampolgár volt, vagy legálisan tartózkodott az Egyesült Államokban.

Bill Clinton rámutatott, hogy az eszmék terjedésének nem lehet falakkal gátat szabni. A volt elnök példaként a kaliforniai San Bernardinóban 2015-ben elkövetett terrorcselekményt hozta fel, amelyben 14-en vesztették életüket, 22 személy pedig megsérült. Mindkét elkövető – Syed Rizwan Farook és Tashfeen Malik – a közösségi média hatására vált iszlám szélsőségessé; Farook az Egyesült Államokban született amerikai állampolgár volt, és felesége is jogszerűen tartózkodott az országban. Clinton megjegyezte: „Építhetünk falat akár a kanadai határunk mentén is. Vagy hatalmas tengeri falakat az Atlanti-óceán és a Csendes-óceán szélén [...] Állomásozhat a teljes amerikai haditengerészet a Mexikói-öbölben, hogy senki ne jusson oda be. Vagy bevethetjük a légierő összes repülőjét, hogy megakadályozzuk akár egyetlen gép leszállását is. De a közösségi médiát így sem tudjuk távol tartani." Ebben van igazság, de Trump elnököt nem hatották meg elődje tanácsai. Az az állítás ugyanis, hogy a közösségi médiát nehéz ellenőrizni, vagy hogy terroristák nem lépnek be illegálisan az Egyesült Államokba a mexikói határon keresztül, a legtöbb emberben kevesebb érzelmi húrt pendít meg, mint amilyen előnyök egy fizikai valójában álló faltól várhatók.

Ami azonban továbbra is folyamatosan áramlik a határon át, az a csempészáru – és ez oda-vissza igaz. A Mexikóban előállított kábítószereket sokszoros haszonnal lehet eladni a kedvenc tiltott szeréért prémium árat fizetni hajlandó amerikaiak millióinak. És ott az ellenkező irány: az Egyesült Államokban legálisan beszerzett lőfegyvereket hatalmas profittal lehet Mexikóban továbbadni. Ráadásul az adatok azt mutatják, hogy a falak és egyéb akadályok

különösebben nem zavarják az ilyen jellegű kereskedelmet; sőt a jelek szerint több kábítószer jut át a határokon a kijelölt, hivatalos átkelőhelyeken keresztül, mint a sivatagon át, hiszen a csempészeknek kevesebbe kerül megvesztegetni a megfelelő hivatalos személyt, mint megszervezni egy küldemény útját az ellenőrzött határvidéken keresztül, vagy éppen alagutat ásni. Éppen ezért harcolnak egymással a bandavezérek, akik mindannyian az elfalazott határvárosok feletti ellenőrzés megszerzésére törekszenek. Aki megszerzi a várost, az fér hozzá a megvesztegetendő tisztségviselőkhöz. A fegyver- és kábítószercsempészek sok esetben valóban hidegvérű, gyilkos bűnözők – de üzletembereknek sem utolsók.

Lenne értelme annak, hogy a két ország ebben a kérdésben együttműködjön: nemcsak a személyek és tiltott áruk, anyagok mozgásának ellenőrzése érdekében, hanem azért is, hogy elősegítsék a határ menti térség kereskedelmét és gazdasági fellendülését. Nagy a különbség Mexikó és az Egyesült Államok között a nyelv, a bőrszín árnyalatai, a vallás, az éghajlat és a történelem szempontjából, gazdaságuk mégis egyre szorosabban összefonódik. Márpedig ha létezik olyan dolog, ami képes az akadályok körül, alatt vagy felett is átjutni, akkor az a profit iránti vágy. És noha számtalan módon lehetséges megakadályozni a nemkívánatos bevándorlást, egyvalami biztos: ha a Rio Grandétól délre pezsegne és fejlődne a gazdaság, az többet számítana, mint bármilyen fal, hiszen jóval kevesebb álláskereső indulna útnak a határ felé.

Nézzük például az autógyártást a térségben, amely mára Texasi–Mexikói Járműipari Szuperklaszter Régió néven is ismert. Texasban és a határhoz közeli négy mexikói államban összesen 27 gépjármű-összeszerelő üzem működik, amelyek egymásra támaszkodva állítanak elő kész termékeket. Szoros együttműködéssel teremtettek sikeres iparágat a határ mindkét oldalán: munkahelyeket hoztak létre, támogatják az innovációt és hozzájárulnak a helyi gazdaság

fejlődéséhez. Mindkét ország érdekében állna, hogy az ehhez hasonló kezdeményezések zavartalanul működhessenek.

Mindezek ellenére Trump elnöksége alatt az Egyesült Államok részben kihátrált a nemzetközi kapcsolatok multilaterális modelljéből: kereskedelmi megállapodásokat mondott fel, megemelte a külföldi termékekre kivetett vámokat, a NAFTA újratárgyalását erőltette és kétségeket ébresztett az Egyesült Államok NATO iránti elkötelezettségével kapcsolatban. Vitatható, hogy ezek mennyire voltak bölcs lépések, az azonban vitán felül áll, hogy kizárólag az Egyesült Államok tehet meg ilyesmiket. Amerika teszi ki a világgazdaság mintegy 24%-át. Ennél is fontosabb azonban, hogy Amerika bármikor felhúzhatja a felvonóhídját, mivel – a Világbank adatai szerint – bruttó nemzeti összтermékének hozzávetőlegesen csak 12%-át exportálja, és ennek az exportnak 34%-a a szomszédokhoz, Mexikóba és Kanadába irányul. Hiába kerülnek tehát sokba Amerikának a globális kereskedelmi háborúk, még így is az Egyesült Államok az egyetlen jelentős hatalom, amely anélkül képes a globalizációból valamelyest visszalépni és ennek az árát megfizetni, hogy azzal rövid távon súlyosan veszélyeztetné saját magát.

A történelem azonban azt mutatja, hogy az izolacionizmus rövid távon igenis károkat okoz az Egyesült Államoknak. Valahányszor Amerika visszahúzódott a határai mögé, utóbb mindig be lett vonva a világ ügyeibe, és nem mindig olyankor, amikor erre készen állt. Napjainkban – amikor úgy tűnhet, e nagyszerű köztársaság megannyi módon megosztott – az elszigetelődés mellett és ellen szóló érvek jelzik a számtalan törésvonal egyikét az amerikai diskurzusban.

*

Vajon megépül valaha teljes hosszában „a nagy, gyönyörű fal"? Lőfegyverek, kábítószer, illegális bevándorlók: gazdag érzelmi töltettel rendelkező szavak ezek a közbeszédben, az emberek pedig megoldást várnak a problémákra, ezért Trump elnökként is állandóan fogadkozott, és biztosította a Nemzeti Fegyverszövetséget: „Meg fogjuk építeni a falat. Ne is foglalkozzanak vele, ez nem kérdés." „Ha le is kell miatta állítanunk az államapparátust, a falat akkor is meg fogjuk építeni" – mondta támogatóinak.

A régi közmondás szerint „szavakkal nem lehet jóllakni", és „Donald" az ígéretét csak részben tudta teljesíteni. Hiszen bármit is mondott, Trump pontosan ugyanazokkal a problémákkal szembesült a fal kapcsán, amelyekkel elődjei is, és amelyekre előzőleg figyelmeztették a határvédelmet illetően: közbeszólt tehát a politika, a költségvetés, a természet, a nemzetközi megállapodások, és közbeszóltak az adott államok jogszabályai csakúgy, mint a szövetségi törvények. Mexikó és az Egyesült Államok például egyformán őrzi egy-egy példányát annak az 1970-ben aláírt megállapodásnak, amelyben ünnepélyesen vállalják, hogy beépítetlenül hagyják a Rio Grande árterét. Obama elnök ennek ellenére emeltetett kerítéseket, de a megállapodás rendelkezései értelmében ezeket olyan messzire lehetett csak felhúzni a folyótól – bőven az Egyesült Államok területén belül –, hogy jókora foghíjakat is be kellett tervezni, hogy az ártéren élő amerikaiak eljuthassanak otthonaikhoz. Nevezhetjük ezt kisebb tervezési hibának, azonban hamar rátaláltak azok a latin-amerikaiak, akik engedély nélkül kívántak „a szabadság földjére" lépni.

A déli határ menti földek és ingatlanok mintegy kétharmada magánemberek kezében van. Sokan közülük nem vennék jó néven, ha hatalmas betonfalat emelnének a hátsó kertjükben, és akár pereskednek is, hogy megakadályozzák a fal felépülését. Ha az állam felvásárolja az adott területet, a korábbi tulajdonost „megfelelő"

kárpótlás illeti meg; a kárpótlás mértékének megállapítása pedig hosszadalmas folyamat lehet. Az őslakos amerikaiak törzsei is indíthatnak és indítottak is jogi eljárásokat: a mindkét országban jelen lévő, valaha egybefüggő földterülettel bíró Tohono O'odham nemzet például bírósághoz fordult, hogy a törzs két fele közötti kapcsolattartást ellehetetlenítő fal felhúzását megakadályozza.

Maga a táj további akadályt jelent. A Csendes-óceántól a Mexikói-öbölig a határ 3200 kilométer hosszan húzódik Kalifornia, Arizona, Új-Mexikó és Texas államok mentén. Falat legfeljebb egy 1600 kilométeres szakaszán lehet építeni, a határ többi részén a természeti akadályok – például a meredek terep, a sziklás talaj vagy a folyó – már-már lehetetlenné teszik a kivitelezést.

Mindenesetre a projekt kapcsán emlegetett számok olyan óriásiak, hogy legtöbbünk számára szinte értelmezhetetlenek. „Gondoljon egy számra, bármilyen számra" – mondhatnánk, majd adjunk hozzá még valamennyit, hiszen senki sem tudja pontosan, mennyibe is kerülne a teljes fal. Csak annyi biztos, hogy sokba. Trump eredetileg 10 és 12 milliárd dollár közötti összegre saccolta a fal árát, de a legtöbb egyéb forrás sokkal magasabb költséget emleget. A Massachusettsi Technológiai Intézet (MIT) becslése szerint (amely azonban csupán hozzávetőleges adatokat alkalmazott az alapanyagárak, a munkaerő és a rendkívül bizonytalan időkeret tekintetében) az 1600 kilométernyi, tíz méter magas betonfal költsége valahol 27 és 40 milliárd dollár között mozog. Elhangzottak már 21 és 25 milliárdos becslések is, utóbbi a Belbiztonsági Minisztérium részéről. Ez még így is döbbenetes summa, bár ha az ötlet eladása lenne a feladatunk, esetleg mondhatnánk, hogy kilométerenként csupán 21 millió dollárról van szó… A fenti összegek egyike sem számol továbbá a karbantartás költségeivel. Trump a 2016-os választási kampányban még azt állította, hogy a fal költségeit Mexikó viseli majd. Támogatói lelkesen üdvözölték az elnök felvetését,

de a határtól délre már nem aratott ekkora sikert a terv, Vicente Fox Quesada korábbi mexikói elnök ki is jelentette, hogy „Mexikó ugyan nem fog fizetni azért a k***a falért!".

Költségkímélőbb elfogadni Graham szenátor állítását, amely szerint a „fal" szó igazából a „szigorúbb határbiztonság" kódolt megfelelője. A feladatot egy kerítés is ellátja, legalábbis részben. Egyéb intézkedésekkel kiegészítve ez jóval költséghatékonyabb megoldás, és pszichológiai hatás szempontjából is kielégítheti azon választók igényeit, akik biztonságuk érdekében fizikai akadály emelését tartják szükségesnek. A politikusok azonban pontosan tudják, hogy a gesztusok gyakran fontosabbak, mint a gyakorlat. Trump ezért kitartott amellett, hogy az emberek falat akarnak, ezért falat is kell kapniuk. A kongresszus viszont mindvégig makacsul ellenezte, hogy költségvetési forrásokat fordítsanak a fal építésére.*

A falak és kerítések építését komoly akadályok nehezítik tehát. A jogi eljárások elméleti torlaszt képeznek, bár ezeket adott esetben meg lehet kerülni. De vajon megéri-e? Hiszen egy teljes fal felépítésének egyéb, fizikai akadályai is vannak. Ha viszont a falat politikai állásfoglalásnak tekintjük, akkor támogatói szerint természetesen megéri, hiszen nekik a cél fontosabb, mint a terep miatti nehézségek. Minél több ugyanis a beton, annál erősebb az üzenet, és annál elégedettebbek a támogatók. Ha bármennyit is csökken a bevándorlás (ami egyéb biztonsági intézkedések vagy gazdasági tényezők hatására is történhet), sok szavazó nem fog azzal foglalkozni, hogy a fal hiányos: a falat ők akkor is kulcsfontosságú intézkedésként fogják értékelni, amelynek segítségével sikerült megakadályozni a külföldiek belépését és megvédeni az amerikai értékeket. A fal

* Trump ezért a védelmi költségvetésből csoportosított át 6 milliárd dollárt a határvédelmi létesítmények építésére, amit hosszas pereskedés követett. Joe Biden viszont a 2020-as elnökválasztási kampányban az építkezés teljes leállítását ígérte. – *A szaklektor*

megnyugtató fizikai szimbólum – és néha a szimbolika fontosabb, mint a gyakorlat. Amikor Trump elnök néhány kilométer frissen elkészült kerítés elé kiállva kijelentette, hogy „a kormányom többet tett a déli határ megerősítéséért, mint bármelyik előző kormány", ezzel valószínűleg boldoggá is tette leginkább elkötelezett híveit, hiszen „valami igenis történt".

*

Korábbi elnökök is megerősítették az Egyesült Államok mexikói határát, de Trump fala azért különösen megosztó, mert az amerikai történelem egy sorsfordító pillanatát jelképezi. A falépítés politikája nem csupán a mexikóiak távol tartásáról szól. Egy határ magát az országot is meghatározza, és Trump fala is voltaképpen egy kísérlet annak definiálására, hogy mit jelent Amerika – úgy fizikailag, mint ideológiailag. Ahhoz, hogy megértsük, miként tükrözi és mélyíti tovább a történelmi szakadékokat ez a fal, át kell tekintenünk az országot megosztó további törésvonalakat is.

Az amerikai társadalom törésvonalai közül a faji tűnik a legszélesebbnek. Az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala szerint 2019-ben az országnak mintegy 328 millió lakosa volt; a lakosság 76,3%-a fehér, 13,4%-a fekete, 5,9%-a ázsiai és 1,3%-a amerindián vagy őslakos alaszkai. A népesség 2,8%-át teszik ki a „kettő vagy több rasszt" magukénak vallók; az őslakos hawaiiak és egyéb csendes-óceáni szigetekiek 0,2%-ot jelentenek. Feltűnhet, hogy hiányzik a felsorolásból a növekvő hispán népesség. Ez azért van, mert az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala szerint a hispánok „bármely rasszhoz vagy etnikai csoporthoz tartozhatnak". Ez a heterogén csoport teszi ki a legnagyobb kisebbséget az Egyesült Államokban: az ország lakosságának körülbelül 18,5%-a ide sorolható.

Számuk pedig a 21. században várhatóan csak emelkedni fog. Mint láttuk is: a nem hispán eredetű fehér többség aránya a lakosságon belül folyamatosan csökken (különösen igaz ez a délnyugati államokra), pedig az ország számára már most kihívás a teljes integráció. A népességi adatokra vonatkozó becslések változók, de a legtöbb szakértő egyetért abban, hogy néhány évtizeden belül a nem hispán eredetű fehérek elveszíthetik többségüket. Beleértve a hispánokat, a kisebbségek jelenleg a lakosság mintegy 40%-át teszik ki. Előrejelzések szerint 2050-re arányuk elérheti az 53%-ot, a hispánok pedig körülbelül a 29%-ot. Ezáltal az elkövetkező harminc évben a hispánok lesz a leggyorsabban növekvő etnikai csoport. Azok számára, akiket ez a trend igazi aggodalommal tölt el, a fal építése és a bevándorlók beáramlásának esetleges megállítása azt a reményt jelenti, hogy sikerülhet megfékezni ezt a demográfiai átalakulást – a valóságban azonban a határ megerősítésének nem lesz komoly hatása a helyzetre.

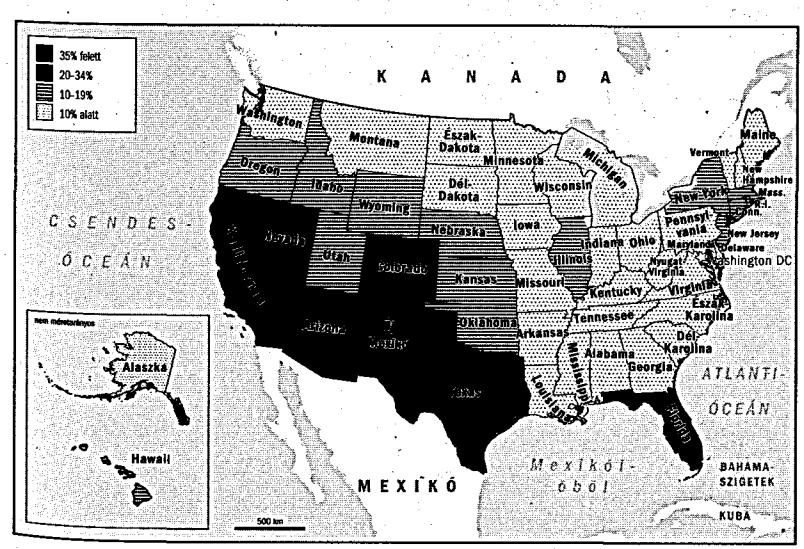

A hispán lakosság aránya az Egyesült Államokban (2014)

A fal támogatása gyakran bevándorlásellenes felhangokkal párosul. Nem lenne azonban igazságos automatikusan azt feltételezni, hogy a Trumpra két egymást követő választáson leadott szavazatok mind rasszizmusról árulkodnak. 2016-ban még a fekete szavazók mintegy 6%-a is Trumpot akarta elnökének, csakúgy, mint a hispánok 28%-a. Ha el tudjuk képzelni, hogy ezek a választók nem a rasszista ideológiára szavaztak, akkor ugyanígy nem lenne igazságos rasszizmussal vádolni – ahogyan azt egyesek teszik – a Trumpra szavazó fehéreket sem. Számtalan más okuk volt arra, hogy így tegyenek. Harminc évvel ezelőtt az Egyesült Államok legnagyobb munkaadója a General Motors volt, és az ott dolgozó munkások átlagbére (mai értéken) körülbelül 30 dollár volt óránként. Napjainkban a legnagyobb munkaadó a Walmart, ahol az órabér nagyjából 8 dollár. Azok a munkások, akik úgy gondolják, rosszabbul élnek ma, mint a szüleik, vagy azok, akik szemtanúi voltak az acélipari munkahelyek külföldre vándorlásának például Pennsylvaniából, vonzónak tarthattak egy olyan jelöltet, aki a trendek visszafordítását ígérte. Akadt közöttük fekete és hispán is – és bőrszíntől függetlenül képesek az emberek aggódni az illegális bevándorlás hatásai miatt anélkül, hogy feltétlenül rasszisták lennének.

Mindemellett egyértelmű, hogy Trump szavazói magjában igenis létezett egy rasszista rész. Szintén nem szabad alábecsülni, hogy milyen hatással volt az elnök nyelvhasználata és viselkedése a rasszista meggyőződések bátorítására, ahogyan azt sem, hogy Trump retorikája miként fokozta az amerikai népességen belüli feszültségeket. Ez – bizonyos szempontból – 2018 nyarán érte el a csúcspontját. Addigra már 2000 gyermeket választottak el kötelező jelleggel a szüleitől, miután az év áprilisától a Trump-adminisztráció „zéró toleranciát" hirdetett az illegális határátlépéssel szemben, visszavonva a korábbi diszkrecionális hozzáállást, amelynek keretében sokakat deportáltak ugyan, de nem feltétlenül indítottak

eljárást mindenki ellen. Innentől kezdve azonban a felnőtteket őrizetbe vették és bírósági eljárás alá vonták, miközben gyermekeiket „befogadóállomásokra" szállították, ahol azok nemritkán több hetet töltöttek el. Szívszorító jeleneteknek lehettünk szemtanúi: a gyermekek sírva keresték szüleiket, a dolgozóknak pedig megtiltották, hogy fizikailag vigasztalják a kicsiket. Úgy tűnik, Trump elnök egyfelől azoknak akart üzenni, akik átkelni terveztek a határon – „Ne próbálják meg!" –, másfelől pedig a demokratáknak – „Támogassák a törvényjavaslatom!".*

A bevándorlókat sokszor negatív színben tüntetik fel; volt, hogy Trump *bad hombres*nak (rossz embereknek) nevezte őket. „Amikor Mexikó embereket küld hozzánk, nem a legjobb embereiket küldik. [...] Azokat küldik, akiknek rengeteg bajuk van, és ezeket a bajaikat magukkal hozzák. Kábítószereket hoznak. Bűnözést hoznak. Nemi erőszakot követnek el. Persze, feltételezem, vannak közöttük jó emberek is" – mondta az elnök. Az ilyen retorika hozzájárul a latinók ellen elkövetett (bejelentett) diszkriminációs esetek számának utóbbi évtizedben tapasztalható növekedéséhez. A Pew Kutatóközpont egy 2016-os felmérése szerint például a hispánok 52%-a állította, hogy etnikai háttere miatt tisztességtelen bánásmódot tapasztalt; ez a szám a 18–29 évesek körében elérte a 65%-ot. Érdemes megjegyezni, hogy a 18–29 éves feketék ugyanilyen arányban számoltak be hasonlóról, de összességében a hispánok jóval kevésbé jelezték, hogy találkoztak rasszizmussal, mint a feketék.

Kétségtelen, hogy hatalmas előrelépések történtek a faji egyenlőség terén, és az is kétségtelen, hogy több tízmillió amerikai éli úgy a mindennapjait, hogy bőrszínre való tekintet nélkül boldogan

* A családok szétválasztását 2018. június 20-án Trump elnöki rendelettel megtiltotta, a „zéro tolerancia" politikája hivatalosan kevesebb mint három hónapig volt érvényben, de később is választottak el gyerekeket a szüleiktől. – *A szaklektor*

SOMOGYI KÖNYVTÁR 958219 1881

együtt van, érintkezik, étkezik, dolgozik és sportol – a rasszizmus mégis országszerte rendkívül komoly probléma.

Bár a gyorsan növekvő hispán népesség is szembesül diszkriminációval, az Egyesült Államokban a legegyértelműbb faji szakadék a fehérek és a feketék között húzódik; a probléma a rabszolgaság idején kezdődött, és mindmáig fennáll. Tisztán látható, hogy ez milyen negatív hatásokkal jár az emberek életére: gyakorlatilag bármilyen adatot nézünk, ha valaki Amerikában feketének születik, nagyobb valószínűséggel lesz szegényebb, kevésbé iskolázott és kevésbé egészséges, mint az, aki fehérnek születik. Ezt sem lehet azonban általánosítani, hiszen egy tehetős, középosztálybeli, kertvárosi fekete család valószínűleg több lehetőséghez jut az életben, mint egy elszegényedett, vidéki fehér. A Brookings Intézet egyik tanulmánya szerint bármilyen etnikai csoporthoz tartozunk is – fehér, fekete vagy hispán –, ha szegény környezetből indulunk, még egyetemi végzettséggel is kevesebbet fogunk keresni az életünk későbbi szakaszaiban, mint azok, akik gazdagabb családból származnak.

Ezzel együtt ökölszabálynak tekinthető, hogy a feketék nem indulnak különösebben jó esélyekkel az életben. Egyértelmű, hogy a régi korok és napjaink rasszizmusa jelentős szerepet játszik az etnikai csoportok közötti, ijesztő mértékű különbségek fennmaradásában. Ez az emberi élet legelejére is igaz: a világ leggazdagabb országának tekinthető Egyesült Államokban az ezer születésre jutó csecsemőhalandósági arány a fehérek körében 4,6, a feketéknél 10,8 – ami nagyjából a globális rangsor közepén elhelyezkedő államok, például Mexikó, rátájának felel meg.

A rosszabb egészségi mutatók, a szerényebb anyagi helyzet és az alacsonyabb elvárások mind hozzájárulnak a már kétéves korban kezdődő tanulási hátrányok kialakulásához. Már ekkor látható ugyanis – a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) és az Egyesült Államok oktatási statisztikái szerint –, hogy

fehér társaikhoz képest a fekete gyermekek kisebb arányban jutnak el magas fejlettségi szintre. Három- és ötéves kor között az olló valamelyest szélesebbre nyílik az olvasási képességeket vizsgálva; a kutatók feltételezése szerint ez annak az eredménye, hogy a feketék otthonaiban viszonylag kevesebb olvasnivaló található, a szülők kevesebb időt tudnak a gyermekeikkel közös olvasással tölteni, illetve – feltételezések szerint – eleve alacsonyabb az érdeklődésük a könyvek iránt, mivel azokban kevesebb a nem fehér szereplő. Az iskolarendszerben felfelé haladva azt látjuk, hogy a fekete amerikai diákokat háromszor olyan arányban függesztik fel vagy tanácsolják el a tanintézményekből, mint fehér társaikat. Azokban az iskolákban pedig, ahol a tanulók többsége kisebbségi hátterű, a tanárok is általában tapasztalatlanabbak és kevesebb fizetést kapnak.

Az adatok mögött gyakran egyedülálló szülők által eltartott, alacsony jövedelmű családok mindennapjai állnak. A fekete szülők 25%-a véli úgy, hogy gyermekei veszélyes környéken nőnek fel; a fehérek körében ez az arány 7%. A fekete amerikaiak kétszer nagyobb valószínűséggel hagyják ott a középiskolát 18 éves koruk előtt, mint fehér társaik. Egy tanulmány azt állítja: ha elkülönítenénk a fehér és a fekete amerikaiak középiskolai oktatási részvételi adatait, mintha két külön országról beszélnénk: az előbbi csoport az Egyesült Királyságnak felelne meg, az utóbbi pedig Chilének. A felsőfokú tanulmányokat vizsgálva a fehérek 36,2%-a szerez diplomát, míg a feketék esetében ez az arány 22,5%. Végzettségükkel a munkaerőpiacra lépve a fekete amerikaiak kevesebbet keresnek. Nagyobb valószínűséggel kerülnek börtönbe is, mint fehér társaik: noha az ország lakosságának 14%-át teszik ki a feketék, a fogvatartottak között 38% az arányuk.

Ez a folyamat tehát a bölcsőtől a sírig tart. Európához képest az Egyesült Államok erőszakos ország – ha pedig feketének születünk, akkor különösen veszélyes hely. A 100 ezer főre jutó gyilkosságok

aránya a fehérek között 2,5%, a fekete amerikaiak körében viszont 19,4%, ami a harmadik világbeli vagy fejlődő országok szintjének felel meg. Különböző statisztikákkal lehet találkozni, de a CNN szerint a fiatal fekete férfiak esetében háromszor akkora a valószínűsége annak, hogy valaki rendőr által leadott lövés következtében veszítse életét, mint a fehérek hasonló csoportjában. Nem csoda, hogy a fekete amerikaiak várható élettartama négy évvel kevesebb, mint a fehéreké. Ezek az elkeserítő adatok – valamint az utóbbi néhány év esetei, amikor fegyvertelen fekete férfiak lettek rendőri erőszak áldozatai – országszerte nyugtalansághoz és tiltakozásokhoz vezettek. Ilyen volt a 2014-es fergusoni zavargás, vagy a George Floyd meggyilkolását követő országos tiltakozáshullám 2020-ban. Új társadalmi mozgalmak is elindultak, köztük a Black Lives Matter (A fekete életek számítanak) kezdeményezés. A hivatalos szervek és az érintett közösségek reakcióit minden egyes eset után nagyítóval vizsgálja a közvélemény, amely e téren is egyre megosztottabbá válik.

A problémát megvilágító statisztikákat könnyű találni, de jóval nehezebb megmagyarázni az okokat. Egyértelmű azonban, hogy a rasszizmus még napjainkban is jelen van az amerikai társadalomban. Lehetetlen nem a kályhától – vagyis a rabszolgaságtól – kiindulni. A rabszolgákat ugyan felszabadították, de a legtöbben nincstelenek maradtak, és a társadalom diszkriminációjával találták szembe magukat; ilyen körülmények között pedig lehetetlen gyorsan eljutni a többségi társadalommal egyenlő szintre. És mit jelent a gyorsan? Több mint 150 év telt el a rabszolgaság eltörlése óta, de a fejlődés ellenére – noha különösen az utóbbi ötven évben fontos előrelépések történtek – a napnál is világosabb, hogy még rengeteg a tennivaló.

*

Természetesen nem a rassz az egyetlen választóvonal az Egyesült Államokban. Ami a vallást illeti, Amerika egyik legnagyobb erőssége az állam szekuláris jellege, amely azonban bőven enged teret különféle vallási meggyőződéseknek és egyházi közösségeknek. Az ország megmaradt túlnyomórészt kereszténynek – számtalan protestáns felekezettel és katolikusokkal –, de az 1960-as évek óta jelentős számú hívő vallja magát egyéb valláshoz tartozónak. 2019-es adatok szerint az amerikaiak mintegy 65%-a keresztény. A protestánsok számítanak közöttük a legnépesebb csoportnak (a teljes lakosságon belüli arányuk 43%), őket követik a katolikusok (20%-kal). Sorban a következők a zsidók (2%), a mormonok (2%), a muszlimok (1%), a buddhisták (1%), a hinduk (1%), majd a legkülönfélébb kisebb vallási csoportok.

De vajon mindez olvasztótégellyé teszi-e az országot? Bizonyos szempontból igen. Az *E pluribus unum* jelmondat mögötti eszme javarészt ma is érvényes, hiába fordultak elő kiugró következetlenségek és képmutató pillanatok az ország történelme során. Mindenesetre a jelen században a multietnikumú társadalmon belüli asszimiláció szellemét kikezdte a multikulturalizmus. A faji és etnikai törésvonalak ráerősítenek az amerikai társadalmon belüli sokféle megosztottságra, és az identitáspolitika erősödése sok problémát okoz a köztársaságnak. Egyre több amerikai azonosítja önmagát etnikuma, vallása vagy szexualitása alapján: mindez hozzájárul az ország polarizációjához és megosztottságához. A különböző etnikai csoportokat arra bátorítják, hogy látványosan őrizzék identitásukat; a sokszínűség elfogadása helyett ez sok esetben inkább bizonyos csoportoknak a társadalom többi részétől történő elválasztását eredményezi, ezáltal fokozottan kitéve őket a diszkriminációnak.

Szemtanúi lehettünk ennek a 2016-os elnökválasztási kampány során is, amikor Donald Trump egy Irakban elesett, kitüntetett muszlim amerikai katonatiszt, Humayun Khan szüleit bírálta,

miután Khan apja felszólalt Trumpnak a muszlim bevándorlás korlátozását célzó javaslata ellen. Humayun szüleit, Khizr és Ghazala Khant amerikai szóhasználattal aranycsillagos szülőnek nevezik: a kifejezés az első világháború idejéből ered, amikor a külföldön harcoló katonák otthon maradt családtagjai kék csillaggal ellátott szolgálati zászlót tűztek ki bevonult hozzátartozóik tiszteletére. Ha egy családtagjuk életét vesztette, a kék csillagot aranyszínűre cserélték. Ez a szokás az Egyesült Államokban máig él.

Trump Khanék elleni verbális támadásának hangvétele egészen biztosan durvább volt, mint amit az elnökjelölt megengedett volna magának, ha fehér, keresztény családról van szó. Az amerikai politikában az aranycsillagos szülők bírálata tabunak számít a családnak a hazáért hozott áldozatai miatt. Trump később azt mondta, ő maga is hozott „áldozatokat" azzal, hogy munkahelyeket teremtett az országban. Arra is utalt, hogy Khizr Khan bizonyára vallási okokból nem engedte a feleségét felszólalni. Az elnökjelölt szemében az nem számított, hogy Khan úr többször elvitte a fiát gyermekkorában a washingtoni Jefferson-emlékműhöz, ahol felolvasta neki a márványba vésett szöveget: „Mi a következő igazságokat maguktól értetődőknek tartjuk: minden ember egyenlőnek teremtetett..." Trump kijelentése mögött mintha az az elgondolás állt volna, hogy ez a konkrét aranycsillagos család valahogyan más, mint a többi. Úgy tűnt továbbá, mintha az elnökjelölt a lakosság egy olyan rétegéhez, sőt az ő nevükben szólt volna, amely rendkívül szűken definiálja, hogy kit tekint amerikainak. John McCain republikánus szenátor – és egykori vietnámi hadifogoly – az ország többi részének véleményét fogalmazta meg, amikor Trumpról kijelentette: „Noha pártunk őt választotta jelöltjéül, ez nem jelent korlátlan felhatalmazást arra, hogy belegázolhasson legnagyobbjaink becsületébe."

A különbözőség mint fogalom olyasvalami, amelyre a jobb- és a baloldal egyaránt rájátszik: az identitáspolitika olyan aspektusa ez,

amely csak fokozza az ellentéteket az Egyesült Államokban. Olyan időket élünk, amikor hiába tartja össze az országot a nemzet eszméje, sok csoport mégis széthúz – ezt tükrözi a politikai színtér egyre aggasztóbb polarizációja is.

Két évvel Trump, Sanders és Clinton keserű emlékű 2016-os összecsapása előtt a Pew Kutatóközpont elkészítette eddigi legnagyobb felmérését az amerikaiak politikai beállítottságairól. Arra jutottak, hogy az emberek nézetei egyre merevebbek, és a polgárok egyre nehezebben fogadják el egymás véleményeit. A politikailag aktív demokraták 38%-a például „következetesen liberálisnak" vallotta magát, ami 30%-kal magasabb arány, mint 1994-ben; a republikánusok 33%-a mondta magát „következetesen konzervatívnak" 2014-ben, míg húsz évvel korábban 23%-uk nyilatkozott ugyanígy. Ennél azonban aggasztóbb volt azt látni, hogy milyen jelentősen emelkedett azon republikánusok és demokraták száma – és különösen a politikailag aktívak körében –, akik elutasítják a másik oldalon állókat. 1994-ben a republikánusok 17%-a volt *nagyon* kedvezőtlen véleménnyel a demokratákról, húsz évvel később ez az arány elérte a 43%-ot. A demokraták esetében 16%-ról 38%-ra nőtt ez a csoport.

A jelenségnek földrajzi vonatkozása is van: az elkötelezett demokrata párti szavazók jellemzően nagyobb városokban élnek, míg a republikánusok inkább a kisebb településeken és vidéken. Preston Stovall, a Las Vegas-i Nevadai Egyetem munkatársa „városi globalistákról" és „nem városi nacionalistákról" ír: szerinte ez a terminológia „pontosabban nevezi meg a kialakult megosztottságot, mint az, hogy »demokraták« és »republikánusok«". Stovall szomorúan veszi tudomásul, hogy a nem városiak véleményeit a másik tábor „a tudatlanok összevissza hadoválásának" tekinti, miközben a vidékiek a nagyvárosiak gondolatait „elitistának és morálisan romlottnak" tartják:

> Elkeserít, ahogyan a városi amerikaiak sokszor lenézik a vidéki és mezőgazdálkodásból élő közösségeket. Fel sem tudok idézni olyan alkalmat, amikor egy, a vidéki amerikaiakra vonatkozó lekicsinylő megjegyzést a hallgatók ne engedtek volna el szó nélkül a fülük mellett, vagy éppen meg ne erősítettek volna, [...] pedig fel kellene hagynunk azzal, hogy a republikánus szavazókat iskolázatlan rasszistáknak tekintsük, a demokratákat pedig elitista gazembereknek.

Fontos tudni, hogy a fenti fogalmak és statisztikák főként a politikailag aktív népességre vonatkoznak: az ideológiai buborékokon és visszhangkamrákon kívül az emberek azért ennél jobban elfogadják egymást, és nagyobb valószínűséggel kötnek kompromisszumokat. Még így is igaz azonban, hogy az ellentétes nézetek fokozódó elutasítása egyre erőszakosabb hangokat eredményez a fősodorbeli médiumokban, és egyre harsányabb megnyilvánulásokban jelentkezik az interneten. A régen három televízióadón sugárzott, viszonylag békés esti híradók helyét átvették a huszonnégy órában híreket ontó, egymással politikailag versengő kábelcsatornák, a botrányos kijelentéseikről ismert rádiós személyiségek és a világháló ellenőrizetlen felületei, ahol mindennaposak a sértegetések és a halálos fenyegetések. A huszonnégy órás közösségimédia-platformok térnyerése gyakorlatilag megafont adott a szélsőségesek kezébe, a hagyományos hírszolgáltatók pedig még jobban felhangosították ezt a hangzavart. Az eredmény: úgy tűnhet, mintha az amerikaiak folyamatosan egymás torkának (de legalábbis Twitter-fiókjának) akarnának ugrani, miközben a valóság az, hogy a nagy többség békésen éli mindennapjait egymás mellett. Az intolerancia mostanság különösen erősödik a fiatalabb generációban, akik közül sokan tiltakoznak a szólásszabadság eszméje ellen, és indokoltnak tartják a politikai intoleranciát, amikor az olyanokra vonatkozik, akikkel

nem értenek egyet. Érdekes a kontraszt Kínához képest, ahol az állam azzal próbálja megosztani a lakosságot, hogy megnehezíti számukra a szabad eszmecserét egymással és a külvilággal – és teszi mindezt az ország egységének fenntartása érdekében. Eközben az Egyesült Államokban – a szólásszabadság hazájában – a közösségi médiában sokan szabad akaratukból különülnek el honfitársaiktól, és esnek neki ellenfeleiknek.

Megjelenik a szélsőségesség az Egyesült Államok felsőoktatási intézményeiben is, ahol a hallgatók egy kisebbsége hangadó szerepet visz, esetenként egy-egy oktató támogatásával. A professzorok idősebb generációjának tagjai egyre gyakrabban kerülnek olyan helyzetbe, mint a fényszórók előtt lemerevedő vadak, mert forradalmár gyermekeik éppen azokkal fordulnak szembe, akiktől ilyen ideologikus neveltetést kaptak. Mindez kellemetlen szellemi légkört teremt: felülkerekednek a félelemkeltő radikálisok, akik azt hirdetik, hogy el kell venni a „platformot" az ellentétes nézetek képviselőitől, míg a visszahúzódóbb, intellektuálisan gyengébb professzorok visszavonulót fújnak. Az előbbi csoporthoz tartozók veszélyeztetik az egységet, mivel hangoskodásuk a világhálón még fel is erősödik. Ha egyre több hallgató radikalizálódik a felsőoktatásban töltött évei alatt – akár a jobb-, akár a baloldal által –, fennáll a veszélye, hogy a szélsőséges nézetek még jobban teret nyernek a társadalomban.

Ilyesmire az egyik legjobb példát 2017-ben láttuk a washingtoni Evergreen Állami Főiskolán. Bret Weinstein, egy fehér, liberális professzor kifogásolta, hogy a főiskolán valamennyi oktatói kinevezést faji alapon kellett megmagyarázni és indokolni. Egy másik alkalommal jelezte, hogy nem ért egyet a hallgatók azon kérésével, hogy egy adott napon a fehér diákok ne vegyenek részt az órákon, így teremtve „biztonságos környezetet" a színes bőrű hallgatóknak a viták lefolytatásához. Weinstein tantermét ezt követően rasszizmusról és „fehér privilégiumról" kiabáló hallgatók szállták meg,

akik az oktató és két munkatársa elbocsátását követelték. Amikor George Bridges, a főiskola rektora közvetíteni próbált, a diákok szitkozódni kezdtek és csendre utasították. Az esetről készült videón látszik, ahogy a hallgatók kérdéseket kiabálnak Weinstein arcába, majd amikor a tanár visszakérdez, hogy „Kíváncsiak-e egyáltalán a véleményemre?", a diákok azt kiabálják: „Nem!" Ez az incidens is jól mutatta, milyen felfokozott hangulatban próbálják egyesek megszégyeníteni az ellentétes nézeteket vallókat, illetve hogy miként győzi meg magát egy csoport arról, hogy a másik oldal a gonosz megtestesítője, és ezért nem szabad megengedni, hogy kifejthesse gondolatait. Hiába gyermeteg és leegyszerűsítő ez a hozzáállás, egyben veszélyes is, és fenyegetést jelent a szólásszabadság eszméjére.

A látókör beszűkülése egyaránt jellemző a politikai jobb- és baloldalra, a középső mezsgye pedig egyre keskenyebb. A helyzeten leginkább azok rontanak, akik aktívan szítják a gyűlöletet és a másikkal szembeni gyanakvást. Fehér és fekete szeparatista csoportok képezik az egyik szélsőséget, melynek tagjai között vannak fegyverviselők is, megmozdulásaik pedig gyakran torkollnak erőszakba. 2017-ben például tüntetést rendeztek Charlottesville-ben Robert E. Lee déli tábornok szobrának eltávolítása ellen. A felvonuláson részt vettek fehér felsőbbrendűséget hirdető csoportok is, egyesek pedig horogkeresztes zászlókkal és rasszista, antiszemita feliratú táblákkal jelentek meg. A rendezvény erőszakba fulladt, és egy ellentüntető, Heather Heyer életét vesztette, amikor egy fehér felsőbbrendűséget valló férfi autóval a tömegbe hajtott. Az esetet követő felháborodást csak fokozta Trump reakciója: az elnök egyetlenegyszer sem volt hajlandó elítélni a szélsőjobboldali (ún. alt-right) csoportokat, köztük a Ku-Klux-Klant és a neonácikat, mondván, mindkét oldal követett el erőszakot.

A törésvonal másik oldalán – de bizonyos szempontból az előzőktől egyáltalán nem távol – állnak a fekete szeparatista mozgalmak. Jóllehet a fehérek dominálta társadalom diszkriminációjára

adott válaszként jöttek létre, saját ideológiájuk is egyértelműen rasszista. Klasszikus példa az Iszlám Nemzet nevű szervezet, amelynek vezetője, Louis Farrakhan azt vallja, hogy a fehéreket 6600 évvel ezelőtt egy Yacub nevű fekete tudós hozta létre „kék szemű ördögökként," akiknek veleszületett tulajdonsága a gonoszság és az istentelenség. Farrakhan azt is kijelentette, hogy a zsidók „szennycsatornába való" vallást követnek, és ragadozók módjára vadásznak a feketékre. Szerinte a feketék problémáira a megoldást a faji szeparatizmus jelenti, és a vegyes párkapcsolatok felszámolása.

Az Egyesült Államok történetének egyik leghíresebb beszéde Abraham Lincoln *Megosztott ház* című szónoklata. 1858-ban hangzott el, amikor a leendő elnök elfogadta az illinois-i republikánus párt szenátori jelölését. A Lincoln által idézett kifejezés a bibliából származik, amelyben Márk (3:25), Lukács (11:17) és Máté (12:25) evangéliuma is idézi Jézus szavait: „És egyetlen város vagy ház sem maradhat fenn, amely meghasonlik önmagával." Lincoln a rabszolgaság miatti megosztottságról beszélt – napjainkban azonban az Egyesült Államok ismét mélyen megosztott: a rassz, az etnikum és a politikai beállítottság miatti szakadékok okoznak feszültségeket és vezetnek az érzelmek túlhevüléséhez.

Amerika egyre megosztottabb házának racionálisabb, békülékenyebb és nyitottabb gondolkodásmódra lenne szüksége, a vitát mégis túl gyakran övezi – a jobb- és a baloldal részéről egyaránt – hisztéria és fanatikus vágy a „másik" túlharsogására az identitáspolitika eszközeivel. Ebben a forrongó légkörben a fal építését hirdető trumpi retorika csak rájátszott az országban jelen lévő történelmi és modern kori törésvonalakra, és ezzel megpróbálta leszűkíteni annak definícióját, hogy ki is „amerikai". A faji, etnikai és politikai törésvonalak összefutnak a fal kérdésében: mi tehát Amerika, mivé kellene válnia, és hogyan viszi tovább a szabadságról és egyenlőségről vallott eszméit?

Barack Obama aligha volt az ország legsikeresebb elnöke, és elődjeihez hasonlóan ő is hozott megosztó döntéseket, az országról vallott nézetei mögött azonban jelen volt a meggyőződés, hogy egy nemzet erősebbé és jobbá válik attól, ha hisz az *E pluribus unum* eszméjében. Obama lassan a történelem részévé válik, de történelmi jelentősége elvitathatatlan, hiszen rávilágított, mire képes a modern kori Amerika. Megjelenik ez a demokrata párt 2004-es konvencióján elmondott vitaindító beszédében is:

> A véleményvezérek szívesen osztják fel hazánkat [...] republikánusok lakta vörös államokra és demokraták lakta kék államokra. [...] A következőt kell azonban tudniuk: [...] hiszünk a mindenható Istenben a kék államokban is, és a vörös államokban sem szeretjük, ha szövetségi ügynökök kíváncsiskodnak a könyvtárainkban. A kék államokban is működik a gyerekek baseball-ligája, és igen, a vörös államokban is élnek meleg barátaink. [...] Egy nemzet vagyunk.

HARMADIK FEJEZET

TÉNYEK A TEREPEN

Izrael és Palesztina

Magatok is látjátok, hogy milyen bajban vagyunk: Jeruzsálem romhalmazzá vált, kapui pedig tűzben égtek el. Jöjjetek, építsük fel Jeruzsálem várfalát, hogy ne gyalázhassanak többé bennünket!

Nehémiás könyve 2:17

Az előző oldalakon: Palesztin férfiak állnak sorban, hogy átkelhessenek a falon Ciszjordániában, egy Betlehem melletti ellenőrző pontnál

Jeruzsálemet és az óváros falait déli irányban elhagyva nem kell sokáig autóznunk ahhoz, hogy megpillantsuk a távolban Betlehem új falait. Ahogyan közelebb érünk, látszik, hogy az építmény közel kilenc méter magas betonelemekből áll, tetején szögesdrót tekereg. Vannak szakaszai, amelyekbe áramot vezettek. Őrtornyokat is láthatunk a magasban, amelyeknek poros, vastag, golyóálló üvegtáblái mögül fiatal izraeli katonák figyelik mindkét oldalt. Az izraeli szektorban vannak szabadon hagyott területek, de miután átjutottunk az ellenőrző pontok valamelyikén, a másik oldalon az utcák olyan szűkek, hogy éppen elfér rajtuk egy autó, és az alacsony lakóépületek sok helyen egyenesen a falra néznek. Lehangoló, félelemkeltő és nyomasztó a látvány – mintha egy idegen világban járnánk. Otthonoknak és magas falaknak nem lenne szabad ilyen közel épülniük egymáshoz.

A határ átlépése mindenhol lehangoló élmény, de különösen akkor érezzük annak, ha olyan részen kelünk át – ahogyan a külföldiek általában –, ahol betonfal áll. Ilyet jellemzően a városi szakaszok mentén emeltek, hogy ellehetetlenítsék a magas épületekről tüzelő mesterlövészek dolgát. A 700 kilométer hosszú határvédelmi vonal nagyobb része kerítésből áll.

Noha az Izrael és a palesztin területek közötti „elválasztó akadálynak" csupán 3%-a készült betonból, az építményt mégis egyszerűen így emlegetik: „a fal". Hogy miért? Mert az a bizonyos 3%-nyi szakasz vizuálisan jóval érdekesebb, mint a maradék 97%. Vajon akad olyan televíziós stáb vagy fotóriporter, aki háttérként inkább választ egy szögesdrót kerítést, ha helyette ott van egy őrtornyok által ellenőrzött és falfirkákkal tarkított, közel kilenc méter magas

betonakadály? Aligha. Az emberi érdeklődés és a fal komorságának vizuális hatása szempontjából ez érthető, mint ahogyan a fal sok mindent elárul a konfliktusokról és a megosztottságról is. Akárminek is nevezzük, tagadhatatlan, hogy a világ egyik legmakacsabb konfliktusának emlékműve.

A palesztin/izraeli helyzetet nevezhetnénk kilátástalannak is, bár a legpontosabb leírás szóárnyalatok kérdése. A szinonimaszótárt böngészve felmerül a „feloldhatatlan", vagy akár a „kezelhetetlen" jelző is, bár a mi esetünkben ez tévedés lenne, mert a helyzet kétségtelenül rendkívül nehéz, de nem kezelhetetlen. Habár lehet, hogy a konfliktusnak a közeljövőben nem lesz megoldása, az izraeliek évtizedek óta „kezelik" a helyzetet: a falak új korszakában összességében sikerrel tartóztatták fel ellenségeiket.

A betonból épült szakaszoknál a Banksy művésznevű brit politikai aktivista-művész kihasználta, hogy a kanyargós fal minduntalan feltűnik a hétköznapi városi környezetben, és évek óta falfestményeket készít a palesztin oldalon. Némelyik közülük egészen híressé vált: az egyiken egy kislány motozza meg az Izraeli Védelmi Erők egy katonáját, fegyvereket keresve; egy másik egy fehér galambot ábrázol golyóálló mellényben; és van, amelyiken léggömbök repítenek át egy kislányt a falon. Hallani egy anekdotát – bár talán nem több, mint városi legenda –, amely szerint egy palesztin férfi egyszer azt mondta Banksynek, hogy sikerült szebbé tennie a falat. A művész megköszönte az elismerést, mire a férfi azt felelte: „Nem akarjuk, hogy szép legyen, gyűlöljük ezt a falat. Menjen inkább haza."

Kevésbé nevezhető „szépnek" egy másik rajz, amely a fal több pontján is feltűnik: a Handala nevű menekült kisfiú figuráját eredetileg Nadzsi al-Ali néhai palesztin művész alkotta meg. A mezítlábas, tízéves, szomorú gyermeket általában hátulról ábrázolják, jelezve, hogy mindaddig nem fordul felénk, amíg a palesztinoknak nem szolgáltatnak igazságot. Al-Ali – aki az arab vezetőket és Izraelt egyaránt bírálta karikatúráival – maga is palesztin menekült volt, és sosem térhetett vissza szülőföldjére. 1987 júliusában Londonban arcon lőtték, öt héttel később belehalt sérüléseibe. A rendőrség letartóztatott a merénylettel összefüggésben egy palesztin férfit, aki a brit hatóságok állítása szerint a Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ) tagja volt, de vádemelésre sosem került sor.

Al-Alira és Handalára gondolva eszembe jutott egy londoni palesztin barátom. Betlehemben született, de az 1980-as évek végén elhagyta a várost, és később azt mondta, sosem fog hazatérni: „Képtelen vagyok elfogadni, hogy izraeli ellenőrző pontokon át jussak el a saját otthonomhoz – mondta nekem –, hiszen azzal gyakorlatilag elfogadnám az ő fennhatóságukat."

Banksy azonban visszatért, sőt a korábbiaknál még messzebbre ment. A zsidók számára Palesztina területén „nemzeti otthon" létrehozását ígérő 1917-es Balfour-nyilatkozat 100. évfordulója alkalmából a művész megnyitotta az „Elfalazott Hotelt" a ciszjordániai Betlehemben. A tízszobás szálloda minden egysége az épülettől négy méterre, az utca túloldalán álló falra néz. Banksy szerint a hotel „a világ legrosszabb szállodai kilátását nyújtja", ugyanakkor „szeretettel vár mindenkit, a konfliktus valamennyi oldaláról és a világ minden tájáról". A hotel mára fontos turistalátványossággá nőtte ki magát, bírálói szerint egyfajta „konfliktusturizmust" szülve. Támogatói azonban úgy vélik, hidakat épít Palesztina és a külvilág között. Akárhogy is: a Banksy-séták, a Banksy-emléktárgyak és a Banksy művei előtt készített szelfik mára kötelezővé váltak a Jézus szülőhelyét felkereső számtalan turista körében.

A szállodánál egy keskeny teraszon asztallal és székekkel várják azokat a turistákat, akik a szokásos keresztény emlékhelyektől távolabb merészkedve megpihennének egy ital mellett. Jól láthatók innen a falat borító graffitik – a könnyedebbektől („Humuszt készíts, ne falakat") a reménytelibbeken át („Isten egyszer lerombolja ezt

a falat") egészen a Dávid-csillagból formált horogkeresztig. A szálloda belsejét az izraeli uralommal szembeni palesztin ellenállás jelképei díszítik, például parittyák és összetört biztonsági kamerák. A hálószobákban Banksy falfestményei láthatók; az egyik például egy izraeli katona és egy palesztin tüntető párnacsatáját ábrázolja. Lent helyet kapott egy kisebb múzeum, ahol a konfliktus történetével ismerkedhetünk meg; ennek bejáratánál Arthur Balfour brit diplomata életnagyságú bábuja fogad, gombnyomásra megemeli a jobb kezét, és aláírja híres jelentését.

A kiállított művek sora mindazonáltal adós marad annak magyarázatával, hogy az izraeliek milyen indíttatásból építették fel a szállodával szemközti csúfságot. A keskeny utcában kevés a hely ahhoz, hogy művészi módon bemutassanak egy felrobbantott izraeli buszt, bár az is igaz, hogy a semlegesség egyáltalán nem elvárás a művészettel szemben. A falon azonban olvasható egy felirat, amely – talán nem is szándékosan – utal a másik oldal meggyőződésére, amely szerint a fal „kezeli" a helyzetet, ha meg nem is oldja: „Még ha ez a fal rendet is tart a jelenben, jövője biztosan nincs." A politikában azonban a jelen gyakran fontosabb, mint a jövő – különösen, ha valaki választást akar nyerni.

Vita tárgyát képezi, hogy miért létezik a fal és milyen eredményt ér el, hiszen a két ország közötti határ tulajdonképpen Izrael létrejötte óta okot adott erőszakos összeütközésekre, először az 1948-as arab–izraeli háború formájában. Bár a konfliktus végén megállapodtak a fegyverszüneti zöld vonalban, 1967-ben a hatnapos háború során Izrael megszállta Ciszjordániát és Gázát, és elfoglalta a Sínai-félszigetet, valamint a Golán-fennsíkot. Két évtizednyi izraeli uralom után a palesztinok fokozódó frusztrációja és dühe erőszakos tiltakozásokhoz és zavargásokhoz vezetett az 1987 és 1993 közötti első intifáda során. Az „intifáda" kifejezés az arab „nafada" szóból ered, amelynek jelentése „lerázás"; ebben az értelemben az elnyomás

alóli felszabadulást takarja. Néhány évig tartó törékeny béke után – miközben Izrael továbbra is megszállás alatt tartotta a palesztin területek nagy részét – az évtizedes területi viszály 2000-ben ismét kirobbant, és erőszakos cselekmények sorozatával folytatódott. Az akkortól datált második intifáda kitörésekor kezdődött a fal építése.

A palesztinok szerint a kerítés az izraeli területi terjeszkedés eszköze, pusztán azt a célt szolgálja, hogy „tények kerüljenek a terepre", és a remélt kétállamos megoldás az izraelieknek kedvező határvonallal valósuljon meg. Ez Palesztina számára legalább 10%-os területi veszteséget jelentene, hiszen a fal bőven a palesztin területek 1967-es határain belül fut. Izrael topográfiai okokkal magyarázza a fal elhelyezkedését, ami néhány szakaszon valóban a zöld vonaltól keletre vezet, és az izraeli telepek egy részét is védelemben részesíti.

Ciszjordániában (Kelet-Jeruzsálemet leszámítva) hozzávetőlegesen 460 ezer zsidó él. A „telep" kifejezést hallva esetleg szeles, kopár domboldalakon létrejött, kisebb táborokra gondolhatnánk. És bár több közülük valóban így indult, a legtöbb telep mára egész várossá nőtte ki magát, hivatalokkal, szupermarketekkel és iskolákkal. Az ezeket a településeket egymással, illetve Izraellel összekötő utak miatt a palesztinok számára nehézkes a mozgás Ciszjordániában, és a nagyobb egybefüggő területek is feldarabolódtak. Ma már körülbelül 300 ezer zsidó él az Izrael által 1967-ben elcsatolt Kelet-Jeruzsálemben, amelyet a palesztinok továbbra is magukénak követelnek mint a jövőbeli palesztin állam fővárosát. Az izraeli zsidók szerint Kelet-Jeruzsálem és Ciszjordánia két különálló entitás – a palesztinok számára ez a különbségtétel nem létezik.

A telepek kérdése megosztja az izraeli közvéleményt; folyamatos, komoly vita övezi létezésük indokait, illetve jogi és erkölcsi alapjait. A vallásos zsidó telepesek állítják: mivel Júdea és Szamária (ez Ciszjordánia izraeli elnevezése) az ókori Izrael része volt, és mivel a biblia számukra az egész területet megígérte a Jordán és a tenger

között, ezért joguk van ott élni. A nem vallásos telepesek pedig arra hivatkoznak, hogy Izrael Jordániától vette el a területet, és ez utóbbi később lemondott erre vonatkozó követeléséről, ezért a telepesek jelenléte nem tekinthető illegálisnak. Ezzel azonban a nemzetközi közösség nem ért egyet.

„Nézd ezeket a falakat – mondja egy a civil társadalomban aktív palesztin barátom, aki neve elhallgatását kérte –, viszolyogtatók! Az egész arról szól, hogy területet lopjanak el. Behozták a falat több száz méterre a palesztin terület belseje felé, hogy később azt mondhassák, tárgyalnunk kell a földről, hiába volt az mindig is a miénk." Miközben a fal mellett autózunk, dühödten mutogat a palesztin földekre, amelyeken korábban olajfák nőttek, de a helyükön már kopár senki földje húzódik. Félő, hogy egyszer ez is izraeli terület lesz majd – mondja a barátom. „Mindig is ezt csinálták. Azt mondják, tényeket helyeznek a terepre, de ezek a tények az ő tényeik, a terep pedig a miénk" – állítja.

Az izraeliek ugyanakkor egészen másként látják a falat, a falfirkák és a művészi falrajzok is más történetet mesélnek el az ő oldalukon. Van közöttük palesztinellenes, ami a fal szükségességéért áll ki; van, amelyik palesztinpárti és a palesztinok szenvedését mutatja be; de sok olyan is látható, amely egyszerűen tájképeket ábrázol, hogy „láthatatlanná" tegye a falat – és meg kell hagynunk, az izraeli lakosság többsége számára a fal valóban láthatatlan. Az izraeliek többségének semmi oka a fal közelébe menni vagy átkelni azon. Legtöbben nem látogatják a ciszjordániai zsidó telepeket, azok a telepesek pedig, akik oda-vissza ingáznak, egyszerűen útjuk egy állomásának tekintik a falat, ahol elsőbbséget élveznek az átkeléskor.

Az izraeliek többsége támogatja a falat, és a hatását pozitívnak gondolja. Az izraeli kormány kiemeli, hogy a fal megépítése előtti három évben több száz izraeli veszítette életét palesztinok által elkövetett öngyilkos merényletek és egyéb támadások következtében.

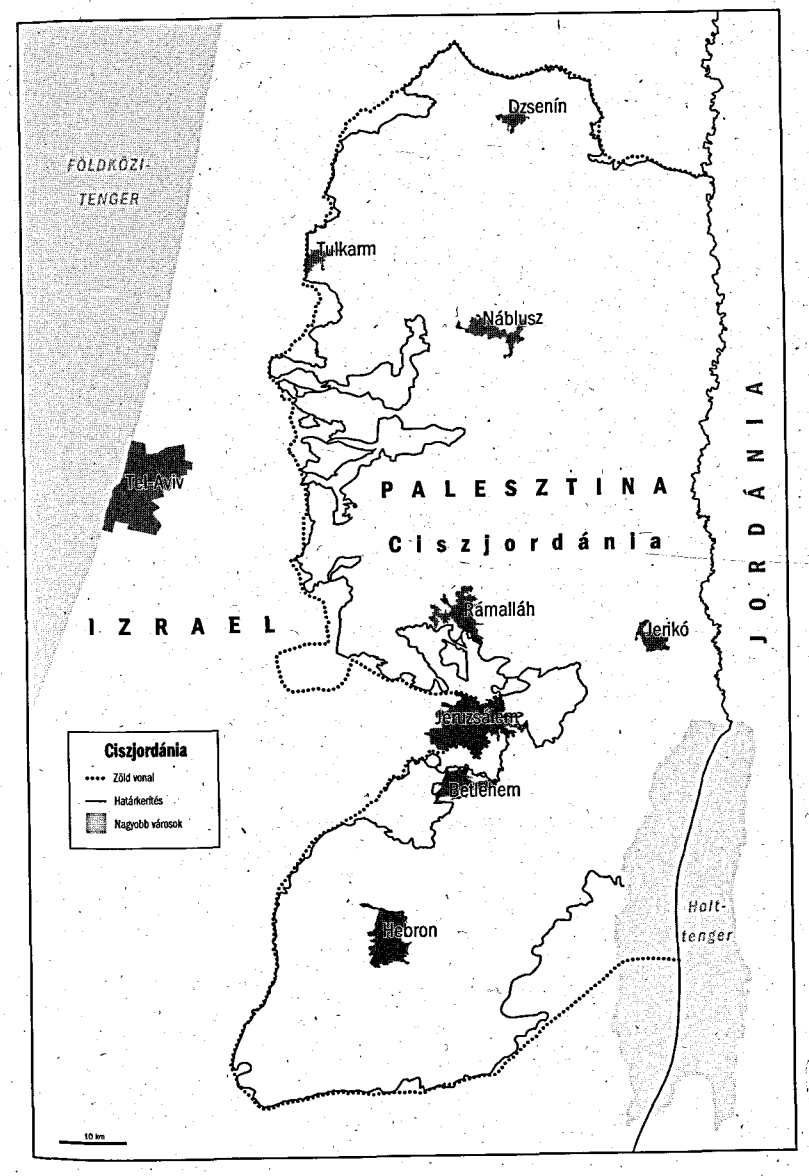

A kerítés nagyjából az 1949-ben megkötött fegyverszüneti szerződésben rögzített zöld vonalat követi, de helyenként átnyúlik a palesztin oldalra

Volt idő, amikor szabadon működhettek bombakészítők és merénylők olyan ciszjordániai városokban, amelyek kevesebb mint egyórányi autóútra voltak lehetséges célpontjaiktól, például Tel-Avivtól, Netánjától vagy Jeruzsálemtől. A fal első szakaszának elkészültét követő három évben már csak valamivel 60 fölött volt az izraeli áldozatok száma. Az izraeliek szerint tehát ez indokolja a meglétét: egyszerű biztonsági intézkedésről van szó, amelynek célja a halálos merényletek megakadályozása. Kisebbségben vannak a fal ellenzői, szerintük az akadály – és különösen annak jelenlegi nyomvonala – útjában áll a palesztinokkal kötendő tartós, békés megállapodás elérésének. Az így gondolkodók többnyire az izraeli politika baloldalán állnak, és bár rendkívül hangosan tudnak tiltakozni, valójában még a baloldalon belül is kisebbségben vannak. Amióta a polgári áldozatok száma viszonylag alacsony lett, a legtöbb izraeli pszichológiailag is visszavonult a kerítés mögé. Akad sok más probléma és törésvonal, amely megoldásra vár, így a lakosságot foglalkoztató aggodalmakról szóló felmérésekben ma már sok esetben a fizikai biztonságnál előrébb sorolják a gazdaság állapotát.

David Kornbluth, Izrael egyik legkiválóbb – ma már nyugállományú – diplomatája hisz a kétállamos megoldásban, és azt mondja, „átérzi a palesztinok helyzetét". Ha azonban a biztonsági kerítésről van szó, Kornbluth világos, egyértelmű és megingathatatlan véleményt fogalmaz meg, amelyet sok honfitársa is oszt: „A fal hatalmas siker. Elérte, hogy az öngyilkos merénylők ne ölhessenek többé. Nem épült volna biztonsági kerítés, ha nem lenne rá szükség. Rengeteg pénzbe került, és senki nem vágyott rá, sem a baloldal, sem a kormánypárt. Úgy gondolom, a palesztinokat érő sajnálatos és nem szándékos kellemetlenségek eltörpülnek ahhoz képest, hogy sikerült gátat szabni az emberi életek kioltásának. Természetesen átérzem a palesztinok helyzetét, de ennek semmi köze ahhoz, hogy több száz civil állampolgárunkat próbálták megölni." Amikor megemlítem, hogy ellenzői az elnyomás és az elnyomók hatalmának jelképét látják a kerítésben, Kornbluth azt mondja: „Ennek semmi köze a hatalom vagy az elnyomás jelképéhez. Ha ilyesmit akarunk, már 1967-ben megépíthettük volna. Ez egy gyakorlati igényre adott válasz."

A biztonsági kerítés bizonyos szempontból Vlagyimir Zeév Zsabotyinszkij (1880–1940) ideológiájának és az általa megálmodott „vasfalnak" a gyakorlati megvalósítását jelenti. Zsabotyinszkij a palesztinai zsidó közösség egyik fő ideológusa volt a függetlenség előtti korszakban. Az ő nevéhez fűződik az arabok elleni stratégia kidolgozása abban az időben, amikor az arabok megkérdőjelezhetetlen katonai fölényük pozíciójából határozottan ellenezték Izrael létrehozását. Úgy vélte, az arab fél csak akkor fog tárgyalóasztalhoz ülni és csak akkor lehet velük alkut kötni, ha tudomásul vették, hogy nem tudják megsemmisíteni Izraelt: „Remélem és hiszem – jelentette ki Zsabotyinszkij –, hogy ezt követően olyan biztosítékokat fogunk tudni számukra kínálni, amelyek kielégítőek lesznek, és a két népcsoport békében élhet egymás mellett jó szomszédként. De ilyen megállapodás kizárólag a vasfalon keresztül érhető el."

Ahogyan a kerítés fokozatosan körülzárta Ciszjordániát, az öngyilkos merényletek és a lőfegyveres támadások száma jelentősen visszaesett Izraelben. Az izraeli kormány szerint közvetlen összefüggés van a kerítés és a javuló statisztikák között; bírálói azonban más véleményen vannak. Szerintük a fal építésével egybeesett, hogy Izrael ellenségei visszavettek a támadások gyakoriságából, miután felismerték, hogy az öngyilkos merényletek egyrészt visszatetszést váltanak ki a külvilágban, másrészt túl magas árat kell fizetni értük az izraeli válaszlépések formájában. Fawaz Gerges, a London School of Economics nemzetközi kapcsolatok professzora megerősíti ezt: „A Hamász és más palesztin csoportok elhatározták, hogy felhagynak a támadásokkal Izrael területén belül, tekintettel azok politikai és stratégiai árára."

Izrael mindenesetre fenntartja, hogy a fal kulcsfontosságú szerepet játszik az ország biztonsága szempontjából, csakúgy, mint azok az egyéb akadályok, amelyeket szintén a határok biztonsága érdekében építettek. A ciszjordániai biztonsági kerítés mellett 1994-ben megkezdték egy összesen 65 kilométer hosszú fal építését a gázai határon is, az egyiptomi–izraeli határon pedig 2013-ban készült el egy 245 kilométer hosszú kerítés, amely véget vetett az afrikai országokból érkező bevándorlásnak. 2000 és 2012 között közel 50 ezer afrikai – javarészt szudániak, eritreaiak és etiópok – lépett át a határon; sokan közülük kínszenvedésekkel teli utat tettek meg, amelynek végén az egyiptomi határőrök fegyvereinek célkeresztjében találták magukat. Legtöbbjük végül letelepedett Izraelben, mivel deportálásukat jogi akadályok nehezítik, illetve az afrikai országok vonakodnak visszafogadni őket. Kevésbé ismert, hogy felépült egy negyedik kerítés is Izrael szíriai határán, miután Szíriában polgárháború robbant ki. Izrael azt követően kezdte el megerősíteni itteni védvonalait, hogy különféle iszlamista dzsihádista csoportok – például az an-Núszra Front és az Iszlám Állam – közelíteni kezdtek a határhoz a Golán-fennsík szíriai oldalán.

Ha tehát Izrael biztos benne, hogy a falaknak köszönhető az erőszak visszaesése, ez vajon azt is jelenti, hogy a kerítések örökre állni fognak? Megosztó a kérdés, de sokak szerint a fal nem tartós megoldás a térség problémáira, csupán egy lépés ebben az irányban, ezért átmeneti intézkedésnek kell tekinteni. Kornbluth – aki diplomataként részt vett a biztonsági kerítés vonalvezetésének megállapításában – úgy véli, a „végleges megoldáshoz több lépésben jutunk el. […] Azt hiszem, a fal nem mindig lesz ott, és most sem feltétlenül a jövőbeli határ vonalán húzódik. Nem is ezért van, hanem hogy jelentősen visszaszorítsa a terrort. […] Pont olyan gyorsan le lehet bontani, amilyen gyorsan felhúzták, ebben egészen biztos vagyok." Ahhoz azonban, hogy ez bekövetkezzen, nem csupán a két oldal

között kell megállapodást kötni, hanem azokon belül is – hiszen mindkét fél maga is mélyen megosztott.

*

Izrael olyan ország, ahol a megosztottság sokféleképpen jelentkezik: rendkívül különböző emberek élnek egymás mellett – vagy éppen képtelenek egymás mellett élni.

Izrael fiatal nemzet, és egyben olvasztótégely is. 8,6 millió lakosával kis országnak számít, de a népesség etnikai háttere nagyon változatos. Sok orosz él itt például: több mint egymillióan érkeztek Izraelbe az 1990-es években, amikor az ország lakossága még kevesebb mint 5 millió főt számlált. A társadalmi törésvonalakat tükrözi az izraeli politika megosztottsága is, amely talán kiélezettebb, mint a legtöbb demokráciában: működnek baloldali és jobboldali pártok, arab pártok és vallásos pártok, és ezeken a kategóriákon belül is léteznek további tagolódások.

Az első izraeli népszámlálást 1948-ban, az állam kikiáltásának évében tartották. A teljes lakosság 86%-a vallotta magát zsidónak, 9%-a muszlimnak, 3%-a keresztténynek és 1%-a drúznak. A 2014-es népszámlálás idejére a muszlim lakosság aránya közel duplájára (16,9%-ra) emelkedett, a drúzok már 2%-ot tettek ki, a zsidók azonban visszaestek 75%-ra, a keresztények pedig 2%-ra; a maradék 4%-on egy sor különféle kisebbség osztozott.

Még a zsidó többségen belül is mély szakadékok húzódnak. A zsidó vallásúak többsége két csoport valamelyikéhez, az askenázikhoz vagy a szefárdokhoz tartozik. Mindkét csoport ősei Izraelben éltek, mielőtt a rómaiak elüldözték volna a zsidókat a területről, de az askenázi zsidók közül sokan világosabb bőrűek, és felmenőik a közelebbi múltban Kelet- és Észak-Európa lakói voltak. A szefárdok elnevezése az Ibériai-félszigetet jelentő héber „szefarad" szóból

származik; a sok száz ezres szefárd közösséget főleg az Izrael állam 1948-as kikiáltását követően az arab országokból elüldözött zsidók alkotják.

Az állam alapításától kezdődően jellemzően az askenázik képviselték az elitet, és főleg ők uralták az izraeli politikai és gazdasági életet – részben azért, mert sokan közülük magas iskolai végzettséggel rendelkeztek, részben pedig azért, mert őseik már a 19. század vége, a 20. század eleje óta Izrael területén éltek, évtizedekkel megelőzve az arab pogromok elől menekülő szefárdokat. Az utóbbi években azonban megnőtt a szefárdok befolyása, vallásos pártjaik gyakran képezik a hatalmi mérleg nyelvét, ezért meghívást kapnak a koalíciós kormányokba. Vallási szempontból kevés gyakorlati különbség van a két csoport között, de a közel-keleti és az európai származásból eredő kulturális és politikai eltérések eredményeként máig nem jellemző esetükben a vegyes házasság, noha nem is teljesen szokatlan. Kulturális szempontból a szefárdok sokkal inkább közel-keletiek – zenei és gasztronómiai preferenciáikat tekintve –, míg az askenázik konyhája a kelet-európai zsidóság hagyományaiban gyökerezik.

Az askenázi és szefárd identitás mellett léteznek más, mélyebb törésvonalak a zsidó népességen belül, amelynek 43%-a szekuláris, 35%-a tradicionális, 11%-a vallásos és 10%-a ultraortodox, más néven háredi zsidó, vagyis akik „remegnek az Örökkévaló színe előtt". Valamennyi irányzat követői jellemzően zsidó vallásúnak tekintik magukat: a szekuláris zsidók 87%-a is részt vesz például a pészahi istentiszteleten, és 50%-uk gyertyát gyújt péntek esténként. Számtalan egyértelmű és látványos különbség létezik azonban az egyes csoportok között.

Valamennyi csoport képviselői egyetlen kis országon osztoznak, és ugyanazt a nyelvet beszélik, mégis kevés kapcsolat van közösségeik között. Sok városnegyed a fenti megoszlás szerint különül

el, Jeruzsálemben, Tel-Avivban és néhány más városban például egész városrészek léteznek, amelyekben szinte kizárólag szekuláris vagy éppen kizárólag vallásos zsidók élnek. A két csoport közötti vegyes házasság rendkívül szokatlannak számít. Sok szekuláris zsidó állítja, pont olyan nehezen fogadná el, ha gyermeke egy háredi zsidóval kötne házasságot, mint ha egy kereszténnyel tenné ezt. A gyerekek jellemzően szegregált intézményekben tanulnak: a háredik egynemű, háredi iskolákban, a szekulárisak pedig nem vallásos iskolákban.

A városokban léteznek vegyes vallásos/szekuláris negyedek, de még ezekben is pillanatok alatt egyértelműen megállapítható, ki ortodox és ki nem. Még a vallásos férfiak által viselt kipa fajtája is árulkodhat hitükről. Sok ciszjordániai telepes például rászokott a kötött kipák viseletére; ezek nagyobbak, mint a modern ortodoxok – és egyes háredik – által viselt, filcből készült kipák, amelyekkel ők szándékosan kívánnak kitűnni. Az igazán szakavatottak a háredi férfiak által viselt prémes kalap fajtája alapján azt is meg tudják mondani, hogy az illető mely rabbinak a követője. Az ultravallásosak és a szekulárisak ugyanakkor egymás számára gyakorlatilag láthatatlanok. Ezek egymást kizáró identitások. Egy szőrmekalapos, pajeszos, fehér harisnyát és – a kívülállót köntösre emlékeztető – kaftánt viselő háredi zsidó férfi sosem fog például szekuláris nőtől útbaigazítást kérni, ahogyan egy szekuláris nő sem fog háredi férfitól.

A két csoport közötti különbség gazdasági szempontból is szembeötlő. Izrael gazdasága a világ legtöbb országához képest viszonylag jól teljesít, de az országban a jólét rendkívül egyenlőtlen módon oszlik meg, és az egyes csoportok közötti szakadék egyre csak szélesedik. Sokan szegények: az izraeliek egyötöde olyan háztartásban él, amelynek jövedelme nem éri el az országos átlag felét (ami az OECD-országok átlagának kétszerese). A háredik több okból

kifolyólag rosszabb helyzetben vannak: A nagycsaládok általában szegényebbek, márpedig a háredieknek jellemzően több gyermekük születik, mint a modern ortodoxoknak és a szekulárisoknak. A Pew Kutatóközpont felmérése szerint a háredik 28%-a számolt be arról, hogy legalább hét gyermeke van, a szekulárisok körében ez az arány csupán 1%. A háredik körében nagyobb a munkanélküliség is, mivel munkavállalás helyett közülük többen a Tóra tanulmányozása mellett döntenek.

Bármerre járunk, feltűnőek ezek a törésvonalak a zsidó társadalmon belül – és különösen látványosak a szent helyeken. Vegyük például a rómaiak által i. sz. 70-ben lerombolt Második Templom megmaradt támfalát, a Siratófalat. Egyes valláskutatók vitatják, hogy ez valójában mennyire szent, hiszen nem is volt része a tényleges Szentélynek. Ettől függetlenül azonban tény, hogy szinte valamennyi zsidó számára – akár vallásos, akár nem – rendkívüli fontosságú helyszín. A Siratófal felett áll az al-Aksza-mecset és a 7. században épült Sziklaszentély, amelyet az iszlám hívői a világ harmadik legszentebb helyének tartanak. Izraeli és palesztin muszlimok, valamint külföldi turisták látogathatják a komplexumot, amelyet az arabok Harám as-Sarífnak („nemes szentélynek") neveznek, de a zsidók számára – biztonsági okokra hivatkozva – gyakorlatilag tilos a belépés.

A Siratófalhoz közeledve azonnal láthatóvá válik a megosztottság. A tértől a falig húzódó kerítés kétharmad-egyharmad arányban választja ketté a szabad területet. Jobbra, a kisebbik oldalon állnak a nők, balra pedig a férfiak. Noha létezik Izraelben néhány olyan vallási mozgalom, amelyek zsinagógáiban közös térben imádkozik a két nem, ezek összességében apró kisebbségnek számítanak, és szinte semmilyen befolyásuk nincs vallási kérdésekben. Az ortodox zsinagógák több hatalommal rendelkeznek, kongregációikban pedig nemi szegregáció van érvényben – így a Siratófalnál is.

Nem minden nő elégedett ezzel a helyzettel: vannak, akik igényt formálnak rá, hogy a férfiakhoz hasonlóan együtt, hangosan imádkozzanak, és imakendőt viseljenek. Ez a követelés komoly vitát váltott ki A fal asszonyai (Women of the Wall, WOW) nevű csoport és a háredik között. Az előbbi tagjai rendszeresen tartanak istentiszteletet a falnál, utóbbiak pedig nemegyszer erőszakosan próbálják ezt megakadályozni. A vita harminc éve tart, amióta az első mintegy száz nő közösen imádkozni kezdett a falnál; azóta sok esetben verbális és fizikai támadásokkal zavarták meg őket a háredik. A vita napjainkban is változatlan szellemben folytatódik a bírósági tárgyalótermekben és a Siratófal előtti téren.

Amikor a WOW tagjai megérkeznek havi egyszeri imájukra, sokszor lökdösik és megköpködik őket – férfiak és nők egyaránt –, és minden alkalommal szükség van rendőri védelemre. 2013-ban betörték a nőket támogató plakátokat hordozó buszok ablakait, amikor a járművek Jeruzsálem ultraortodox negyedeiben jártak. A Talmud egyértelműen kimondja, hogy Isten a zsidók közötti gyűlölet miatt rombolta le a Második Templomot – de vajon gondoltak-e erre a rongálásban közreműködők?

A társadalmon belüli ellentétek a politikai térre is kihatnak. A szekulárisok többsége például elsősorban izraelinek tekinti magát, és csak másodsorban zsidónak. Az ortodoxok többsége viszont előbb vallja magát zsidónak, csak utána izraelinek. Mindez befolyásolhatja és formálhatja az országon belüli politikai válaszvonalakat. Összességében a szefárd izraeliek jellemzően a jobboldal felé húznak a politikában, míg az askenázik megosztottabbak. A vallásosabb csoportok általában vallásos politikai pártokat támogatnak, míg a háredik sokszor egyszerűen arra szavaznak, akit a rabbijuk ajánl nekik. Ez azzal jár, hogy a koalíciós kormányoknak szinte mindig résztvevői a vallásos politikai pártok, amelyek merőben eltérő álláspontokat képviselnek sok kulcsfontosságú kérdésben; ilyen például

a vallási áttérés, a sorkötelesség, a ciszjordániai telepek, a házasság, a válás és a nemi szegregáció.

Az oktatás és a vallás területén például általában a vallásos pártok véleménye a meghatározó, és – mint láttuk is – álláspontjuk nem feltétlenül egyezik a lakosság többségének nézeteivel. Az ultraortodoxok folyamatosan azért kampányolnak, hogy rabbijaik jogot szerezzenek a házassági szertartások levezetésére; sok esetben az erőszaktól sem riadnak vissza, hogy érvényre juttassák abbéli meggyőződésüket, miszerint tilos autót vezetni a sábesz idején, különösen az ő negyedeikben – álláspontjukra alkalmanként a behajtást megakadályozó úttorlaszokkal erősítenek rá. Sokan közülük ellenéznek bármilyen területi kompromisszumot a palesztinokkal: míg a zsidó izraeliek 66%-a összességében támogatja a konfliktus kétállamos megoldását, a vallásos pártokra szavazók mintegy 60%-a egyállamos kimenetelben reménykedik.

A szekuláris izraeliek mindeközben mélységesen sérelmezik, hogy a folyamatos politikai és jogi csatározások ellenére az ultraortodoxok nem kötelesek katonai szolgálatot végezni, ugyanakkor közösségeik és projektjeik részesülnek a központi költségvetési forrásokból. A szekulárisok attól is tartanak, hogy idővel kisebbségbe kerülnek, és kiszorulnak Jeruzsálemből a vallásos szekták jóval magasabb születési arányai miatt – ez utóbbi tényező ráadásul az ország gazdaságát is fenyegeti, mivel a háredik körében rendkívül magas a munkanélküliség.

David Kornbluth szerint hiába a már-már „faji" jellegű vallási és társadalmi megosztottság, az izraeli zsidók a rengeteg nézetkülönbség ellenére külső fenyegetések esetén valójában képesek egységet felmutatni, és ilyenkor általában összezárnak: „Háborús időkben Izrael rendkívül erős, összetartó ország; [...] ha közeleg a háború, az ország egységes. Sokak szerint Izraelt fenyegeti vagy akár tönkre is teheti a megosztottság, a valóságban azonban rendkívül erős

országról beszélünk." Erősnek erős, de bármennyire is összezárnak a zsidó izraeliek, létezik egy másik törésvonal, amely közöttük és Izrael arab lakossága között húzódik. Ezt pedig valószínűleg sosem lehet áthidalni, amíg Izraelben nem biztosított az egyenlőség, és nem születik tisztességes kétállamos megállapodás a palesztinokkal.

Az Izrael lakosságának egyötödét kitevő arabok többsége nem vágyik arra, hogy egy nélkülöző, szegény Palesztinában éljen, és tisztában van azzal, hogy izraeliként magasabb az életszínvonaluk, mint a legtöbb arabnak a Közel-Keleten. Ez nem jelenti azonban azt, hogy elégedettek is a sorsukkal – épp ellenkezőleg. Hiába emelkedett jelentősen az izraeli arabok száma, és hiába magasabbak körükben a születési arányok, mint zsidó szomszédaiknál, sem gazdasági, sem társadalmi szempontból nem sikerült tartaniuk a lépést. Ahogyan nő a lélekszámuk, úgy növekedhet politikai befolyásuk is, hiszen egyre több arab képviselőt küldhetnek a kneszetbe (az izraeli parlamentbe), középtávon azonban korlátozott szavazóerejük valószínűleg kevés lesz az izraeli kormányok politikai összetételének komolyabb átformálásához.

Az izraeli arabok teljes jogú állampolgárok, törvény biztosítja társadalmi és vallási jogaikat. Saját politikai pártokat, napilapokat és hírközlési csatornákat tartanak fenn. Van arab tagja a Legfelsőbb Bíróságnak, és van arab játékosa a nemzeti labdarúgó-válogatottnak. Hiába élnek azonban ugyanabban az országban, mint az izraeliek, és rendelkeznek velük azonos jogokkal, sok szempontból mégis külön világot alkotnak.

A legtöbb izraeli arab gyermek arab nyelvű iskolába jár. Arab falvakban, illetve a városokban arab negyedekben élnek. Haifa minden bizonnyal Izrael legvegyesebb városa, de még itt is egyértelmű választóvonalak vannak az egyes negyedek között. A felnőttek arab nyelvű újságokat olvasnak, és arab nyelvű adásokat hallgatnak; ha pedig országos sugárzású televízió-műsorokat néznek,

saját csoportjuk alulreprezentáltságával találkoznak. Szinte mindegyikőjük folyékonyan beszéli a héber nyelvet, de azt csak a vegyes munkahelyeken használják. A háredikhez hasonlóan nagyobb valószínűséggel találják magukat alacsonyabb fizetési kategóriákban, de míg az ultraortodoxok közül sokan saját elhatározásukból nem dolgoznak, az izraeli arabok gyakran egyszerűen nem férnek hozzá a jobban fizető állásokhoz. A szegénységi ráta az arab családok esetében 50%, ami a háredikéhez hasonlóan magas arány.

Évtizedeken keresztül az arab településeken jelentősen kevesebb közpénzt fordítottak gyermekenként az oktatásra, bár egy 2016-ban bevezetett ötéves terv célul tűzte ki, hogy javít ezen. Az alacsonyabb oktatási színvonal mindenesetre hozzájárult ahhoz, hogy a tíz legszegényebb izraeli város közül nyolc arab. Az izraeli arabok mintegy 79%-a érzi úgy, hogy diszkriminációnak van kitéve. Több egymást követő kormány igyekezett jogszabályokkal véget vetni a megkülönböztetésnek; a közszférában például érvényben vannak álláskvóták a kisebbségi csoportok védelmében, de ezeket ritkán tartják be, a törvények visszatartó ereje pedig csekély.

A nem zsidó közösségek is megoszlanak különböző vallási és etnikai vonalak mentén – hiszen élnek itt például letelepedett muszlimok, nomád beduinok, keresztények és drúzok. Az arab népességen belül is vannak, akiknek rosszabbul, és vannak, akiknek jobban megy a soruk: a keresztények például általában a zsidó izraeliekéhez hasonló társadalmi-gazdasági szinten élnek, míg a beduinok az ország leghátrányosabb helyzetű őslakos csoportjának számítanak. Igyekeznek mindenkitől elkülönülten élni, de a 21. században ez egyre nehezebben megvalósítható. Az állam és a beduin törzsek közötti területi viták eredményeként a 200 ezer főt számláló népesség közel fele ma már ún. „el nem ismert falvakban" él, sok esetben vezetékes víz és áramellátás nélkül. Végéhez közeledik nomád életmódjuk; a még ma is az állataival vándorolni próbáló kevés beduin

sem járhatja már be úgy a térséget, ahogyan azt a modern állam létrejötte előtt tehette.

A beduinok történelmi tapasztalata kicsit más, mint az arab közösség többi részéé: ők például kevésbé kötődnek érzelmileg a nemzet fogalmához, és ez lehet az egyik oka annak, hogy – noha más muszlimokhoz hasonlóan ők is mentesülnek a katonai szolgálat alól – minden évben akadnak közülük, akik szolgálatra jelentkeznek az Izraeli Védelmi Erőkhöz. Néhány nem beduin izraeli muszlim is szokott jelentkezni katonának, ahogyan az izraeli keresztény arabok közül is páran, valamint sok drúz, de a legtöbb nem zsidó izraeli számára ez olyan terület, amitől jobb távol maradni. Számos – sőt talán a legtöbb – izraeli arab palesztinnak vallja magát. Mivel a katonai szolgálat sok esetben ciszjordániai műveleteket és a határátkelőkön teljesítendő szolgálatot jelent, ezzel aktívan részt venne arab vagy palesztin társai elnyomásában. Az izraeli állam szerint nincs semmiféle elnyomás, de azt pontosan tudja, hogy a kötelező katonai szolgálat előírása az arab állampolgárok számára egyszerűen nem működhet.

Az „arabság" az egyik olyan tényező, amely egyesíti a határ két oldalán élő arabokat – hiszen országhatárokat átívelő identitásról van szó –, bár ettől függetlenül sok különbség is van közöttük. Sokszor folyamodunk leegyszerűsítő, széles ecsetvonásokkal dolgozó jellemzésekhez – mint például „izraeliek", „arabok" és „palesztinok". Ez hasznos lehet ahhoz, hogy megértsük a politika és a geopolitika makroszintjét, de ha kicsit megkapargatjuk a felszínt, felfedezhetjük a bonyolultabb valóságot, és rátalálhatunk azokra a mikroszintű törésvonalakra, amelyekből összeáll a teljes kép, legyen az „izraeli" vagy „palesztin".

*

Amint átlépünk a határon a palesztin területekre, a legkomolyabb választóvonal a területi kérdés. Számtalan akadály áll egy önálló palesztin állam létrehozásának útjában – többek között az is, hogy nem egyetlen palesztin terület létezik, hanem kettő: Ciszjordánia és Gáza. Nem a kettő közötti távolság az, ami igazán fontos. Ha meg tudna állapodni valamennyi fél, a 40 kilométernyi izraeli területet könnyen át lehetne hidalni autópályával vagy alagúttal. A két területet azonban nemcsak a földrajz, hanem a politika és az ideológia is elválasztja egymástól.

Még ha – elméletben – Izrael készen is állna tárgyalni, akkor sem tehetné meg, mivel a palesztinok messze nem egységesek a kérdésben. A viszonylag szekuláris Fatah mozgalom irányítja a Palesztin Nemzeti Hatóságot, amely alá a Ciszjordániában élő 2,7 millió palesztin tartozik, az 1,8 millió lakosú Gázai övezetet pedig a Hamász radikális iszlamista szervezet kormányozza. Rendkívül eltérő véleményük van arról, milyen politikát kellene folytatni Izraellel szemben. A Hamász továbbra is iszlamista mozgalom. Noha 2017-es új alapító okirata értelmében elfogadta az 1967-es határokon alapuló palesztin állam lehetőségét, a szervezet ebben az okmányban azt is leszögezi: „A Hamász elutasítja Palesztina teljes, a folyótól a tengerig terjedő felszabadításának bármilyen alternatíváját" (20. cikkely). A szövegrész a Jordán folyóra és a Földközi-tengerre utal, ezek között helyezkedik el Izrael. Az új okirat némiképp finomít az eredeti charta élesen antiszemita nyelvezetén, de hivatalosan sosem váltotta fel az eredetit, céljai elérése érdekében pedig a szervezet továbbra is vállalja az erőszakot. Nyugaton ma is terrorszervezetként tartják számon. A Fatah ezzel szemben szekuláris mozgalom, legalábbis elméletben, és hivatalosan is elfogadja a „két nép–két állam" alapelvet.

2006-ban, egy évre rá, hogy Izrael kivonult Gázából, a Hamász nyerte a palesztin választásokat, leginkább azért, mert a szavazóknak elegük lett a Fatah vezetőinek korrupciós ügyeiből. Különféle

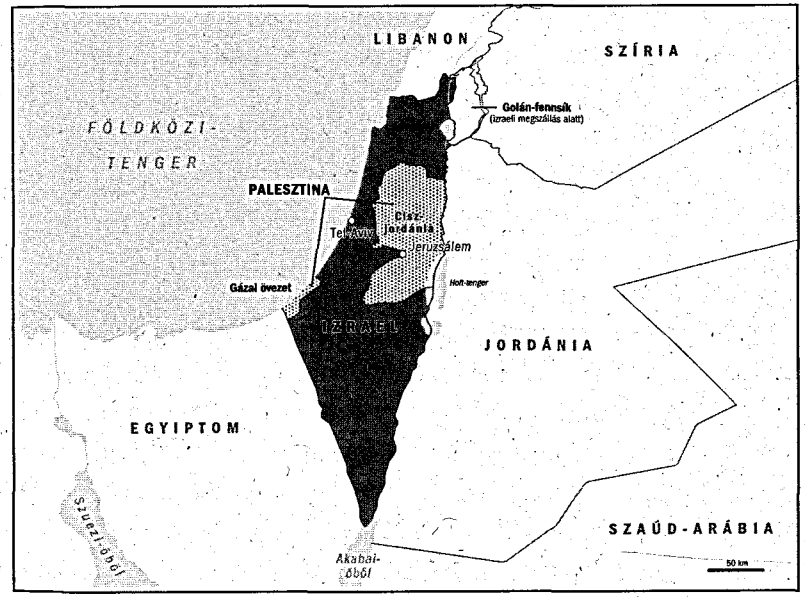

Izrael és a palesztin területek: Gáza és Ciszjordánia

egységkormányok követték egymást, Ciszjordániában a Fatah volt erősebb, Gázában pedig a Hamász, majd 2007-ben válságba torkollt a helyzet.

A Hamász, azt állítva, hogy a Fatahhoz lojális biztonsági erők nem teljesítenék a Hamászhoz tartozó belügyminiszter utasításait, létrehozott egy új „Végrehajtó Erőt", amely azután Gázában meggyilkolta a Fatah egy magas beosztású biztonsági vezetőjét. Abbász elnök betiltotta a Hamászt, majd egyre komolyabb erőszakos összetűzések kezdődtek, amelyek júniusban érték el csúcspontjukat, amikor a Hamász csapatai átvették az uralmat Gáza valamennyi kormányzati épülete felett, és meggyilkolták a Fatah több támogatóját. A két csoport közötti harcokban több száz palesztin veszítette életét, mire a Fatah biztonsági erői elmenekültek Gázából az izraeli

határ irányába. Abbász elnök elítélte és puccsnak minősítette az eseményeket, és lecsapott a Hamász ciszjordániai hatalmi központjaira. Számos próbálkozás ellenére a két félnek azóta sem sikerült megállapodásra jutnia. Egyik oldal sem hajlandó lemondani a hatalomról, de közben egyik sem élvez teljes támogatottságot. 2017 októberében aláírtak egy megbékélési megállapodást, amelyet Abbász elnök „a megosztottságnak véget vető nyilatkozatként" üdvözölt. Az egyezményben foglaltakat azonban nem hajtották végre, mivel mindkét oldal továbbra is saját maga legitimációját hirdette. Az mindenesetre biztos, hogy bizonyos fokú egység elengedhetetlen ahhoz, hogy bármilyen új békemegállapodás akár csak rövid ideig érvényben maradhasson a Közel-Keleten.

A Hamász – hivatalos nevén az Iszlám Ellenállási Mozgalom – Gázában az iszlám egy saját változatát érvényesíti, és igyekszik az élet minden területére kiterjeszteni hatalmát. Ez nemcsak a Fatah még megmaradt támogatóit rémíti meg, hanem a mérsékeltebb lakosok egy részét is. Az itt élő kis létszámú – 3000 főnél is kevesebbet számláló – keresztény közösség nyomás alatt érzi magát, és sokan közülük távozni próbálnak, ahogyan más üldözött keresztények is a Közel-Keleten. A Hamász továbbra is válogatás nélkül lövi rakétáit izraeli civilek által lakott területekre, de legalábbis nem tett lépéseket, hogy másokat megakadályozzon ugyanebben. Ez is két csoportra osztotta a közvéleményt: az izraeli blokáddal szembeni „elszánt ellenállást" támogató csoport áll szemben azokkal, akik szerint a rakétatámadásoknak eleve nincs sok értelmük, az izraeli megtorlás ellenben hatalmas rombolást okoz.

Az izraeli kivonulás ellenére a gázaiak továbbra is csapdában vannak az Izrael által épített 65 kilométer hosszú határkerítés és az egyiptomi határon húzódó másik kerítés között. Nyugat felé a gázaiak kitekinthetnek a Földközi-tengerre, de a távolban általában feltűnnek az izraeli járőr- vagy csatahajók. Erre sem lehet tehát

biztonságosan távozni. Izrael és Egyiptom egyaránt korlátozza az övezetbe történő belépést és az onnan való távozást; hiába okoz ez a lakosságnak súlyos nehézségeket, mindkét állam azt állítja, hogy szabad mozgás esetén a Hamász és mások elviselhetetlen szintű erőszakhullámot indítanának Gázából. Egyiptomot hasonló mértékben aggasztja ez, mint Izraelt, mivel a Hamász eredetileg az egyiptomi Muszlim Testvériség mozgalomból nőtt ki. A kairói katonai diktatúra – miután 2013-ban megdöntötte a Testvériség rövid ideig fennálló kormányát – nem látná szívesen az ország területén a Hamászt.

Izrael naponta több száz teherautónyi élelmiszer-szállítmányt, egészségügyi eszközt és energiahordozót enged belépni Gázába, de a határokon átívelő erőszak fellángolása esetén ezeket az importokat is korlátozzák. Az egyiptomi határ alatt több száz csempészalagút biztosítja a széles termékskálát felvonultató, virágzó feketepiacot, valamint a kiutat azok számára, akik nem riadnak vissza az alagutak esetleges beomlásától. Szemtanúja voltam olyan esetnek is, amikor traktor vontatott át az alagúton egy vadonatúj Mercedest; a gázai autószalonok valóban tele vannak, de ez nyilván kevés egy normális gazdaság megalapozásához. Az izraeliek időnként korlátozzák a beton importját, hogy visszavessék az alagútépítést, és azzal érvelnek, hogy a gázai lakosság jobban járna, ha az alapanyagból iskolák és kórházak épülnének. Becslések szerint a Hamász évente körülbelül 100 millió dollárt költ a katonaságra, ebből az összegből 40 millió dollárt alagútépítésre fordítanak.

Az egyiptomiak az évek során megerősítették kerítéseiket, és időnként elárasztják az alagutakat, hogy megakadályozzák a fegyverek és harcosok bejutását a terrortámadások által gyakran sújtott Sínai-félszigetre. Az egyiptomiak és az izraeliek intézkedései az alagutakkal szemben valóban csökkentik az erőszakos betöréseket, de ennek a feketepiac látja kárát, ami nélkül a beszorított lakosság

életkörülményei még rosszabbak lennének. 2016-ban Izrael bejelentette, hogy föld alatti falat tervez építeni, amely több mint 30 méter mélyre lenyúlik majd, megakadályozandó, hogy fegyveres csoportok az alagutakon keresztül elérjék és megtámadják a határ menti izraeli városokat.

2018 tavaszán és nyarán heteken át tartó erőszakhullámnak lehettünk tanúi: minden pénteken több ezer palesztin próbálta megrohamozni a gázai kerítést, hogy akciójukkal felhívják a figyelmet a „visszatérés jogára": vagyis az igényre, hogy visszatérjenek oda, ahol sokuk ősei 1948-ig éltek, a mai Izrael területén.

A határ túloldaláról tüzelő izraeli katonák éles lövései miatt több tucat palesztin veszítette életét, százak pedig megsebesültek. A megmozdulásokon a Hamász több vezetője is részt vett, és felszólította a tüntetőket, hogy álljanak készen a mártírhalálra. A halottak és sebesültek közül sokan a Hamász harcosai voltak, akadtak közöttük fegyveresek is, és voltak esetek, amikor a kerítést is áttörték – a legtöbb áldozat azonban fegyvertelen személy volt, akit a távolból ért lövés. Emiatt voltak, akik azzal vádolták az izraeli erőket, hogy brutálisan aránytalan erőszakot alkalmaztak. Kritikusok szerint előfordult, hogy az izraeli katonák akkor is tüzet nyitottak, amikor hiányzott a halált okozó erőszak alkalmazásának két kulcsfontosságú, a nemzetközi jogban meghatározott feltétele: hogy a célszemély veszélyt jelentsen és az a veszély azonnali legyen. Mivel a gázaiaknak amúgy korlátozott lehetőségeik voltak arra, hogy elérjék az izraelieket, végül több száz lángoló sárkányt reptettek át a határon, amivel több ezer holdnyi területen tönkretették a termést.

Mindkét oldal a saját szemüvegén keresztül szemlélte az eseményeket. A palesztinok szerint a kerítés puszta léte az ellenük elkövetett történelmi igazságtalanságokról árulkodik. Az izraeliek szerint a határtól alig másfél kilométerre már izraeli falvak vannak, ezek lakosait a kerítés nélkül meggyilkolnák.

Ciszjordániában is nehéz az élet, de könnyebb, mint Gázában. A palesztinok innen beléphetnek Izrael vagy Jordánia területére (bár néha csak nehézségek árán), ahonnan azután továbbutazhatnak. Minden évben több tízezren keresnek fel izraeli kórházakat, mivel Ciszjordániában alacsonyabb az egészségügy színvonala. Munkavállalási engedélyhez jutni azonban jóval nehezebb. Az 1980-as évek végén az izraeli munkaerő mintegy 8%-át tették ki a ciszjordániai és gázai palesztinok; napjainkban ez a szám körülbelül 2%. A visszaesés részben az első és második intifáda alatti biztonsági helyzetből ered, illetve részben annak eredménye, hogy a palesztinok helyét átvették a máshonnan – főleg Ázsiából – érkező vendégmunkások.

A nagy biztonsági kerítés mögött ma már tehát 2,7 millió palesztin él, akik azt kérdezik: hogy jutottunk el idáig? Korábbi évtizedekben egyértelmű volt erre a kérdésre a válasz: a nagyhatalmak felosztották Palesztinát, majd jött a „Nakba", vagyis a katasztrófa, amikor az arabok 1948-ban elveszítették az Izrael létrejöttének megakadályozására indított háborút. Ezt pedig az 1967-es katasztrófa követte, és a megszállás. A palesztinok továbbra is ezekben a történelmi eseményekben látják a helyzet gyökereit, de ma már ez a válasz kevés.

Sok fiatalabb palesztin teszi fel a kérdést – anélkül, hogy megengedőbbek lennének Izraellel szemben –, hogy miért vallanak kudarcot saját vezetőik generációk óta. Általános nézet, hogy a Palesztin Nemzeti Hatóság nagy része korrupt. Ma már ezért rendkívül csekély a támogatottsága annak a politikusi nemzedéknek, amelyik az Arafat-, majd az Abbász-évek során került hatalomra. Vannak, akik a Hamász felé fordultak, abban bízva, hogy az erőszak egyszer fordít a helyzeten; a Fatah és a Hamász közötti megosztottság pedig a 2007-es harcok súlyos kiújulásával fenyeget, ezúttal azonban Ciszjordániában. Még többeknek viszont őszintén elege van

mindkét oldalból: Ciszjordániában nemritkán hallani – igaz, nem hangosan – olyan véleményt, hogy a Palesztin Nemzeti Hatóság együttműködése Izraellel biztonsági kérdésekben a szervezetet a megszállás „alvállalkozójává" teszi.

Mit lehet tehát tenni, és mi lehet a következő politikai lépés? Palesztina nem nevezhető nyitott társadalomnak. A kormány bírálata letartóztatást és akár kínzást is vonhat maga után, ahogyan azt több palesztin újságíró tanúsíthatja. 2018 nyarán Gázában és Ciszjordániában is elsöpörték a hatóságok a kormányellenes tüntetéseket. A nyugati fogalmak szerinti liberális demokrácia nem létezik Palesztinában. Nem jutna például messzire egy, a melegjogokat felkaroló, mérsékelten liberális párt, hiszen olyan környezetben próbálna meg működni, amelyben veszélyes nyíltan felvállalni az ilyen nézeteket. Ha fel is festenek egy-egy szivárványos zászlót a falra vagy a határkerítés valamely elemére, azt mindig gyorsan eltüntetik.

Ez egyáltalán nem meglepő: a Közel-Kelet eleve jóval konzervatívabb térség, mint Európa vagy Észak-Amerika, de Palesztinában az izraeli megszállás is csökkenti a liberális demokrácia kialakulásának esélyeit. A konzervatívok azt állíthatják – és állítják is –, hogy a nemzeti önrendelkezésért zajló küzdelemnek minden másnál fontosabbnak kell lennie. Mindezek miatt a jelenlegi ciszjordániai vezetők súlyos népszerűtlensége nem feltétlenül indít el liberális demokráciát követelő mozgalmakat, és a Ciszjordánia és Gáza közötti feszültségek továbbra is gondoskodnak róla, hogy Palesztina megosztott maradjon.

A palesztinok kevés segítségre számíthatnak arab szomszédaiktól. A közel-keleti kormányok sosem tekintették a palesztinokat másnak, mint politikai eszköznek, és diszkriminatív bánásmódban részesítették a hozzájuk menekült palesztinokat, akiket szegényes táborokba kényszerítettek. A legtöbb arab országban sem

a palesztin menekültek, sem a már helyben született gyermekeik nem kaphatnak állampolgárságot, nem szavazhatnak és nem indulhatnak országos választáson. Jordánia a legtöbb térségbeli országnál rugalmasabb, de még itt is igaz, hogy a palesztin származásúakat diszkrimináció sújtja, és alulreprezentáltak a parlamentben. Libanonban – ahol becslések szerint több mint 400 ezer palesztin él – körülbelül 50 különböző hivatás elérhetetlen számukra: nem lehetnek például jogászok, újságírók vagy orvosok. Sem Libanonban, sem Szíriában nem rendelkezhetnek ingatlannal, és kijelölt táborokban kötelesek élni. Ha valakinek sikerül is megkerülnie a törvényt, gyermekei akkor sem örökölhetnek ingatlant.

A diszkriminációt részben azzal indokolják, hogy valamennyi palesztint – még az 1948-ban elmenekültek dédunokáit is – megilleti a „visszatérés joga". Ez nem írja felül az adott állam kötelességét, amely szerint biztosítania kell a palesztinok emberi jogait, mégis kényelmesen hivatkozhatnak erre az arab kormányok, amikor igyekeznek szegénységben tartani a palesztinokat, hogy azok ne vehessenek részt a politikai élet fősodrában; szintén hasznos a palesztinok szenvedésére mutogatni, hogy elterelje a figyelmet saját kudarcaikról.

Amíg ilyen komoly törésvonalak léteznek a népességen belül – és a népcsoportok között –, kevés esélye van annak, hogy a közeljövőben létrejöhet egy valamennyi fél számára elfogadható kétállamos megoldás, hiába támogatnák ezt elvben sokan. Túl sok a probléma és a buktató – hol húzódna a határ, mi lenne a megoldás a telepesek és a menekültek helyzetére, mi történne Jeruzsálemmel –, és egyik állam sem tűnik képesnek egy olyan koherens tervezet elkészítésére, amelyet legalább saját határain belül mindenki elfogadna. Még kevésbé olyanra, amire mindkét fél áldását adná. Így hát egyelőre maradnak a kerítések, hogy megpróbáljanak gátat szabni az Izrael létrejötte óta oly hevességgel és gyakorisággal kitörő erőszaknak.

A modern izraeli állam erőszak közepén született, és úgy érezheti, fennállása valamennyi évtizede alatt harcolni volt kénytelen. De míg egykoron úgy tekintették, Izrael a forrongás epicentruma, ma már sokak számára éppen Izrael tekinthető a viszonylagos béke szigetének egy egyre viharosabb térségben. Ez a meggyőződés az, ami miatt Ehúd Bárák volt miniszterelnök egyszer azt mondta – talán némileg harcias fordulatokkal –, hogy országa „egy villa a dzsungel közepén". És részben ugyanez a meggyőződés áll a rendkívül felgyorsított kerítésépítés mögött.

Izrael mindenesetre pillanatnyilag viszonylag stabil állam, legalábbis a Közel-Kelet többi részéhez képest. Az utóbbi évek során az arab világot forradalmak és egyéb konfliktusok sora rázta meg, így Izrael kikerült a figyelem középpontjából. Az izraeliek azonban tudják, hogy idővel ez is változni fog. A Hezbollahnak, a Hamásznak és sok más csoportnak és szervezetnek van még elintéznivalója Izraellel. A helyzet törékeny, és nem kell hozzá sok, hogy kiújuljanak a konfliktusok, ahogyan azt 2017 végén is láthattuk, amikor Trump elnök hivatalosan elismerte Jeruzsálemet Izrael fővárosaként, és emiatt zavargások törtek ki a térségben. Ma mindenesetre valamennyi fél – a jövőben bízva – építkezik. A falak pedig kezelhetővé teszik az erőszakot – legalábbis egyelőre.

NEGYEDIK FEJEZET

VONALAK A HOMOKBAN

A Közel-Kelet

Válasszatok olyan vezetőt, aki hidakba fektet, nem falakba. Könyvekbe, nem fegyverekbe. Erkölcsbe, nem korrupcióba.

Suzy Kassem:
Emelkedj fel és tisztelegj a napnak: Suzy Kassem írásai

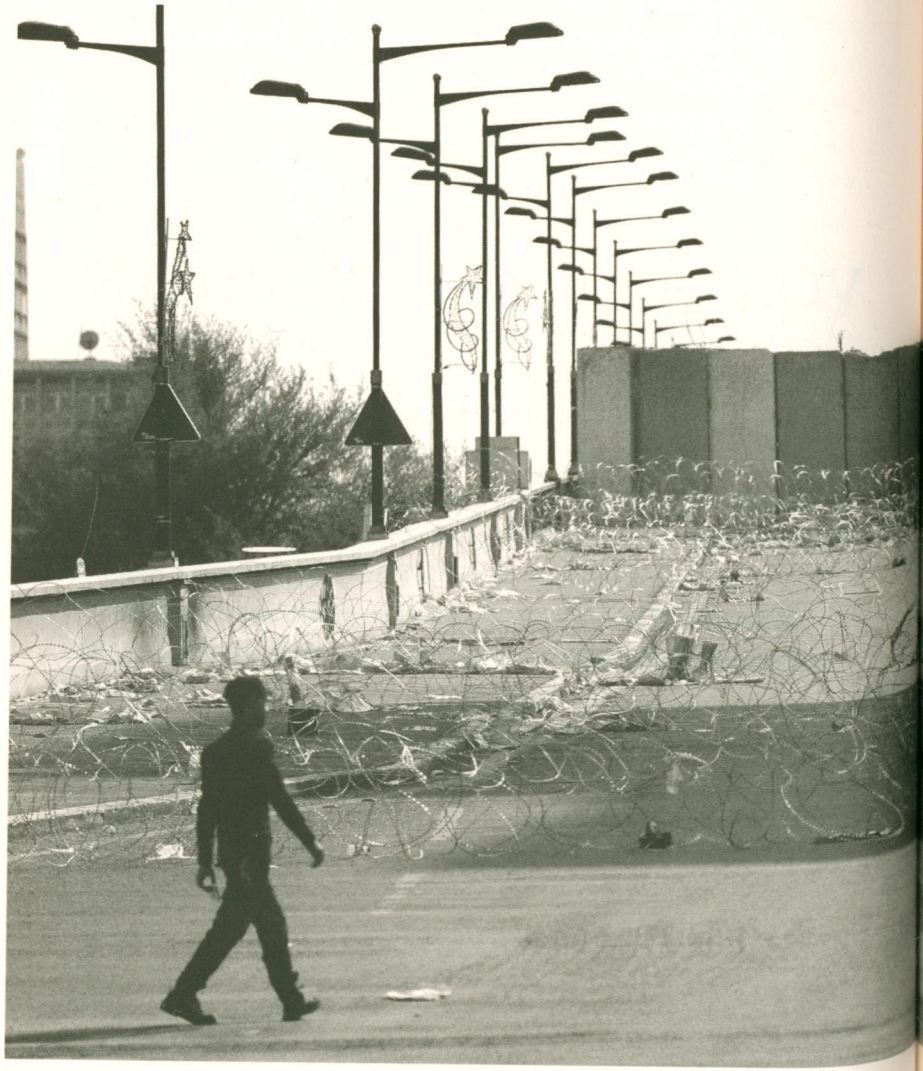

Az előző oldalakon: A bagdadi Zöld Zóna védett területéhez vezető út 2016-ban

A pánarabizmus falnak ütközött. Sőt nem egyetlen falnak, hanem egész sor kisebb-nagyobb falnak, kerítésnek és megosztottságnak. Az arab nyelvű országokat egyesítő, az Atlanti-óceántól az Arab-tengerig terjedő államszövetség sosem volt reális álom, ahogyan ezt napjainkban bizonyítják a térséget behálózó, falakká keményedő határok. A gyarmati hatalmak által a homokba rajzolt vonalak fölött egyre több helyen betonfalak emelkednek, emlékeztetve a 21. századi arab politika és kultúra mély megosztottságára.

A falak azonban nem csak a határokon jelentek meg. Kisebb falak is húzódnak Közel-Kelet-szerte, és valamennyi a ma már a térség egészére kiterjedő terrorista erőszakról tanúskodik. Falakkal találkozunk Bagdadban, Damaszkuszban, Ammánban, Szanaában, Bejrútban, Kairóban és Rijádban – szinte valamennyi fővárosban. Betonakadályok és falak védik a robbantásoktól a nagykövetségeket, a jótékonysági szervezetek központjait, a nemzetközi szervezeteket, a rendőrőrsöket, a katonai létesítményeket, a kormányzati épületeket, a lakónegyedeket, a templomokat, a szállodákat és adott esetben egész városnegyedeket.

A falak egyik oldalán zajlik a mindennapi élet: autók dudálnak, utcai árusok kínálják portékáikat, járókelők jönnek-mennek, mint bármely nyüzsgő fővárosban; a túloldalon a mindennapi élet egy másik változata zajlik irodai munkásokkal, kormányzati hivatalnokokkal, közalkalmazottakkal és diplomatákkal. Ők abban a tudatban teszik a dolgukat, hogy az ablakaik alatt álló betontömbök, a beléptetőpontokon szolgálatot teljesítő őrök és az utca végében felállított ellenőrző pontok nélkül bármely pillanatban felrobbanthatná

épületüket egy teherautóban elhelyezett bomba, vagy betörhetne munkahelyükre egy csoport terrorista.

És mindez nem üres fenyegetés: hosszan sorolhatnánk a falak felhúzása előtt végrehajtott támadásokat. Csak az elmúlt két évtizedre több mint 150 jutott belőlük a tágabb közel-keleti térségben. A célpontok között szerepeltek a külföldiek lakónegyedei Rijádban, számos szálloda az egyiptomi Sínai-félszigeten és a jordániai Ammánban, olajlétesítmények Jemenben és Algériában, templomok Bagdadban, az Egyesült Államok konzulátusa Bengáziban, a tuniszi Bardo Múzeum, valamint az iráni parlament és Homeini ajatollah síremléke.

A falakat e számtalan támadás hatására húzták fel a leginkább veszélyeztetett városi központokban. Prototípusuk a bagdadi Zöld Zóna körüli fal, amelyet Irak 2003-as amerikai megszállását követően építettek a Szaddám megbuktatása után létrehozott „átmeneti kormányzat" hivatalainak védelmére. Bagdad központi részének hatalmas területét foglalja magában a Zöld Zóna, amit óriási betonelemek vesznek körbe – ahhoz hasonlók, mint amilyeneket Ciszjordánia fallal elkerített részén láthatunk. A Zöld Zónában megszokta az ember, hogy robbanást hall, amikor a kerítésen belül csapódott be egy-egy vaktában kilőtt rakéta; gyakoribb volt azonban az a fajta távoli, tompa durranás, amely egy újabb tömeges áldozatokkal járó, autóba rejtett pokolgép felrobbanását vagy egy öngyilkos merénylő támadását jelezte odakintről. A zóna lakóit ezek a hangok folyamatosan emlékeztették arra, hogy milyen az élete az átlagos irakiaknak vagy a városban járőröző amerikai katonáknak.

Betonfalak nőttek ki a földből az utak mentén is. Eleinte csak a repülőtérről a Zöld Zónába vezető főutak némelyike mellett helyeztek el betontömböket, hogy megakadályozzák az útszéli bombák telepítését. Ahogy nőtt a fenyegetettség, úgy bővítették a tömbök által védett útvonalak körét, bevonva az alacsonyabb rendű utakat

is. Annyira megszaporodtak, hogy az amerikai hadsereg hivatalosan is elnevezte az egyes típusokat az Egyesült Államok szövetségi államairól. A „Colorado" betonelemek közepes méretűek, 180 centiméter magasak, körülbelül 3 tonnásak; a „Texas" egységek nagyobbak ennél, valamivel két méter fölötti magassággal és közel öt és fél tonnás tömeggel; az „Alaszka" falszakaszok pedig több mint három és fél méter magasak és közel hat és fél tonnát nyomnak. Mindez nem kevés pénzt és emberéletet követelt. A falaknak köszönhetően ugyan sokan megmenekültek, de még így is szedtek áldozatokat olyan „célzott" útszéli robbanóeszközök, amelyek képesek voltak a pusztítást egy irányba fókuszálni, és bizonyos betonelemeken is át tudtak hatolni. Minden egyes tömb ráadásul több mint 600 dollárba került: ha ezt megszorozzuk több ezer darabbal – és a megszállás nyolc évével –, a végösszeg dollármilliárdokra rúg.

A falak mindenesetre a városi háborúk állandó kellékeivé váltak, az amerikai katonai tervezők pedig idővel alapvető fontosságúnak kezdték őket tekinteni. A katonák kitanulták az akadályépítést, és egyetlen éjszaka alatt – akár ellenséges tűz alatt állva is – képesek lettek több száz tömböt kihelyezni. Ahogyan fokozódott a vallási feszültség a szunnita és síita csoportok között – és ahogyan mindkét oldal milicistái szándékosan igyekeztek elmérgesíteni a helyzetet –, egyre több városrészt vettek körül falakkal. A beton életeket mentett: megnehezítette a szunnita és síita katonai szervezeteknek, hogy elérjék a másik oldal civiljeit és a külföldi munkásokat. Ugyanakkor minden egyes betonelem olyan volt, mint egy sírkő, amely eltemette az eszményt, hogy Szaddám megdöntése után Irak igenis stabilizálható.

Irak megszállása hozzájárult több ország destabilizációjához, az erőszakos iszlamista ideológia terjedéséhez, illetve idővel egy olyan kiterjedt, törvényeken kívül álló terület létrejöttéhez, ahonnan minden irányba sugárzik az erőszak. A 2011-es tunéziai, egyiptomi,

szíriai és líbiai felkelések (amelyeket sokan hibásan arab tavasznak neveztek, arra számítva, hogy azok majd széles körű reformokhoz vezetnek a térségben) talán amúgy is kirobbantak volna, ezt sosem fogjuk megtudni; mindenesetre mire kitörtek, addigra valamennyi országnak megvolt a maga Irakban kiképzett dzsihádista csoportja.

Sokan sokáig úgy gondolták, hogy az izraeli–palesztin kérdés megoldása nagyobb stabilitást eredményezhet az egész térségben, de ezt az elképzelést az arab világot az elmúlt évtizedben megrázó események alaposan megcáfolták. Az iraki, líbiai, szíriai, egyiptomi és jemeni konfliktusok fényében ma már látjuk: a Közel-Keletre jellemző instabilitásnak rendkívül kevés köze van a gázai, rámalláhi, tel-avivi vagy haifai állapotokhoz.

*

2014-ben a világ lakosságának csupán 5%-a élt az arab világban, de ők szenvedték el a globálisan bekövetkezett terrortámadások 45%-át és a fegyveres konfliktusok számlájára írható halálesetek 68%-át, valamint ez a terület adott otthont az összes menekült 58%-ának. Egyes országokban az állam teljesen széthullott, máshol széles repedések látszanak, és megint máshol a törésvonalakat éppen csak elfedi a felszín, de azok bármikor előtűnhetnek. A háborúk és a forradalmak megmutatták, hogy az arab világ rendkívül megosztott. Létezik még ugyan az arab egység érzése, hiszen a térség, a nyelv és bizonyos fokig a vallás is közös, de a pánarab egyesülés reménye ma nagyon távoli álom.

A vallás az egyik leginkább megosztó tényező. 2004-ben II. Abdullah jordán király egy interjúban ellentmondásos kifejezést használt: „síita félholdról" beszélt. Az uralkodó az iráni befolyás terjedésére utalt, ívet húzva a síita Irán fővárosától, Teherántól a ma már síiták uralta iraki fővároson, Bagdadon keresztül, tovább a szíriai

Damaszkuszig – ahol az uralkodó Aszad család egy síita szektából, az alavitáktól származik –, egészen a síita Hezbollah bástyájának számító Dél-Libanonig. Ez rendkívül szokatlan nyelvhasználatnak számított egy olyan térségben, ahol mindenki ismeri a fennálló szektárius feszültségeket, de senki sem szeret ezekre rávilágítani. Abdullah király azonban tisztában volt a szektáriusságban rejlő kockázatokkal. Egy 2007-es interjúban – négy évvel a szíriai háború kirobbanása előtt – jövőbe látó módon a következőkre figyelmeztetett: „Ha tovább mélyül és terjed a szektáriusság, annak káros hatásai mindenkit el fognak érni. Megosztottsághoz, polarizációhoz és elszigetelődéshez fog vezetni. Térségünk olyan konfliktusba süllyed majd, amelynek kimenetelét nem láthatjuk előre."

Az iszlámon belül a szunnita/síita megosztottság a 7. század óta jelen van, vagyis majdnem egyidős magával a vallással. A szakadás abból a vitából eredt, hogy Mohamed 632-ben bekövetkezett halála után ki vezesse az iszlámot. A „síat Ali", vagyis „Ali pártja" a síiták. Ők úgy gondolták, hogy Mohamed leszármazottait illeti a vezető szerep, ezért a próféta unokatestvérét és egyben vejét, Ali ibn Abi Tálibot támogatták kalifaként. Akiket ma szunnitáknak nevezünk, ellenezték ezt, és azt vallották, hogy a közösség tanult embereinek kell vezető szerepbe kerülniük; ők Mohamed próféta egyik társát, Abu Bakrt támogatták. A „szunna", vagyis „Mohamed útja" kerekedett ki később győztesként, miután követői a kerbelai csatában (a mai Irak területén) 680-ban megölték Ali egyik fiát, Huszajnt. A muszlimok többsége – körülbelül 85%-uk – szunnita.

A kettészakadás óta mindkét csoport tagjai azt vallják, hogy a másik oldal nem követi hűen az iszlámot. A síiták például kizárólag azokat a vallási vezetőket ismerik el, akik a próféta leszármazottai voltak Alin és Huszajnon keresztül. Ha előrelapozunk 1400 évet, azt látjuk, hogy ez a különbség számos kisebb – de a hívők számára fontos – módon jelenik meg, megkülönböztetve egymástól a két csoportot.

Ezek egyikét sem fogalmazza meg törvényként a Korán, de – csakúgy, mint bárhol máshol a világon – ahogyan telnek az évszázadok és az emberi közösségek egymástól elkülönült negyedekbe tömörülnek, a különbségek is felerősödnek, és a mindennapi élet apró különbözőségei nagyon is meghatározóvá válhatnak a politikában. Egyik csoport sem rendelkezik például kizárólag rá jellemző keresztnevekkel, de néhány általános szabály mégis van. Valószínűtlen például, hogy Jazíd névvel valaki síita legyen, mivel a történet szerint Jazíd kalifa ölette meg Huszajnt. Bizonyos országokban az emberek öltözéke vagy a férfiak szakállának hossza jelezheti, hogy az illető szunnita-e vagy síita, egy vallásos család otthonába lépve pedig a festmények és a poszterek árulhatják el, hogy melyik csoporthoz tartoznak. Eltérő a viselete a szunnita és a síita prédikátoroknak is: szokatlan lenne – bár nem teljesen kizárt – fekete turbánt viselő szunnita prédikátort látni. Az imádkozás módja is eltérhet: a legtöbb szunnita a szertartás bizonyos pontjain összekulcsolja a kezét maga előtt, míg a síiták (és a málikita szunniták) az oldaluk mellett tartják a karjukat.

Az arabok többsége szunnita, de Iránban, Irakban, Bahreinban és Azerbajdzsánban a síiták vannak többségben, valamint jelentős kisebbséget képeznek Libanonban, Jemenben, Szíriában, Kuvaitban és Szaúd-Arábiában is (utóbbiban az ország keleti részén koncentrálódnak). Ami összeköti őket – az iszlám öt pillére –, általában elég ahhoz, hogy békében együtt tudjanak élni, bár a kisebbségben lévő csoport sok esetben diszkriminációra panaszkodik, valamint arra, hogy ki van zárva a kormányzatból és a közélet egyéb területeiről. Rendszeresen előfordulnak továbbá feszültebb időszakok, amelyek időnként hosszabb ideig tartó erőszakba torkollnak helyi és regionális szinten egyaránt. Napjainkban is egy ilyen időszakot élünk.

A Szaddám-érában Irakot a kisebbségben lévő szunnita népesség uralta, Szaddám megdöntése után azonban a síita csoportok

A szunnita muszlimok aránya a Közel-Keleten

egyre nagyobb hatalomra tettek szert, és mindkét oldal milicistái robbantásokat és lövöldözéseket követtek el politikai céljaik elérése érdekében. Irakban több terrortámadást hajtanak végre, mint a világ bármely más országában: 2016-ban közel 3000 támadásban több mint kilencezren veszítették életüket (az elmúlt években ez a szám jelentősen csökkent, de még mindig nagyon magas). A legsúlyosabb merényleteket az Iszlám Állam (IÁ) követte el. Az IÁ Irakból indult, miután 2003-ban az Egyesült Államok megszállta az országot; azóta a szervezet az egyik leghírhedtebb és legnagyobb kiterjedésű terrorista csoporttá vált, amely jelen van az egész Közel-Keleten, többek között Szíriában, Líbiában, Jemenben, valamint Egyiptomban. A térség legtöbb országában tisztában vannak vele, hogy az IÁ képes lehet behatolni további területekre, és szélsőséges nézeteivel, erőszakos cselekményeivel

újabb országokat destabilizálhat, ezért a kormányok igyekeznek a beszivárgását megakadályozni.

Jemenben 2014-ben polgárháború tört ki a síita húszi lázadók és a szunnita vezetésű kormány között. A húszikat Irán, a szunnita csoportokat pedig többek között Szaúd-Arábia támogatja; a konfliktusban az IÁ és az al-Káida is részt vesz. Az erőszak 2015 után fokozódott és országszerte egyre terjedt: több tízezren veszítették életüket és több mint hárommillióan váltak földönfutóvá. 2017 novemberére az UNICEF szerint a jemeni helyzet a „világ legsúlyosabb humanitárius válságává" vált, amelyet a rengeteg embert érintő éhínség és kolerajárványok csak súlyosbítanak.

Szíriát is szektárius és etnikai törésvonalak szabdalják szét: szunniták, síiták, alaviták, kurdok, keresztények, drúzok és így tovább. Aszad elnök apja, Háfez el-Aszad brutális szekuláris diktatúrával tartotta egyben az országot, de az erőszak 2011-es kitörése

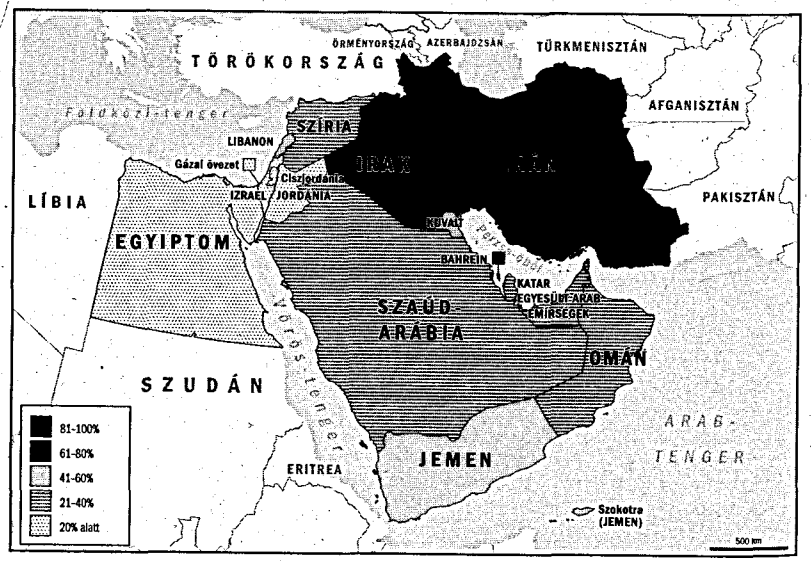

A síita muszlimok aránya a Közel-Keleten

után a béklyók hamar lekerültek. A szíriai polgárháború a világ egyik legerőszakosabb és legbonyolultabb konfliktusa, számtalan szereplővel. A viszály Aszad elnök elleni felkelésként indult, de már 2013-ra külföldi hatalmak egymás elleni háborújává vált. Irán kiáll az Aszad-rezsim mellett, míg Szaúd-Arábia a szunnita lázadó csoportok némelyikét támogatja. Az IÁ-nak ismét fontos szerepe volt a konfliktusban, bár 2017 végére a szervezet a korábban Szíriában és Irakban megszerzett területeit majdnem teljes egészében elveszítette. 2018 végére Oroszország, Irán, az Egyesült Királyság, Franciaország, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Törökország, Izrael, Irán, a Hezbollah és mások mind bevonódtak a szíriai háborúba. A romokban heverő ország csatamezőin vívja meg konfliktusait Irán és Izrael, Törökország és a kurdok, Oroszország és a Nyugat, illetve általában a síiták és a szunniták. Valamennyi fél rettenetes cselekedetek sorozatát követte el, a kormányt azzal is megvádolták, hogy saját lakossága ellen vegyi fegyvereket vetett be. A kiterjedt erőszak eredményeként az országban milliók kényszerültek elhagyni otthonaikat, és további sok millióan menekültek külföldre.

A szíriai, illetve a többi közel-keleti háború mögött más okok is húzódnak, mégis úgy tűnik, hogy a vallás döntő szerepet játszik az egyre elkeseredettebb konfliktusok kialakulásában. A szunniták és a síiták közötti szakadék ma már szélesebb, mint az elmúlt évszázadokban bármikor. Ennek a hatalmi politika az egyik oka: a szunnita Szaúd-Arábia és a síita Irán közötti heves regionális versengés kiélezte a problémát, miközben egyik fél sem tett le arról, hogy növelje befolyását. A két ország közötti különbségek hátterében megjelenik az etnikum is, hiszen egy arab és egy többségében perzsa állam került szembe egymással. Ugyanígy fontos, hogy két nagy hatalmú országról van szó, és az ilyenek között szokásos versengésekről. Ugyanakkor a két oldal nyelvezetének egyértelműen szektárius éle

van. A keményvonalas szunniták ma már „szafavikról" beszélnek – a kifejezés a szunnita Oszmán Birodalommal megütköző perzsa Szafavida-dinasztia arab nevére utal. Mindkét fél az iszlám világ vezető hatalma kíván lenni, eltérő azonban a gazdaságpolitikájuk, például ami az olajkitermelést és -értékesítést illeti, illetve – ahogyan láttuk is – ellenkező oldalon állnak a térség más országait érintő vallási konfliktusokban. Mindkettő terrorista csoportok és tevékenységeik támogatásával vádolta a másikat. Válaszul pedig Közel-Kelet-szerte és Észak-Afrikában a megosztottságokat egyre inkább felváltja a falak kora.

Szaúd-Arábia több száz kilométer hosszú kerítést épített ki északi és déli határai mentén; Kuvait szintén elkerítette határait; Jordánia – a világ egyik legmodernebb kerítését emelve – megerősítette Szíriával közös határát; északon a törökök szintén építettek egy három méter magas, közel két és fél méter vastagságú falat a szíriai határon; a Líbiát megrázó események hatására pedig Tunézia és Egyiptom is kerítéseket emelt a határain.

Technológiai szempontból a jordániai határzár a leginkább lenyűgöző, miközben kiváltó okai éppen ennek a legnyomasztóbbak. Az országtól északra – Szíriában – és keletre – Irakban – zajló háborúk következményeként több százezer menekült érkezett Jordániába. A hasemita királyság 2008-ban kezdte megerősíteni védvonalait, attól tartva, hogy az iraki erőszak és káosz tovább terjedhet. Ez három évvel a szíriai háború kitörése előtt volt, de a térség instabilitása és a nemzetközi terrorizmus fokozódása már akkor arra sarkallta az Obama-adminisztrációt, hogy segítséget nyújtson szövetségesének. A projekt szerényen indult: a tervek szerint csupán őrtornyokat építettek volna a csempészek által előszeretettel használt szíriai határ egy érzékenyebb, 50 kilométeres szakaszán. Ahogyan Szíria egyre inkább káoszba süllyedt és az IÁ azzal fenyegetett, hogy a terrort Jordániára is kiterjeszti, a projekt és a költségek is növekedni

kezdtek. Jordánia lakosságának 95%-a szunnita, és az IÁ ebben a törékeny és vallásos országban szándékozott szélsőséges nézeteit terjeszteni.

A Pentagon Védelmi Fenyegetéseket Csökkentő Ügynöksége (DTRA) felelt a „Jordániai Határbiztonsági Programért", és a Raytheon vállalat nyerte el a megbízás nagyobb részét. Mára 250 kilométeren húzódik korszerű kerítés a szíriai határ mentén, őrtornyokkal, éjjellátó kamerákkal és földi telepítésű érzékelőkkel, amelyek a határ mindkét oldalát pásztázva nyolc-nyolc kilométeres sávban képesek mozgást detektálni. Hasonló építmény biztosítja az iraki határ 185 kilométeres szakaszát is. A DTRA honlapja szerint „a világ valóban ijesztő hely tud lenni", és emlékeztet, hogy Szíriában és Irakban is bevetettek már tömegpusztító fegyvereket. A DTRA úgy véli, a kerítés építése „nagyszerű példa arra, hogy miként tesszük biztonságosabbá világunkat a tömegpusztító fegyverekkel szemben".

Amit azonban a DTRA nem emel ki: a kerítés a Jordániában szolgáló amerikai katonák biztonságát is szavatolja. Hivatalosan csupán néhány tucat amerikai katona tartózkodik Jordániában, a valóságban azonban általában legalább néhány százan vannak, akik közül a legtöbben feltűnés nélkül, jordán katonai bázisokon teljesítenek szolgálatot. Ezeket a fiktív, alacsony számokat mindaddig fenn lehet tartani a hivatalos iratokban, amíg az országban jelen lévő katonák csupán itt „tartózkodnak", de nem itt „állomásoznak". Jordánia ugyanis hiába szövetségese az Egyesült Államoknak, a kormány szeretné elkerülni annak látszatát, hogy túl közel áll a nagyhatalomhoz, nehogy Amerika-ellenes nézeteket korbácsoljon fel a lakosság kisebb részét kitevő, iszlamistának tartott csoportban.

A szaúdiak által épített határkerítések még a jordániaiaknál is hosszabbak és drágábbak – de ezek is amerikai támogatással épültek fel. Az Északi Határ Projekt az iraki határ egy több mint 880 kilométeres szakaszát fedi le: három réteg kerítés, egy hatalmas

homoksánc, harminckét „reagálóállomás" hét parancsnoki és irányítóközponttal összekötve, valamint 240 gyorsreagálású gépjármű védi a határt.

Szaúd-Arábia és Irak viszonya feszült. Sok iraki Szaúd-Arábiát hibáztatja a szunnita iszlám harcias értelmezésének exportjáért, amely hozzájárult az Irakban oly sok vérontásért felelős IÁ létrejöttéhez. Szaddám Huszein megdöntése óta a síita vezetésű ország egyre közelebb került Iránhoz. 2017-ben azonban Rijád – hogy Irakot valamelyest eltávolítsa Iránról – mosolyoffenzívába kezdett, sőt több magas rangú iraki politikust is látogatásra invitált Szaúd-Arábiába. A két ország kapcsolata az utóbbi években javult, de Irak továbbra is közelebb áll Iránhoz.

Déli irányban Szaúd-Arábia egy 2003-ban indított projekt keretében elkerítette Jemennel közös határa egy részét. A terv – csakúgy, mint Jordánia eredeti célkitűzése szíriai határkerítésével – alapvetően a borzasztóan szegény Jemen felől a jóval gazdagabb Szaúd-Arábiába irányuló fegyver- és embercsempészet visszaszorítása volt. A szaúdiak eleinte a gépjárművek megállítására koncentráltak, és ehhez homokzsákokat és betontömböket helyeztek ki a délnyugatra húzódó hegyvidéki terület átkelőhelyein. 2009-ben azonban, miután jemeni síita húszi lázadók megöltek két szaúdi őrt egy a határon átnyúló támadásban, Rijád jóváhagyta egy elektromos érzékelőkkel ellátott kerítés építését a határ mintegy 160 kilométeres szakaszán, hogy megakadályozzák a gyalogosátkelést is. Hadműveleteikkel a húszik nagyobb autonómiát kívántak kivívni Jemenben, de a harcok esetenként elérték Szaúd-Arábia Dzsízán tartományát is, ami ellenük fordította a szaúdiakat. Az ellenségeskedést csak fokozta, amikor a szaúdiak számára egyértelművé vált, hogy Irán – legfőbb riválisuk a térségben – a húszikat támogatja.

Amikor kitört a jemeni polgárháború, az al-Káida sikeresen erősítette meg pozícióját az országban, amelyet azután bázisként

használhatott emberei Szaúd-Arábiába juttatásához. Innentől kezdve Szaúd-Arábia három problémával volt kénytelen szembenézni: a síita húszi harcosokkal és határsértő támadásaikkal, az illegális migránsokkal, valamint a királyi család megbuktatására felesküdött al-Káidával. Mindhárom fenyegetés az ország déli határára koncentrálódott, ami megint csak a kerítés szükségességét támasztotta alá. A kerítés mellett még így is kimarad több száz kilométernyi határvonal a sivatagos, keleti részeken, de itt a távolságok olyan hatalmasak, a természeti viszonyok pedig annyira kegyetlenek, hogy nehezebb kikerülni a járőröket, és eleve kevesebb az átkelőhely.

A határok mentén jelentkező problémáin túl Szaúd-Arábia tisztán látja a belső megosztottság kockázatait is. Noha a 34 milliós ország egyértelműen szunnita irányítás alatt áll, a lakosság nagyjából 15%-át kitevő síiták főleg a keleti tartományokban élnek, ahol Szaúd-Arábia olajmezőinek többsége található. A síita többségű tartományokban a légkör feszült: azt állítják, közösségeik aránytalanul kevés forrásban részesülnek, és ki vannak zárva az országos közéletből. A kormány visszautasítja a vádakat. Látva ezt a potenciális problémát, valamint Jemen instabilitását és Irak állapotát, Szaúd-Arábia nem tervezi lebontani a felépített kerítéseket, sőt éppenséggel folyamatosan azok fejlesztésén dolgozik.

Szaddám Huszein 2003-as bukása ellenére Kuvait szintén fenntart az iraki határán egy puffert, mert a két ország történelmét konfliktusok hosszú sora tarkítja. Kuvait az 1913-as angol–török egyezmény alapján jött létre mint autonóm sejkség, de a mindenkori iraki kormányok sosem ismerték el a gyakorlatilag a britek által megállapított határokat, és különböző időszakokban az olajban gazdag államot Irak tizenkilencedik tartományává nyilvánították.

Az iraki hadsereg 1990-ben megszállta Kuvaitot, ahonnan később az amerikaiak vezette koalíció űzte ki őket. Kuvait ezt követően húzott – szó szerint – egy vonalat a homokba a két ország között.

A határ teljes vonalán közel tíz kilométer szélességben húzódik a három párhuzamos homoksáncból álló akadály. Vannak részei, ahol szögesdrót is került a tetejére, elé pedig a tankokat megállítani hivatott árkok. A cél az irakiak távol tartása volt, de 2003-ban, a Szaddám elleni újabb háború során éppen ez az akadály nehezítette meg a támadó amerikai alakulatok dolgát. Komoly műveletet jelentett átjutni rajta, hiszen egyszerre több helyen és olyan gyorsan kellett áttörni a sáncokat, hogy a védekező irakiak ne tudják megtámadni a gépkocsioszlopokat és ezáltal megakadályozni a behatolást. Végül sikerült, és tízezer jármű átjutott a határon, majd Bagdad felé vették az irányt.

A következő évben – hiába nem jelentett már stratégiai fenyegetést Irak – a kuvaitiak egy új, jobb határvédelmi rendszert akartak telepíteni a két ország határára. Az ENSZ jogi felügyelete alatt a két fél megállapodott a nyomvonalban, és azóta fel is épült egy 215 kilométer hosszú kerítés az iraki Umm Kászr határvárostól egészen az Irak, Kuvait és Szaúd-Arábia találkozását jelentő határháromszögig. Mint oly sok más közel-keleti állam, Kuvait is igyekszik megóvni magát az Irakban terjedő erőszaktól, illetve próbálja megakadályozni az illegális bevándorlást a maga jóval gazdagabb területére.

Törökország számára aggasztóbb a Szíria által jelentett veszély, és 2018 júniusában a törökök befejezték egy betonfal építését az ország Szíriával közös határának nagy részén. Árkok, reflektorrendszerek, őrtornyok, megfigyelőballonok, hőkamerák, radarok és célzórendszerek egészítik ki a falat, amelynek mentén Cobra II típusú, kis méretű páncélozott járművekkel járőröznek, tetejükön döntött darukra rögzített kamerákkal, hogy átlássanak a fal felett. Törökország, miután kiállt Aszad ellenzéke mellett, és aktív szerepet vállalt a konfliktusban, most a Szíria felől érkező menekültek és terroristák megállítására törekszik. De az országot egy másik szempontból is érinti a szíriai konfliktus: aggasztja a kurd fegyveres csoportok megerősödése.

*

Amikor a Közel-Keletről beszélünk, sokszor úgy gondolunk „az arabokra", mintha homogén csoportról, monolit egységről lenne szó. A valóság ezzel szemben az, hogy a térség számtalan népnek, vallásnak, szektának és nyelvnek ad otthont, köztük olyan kisebbségekkel, mint a kurdok, a drúzok, a jazidik és a káldeusok.

A kurdok a legnagyobb kisebbség: a Közel-Keleten hozzávetőlegesen 30 millióan vannak. A becslések változóak, de valószínűleg körülbelül 2 millió kurd él Szíriában, 6-6 millió Irakban és Iránban, illetve 15 millió Törökországban. Sokszor mondják, hogy a kurdok a világ legnagyobb állam nélküli nemzete, bár a fenti országokban élő csoportok további mintegy száz törzsre oszlanak, amelyek eltérő vallási irányzatokhoz tartoznak, és a nyelvük is rendkívül sokszínű a különféle dialektusok, ábécék és írásmódok miatt.

Létezik természetesen egy kurd nemzetállam létrehozását célul kitűző mozgalom, de a megosztottság, a földrajzi elhelyezkedés és a meglévő államok ellenkezése miatt valószerűtlen, hogy a kurd népet sikerül egy államban egyesíteni. Jelentős kurd népesség él Iránban, Irakban, Szíriában és Törökországban, és ezek az országok nem fogják lehetővé tenni az egyesülést a hozzájuk tartozó kurdoknak, ahogyan nem engedik meg azt sem, hogy az egyes kurd területek önálló államként kiváljanak belőlük. Az sem valószínű, hogy az Egyesült Államok – amely bizonyos fokig szintén szimpatizál velük – segítené a kurdokat, különösen azért nem, mert a kurdok ellen Irakban és Szíriában egyaránt harcoló Törökország a NATO-ban Amerika szövetségese. A kurdokat mindenki feláldozza saját érdekei oltárán.

2017-ben Iraki Kurdisztánban nem kötelező érvényű népszavazást rendeztek a függetlenségről, amelytől azt várták, hogy nagy lépés lesz a kurd álom megvalósulása irányában, bár sem Törökország, sem Irán nem járulna hozzá egy olyan egyesített Kurdisztánhoz, amely magában foglal akár egyetlen négyzetcentimétert is saját területükből. A népszavazásra válaszul Irakban a központi kormány a kurdok által megszállt olajvárosba, Kirkukba vezényelte a hadsereget: Bagdad ezzel azt üzente, hogy nem tűri sem a függetlenségi törekvéseket, sem a hagyományosan kurdok által uralt területeken kívüli terjeszkedést. Az iraki kurdok maguk is két törzsi formációra oszlanak, és hasonló hasadékok máshol is megtalálhatók. Mindeközben a kurdok diszkriminációtól szenvednek minden olyan országban, ahol közösségeik jelen vannak. Az iraki kurdok számára különösen keserű emlék Szaddám Huszein „szocialista" diktatúrája, amelynek gáztámadásai több tízezer kurd áldozatot követeltek az 1980-as évek brutális al-Anfal katonai hadjárata során. Iraki Kurdisztán 1991-ben amerikai segítséggel kivívta az autonómiáját, de az ország többi részén a kurdok üldözése a következő évtizedben is folytatódott.

Ez a fajta brutális autoriter berendezkedés egyáltalán nem volt szokatlan a közel-keleti kormányok esetében, következményei pedig sokaknak – nem csak a kurdoknak – okoztak szenvedést.

Mi csúszott tehát félre az arab világban? Szinte minden. És mit próbáltak tenni a gondok megoldásáért? Szinte mindent.

Számtalan oka lehet a Közel-Kelet elhúzódó válságának. Amint láttuk, a vallás hatalmas szakadékokat teremtett. A gyarmatosítás eredményeként olyan államhatárok jöttek létre, amelyek figyelmen kívül hagyták a hagyományos kulturális választóvonalakat: a korábban különböző önmeghatározású népektől – amelyek mindaddig eltérő kormányzás alatt álltak – hirtelen azt várták el, hogy tegyenek hűségesküt egy olyan kormányzatnak, amihez kevés

kötődést éreztek, míg más esetekben a korábban egy közösséghez tartozó csoportokat határokkal választották ketté. Földrajzi okok miatt a térség nagy része nem dúskált természeti javakban, az olajjal megáldott – vagy más nézőpontok szerint: megvert – országok kormányai pedig nem feltétlenül igazságosan terítették szét az abból származó hasznot. Úgy tűnhet, a rendelkezésre álló vagyont sok esetben elvesztegeti az elit, ami kiterjedt szegénységet eredményez, valamint visszaveti a gazdasági és társadalmi fejlődést.

A 27 arab ország helyzetét pontosan ismertette a 2002-es Arab humán fejlettségi jelentés, amelyet vezető arab értelmiségiek állítottak össze Nader Fergany egyiptomi szociológus vezetésével és az ENSZ Fejlesztési Programja támogatásával. A jelentés az oktatás színvonalának javulásáról, a várható átlagos élettartam emelkedéséről és a gyermekhalandóság csökkenéséről számolt be – de itt nagyjából véget is ért a pozitívumok felsorolása. A szerzők kihagyták a statisztikából a hagyományosan a siker mérőszámának tekintett egy főre jutó jövedelmet, arra hivatkozva, hogy bizonyos országokban az energiahordozókból származó hatalmas gazdagság – amely azonban kevesekhez jut el – torzítja az adatokat. Hozzávették viszont az internetpenetrációt és a szabadság mérőszámait, így létrehozták az „Alternatív Humán Fejlettségi Indexet". Sommás következtetésként ezt írták: „A térség gazdagabb, mint amilyen fejlett."

Külön kiemelték a „három deficitet", amelyek szerintük visszatartják a régiót. Először: mivel bizonyos szabadságjogok hiányoznak az arab világban, a térség nem volt képes lépést tartani a globális ismeretek haladásával a tudományok, a politikai gondolkodás és az összehasonlító vallástudomány terén. Viszonylag kevés idegen nyelvű könyv érhető el arab fordításban. Másodszor, és az előzőekhez kapcsolódóan: a régió kimaradt a kommunikáció robbanásszerű fejlődéséből, amellyel pedig az elérhető tudás széles körben

terjeszthető lett volna. Harmadszor: a világon itt a legalacsonyabb a nők részvétele a politika és a munka világában.

A polgárjogok és a szólásszabadság hiánya, valamint a legtöbb arab országra jellemző durva cenzúra összességében azt jelentette, hogy hiába fordítottak tekintélyes összegeket az oktatásra, a pénz rossz helyre ment, az eredmények pedig gyengék voltak. A jelentés rámutatott, hogy az elmúlt ezer évben kevesebb könyvet fordítottak le arabra, mint ahányat egyetlen év alatt spanyolra fordítanak csak Spanyolországban. Az internetet a lakosság csupán 0,6%-a használta.

Progresszív arab értelmiségiek és politikusok nemzedéke számára szolgált ébresztőül a jelentés, a haladás hívei azonban kisebbségben vannak az arab világban, és közülük kevesen voltak olyan hatalmi pozícióban, hogy változást érhettek volna el. Közel húsz évvel az anyag elkészülte után ma már sokkal többen használják az internetet, de az elnyomás nem szűnt meg. Az ENSZ 2016-os Arab fejlettségi jelentése szerint az internetpenetráció hatalmasat ugrott, és meghaladja az 50%-ot, a három deficit azonban továbbra is visszafogja a térséget. Az arab kormányok ma is kíméletlen megtorlással reagálnak a bírálatokra, az egyéni szabadságjogokat továbbra is korlátozzák, a külvilágból érkező eszmék közül számosat nem fogadnak szívesen, és 11 arab ország küzd belső fegyveres konfliktusokkal.

Az arab szekularisták közül sokan az „arab elme bezárkózásának" nevezett jelenségnek tudják be a problémákat és a szabadságjogok hiányát. Ezzel az „idzstihád" gyakorlatának beszüntetésére utalnak: maga a kifejezés erőfeszítést jelent, de a fogalom a Korán vagy a Hadísz által pontosan nem taglalt vallási problémák értelmezésére vonatkozik – vagyis a Mohamed próféta cselekedeteiről és szavairól szóló beszámolókra. Évszázadokon keresztül bármely tanult muszlim tudós számára szabad volt vallási kérdésekkel

kapcsolatban eredeti gondolatokat megfogalmazni, de a szunnita Abbászida kalifátus (750–1258) végén az idzstihád kapui bezárultak: innentől kezdve tilossá vált megkérdőjelezni az előző generációk nagy gondolkodói által lefektetett törvényeket és értelmezéseket.

Vannak, akik szerint ez a „szellemi bezárkózás" nemcsak visszatartotta az arab világot, hanem a modern korban egyikévé vált az arab társadalmakat megosztó nagy szakadékoknak, elválasztva egymástól a reformereket és a hagyományok szigorú követőit. Ha igaz ez a megközelítés, az részben megmagyarázza, hogy más kultúráknak, amelyekben szintén korlátozottak a szabadság- és az emberi jogok, hogyan sikerült mégis fejlődniük és versenybe szállniuk technológiai és gazdasági téren a nyugati országokkal (gondoljunk például Szingapúrra és Kínára).

Tény, hogy az arab kultúra rendkívül hagyomány- és hatalomtisztelő, és másokhoz képest kevésbé nyitott a változásra, Szaúd-Arábia új trónörököse és de facto uralkodója, Mohamed bin Szalmán látszólag próbál ezen változtatni. Alaposan átgondolt tervnek tűnik, hogy az idős szaúdi király, Szalmán bin Abdel-Azíz al-Szaúd 2017-ben megtette a sokak által csak MbS-ként emlegetett 32 éves fiát trónörökösnek, és jelentős hatalommal ruházta fel. A jelek szerint az uralkodó és fia arra a következtetésre jutottak, hogy a jelenlegi gazdasági alapokon és társadalmi normákkal a királyság nem lesz képes fennmaradni. 2018-ban olyan törvényeket fogadtak el, amelyek lehetővé tették, hogy a nők jogosítványt szerezzenek és labdarúgó-mérkőzésekre látogassanak, illetve amelyek alapján megnyílhattak az első mozik. Nyugaton egyesek gúnyolódtak a szerintük túl óvatos lépéseken, ezzel azonban arról tettek tanúbizonyságot, hogy nem értik, milyen nagyságrendű változásokról van szó, különösen mivel az új szabályok megüzenték a vallásos hatalmi tömböknek, hogy korlátlan hatalmuk a végéhez közeledik. Úgy tűnik, azt sem értették meg a kritikusok, hogy még az ilyen „óvatos" reformok

esetén is fennáll a veszélye, hogy ellenállásba ütköznek, adott esetben akár erőszakos módon is. 2018-ban egész évben a Szaúd-ház ellen tervezett államcsínyről suttogtak az Öböl térségében.

A szaúdi trónörökös mindenesetre bemutatta Vízió 2030 elnevezésű programját, amely diverzifikációval enyhítene a gazdaság olajfüggőségén. Ennek képezte részét a vitatott reformintézkedés, amely lehetővé tette, hogy a nők jogosítványt szerezzenek: Mohamed bin Szalmán felismerte, hogy egy korszerű gazdaságban nem lehet figyelmen kívül hagyni a munkaerő 50%-át. Ezt követte a keményvonalasok kiszorítása a fontosabb állami pozíciókból. A trónörökös, csakúgy, mint több szövetségese az Arab-öböl menti államokban – például Mohamed bin Zájed al-Nahján, Abu-Dzabi trónörököse –, igyekszik kibújni a hagyományok kényszerzubbonyából, de tisztában van vele, hogy óvatosnak kell lennie. Mindehhez a hercegek általában országuk fiatalabb nemzedékeinek támogatásában bízhatnak.

Politikai rendszerek terén az arabok kipróbálták a nacionalizmust és a pszeudoszocializmust, illetve megtapasztalták egy-egy erőskezű vezető hatalmát is. A dzsihádista uralom – az IÁ képében – szintén kudarcot vallott. És vannak, akik a királyi családok örökletes irányítása alatt élnek. Az összes berendezkedés közül ez utóbbi volt általában a legstabilabb, és – bár a mérce szégyenletesen alacsonyan van – viszonylag a legártalmatlanabb is. Mindeddig egyetlen általuk kipróbált rendszer sem volt képes egyesíteni az arabokat – sem egy olyan sikeres nemzetállamban, amely békében él önmagával, sem pedig – a közös nyelv összekötő ereje ellenére – egy nagyobb regionális egységben.

Egy egyesült Arábia nagy álma már az 1916-os arab felkelés kiáltványaiban is megjelent. Álomnál több azonban sosem lett belőle, és a térség népei közötti ellentétek miatt valószínű, hogy az elképzelés sosem válhat valósággá. Az arab származású Fawaz

Gerges professzor szerint kevés okunk van bizakodónak lenni: „Az arab uralkodók időről időre megküzdenek egymással a hatalomért és a befolyásért, és gyakran avatkoznak egymás ügyeibe. [...] Ezek a heves versengések bénítóan hatnak az arab államok rendszerére, minduntalan káoszt és polgárháborúkat eredményeztek. Maga a rendszer működésképtelen."

Hiányzik az a szilárd demokratikus talapzat, amelyre építeni lehetne, az arab államok pedig nem voltak képesek megnyerni a nép többségének hűségét. Ahogyan a 2016-os ENSZ-jelentés fogalmaz: „a fiatalok folyamatosan diszkriminációt és kirekesztést tapasztalnak", ezáltal pedig „gyengül az elkötelezettségük a kormányzati intézmények fenntartása iránt".

Szemtanúi lehettünk, ahogyan repedések jelentek meg az Európai Unió szerkezetén, majd azt eredményezték, hogy egyesek a nacionalizmusban keressenek megoldást. A különbség a Közel-Keleten az, hogy a nemzetállamokhoz való ragaszkodás itt kevésbé jellemző, és az egyéni szabadságjogok elfogadottsága is gyengébb, ezért amikor kudarcot vall egy-egy kormányzati rendszer, sokan a modern állam elődeihez fordulnak: a valláshoz, az etnikumhoz és a törzsekhez.

Ahogyan a szunniták, a síiták, illetve a különböző törzsek és etnikai csoportok visszavonulnak fizikai és pszichológiai falaik mögé, és ahogyan a térség államai meginognak, elsősorban a vallás kínál az emberek számára önbecsülést, identitást és biztonságot. Az iszlamisták erre építik saját világnézetüket, amely mételynek tekinti a szocializmust, a nacionalizmust, sőt magát a modern államot is, az iszlámot pedig általános gyógyírnak. Ideológiai falakat emelnek maguk köré, amelyek idővel olyan magasra nyúlnak, hogy a mögöttük állók már nem látnak át rajtuk. Beszűkült tudatuk rabjaiként sokan „hitetlennek", „pogánynak", „szafavidának" kezdik tekinteni „a másikat", aki nem méltó másra, mint hogy legyőzzék

vagy megöljék. Vannak, akik ennél is messzebbre mennek, és szintet lépnek az összeesküvés-elméletek és alufólia sisakot viselők világában: ők a cionista-szafavida kifejezést használják, amely egy, a szunniták elleni alattomos izraeli–iráni tervre utal. Ha valaki eljut idáig, onnan már nincs egyszerű visszaút.

A magyarázatot részben a szegénységben és az oktatás alacsony színvonalában kell keresni. Egyiket sem hagyhatjuk figyelmen kívül, de sokszor túl nagy jelentőséget tulajdonítanak e két tényezőnek, és azt hiszik, hogy a szegénység felszámolásával és az oktatás fejlesztésével kiirtható az iszlamista ideológia. Ez azonban nem számol a magasan képzett dzsihádisták népes táborával, amely évről évre további frissen végzett egyetemi hallgatókkal bővül, közöttük számos mérnökkel. Arra sem ad magyarázatot, hogy miért a térség leggazdagabb országából – Szaúd-Arábiából – indult útjára a legerőszakosabb ideológia. Nem vitás, hogy a magasabb életszínvonal és a minőségi szekuláris oktatás részét kell hogy képezze a megoldásnak, a sors fintora azonban, hogy itt valóban szükség lenne egy másik falra: olyanra, amely a legtöbb sikeres, modern társadalomban létezik, és elválasztja egymástól a vallást és a politikát.

Mivel az iszlám az élet valamennyi területére kiterjed, sok hívő számára nehéz lenne leválasztani a politikáról a vallást és az etnikumot. A Korán nem tartalmaz a Jézusnak tulajdonítotthoz hasonló intelmet: „Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené!" Ahol hiányzik a kettő elkülönítése, gyakran a vallási törvények képezik a szekuláris jogszabályok alapjait, vagy éppen azok fölé kerülnek, az uralkodó vallás vagy szekta pedig gondoskodik róla, hogy vallása és törvényei mindenki számára kötelezőek legyenek.

Ezzel szemben Európában a tisztán etnikai vagy vallási vonalak mentén szerveződő politikai pártok kora gyakorlatilag elmúlt. A legtöbb politikai párt a társadalom minél szélesebb és sokszínűbb

rétegeiből igyekszik támogatókat gyűjteni, a vallás pedig nem játszik különösebb szerepet a kormányzásban és a politikai cselekvésben.

A Közel-Keleten azonban a „szekuláris politika" emlékei despoták uralmához kapcsolódnak – ilyen volt például a szíriai és iraki Baasz Párt. Mindkettő etnikai és vallási törésvonalak felett álló szekuláris szocialista pártnak állította be magát, de mindkettő brutálisan elnyomta az ország lakosságát. Ennek következtében sokan kételkedni kezdtek a szekuláris pártok érdekvédelmi képességében, és ezért inkább a vallásuk mellett kiálló pártokhoz fordultak.

A közel-keleti országokat és népeket egyelőre továbbra is konfliktusok tépázzák és osztják meg, határaikon belül és az országok között egyaránt. A szaúdiak és az irániak regionális geopolitikai harcot vívnak; helyi szinten ez a régi síita–szunnita megosztottságban jelenik meg, de a konfliktus átlépi mindkét ország határait. A térséget sújtó számos megrázkódtatás – például az iraki háború – következtében a felszínre kerültek az ezekhez hasonló törésvonalak, amelyek aztán határokon átívelő erőszakot és szélsőségességet hoztak magukkal. A viharban a legkiszolgáltatottabbak a vallási kisebbségek, mint például a keresztények, a jazidik és a drúzok.

A pánarab egység álma helyett a pánarab katasztrófa rémálma lebeg előttünk. A szektárius démonok elszabadulása után „a másikkal" szembeni gyanakvás és félelem oldódásához évek, sőt néha nemzedékek kellenek. A mozaikszerű államok – mint például Szíria – darabokra törtek, és még nem tudni, milyen mintázatot fognak követni a jövő államai. Felnőtt a tanult, városi arabok egy fiatal generációja, akik igyekeznek túllépni a megosztottságon, de a történelem súlya őket is visszatartja.

Anvar Szadat egyiptomi elnök a következőket mondta az izraeli kneszetben 1977-ben, az arab–izraeli konfliktusra utalva: „Még mindig áll azonban egy másik fal. Ez a fal pszichológiai akadályt képez közöttünk; a gyanakvás fala, a visszautasítás fala, a félelem

fala, a becsapás fala; a tettek, cselekedetek vagy döntések nélküli hallucináció fala ez." Több mint negyven évvel később szavai a térség egészére vonatkozóan továbbra is aktuálisak.

ÖTÖDIK FEJEZET

MIGRÁNSOK MÁGNESE

Az indiai szubkontinens

Mint minden fal, kétértelmű, Janus-arcú volt ez is.
Hogy mi volt bent és mi volt kint, az attól függött, hogy a falnak melyik oldalán állt az ember.

Ursula K. Le Guin: *A kisemmizettek*

Az előző oldalakon: Az Indiai Határbiztonsági Erők katonája őrt áll az Indiát és Bangladest elválasztó határkerítés egy résénél

A világ leghosszabb határkerítése Indiát és Bangladest választja el egymástól: végigvonul az India jóval kisebb szomszédját teljesen körülölelő 4000 kilométer hosszú határvonal majdnem egészén, Bangladesnek csupán a Bengál-öböl menti 580 kilométeres partszakasza marad szabadon. A kerítés az öböltől észak felé indul, eleinte főleg sík terepen halad, majd Nepál és Bhután közelében beér a hegyek közé; az ország északi csücskénél jobbra fordul, és délnek tartva gyakran sűrű erdőkön át jut el ismét a tengerig. Alföldeken és dzsungelen át, folyók mentén és hegyeken keresztül húzódik. Mindkét oldalán sűrűn lakott a vidék, és sok helyen a kerítés közvetlen közelében is művelik a földeket, ami egyben azt is jelenti, hogy a termés gyakran hozzáér a választóvonalhoz.

A kerítés sok száz kilométeres szakaszon két rétegből áll; van, ahol szögesdrótból készült, máshol inkább falról beszélhetünk, és helyenként elektromos áram vagy reflektorrendszer nyújt további védelmet. Vannak szakaszai – például a teljes határ közel felét kitevő nyugat-bengáli –, ahol műholdas jeltovábbító rendszerre kötött okos érzékelők, rádiószögmérők, hőkamerák és éjjellátó eszközök egészítik ki.

India korábban járőrök segítségével gondoskodott a határ védelméről: számtalan katona teljesített gyakorlatilag folyamatos szolgálatot hosszú szakaszai mentén, jelenleg is zajlik azonban az átállás egy olyan rendszerre, amely képes azonnal jelezni a kerítés átszakítását és gyorsreagálású egységeket a helyszínre küldeni. A világ többi határához hasonlóan a technológia itt is egyszerűbbé tette azt, ami korábban sok száz munkaórát igényelt, a felügyelettől kezdve a jelentéstételen át a gyors cselekvésig. Ha a vezérlőteremtől akár sok kilométerre jelez

egy érzékelő, egy percen belül a helyszín fölé érhet az első drón, és útnak indulhat a járőr; a technológia évről évre fejlődik.

Mindezen intézkedések ellenére is sokan próbálnak bejutni Indiába: hiába a szögesdrót, és hiába tudják, hogy a határőrök több száz olyan embert lőttek már le, akik próbáltak belépni az országba, vagy éppenséggel Bangladesbe igyekeztek volna titokban visszatérni, miután illegálisan tartózkodtak Indiában. Utóbbiak közé tartozott a 2011-ben 15 éves Felani Khatun.

A lány családja illegálisan vállalt munkát Indiában, sem útlevéllel, sem vízummal nem rendelkeztek, mivel ezek beszerzése jogi bonyodalmakkal és komoly költségekkel járt volna. Hogy hazatérhessenek meglátogatni a családjukat, Felani és édesapja 50 dollárt fizetett egy embercsempésznek. Egy napon kevéssel pirkadat után Felani elindult felfelé a ködbe burkolt határkerítésnek támasztott bambuszlétrán, amelyet a csempész helyezett el. A lány *salvár kamiz* ruhája beakadt a szögesdrótba, Felani pánikba esett, és segítségért kiáltott apjának. Mivel ezt megelőzően több ízben is sikeresen törtek be terroristák az országba, az indiai határőrségnél tűzparancs volt érvényben, és a katonák ennek megfelelően jártak el. Felani lassú halált halt: még órákon át életben volt, vérezve lógott a kerítésen. Miután a nap felkelt és felszállt a köd, láthatóvá is vált, és hallatszott, ahogy ivóvízért könyörög, mielőtt belehalt volna sérüléseibe. A fiatal lány kegyetlen, megrázóan hosszú haláltusája nemzetközi figyelmet kapott, a világ közvéleménye pedig elítélte az eljárást. A figyelem idővel persze lankadt, a tűzparancs érvényben van, és a kerítés továbbra is áll. Felani halála rámutat, mekkora árat követelnek emberéletben az ilyen jellegű kerítések. India nem egyedülálló e tekintetben, világszerte növekszik a hasonló halálesetek száma. Reece Jones kiemeli: „2016-ban rekordszámú haláleset történt a határokon (világszerte 7200 fő), miután az államok egyre nagyobb gondot fordítottak határaik őrzésére."

India többek között azzal indokolja a kerítés szükségességét Bangladessel közös határán, hogy az segít megfékezni a fegyverek és egyéb tiltott eszközök csempészetét, és távol tartja a terroristákat, a kerítés azonban elsősorban az illegális bevándorlást hivatott megakadályozni, amelynek léptéke korábban zavargásokhoz és a külföldiek elleni pogromokhoz vezetett. Vagyis a legfőbb cél az emberek távol tartása. Viharos térségről van szó azonban, és nem a migráció itt az egyetlen probléma. A szubkontinensen megjelenő törésvonalak – ahogyan a világban máshol is – részben a gyarmatosító hatalmak által megrajzolt országhatárokra vezethetők vissza, a helyzeten pedig csak rontanak a regionális vallási és etnikai előítéletek, illetve a politika valósága. India vallási törésvonalainak nagy része a középkori muszlim uralomban gyökerezik.

A Közép-Ázsia felől érkező első iszlám inváziók után tömegesen kényszerítették áttérésre a túlnyomórészt hindu lakosságot, de India már a mérete miatt is kihívás elé állította a hódítókat: ahogyan Kínára, úgy Indiára is igaz, hogy külső hatalom gyakorlatilag képtelen szövetségkötések nélkül tartósan uralni az országot. Vagyis hiába tért át több tízmillió ember az iszlám hitre, további sok száz millió megmaradt hindunak. Már a Mogul-dinasztia alatt (1526–1857) – amikor a muszlim hatalom India szinte egész területére kiterjedt – felismerték a hódítók azt, amivel később a britek is szembesültek: ahhoz, hogy részesüljenek a szubkontinens kincseiből, egyszerűbb az oszd meg és uralkodj elvet alkalmazni, mint abszolút hatalomra törekedni. A Thár-sivatagtól nyugatra, illetve a Gangesz deltavidékén (a mai Pakisztán és Banglades területén) a lakosság nagyobb része áttért az iszlámra, de a többség szinte mindenhol máshol megőrizte hindu vallását.

1947-ben, amikor a britek kivonultak, India alapító atyái – és különösen Mahátma Gandhi – egy sokvallású, demokratikus államot kívántak létrehozni, amely kelet–nyugati irányban a Hindukustól az Arakán-hegységig, észak–déli irányban pedig a Himalájától az

Indiai-óceánig terült volna el. Muhammad Ali Dzsinnah, aki később Pakisztán első vezetője lett, azonban úgy vélte: mivel a muszlimok kisebbséget alkotnának ebben az államban, saját országra van szükségük. „Muszlim országot a muszlimoknak", vallotta Dzsinnah, aki szerephez jutott a főként vallási – és nem földrajzi – választóvonalakat követő határok megállapításában. A határokat a britek végül úgy rajzolták meg, hogy azok elválasszák a hindu részektől a többnyire muszlimok lakta területeket. Így jött tehát létre abban az évben India és Pakisztán, utóbbi magában foglalta a később önállóvá vált Bangladest is. A vallási választóvonalakból államhatárok lettek, amelyek így nemcsak az emberek lelkében, hanem a tájakon is tükröződnek.

A határ azonban sok esetben létező közösségeket vágott ketté, ráadásul bizonyos mértékig mindenhol vegyes volt a lakosság összetétele, így sokak érezték úgy, hogy menekülniük kell. A szubkontinens 1947-es nagy kettéosztása rendkívüli vérontással járt. Sok millióan veszítették életüket, amikor a szikhek, a hinduk és a muszlimok tömegesen felkerekedtek, és olyan helyet kerestek, ahol biztonságban érezhetik magukat. Pszichológiai értelemben egyik érintett ország sem tudta feldolgozni ezt a traumát: az akkor megnyílt szakadékokat máig sem sikerült betemetni, sőt egyre inkább betonfalak és szögesdrótok szegélyezik őket.

*

India mágnesként vonzza a migránsokat. Az országban demokrácia van, törvények védik a kisebbségeket, és szomszédaihoz képest Indiának virágzik a gazdasága. Özönlenek a menekültek és az illegális bevándorlók ide Afganisztánból, Srí Lankáról, Mianmarból (korábbi nevén: Burma), Tibetből, Pakisztánból és Bangladesből. Tibetből több mint 110 ezren menekültek Indiába azóta, hogy 1951-ben Kína magához csatolta a területet; hozzávetőleg 100 ezer Srí

Lanka-i tamil érkezett Indiába a szigetország polgárháborúja során, amely jelen évszázadunk elején zárult le; az afganisztáni háborúk elől pedig folyamatosan menekült a lakosság Indiába. Messze a legtöbb bevándorló azonban a szomszédos Bangladesből érkezik, amit három oldalról is India vesz körül.

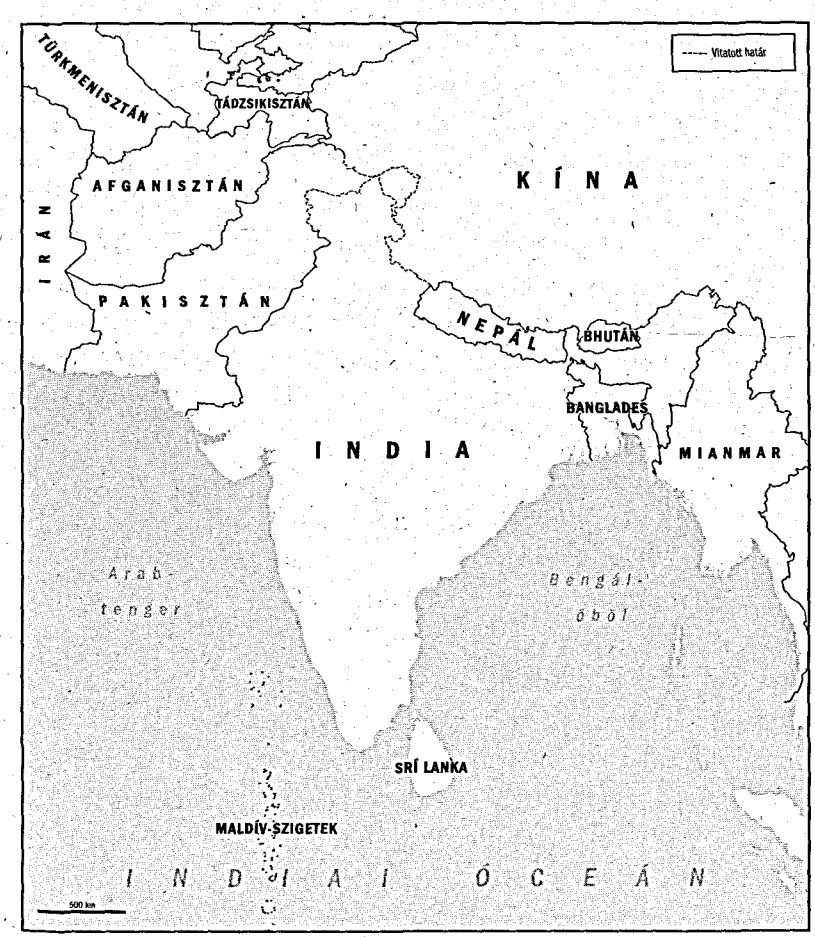

Tömeges migráció zajlik az indiai szubkontinensen: a szegénység, a klímaváltozás hatásai és a vallási üldöztetés elől menekülnek az emberek

India 1947-es felosztása óta rengeteg ember menekült – több hullámban – az akkori Kelet-Pakisztánból az üldöztetés, az intolerancia és a gazdasági nehézségek elől Indiába, de a menekülők száma különösen a Nyugat-Pakisztán ellen vívott függetlenségi harc nyomán ugrott meg. Ha rápillantunk a térképre, azonnal láthatjuk, miért nem maradhatott volna soha egyben a két ország. Kétezer kilométer választja el őket egymástól, eltérő földrajzi és nyelvi környezetben léteznek. Miután sok éven keresztül diszkriminációtól szenvedtek a Nyugat-Pakisztán által dominált közös államban, 1971-ben a kelet-pakisztáni bengáliak zúgolódni kezdtek, függetlenséget követelve. A pakisztáni kormány kegyetlen elnyomással reagált, és az ezt követő küzdelemben százezrek (egyes becslések szerint akár milliók) veszítették életüket, és sok millióan menekültek Indiába. Becslések szerint napjainkban is évente több ezren lépik át a határt.

Bangladesben nehéz az élet: a lakosság körülbelül 12,9%-a az Ázsiai Fejlesztési Bank által megállapított országos szegénységi szint alatt él. Hiába sikerült jelentősen javítani a helyzeten, továbbra is sok tízmillió ember nyomorog. Vidéken a legtöbben kemény mezőgazdasági munkából élnek, az egyre növekvő városokban pedig hatalmas nyomornegyedek jöttek létre a gyári munkát keresők elszállásolására. A kisebbségek – például a hinduk és a keresztények – azt állítják, üldöztetésnek vannak kitéve, és általában jellemző a radikális iszlamisták által tüzelt, fokozódó vallási intolerancia. Gyakran érkeznek jelentések a hinduk erőszakos áttérítéséről az iszlámra, valamint fiatal lányok elrablásáról. Banglades alkotmánya nem ismeri el a kisebbségeket; 41. cikkelye biztosítja ugyan a vallásszabadságot, de a valóság az, hogy az elmúlt néhány évben szélsőséges csoportok több tucat hindu templomot támadtak meg, százak otthonát gyújtották fel és több ezer emberre rontottak rá. Nem csoda, hogy sokan közülük a hindu többségű Indiában keresnek menedéket. Nem szabad továbbá megfeledkezni a Bangladest

rendszeresen sújtó viharokról és áradásokról sem – összességében tehát nem nehéz megérteni, miért kelnek át olyan sokan a határon.

Megint mások nem munkát keresnek vagy nem az üldöztetés elől menekülnek: az India és Banglades közötti határ olyan közösségeket választott ketté, amelyek évszázadokon keresztül éltek együtt fizikai megosztottság nélkül. Sokan ugyanazt a nyelvet beszélik a határ két oldalán, vagy hasonló a kultúrájuk, így nehezen fogadják el, hogy szomszédjuk egy másik állam polgára. A határ felállítása óta – és annak ellenére – folyamatos a mozgás a térségben.

Nehéz pontos adatokat találni, de a legtöbb becslés szerint ebben az évszázadban több mint 15 millióan települtek át Bangladesből Indiába. Ez óriási problémákat okozott különösen a határhoz legközelebb eső indiai államokban – Nyugat-Bengálban, Asszámban, Meghálajában, Mizoramban és Tripurában –, ahol a legtöbb (főleg muszlim) bangladesi letelepedett, de minden nagyvárosban találkozni lehet illegális bangladesi bevándorlókkal. Az egyik leginkább érintett állam az India északkeleti részén fekvő Asszám. A bangladesi függetlenségi háború alatt az Indiába menekülők többsége hindu vallású volt, de idővel egyre több muszlim csatlakozott hozzájuk. 1971 és 1991 között a muszlim lakosság 3,6 millióról 6,4 millió főre, azaz 77%-kal nőtt; Asszámban ez komoly etnikai feszültségekhez vezetett, mivel a helyiek nemcsak állásaikat és lakhatásukat kezdték félteni a bevándorlóktól, hanem identitásukat és kultúrájukat is. A hinduk közül egyesek hajlamosak voltak minden bajukért az újonnan érkezetteket hibáztatni, függetlenül azok származásától, egyszerűen azért, mert nem asszámiak, a legtöbb támadás azonban a muszlimokat érte. A feszültség növekedése az apróbb életmódbeli különbségeket is felnagyította (például ami a sertés- vagy marhahús fogyasztását illeti).

1982-ben tömegtüntetések kezdődtek a bangladesiek ellen, melyek eredményeként milíciák alakultak, idővel pedig zavargások

robbantak ki, sok ezer nem asszámi életét követelve. Főleg muszlimok estek áldozatul, de gyakori volt, hogy az elkövetők már nem is tettek különbséget etnikai vagy vallási csoportok között. Indira Gandhi válaszul bejelentette egy szögesdrót kerítés terveit, amelynek megvalósítását a következő kormányfő, Radzsiv Gandhi vállalta.

Asszám alapján képet alkothatunk az Indiát érintő tágabb problémákról. Ahogyan máshol is, az asszámi terepviszonyok miatt szinte lehetetlen hézagmentesen ellenőrizni a határt. Az állam csupán egy 263 kilométeres szakaszon határos Bangladessel, de ennek egy részét a Brahmaputra folyó teszi ki, amely évente kiárad, és módosítja medrét, ezáltal pedig megnehezíti az állandó határvonal megjelölését.

Asszám állam lakossága 1971 óta több mint a kétszeresére emelkedett, 14,6 millió főről több mint 35 millióra, és a növekedés jelentős részben az illegális bevándorlás eredménye. Hindu nacionalisták szerint a területen 2060-ra többségbe kerülhetnek a muszlimok. 2015-ben 19 millió hindu és 11 millió muszlim élt itt, az állam 27 körzetéből kilencben a muszlimok voltak többségben. Szintén fontos adat, hogy a 2017-es népszámlálás szerint az asszámi etnikumhoz tartozók ma már az állam egészét tekintve kisebbségben vannak, s ahogy folytatódik a bevándorlás, arányuk tovább fog csökkenni.

Az 1982-es véres zavargásokat követően a parlament 1985-ben elfogadta az asszámi egyezményt, amelyet a nemzeti és az állami kormány képviselői, valamint a három évvel korábbi forrongásokat elindító erőszakos mozgalmak vezetői írtak alá. Az egyezmény célja a térségben élő migránsok számának csökkentése volt, a szöveg pedig az 1971-es pakisztáni polgárháborút tette meg választóvonalnak. Az 1971 előtt érkezettek bizonyos feltételek mellett maradhattak, de a megállapodás értelmében az 1971. március 25-én – ezen a napon a pakisztáni hadsereg frontális műveletet indított a civilek

ellen – vagy azt követően Asszámba érkezett valamennyi külföldit megkeresték és deportálták volna, hiszen 1985-ben Bangladest már megfelelően stabilnak tartották ahhoz, hogy a menekültek visszatérhessenek az országba.

A terv nem valósult meg. A háború során Bangladesből elmenekült 10 millió ember közül sok millió Indiában maradt, és őket továbbiak követték. A kerítések pedig az évek során egyre hosszabbak, magasabbak és technológiailag korszerűbbek lettek. A központi kormány az egyezmény betartatása és a megoldást jelentő jogi keretek kialakítása helyett inkább a falépítéssel foglalkozott. Mindez egyre magasabb árat követelt emberéletekben: a Human Rights Watch nevű nemzetközi jogvédő szervezet szerint a jelen évszázad első tíz évében az Indiai Határbiztonsági Erők egyenruhásai mintegy 900 bangladesit lőttek agyon, amikor azok megpróbáltak átkelni a határon.

Azok közül, akik vállalják a veszélyt, a legtöbben el is jutnak Indiába. Oda érkezve azonban egy jogi rémálom közepén találják magukat, Indiában nem léteznek ugyanis országos menekültügyi vagy az illegális bevándorlókkal foglalkozó törvények. India nem csatlakozott az ENSZ 1951-es menekültügyi egyezményéhez sem, arra hivatkozva, hogy a dokumentum nem veszi figyelembe a regionális problémák összetettségét. Ehelyett valamennyi külföldi az 1946-os állampolgársági törvény hatálya alá tartozik, amely úgy fogalmaz, hogy „mindenki, aki nem indiai állampolgár" külföldinek tekintendő. A meghatározás tömörnek tömör, de kevéssé hasznos, amikor azt igyekeznek megállapítani, hogy ki valódi menekült, ki részesülhet menedékjogban és kit kell gazdasági migránsnak tekinteni.

A folyamatosan fennálló gondok – az indiai lakosság ellenállása, illetve a bevándorlók átláthatatlan jogi helyzete – rávilágítanak, hogy milyen nehézségek merülnek fel a világ bármely pontján, ha

hiányoznak a megfelelő rendszerek, amelyek kezelni tudnák a nagyarányú népmozgásokat, különösen amikor ez két fejlődő ország között történik.

Szandzsiv Tripathi, a Kutató és Elemző Részleg (Research and Analysis Wing, India hírszerző ügynöksége) korábbi vezetője szerint Indiának új törvényre van szüksége, amely meghatározza, hogy ki számít menekültnek, illetve illegális bevándorlónak. Az országnak meg kellene továbbá állapodnia Bangladessel, hogy Dakka fogadja vissza a deportált bangladesieket, és állítson ki számukra hivatalos okmányokat. „Ezt követően pedig – vallja Tripathi – szervezetten fel kell kutatni a bangladesi bevándorlókat, megfelelő módon szét kell választani a menekülteket és az illegális migránsokat, akiket vagy le kell telepíteni, vagy repatriálni kell. A további beáramlást pedig meg kell előzni." Tripathi szerint a jelenlegi rendszer „jelentősen hozzájárult az északkelet-indiai államok demográfiai mintázatainak megváltozásához, és a helyiek úgy érzik, túlsúlyba kerültek az idegenek. Ez kedvezőtlen módon befolyásolta az életminőségüket, ezért folyamatos a feszültség a közösségek között."

A jogszabályi környezet megváltoztatható, ha megvan hozzá a politikai akarat. A sikerhez azonban Banglades diplomáciai együttműködésére is szükség lenne, és ez már problémásabb. Nem elég, hogy Dakka esetenként mellébeszél, amikor a migránsok hazatelepítéséhez szükséges ügyintézésről van szó, de arról is számtalan történetet hallani, hogy bangladesi határőrök hazatérő honfitársaikat – különösen, ha azok a hindu kisebbséghez tartoznak – visszafordítják Indiába.

További probléma, hogy hogyan lehetne felkutatni az illegálisnak tartott bevándorlókat. Sok millióan vannak, és mára nagyrészt beilleszkedtek az indiai társadalomba. Sokan közülük rendelkeznek hivatalos igazolvánnyal – az ún. adhaarral –, amely alapján a személyazonosság egyszerű ellenőrzésekor nem derül ki, hogy

nem indiai állampolgárok (bár az adhaar nem biztosít számukra az indiaiakéval azonos hozzáférést minden szolgáltatáshoz). Egyes térségekben – például Nyugat-Bengálban – az is bonyolítja a helyzetet, hogy nehéz megkülönböztetni egymástól a bangladesiek és a nyugat-bengáliak vonásait és dialektusát.

Szintén folyamatos vita tárgyát képezi az indiai politikában, hogy meg kell-e adni a bangladesi hinduknak az indiai állampolgárságot azért, mert üldöztetés elől menekültek. Amikor a hindu nacionalista Bharatija Dzsanata Párt (BJP) jutott hatalomra, a kérdés újra napirendre került, hiszen a párt 2014-es programjában egyértelműen szerepelt: „India természetes otthona az üldözött hinduknak, akiknek országunk menedéket nyújt." A BJP mégsem sürgeti a dolgot, hiszen pontosan tudják, hogy hiába fontosabb téma sok szavazó számára a határ menti államokban a muszlim bevándorlás, valójában minden idegennel szemben tapasztalható bizonyos fokú ellenérzés.

A BJP-kormány sok támogatójának határozott elképzelése van arról, hogy mit kellene tenni, és ennek megfelelően olyan intézkedéseket követelnek, amelyek mások szemében túl keménynek tűnhetnek. Ezek közé tartoznak az illegális bevándorlókat befogadó indiaiakkal szembeni büntetőeljárások, illetve az illegális bevándorlók eltiltása a munkavégzéstől, ha azok nem jelentkeznek önként a hatóságoknál regisztráció céljából. A 2014-es országos választási kampányban Narendra Modi akkori BJP-vezér többször is ígéretet tett arra, hogy szigorítani fogják a határvédelmet, és figyelmeztette a bangladesi illegális bevándorlókat, hogy kezdhetnek „csomagolni". Modi később miniszterelnök lett.

2017-ben Amit Sah, a BJP elnöke megvádolta az ellenzéki Kongresszus Párt politikusait – akik ellenzik a deportálásokat –, hogy átengednék Bangladesnek Asszám államot. A kormányzaton belül sokan ezt nemzetbiztonsági kérdésnek tekintik. India biztonsága

szempontjából szerintük úgy néz ki a helyzet, hogy Pakisztán sosem bocsátotta meg Indiának, hogy támogatta Bangladest függetlensége elnyerésében. Hogy meggyengítse vetélytársát, az „előretolt stratégiai mélység" taktikáját alkalmazza: elősegíti az illegális bevándorlást, és anyagilag is támogatja a Banglades felől, a határon átnyúló terrorizmust, többek között olyan csoportok finanszírozásával, mint a Harkat-ul-Dzsihád al-Iszlami és a Dzsamaat-ul-Mudzsahedin Banglades, amelynek harcosai százával érkeznek Indiába. Az elmélet szerint a Bangladessel határos indiai régiók hindu–muszlim demográfiájának megváltoztatásával olyan politikai pártok jönnek majd létre, amelyek eleinte autonómiát, később függetlenséget fognak követelni, idővel pedig kiválhat Indiából egy új muszlim ország. Már neve is van ennek az Asszámot és Nyugat-Bengált magában foglaló, elképzelt jövőbeli államnak: Bango Bhoomi. Az elmélet szerint a végeredmény India meggyengülése lesz, Pakisztán pedig nyer egy előretolt helyőrséget Banglades mellett.

Konkrét bizonyítékot egy ilyen terv létezésére azok sem nagyon találnak, akik amúgy hisznek benne, ehelyett inkább a változó demográfiai adatokkal próbálják alátámasztani érvelésüket. Államközi szinten India és Banglades kapcsolata udvarias ugyan, de a kettéosztott szubkontinens feszült belső viszonyai, valamint a hindu és a muszlim nacionalizmus eredményeként a politikusoknak sokszor megéri felkorbácsolni az identitáshoz kapcsolódó érzelmeket.

Függetlenül attól, hogy a Bango Bhoomi-elmélet igaz-e vagy sem, sok nem kormányzati határbiztonsági szakértő állítja, hogy a falak és a kerítések csak korlátozottan alkalmasak az emberáradat megállítására, és különösen hatástalanok a terrorizmussal szemben. Ezzel kapcsolatban Reece Jones azt mondja, hogy az India és Banglades határán álló korszerű kerítésre költött csillagászati összegek ellenére a határzárnak „valószínűleg nincs hatása" a terroristák bejutására, mivel „egy terrorista általában megengedheti

magának, hogy hamis okmányokat szerezzen be, és azok birtokában a hivatalos határátkelőn lépjen be, vagy simán érvényes iratokkal is rendelkezhet". Reece megjegyzi: „A terrorfenyegetéssel indokolják a falak építését, de a háttérben a legtöbb esetben a szegény népcsoportok engedély nélküli mozgása áll." Akárhogy is: a Bango Bhoomiról természetesen hallani sem akarnak Bangladesben, ahol az indiai kerítésépítést arrogáns, agresszív és a kétoldalú kapcsolatok szempontjából káros lépésnek tartják.

Nem meglepő módon sok bangladesi úgy érzi, országát körülzárták: kelet, nyugat és észak felé az indiai kerítés áll, dél felé pedig – a Bengál-öbölnél – a tenger. A tenger ráadásul évről évre közelebb jön.

Banglades a világ egyik legsűrűbben lakott országa. Kisebb, mint Florida az Egyesült Államokban, de míg utóbbit 21 millióan lakják, Banglades népessége eléri a 165 millió főt. Az ország nagy része a tengerszint közelében fekszik a Gangesz deltavidékén. A síkságot több száz folyó szeli át, és sok közülük minden évben kiönt a medréből; emberek millióinak kell ilyenkor elhagynia az otthonát. Közülük a legtöbben hazatérnek, amikor a víz visszahúzódik, de éghajlatszakértők szerint a következő nyolcvan évben legalább 2 °C-kal emelkedik majd a hőmérséklet a szárazföldön, a tengerszint pedig egy méterrel magasabb lehet. Ha ez bekövetkezik, Banglades egyötöde elmerül a hullámok alatt. A leginkább veszélyeztetett területek közé tartoznak az Indiával határos, part menti térségek, mint például Khulna, Satkhira és Bagerhat, de az ország 80%-a nem sokkal a tengerszint felett helyezkedik el.

A magasabban fekvő területeken, miután csökkent a Himalája gleccsereinek olvadása, Banglades értékes termőföldjeinek egy része elsivatagosodik. A folyamat várhatóan tovább folytatódik, és sok százezer ember költözik emiatt a vidéki területekről a városokba, sok esetben egyszerűen azért, hogy tiszta ivóvízhez jussanak,

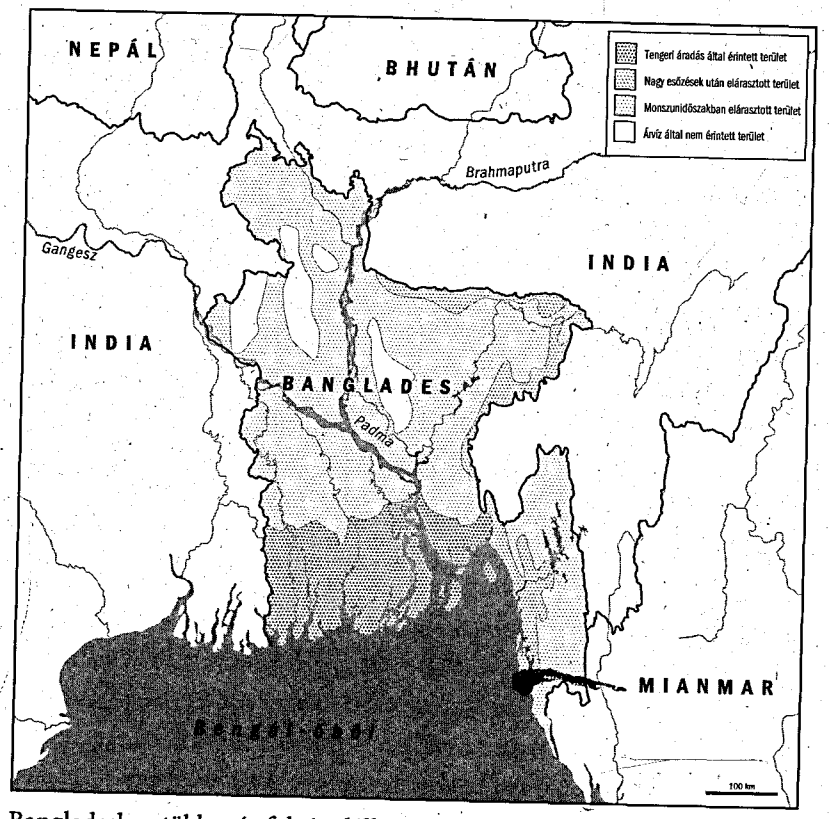

Bangladesben több száz folyó található, és a szárazföld jelentős részét árvíz fenyegeti

miután a tengervíz elkezdett keveredni a folyók vizeivel. A gyorsan növekvő városi területek pedig nincsenek felkészülve ennyi ember befogadására. A Nemzetközi Migrációs Szervezet becslése szerint a dakkai nyomornegyedek lakóinak 70%-a környezeti katasztrófák (árvizek, hurrikánok) elől menekült a fővárosba.

Már most élnek a világ számos részén „klímamenekültek", és várhatóan további sok tízmillióan válnak még azzá; legtöbben a városokban keresnek menedéket. Az éghajlat legapróbb változásai

is végzetes hatással lehetnek a helyi lakosságra. Afrikában például az utóbbi néhány évtized aszályai nyomán sok térségben súlyos éhínség alakult ki, miközben a Szahara lassan terjeszkedik dél felé. Ázsiában a legtöbb klímamenekült az árvizek miatt hagyja el otthonát. A London School of Economics egy 2010-es tanulmánya szerint a világ árvizeknek leginkább kitett tíz part menti városa közül kilenc Ázsiában található. Dakka a harmadik helyen állt, Kolkata és Mumbai mögött.

Ha ezt a jövőképet egy olyan államra vetítjük ki, mint amilyen Banglades – ahol a modern egészségügyi ellátás kevesek számára elérhető, az oktatás pedig alacsony színvonalú –, egyértelmű, hogy amennyiben az ország területének egyötödét elönti a víz, a fennmaradó földek egy része pedig alkalmatlanná válik a művelésre, akkor rengeteg embernek kell majd útra kelnie. Van, aki Nyugatra próbálna eljutni, de sok millióan – és különösen a legszegényebbek – Indiában próbálnának szerencsét, odafelé azonban a kerítés és határőrök állják útjukat. Egy ilyen forgatókönyv esetén India még annál is nagyobb humanitárius és politikai problémával lenne kénytelen szembenézni, mint amilyentől már most is szenved.

India lakosságának körülbelül 15%-a muszlim, szám szerint ez nagyjából 200 millió főt jelent. Bangladesben azonban a lakosság hozzávetőlegesen 90%-a muszlim. Egy tömeges migrációval járó válság számos kérdést vetne fel. Az illegális bevándorlók miatt eleve fennálló feszültségek tükrében vajon hány bangladesit fogadna be India? Hány főt fogadna el a többségi népesség, különösen a határ menti államokban, anélkül hogy zavargások törnének ki és a politikai pártok szélsőséges álláspontokra helyezkednének? Vajon kiemelt bánásmódban részesítené-e India a bangladesi hindukat, arra hivatkozva, hogy ők szenvedtek a legtöbbet a vallási diszkriminációtól? Ezek olyan kérdések, amelyek már most is érintik mindkét országot, de a legpesszimistább, a tengerszint növekedésével

számoló forgatókönyv valóra válása rendkívüli mértékben súlyosbítaná a helyzetet: a klímaváltozás és a gazdasági nehézségek további migrációhoz vezetnek, az útra kelt embereket pedig sem kulturális, sem gazdasági szempontból nem lenne könnyű integrálni más országokban.

E tekintetben Bangladesnek is megvannak a maga nehézségei. A mianmari rohingyák egy muszlim kisebbségi csoport egy többségében buddhista országban. Körülbelül 750 ezren élnek a Bangladessel határos Arakán (Rakhine) államban. Etnikailag a dél-bangladesi csittagongiak rokonai – és bajban vannak. A rohingyák hontalanok, miután etnikai alapon megfosztották őket állampolgárságuktól. 1982-ben a mianmari diktatúra új állampolgársági törvényt fogadott el, amely 135 hivatalosan elismert etnikai csoportot sorolt fel; ezek a kormányzat szerint az 1823-as brit gyarmatosítás előtt az országban éltek. Hiába állnak rendelkezésre adatok, hogy a rohingyák már a 7. század óta jelen vannak a térségben, a junta idegeneknek, bangladesi eredetű bevándorlóknak nyilvánította őket. A rohingyákra szigorú utazási korlátozások vonatkoznak, nehezen vehetnek részt a gazdasági életben, és sok esetben eredménytelen küzdelmet kénytelenek vívni a születések és a házasságok anyakönyvezéséért, ami szintén fokozza elszigeteltségüket.

Az 1990-es évek elején a rohingyák közül mintegy 250 ezren Bangladesbe menekültek, miközben a mianmari hadsereg hadműveleteket hajtott végre az államban. A jelentések szerint a katonák vallásüldözést, gyilkosságokat, nemi erőszakot, kínzásokat követtek el, a muszlimokat kényszermunkára kötelezték. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) menekülteknek nyilvánította a rohingyákat, és Banglades eleinte be is fogadta őket. Ahogyan emelkedett azonban az érkezők száma, Banglades elkezdte tízezrével kitoloncolni őket az országból; az erőszakos intézkedéseket

gyakran kísérték összecsapások a menekültek és a bangladesi katonák között. Az évtized közepére nagyságrendileg 20 ezer fő kivételével valamennyi rohingyát visszaküldték Mianmarba. Lehetetlen azonban megállapítani, pontosan hányan maradtak, mivel a bangladesi kormány beszüntette a regisztrációjukat, a segélyszervezeteket pedig felszólította, hogy ne nyújtsanak támogatást a nem regisztráltaknak – arra hivatkozva, hogy így lehet elvenni mások kedvét a Bangladesbe meneküléstől. Noha Banglades a világ egyik legszegényebb állama, az ország ebben az évszázadban körülbelül félmillió menekültet fogadott be, hiába küzd súlyos hiányosságokkal az ellátásukhoz szükséges infrastruktúra terén.

1998-ban az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága levélben fordult a diszkriminációval és a muszlim kisebbség üldözésével vádolt mianmari katonai kormányhoz, egyenlő bánásmódot követelve a rohingyák számára. A junta a következőket válaszolta: „A rohingyák rassz, etnikum és kultúra szempontjából is mások, mint az országunkban élő egyéb nemzeti rasszok. Nyelvük, vallásuk szintén eltérő." 2012-től a rohingyákkal szembeni erőszak kiújult: a hadsereg és a helyi milíciák falvakat, mecseteket gyújtottak fel és gyilkosságokat követtek el, különösen azután, hogy egy rohingya katonai csoport 2017 augusztusában megtámadott egy határőregységet. A Bangladesbe menekülni próbálók száma újra drámai módon megugrott, csak 2017 második felében több mint 600 ezer ember kelt útra.

Több százezer rohingya él a bangladesi Cox's Bazar kikötővárosa melletti bódévárosokban vagy az UNHCR táboraiban. Egy szegény, túlnépesedett országban – ahol az állam eleve nehezen gondoskodik saját polgárairól – a humanitárius erőforrások ritkán elegendőek, és a társadalmon kívül rekedt, a legális munkavállalástól elzárt bevándorlókban sokan a törvénytelenséget és a bűnözést látják. Bangladesben az emberek jó része szigorúbb határvédelmet

követelt a legutóbbi menekülthullám után, sokan ugyanakkor erőteljesebb humanitárius intézkedéseket szorgalmaztak. Vannak, akik attól tartanak, hogy a térségben megjelenő zavargások vonzóak lehetnek a konfliktust kihasználni kívánó terrorszervezetek számára, amelyek tovább mélyíthetik a vallási és etnikai törésvonalakat, és szélsőséges nézeteket terjeszthetnek az érintett kisebbségi csoportok körében. A térség a radikalizálódás melegágyává válhat, ami még tovább szítaná az erőszakot.

Banglades minél hamarabb szeretné hazaküldeni a menekülteket, Mianmar vonakodva áll ehhez, és egyfelől azt állítja, hogy kész visszafogadni a menekülteket, másfelől azonban modernizálni és bővíteni készül a 270 kilométeres közös határon álló kerítéseket. Olyan vádakat is hallani, hogy aknákat telepítettek, megnehezítendő az elüldözöttek hazatérését. Szintén nem egyértelmű, hogy a rohingyák mire számíthatnának, ha visszatérnek: több mint 200 falujukat porig égették, és napjainkban is rendszerszintű diszkriminációval néznek szembe Mianmarban.

Nem létezik egyértelmű megoldás, amíg a mianmari államhatalom továbbra is üldözi a kisebbségeket, ezért úgy tűnik, ez a határ is a feszültség és az instabilitás forrása marad.

*

A szubkontinens emelkedő lélekszámú népcsoportjai kerítések és a történelmet kevéssé tisztelő országhatárok által meghatározott helyzetben néznek szembe a 21. század kihívásaival.

Asszámtól délre a sűrű dzsungellel borított Arakán-hegység választja el egymástól Indiát és Mianmart. Akadtak, akik a dzsungelen áthatolva próbáltak menedéket kérni Indiában, de ahhoz kevesen voltak, hogy ebből országos ügy váljon. Ennél aggasztóbb azonban a nága törzsek lázadása Mianmarban, ami néha Indiát is

eléri; erre válaszul épített kerítést itt a határ egyes szakaszain – India helyett – Mianmar.

A nága törzsek a hegyekben, az erdőben élnek. Kulturális hagyományaik közösek, bár rendkívül eltérő nyelveket beszélnek. A legtöbb nága nyelv egy közös ősnyelvből származik, de ezeket nemcsak a kívülállók nem értik, hanem sok esetben a beszélőik sem értik egymást. Van olyan törzs, amelyik csupán néhány évtizeddel ezelőtt hagyott fel a fejvadászattal, miután áttértek a keresztény hitre. Számos sajátos kulturális hagyományukhoz azonban ma is ragaszkodnak, és nem vallják magukat sem mianmarinak, sem indiainak.

Miután India 1947-ben, Burma (Mianmar) pedig egy évre rá függetlenné vált, a nágák által lakott területet országhatárok szabdalták szét. Az 1950-es években fegyveres összetűzések robbantak ki, amikor a határ indiai oldalán a nágák csoportjai függetlenséget kezdtek követelni Újdelhitől. 1963-ban azután létrejött Nágaföld – mint India legkisebb állama –, és az erőszak csökkent, de nem szűnt meg teljesen. Az 1970-es évekre a harcosokat visszazavarták ugyan Mianmarba, ott azonban további nága törzsek csatlakoztak hozzájuk, és együtt folytatták a küzdelmet. Napjainkban becslések szerint 3 millió nága él a határ két oldalán; a nága nacionalisták célja valamennyiüket egyetlen, önálló országban egyesíteni.

Az általában folyamatos belföldi lázadásokkal küzdő mianmari kormány nem próbálta különösebben megakadályozni a nágákat abban, hogy folytassák milicistáik kiképzését és felszerelését a térségben, illetve hogy rendszeres támadásokat indítsanak a határ túlsó oldalára. Ez természetesen zavarta az indiai kormányt, valamint Asszám, Manipur és Nágaföld tagállami kormányait. 2015-ben – miután egy ilyen támadás során 18 indiai katona vesztette életét – az indiai hadsereg sok év után először indított olyan éjszakai villámhadműveletet, amellyel átlépte a határt. Az indiai

kommandósokat helikopterekkel szállították a mianmari határhoz, ahonnan több kilométer mélyen behatoltak az országba, majd megtámadták a nága lázadók két táborát. Újdelhi szerint körülbelül 38 lázadóval végeztek, bár ezt az adatot egyesek vitatják.

A mianmari kormánynak felháborodást kellett színlelnie, de a valóság az, hogy mivel a mianmariak maguk is több alkalommal átlépték a határt India Manipur és Mizoram állama irányában – amikor „forró nyomon" üldöztek csin és arakáni lázadó csoportokat –, ezért zárt ajtók mögött tudomásul vették a területükön végrehajtott akciót. Az indiai kormány nem túl diplomatikus módon szétkürtölte az egész ügyet, aminek nyomán Mianmarban mégis gondolkodóba estek, hogy miként lehetne a jövőben elejét venni a hasonló intézkedéseknek. További motivációt szolgáltatott Kína befolyásának növekedése Mianmarban, aminek ellensúlyozására az Indiához fűződő kapcsolatok erősítése tűnt célravezetőnek.

2017 elején – miközben az indiai hadsereg folytatta műveleteit a lázadók ellen – Mianmar megkezdte egy rövid határkerítés építését a Nága Önigazgatási Övezetben, ahol a nága törzsek korlátozott autonómiát élveznek. Indiának hivatalosan nincs köze a kerítéshez, bár Újdelhi évente 5 millió dollárral támogatja Mianmart a „határ menti térség fejlesztése" érdekében. A kerítés tehát papíron mindkét ország biztonságát szolgálja: megakadályozza a nága milicisták bejutását Indiába, illetve biztosítja, hogy az indiai területen lévő falvak ne nyúljanak át a határ mianmari oldalára. A kormány állítása szerint a cél nem az átlagemberek mozgásának korlátozása, de tény, hogy a kerítés olyan közösségeket és családokat választhat el egymástól, akik számára eddig a két állam határa csupán papíron létezett. Helyzetükre a két ország egy szabad mozgást biztosító szabályozásban talált megoldást: a 2018-ban érvénybe lépett megállapodás értelmében a nágák vízum nélkül léphetik át a határt, és szabadon tartózkodhatnak annak bármely oldalán egy 16-16 kilométeres sávban. Ez a megoldás hozzájárul a határ menti kereskedelem bővüléséhez, hiszen a mianmari nágák innentől kezdve hozzájuthatnak olyan, otthon többnyire elérhetetlen indiai termékekhez, amelyeket korábban csempészek juttattak át. A kerítésépítési tervek mindezt veszélyeztetik, és megoszthatják a magukat sem indiainak, sem mianmarinak nem tekintő nágákat.

*

Indiának azonban nem minden határszakasza olyan problémás, hogy el kellene keríteni. India és Bhután szoros kapcsolatot ápolnak egymással, és mivel Bhután Indiával bonyolítja exportjának 98%-át, egyik fél sem szeretne a mostaninál „keményebb" közös határt. És bár India kapcsolata Nepállal feszültebb – különösen a határ 2015-ös, négy hónapig tartó „blokádja" után –, Újdelhi nem látja értelmét kerítéssel elzárni az 1600 kilométer hosszú határt, különösen mivel fenn kívánja tartani befolyását a szomszédos országban, és nem szívesen hagyna ott olyan űrt, amelyet nyilvánvalóan Kína töltene be.

Ami Kínát illeti, a 4000 kilométeres határ nagy részén természetes akadály választja el egymástól a két országot: a Himalája gyakorlatilag falként áll közöttük. Mégis vita tárgyát képezi több terület, köztük India egyik állama, Arunácsal Prades, amelyet Kína szinte teljes egészében magának követel. A magashegyi határ a nézeteltérések ellenére évtizedekig békés maradt, 2020 nyarán azonban több indiai halálos áldozatot követelő összecsapások robbantak ki, miután a kínai hadsereg néhány ponton előrenyomult.

India és Pakisztán határán még súlyosabb problémákkal találkozunk. A két állam kapcsolata a különválás óta feszült, itt tehát nagyon is „forró" a határ. India 550 kilométeres szakaszon emelt kerítést a vitatott ellenőrzési (tűzszüneti) vonal mentén Kasmírban, amit mindkét ország magának követel. A határzár nagyobb része

a vonaltól 150 méterre, az India által ellenőrzött oldalon épült, és két, helyenként akár négy méter magas kerítésből áll. Hasonló, mint a Nyugat-Bengál és Banglades közötti kerítés: itt is mozgásérzékelők és hőkamerás egységek állnak kapcsolatban egy központi rendszerrel, amely azonnal riasztja a gyorsreagálású határőröket, ha bárki átlépte a vonalat. A két kerítés közötti sávba aknákat is telepítettek.

Az 1947-ben a londoni parlament által elfogadott indiai függetlenségi törvény értelmében Brit India hűbéres „fejedelmi államai" szabadon dönthettek, hogy Indiához vagy Pakisztánhoz kívánnak csatlakozni, vagy a függetlenséget választják. Hari Szingh maharadzsa, kasmíri uralkodó hindu vallású volt, míg legtöbb alattvalója muszlim. A maharadzsa először a semlegességet választotta, aminek következtében kirobbant egy Pakisztán által támogatott muszlim felkelés, a maharadzsa pedig szorult helyzetében Indiához fordult. Ez váltotta ki a valódi háborút: a területet végül kettéosztották, de a lakosság a határ mindkét oldalán muszlim többségű. Az első konfliktust újabb háború követte 1965-ben, majd 1999-ben is komoly összecsapások zajlottak az indiai és a pakisztáni hadsereg között. Ekkor már mindkét ország rendelkezett atomfegyverrel, ezért egyre fontosabbá vált, hogy ne essenek teljes erőből egymásnak. Kasmír India által ellenőrzött oldalán máig folytatódnak az alacsony intenzitású lázadások; ez okozza pillanatnyilag a két ország között a legtöbb súrlódást, és időnként fennáll a veszélye, hogy a konfliktus súlyosbodhat. Időről időre tárgyalóasztalhoz ülnek a felek, és sor kerül baráti gesztusokra – gyakran krikettmérkőzések formájában –, de India arra a következtetésre jutott, hogy addig is, amíg nem oldódnak meg a problémák, többek között azzal lehet fenntartani a békét, ha kerítéseket építenek. Így elejét lehet venni, hogy a lázadók átjussanak a határon, és valódi háborút robbantsanak ki.

A hatalmas projekt évtizedek óta zajlik; Újdelhi ma már az északi és nyugati határszakaszokon pótolja ki a hiányzó részeket,

miután az 1980-as és 1990-es években egyes pandzsábi és rádzsasztáni szakaszokon már felhúzta a kerítést. A cél a teljes nyugati határ lezárása az Arab-tenger partján fekvő Gudzsaráttól a himalájai Kasmírig; a védvonal egy Átfogó Integrált Határigazgatási Rendszer (Comprehensive Integrated Border Management System, CIBMS) részét képezi. Vannak szakaszok, amelyeken eleve nehéz átkelni: délen a mocsaras vidék, valamivel északabbra pedig a Thár-sivatag jelent akadályt.

A CIBMS hasonlít arra a rendszerre, amely a bangladesi határon már üzemel, ez a szakasz azonban jóval aktívabb, és itt folyamatosan számolni kell az India és Pakisztán közötti katonai cselekmények lehetőségével. A most épülő új akadályokat radarok, hőkamerák, éjjellátó berendezések és egyéb eszközök teszik teljessé, amelyek öt kilométerenként létesített vezérlőközpontokhoz vannak bekötve. A tervek szerint összesen 200 ezer reflektort telepítenek, és a 130 folyami határszektort víz alatti lézerek pásztázzák majd, amelyek szintén csatlakoznak a vezérlőkhöz. Az indiai hadsereg ezenfelül drónok beszerzését is vizsgálja, amelyekkel akár 18 ezer méter magasból is felismerhető egy újság; napirendre kerülhet több tíz kilométeres hatótávolságú mozgásérzékelők telepítése is. Pakisztán – ENSZ-határozatokra és helyi megállapodásokra hivatkozva – bírálta a határzár építését, az indiaiak szerint azonban az intézkedések hatására csökkentek a határokon átnyúló rakétatámadások és milicista rajtaütések.

Mindig nézőpont kérdése, hogy ki hogy tekint egy ilyen erődítésre. Míg India védelmi intézkedésnek tartja például egy őrbázis létesítését, Pakisztán szemében az építmény egy esetleges támadás bázisául szolgálhat. Az 1960–61-es indiai–pakisztáni határegyezmény kísérletet tett az álláspontok kibékítésére, de a megállapodást végül egyik fél sem írta alá, és a gyakorlat azt mutatja, hogy az ehhez hasonló dokumentumok meglehetősen ad hoc jellegűek. Minden

évben felmerülhet olyan újabb vitás kérdés, amelyet az 1960-as évek elején még nem feltétlenül tisztáztak. 2017-ben például India a pandzsábi Attaribán a határ közelében felállított egy 110 méter magas zászlórudat. Pakisztán azonnal közölte, hogy India megszegte a megállapodást, és megvádolta az indiaiakat, hogy a Lahorból is látható zászlórúdra kamerákat készülnek telepíteni, amelyekkel Pakisztán ellen kémkednének.

A kasmíri helyzet ennél formálisabb. Noha nincs egyetértés abban, hogy hol húzódjon a határ, elméletben az 1949-ben elfogadott karacsi megállapodás szabályozza a felek viselkedését az ellenőrzési vonal mindkét oldalán. Az egyezmény kimondja, hogy a vonaltól 500–500 méterre terjedő sávban nem végezhető védelmi célú építkezés, ezt a rendelkezést azonban mindkét fél gyakran figyelmen kívül hagyja. A törékeny tűzszüneti megállapodást is sokszor megszegik. Előfordul, hogy indiai és pakisztáni reguláris erők átlőnek a határon, Újdelhi pedig azzal vádolja Iszlámábádot, hogy az általa támogatott terrorista csoportok átlépik a határt, és ott erőszakot provokálnak, illetve támadásokat hajtanak végre indiai városokban. Az 1980-as évek eleje óta a két ország időről időre tüzérségi párbajt vív egymással a hegyekben, az ellenőrzési vonalhoz közeli Sziacsen-gleccseren. A Himalája Karakorum hegyláncához tartozó térség a világ legmagasabban fekvő harci övezete: az indiai és pakisztáni katonák közel 6000 méterrel a tengerszint felett néznek farkasszemet egymással, az elképzelhető legzordabb időjárási viszonyok közepette. A legmagasabban fekvő pontokon 12 hetes váltásokban szolgálnak a katonák, hiszen az oxigénhiány miatt álmatlanság lép fel, és gyakoriak a hallucinációk. Mindkét fél lő ugyan a másikra, de a fegyvereknél több áldozatot követelnek a fagyásos sérülések.

Kasmír továbbra is a két ország kapcsolatának legsúlyosabb terhét jelenti. India és Pakisztán közös határát kívülállók rajzolták

meg, a vonal közösségeket osztott ketté, és ma is a két atomhatalom ellenséges viszonyának állít emlékművet.

Pakisztánnak az Afganisztán felé eső, 2430 kilométer hosszú nyugati határa szintén a gyarmatosítás korának öröksége. A muszlim hódítók a történelem során többször indítottak inváziót Afganisztán felől India ellen, később a britek itt húzták meg a birodalmuk legszebb ékkövének számító India nyugati határát. A határt Sir Henry Mortimer Durand brit diplomata után ma is Durand-vonalként emlegetik. Nyomvonalát Durand és Abdur Rahmán afgán emír állapította meg 1893-ban, ezzel gyakorlatilag pufferzónaként megteremtve Afganisztánt Brit India és az orosz fennhatóság alatt álló Közép-Ázsia között.

A határ mindig is problémás volt, és az is marad. Mindkét oldalán pastuk élnek, akik azonban két különböző ország állampolgárai, ezt pedig sokan közülük nem fogadják el. Ezért, illetve mivel Afganisztán magáénak követel a vonaltól keletre néhány területet, Kabul ma sem ismeri el a határt.

Pakisztán mindenáron szeretné elkerülni, hogy a pastu nacionalizmus a határvidék elszakadásához vezessen, ezért abban érdekelt, hogy Afganisztán minél gyengébb maradjon. Részben ez az oka annak, hogy a pakisztáni katonai vezetőségből egyesek titokban támogatják Afganisztánban a tálibokat és más csoportokat – annak ellenére, hogy ebből a Durand-vonaltól keletre is nagy bajok tudnak keletkezni. Ma már léteznek afgán tálibok és pakisztáni tálibok: szoros kapcsolatban állnak egymással, a nézeteik hasonlóak, és mindkét csoport hajlandó pakisztáni civileket és katonákat gyilkolni.

2017 tavaszára a helyzet annyira súlyossá vált, hogy Pakisztán bejelentette, kerítést épít a határ mentén a Szövetségi Irányítású Törzsi Területek két kerületében. A bejelentés szerint ennek célja a tálibok határon átnyúló műveleteinek megakadályozása. Még ha sikerül is azonban a pakisztániaknak kerítést építeni ezen az embert

próbáló, hegyi terepen, a szellemet akkor is kiengedték a palackból: a tálibok jelen vannak az országban, és szabadon mozoghatnak.

A Durand-vonaltól délre Pakisztán és Irán határa következik, ahol az irániak építenek falat. A határ egyes szakaszain megépült három méter magas, egy méter vastag betonakadály a sok éve zajló kábítószer-csempészetre adott válaszként született, illetve hogy megakadályozza a pakisztáni szunnita milicisták beszivárgását a síita többségű Iránba. 2014-ben iráni katonák átlépték a határt, hogy szembeszálljanak a harcosok egy csoportjával, végül pedig tűzpárbajba keveredtek a pakisztáni határőrökkel. A két állam kapcsolata mindenesetre baráti, de a falak korában Irán – követve India, Banglades és a térség más országainak példáját – a fizikai elkülönítéshez folyamodik, hogy megelőzze a helyzet romlását.

Valamennyi fenti példa szembemegy sok politikus álmával, ahogyan számos üzletemberével is, akik a szubkontinenst egy hatalmas szabadkereskedelmi övezetként képzelnék el. Különösen India volt e tekintetben aktív, és biztatta Mianmart, Nepált, Bhutánt, valamint Bangladest, hogy közösen dolgozzanak ki terveket az utazás és a kereskedelem megkönnyítésére. Szó van az országhatárokon átívelő közúti és vasúti kapcsolatokról, gyorsított eljárásokról a határátkelőkön, sőt később arról is, hogy az EU egyes részein működő rendszerhez hasonlóan jelentősen lazítanák a határok ellenőrzését. A dolgok azonban lassan haladnak, és a legtöbb országban zajló kerítésépítési munkálatok ellentétesek a regionális együttműködés szellemével és gyakorlati megvalósításával.

India és Pakisztán, illetve India és Banglades határán látjuk a legsúlyosabb megosztottságot, hiszen itt tulajdonképpen vallási választóvonalról van szó. India hindu többségű ország szekuláris demokratikus berendezkedéssel és hagyományokkal, bár az utóbbi években nagyon megerősödött a hindu nacionalizmus. Pakisztán iszlám köztársaság, ahol a demokrácia gyakran ingatag, és a függetlenség elnyerése óta többször volt katonai diktatúra. Banglades – formálisan hiába szekuláris köztársaság – egyre vallásosabbá válik úgy az állami szektorban, mint a közéletben, így meggyőződésük miatt a kisebbségek és az ateisták élete itt ma már komoly veszélyben van.

*

A szubkontinensen nem csak kőből vagy drótból épültek kerítések: vannak láthatatlan, de mégis jelen lévő falak is. Indiát olyan mértékű előítéletekkel táplált, belső megosztottság jellemzi, amely, ha más országban fordulna elő, a nemzetközi közösség elítélését kiváltó botránynak minősülne – és mégis: a világ nagy része némán veszi tudomásul az indiai kasztrendszer borzalmait.

A rendszer apartheidre emlékeztető elemeket tartalmaz, bár vannak lényeges különbségek – például az, hogy az indiai rendszert nem foglalták törvénybe. Mégis létrejött egy olyan szegregált társadalom, amelyben egyes emberek felsőbbrendűnek számítanak, míg mások tisztátalannak – és mindenkinek a „helyén kell maradnia". Ennek eredményeként bizonyos csoportokhoz tartozó emberek nem jutnak jobb állásokhoz, és nem mozoghatnak szabadon. A rendszer biztosítja, hogy az uralkodó kaszt megőrizze privilégiumait, másokat pedig életük végéig szegénységben tart, és ha erőszak áldozatai lesznek, az igazságszolgáltatástól sem várhatnak elégtételt. A kasztok közötti falak a kívülállók számára gyakorlatilag láthatatlanok.

A kasztrendszer a vallásban gyökerezik, és több mint 3000 éves múltra tekint vissza. Az ókori Indiában az embereket merev, hierarchikus csoportokba osztották annak alapján, hogy milyen munkát végeztek. A hindu törvények legfontosabb gyűjteménye, a Manuszmriti szerint a rendszer „a társadalmi rend és szabályosság alapja". A kasztrendszer számos eleme máig fennmaradt.

A magasabb kasztokhoz tartozók külön negyedekben élnek, a vendéglátóhelyek szegregáltak, a vegyes házasságot még mindig elutasítják – de legalábbis nem támogatják –, és az alacsonyabb kasztokhoz tartozók számára a gyakorlatban sok állás nem elérhető.

Az ipari forradalom előtt egyes európai társadalmakban a foglalkozások apáról fiúra szálltak, ami biztosította az osztályrendszer stabilitását – ez a rend azonban nélkülözte a vallási alapokat, és a modern korban fel is bomlott. Az urbanizáció miatt az indiai kasztrendszer is málladozik, de a vallási háttér biztosítja, hogy továbbra is meghatározó részét képezze a mindennapi életnek. India lakosságának több mint a fele ma is falvakban él, ahol senki nem titkolhatja el a gyökereit vagy a vallási örökségét. Annak ellenére, hogy egyre többen költöznek a városokba, a kasztrendszer szorítása csak lassan enyhül.

A rendszer eredetileg négy főbb csoportra osztotta az embereket: bráhminokra, ksatrijákra, vaisjákra és súdrákra. Brahma a teremtés istene, és a hinduk szerint a bráhminok – akik az oktatást és egyéb értelmiségi területeket uralják – az ő fejéből származnak. A Brahma karjaiból eredő ksatriják voltak a harcosok és uralkodók, a combjaiból származó vaisják a kereskedők és a földbirtokosok, a lábaiból származtatott súdrák pedig az alantas foglalkozásokat űzték. Ez a négy általános kategória körülbelül 3000 kasztra és 25 ezer alkasztra oszlik.

A rendszeren kívül rekedteket korábban érinthetetleneknek nevezték, de ma már inkább dalit („elnyomott") néven ismertek (gyakori elnevezésük a pária is). Ha Indiában azt látjuk, hogy valaki egy elhullott állat tetemét szállítja el vagy utcát seper, akkor az illető jó eséllyel dalit lesz. Szinte biztos, hogy a vécét takarító ember vagy a csatornarendszerben dolgozó is dalit. A dalitok nagyobb valószínűséggel esnek áldozatul bűncselekményeknek – különösen nemi erőszaknak, gyilkosságnak vagy verésnek –, ennek

ellenére az ellenük elkövetett bűncselekmények miatt arányaiban jóval kevesebb embert ítélnek el, mint a másokat érintő vétségek esetén. Vidéken sok helyen még ma sem meríthetnek vizet a dalitok a közkutakból, és nem léphetnek be a hindu templomokba. Az, hogy milyen kasztba születünk, meghatározza, hogy milyen munkánk lehet: előfordul, hogy egy alacsonyabb kasztba tartozó ember seprűvel keresi a kenyerét még akkor is, ha egyetemet végzett. Valamennyi alacsonyabb kaszt szenved a diszkriminációtól, de a dalitok mindenképpen legalul vannak.

A bőrszínnek is van bizonyos szerepe a kasztrendszerben, még ha sokan ezt szeretnék is kisebbíteni. A haidarábádi Molekuláris és Sejtbiológiai Központ egy 2016-os genetikai tanulmánya szerint az osztályrendszerben „jelentős hatása van a bőrpigmentációnak", világosabb bőrszínnel ugyanis jellemzően a magasabb kasztokban találkozni. Az ország szekuláris törvényei elméletben tiltják a diszkriminációt, de mivel a rendszert a fennmaradásában érdekelt magasabb kasztokhoz tartozók uralják, a törvényeket nem tartatják be. Sok politikus pedig azért nem szánja rá magát valódi lépésekre, mert számít bizonyos kasztok szavazataira.

A rendszer rendkívül mélyen beivódott az ország kultúrájába. Az egyik magasabb kaszthoz tartozó Mahátma Gandhi például ezt mondta: „Hiszem, hogy a hindu társadalom annak köszönheti fennmaradását, hogy a kasztrendszerre épül. [...] A kasztrendszer lerombolása és a nyugat-európai társadalmi rend átvétele esetén a hinduknak fel kellene adniuk az örökletes foglalkozások elvét, amely a kasztrendszer lelke. Az átörökítés elve örökkévaló elv: ha megváltoztatjuk, azzal felborítjuk a rendet." Gandhi védelmében meg kell jegyeznünk, hogy később szót emelt a kasztrendszer és az érinthetetleneket sújtó durva bánásmód ellen. Ettől függetlenül továbbra is kiállt a varnák, vagyis a társadalmi osztályok elve védelmében. Azt vallotta, hogy minden ember saját örökletes hivatással rendelkezik,

ami meghatározza, milyen munkát kell ellátnia, ez azonban nem foglal magában alá- és fölérendeltségi viszonyokat. A varnák szerinte „az emberiség családját egyetemesen kormányzó élet törvényei".

Indiában napjainkban is sokan érzik úgy, hogy származásuk vagy a „természet törvényei" alapján kiváltságokra tarthatnak igényt. A dalitok és más alsóbb kasztok a szekuláris törvényekre hivatkozva próbálják kiegyenlíteni a pályát. Volt, amiben sikerrel jártak, de mellékhatásként ez az ellenük elkövetett erőszakot is fokozta. India Országos Bűnügyi Nyilvántartása szerint 2014-re két év alatt 29%-kal emelkedett az alacsonyabb kasztokhoz tartozók ellen elkövetett bűncselekmények száma, miközben ezek a csoportok egyre inkább próbálnának a törvényekre és az igazságszolgáltatásra támaszkodni. Leggyakrabban a dalitok földbirtoklása vagy -vásárlása vált ki erőszakot a helyi közösségekből, amelyek elszántan próbálják őket a társadalmi létra legalsó fokán tartani.

Az 1931-es népszámlálás adatai szerint az érinthetetlenek akkor a népesség 12,5%-át alkották, a 2011-es népszámlálás pedig 16,6%-ra tette a leghátrányosabb helyzetű kasztokhoz tartozók számát. Napjainkban – az évtizedek óta folytatott pozitív megkülönböztetés ellenére – még mindig a dalitok India legszegényebb és leginkább elnyomott társadalmi csoportja. Valamennyi fontosabb kormányzati, igazságszolgáltatási, diplomáciai és katonai pozíciót, csakúgy, mint a legtöbb vezető beosztást a vállalatoknál, az akadémiai világban, a médiában és az oktatásban a bráhminok uralják, noha arányuk a lakosság egészén belül csak körülbelül 5%. A társadalmi rétegződés a világon mindenhol jelen van, de még az osztálycentrikus Nagy-Britannia elit állami iskolarendszere sem eredményez ennyire merev, bebetonozott társadalmi struktúrát. Az indiai kultúra vidéki és vallásos alapjai miatt azonban sok időnek kell még eltelnie ahhoz, hogy az előítéletek falai leomoljanak – feltéve, hogy az indiaiak többsége egyáltalán ezt akarja. A rendszer részben azért marad fenn, mert

támogatói nyíltan vallják, hogy összetartja az ország társadalmát: Indiát meg kell védeni az Európában az ipari forradalom nyomán bekövetkezett társadalmi fragmentációtól, állítják. Ellenzői szerint a kasztrendszer erkölcstelen és hátráltatja az ország fejlődését, mivel rengeteg tehetség nem tud kibontakozni, és kárba vész.

A függetlenség kikiáltása óta eltelt évtizedek során volt olyan dalit, aki sikerrel leküzdötte az akadályokat és kiemelkedett, prominenssé vált – ilyen volt például az 1997 és 2002 között az államfői tisztséget betöltő Kocseril Raman Narajanan. Ahogyan fokozódik az emberek vidékről a városok felé irányuló vándorlása, az elkülönülés is gyengül: a városban kevésbé nyilvánvaló, hogy ki milyen kaszthoz tartozik, és sok városlakó ma már nem is veszi olyan komolyan a rendszert. Egyre gyakoribbak az eltérő kasztokhoz tartozók közötti vegyes házasságok is. P. L. Mimroth, a Dalit Jogok Központjának munkatársa szerint a diszkrimináció gyökerei olyan mélyen rögzültek az ország tudatában, hogy sokan majd csak nemzedékek múltán fogják magukévá tenni a törvények szellemét a kasztrendszerrel szemben: „Tévedtünk, amikor azt hittük, hogy az oktatás felszámolja az érinthetetlenséget. Ennek megváltoztatásához több mint száz évre van szükség."

A statisztikai adatok is mutatják, hogy a rendszer az egész országban létezik: nem a törvények, hanem kulturális okok miatt fosztanak meg több tízmillió indiait alapvető emberi jogaitól. A legtöbb külföldiben nem ez a kép él az országról. Turisták és hátizsákos diákok generációk óta a jó szándékot, az erőszakmentességet, a spiritualizmust és a vegetarianizmust hirdető hindu vallás szellemét megtapasztalva térnek haza Indiából. Kevesen látják, hogy mindezek mellett bolygónk egyik legmegalázóbb társadalmi berendezkedése is itt van.

1936-ban egy hindu reformer csoport meghívta Bhímráo Rámdzsí Ámbédkart, a neves indiai értelmiségit, hogy tartson előadást

éves rendezvényükön. Ámbédkar előre leadta elmondani tervezett beszédét, amelyben több fajsúlyos kijelentés mellett a következő gondolat is szerepelt: „Nem létezik a kasztrendszernél megalázóbb társadalomszervezési rend. [...] Olyan rendszer ez, amely megnyomorítja és lebénítja az embereket, hogy azok ne végezhessenek hasznos munkát." A „tűrhetetlen" előadást lemondták, de a szöveget Ámbédkar még abban az évben írásban megjelentette.

A 21. században az indiai társadalom messze nem „bénult le" – India élénk és növekvő jelentőségű ország, ahol high-tech iparágak egész sora virágzik –, mégis sok millió akadály áll sok tízmillió állampolgár előrejutásának útjában. Az Indiát körülvevő falak célja a kívülállók távol tartása, az országon belüli falak pedig az emberek felemelkedését hivatottak megakadályozni.

A szubkontinens törésvonalai egyre láthatóbbakká válnak, a szegénység, az üldöztetés és a klímakatasztrófa elől menekülők növekvő áradata pedig csak tovább mélyíti ezeket a szakadékokat. Ha a klímaváltozásról beszélő tudósok többségének jóslatai valóra válnak, biztosak lehetünk benne, hogy a migráció végigkíséri majd századunkat. Olyan falat pedig még senki sem tudott építeni, amelyik ekkora nyomásnak ellenáll. Felépülhetnek és fel is fognak épülni a kerítések – egyoldalú, részleges, átmeneti „feltartóztató" megoldásként –, de ha közben a jólét nem növekszik, végül mindenki csak veszíteni fog. A határok sok ezer kilométeres szakaszainak nagy részén a kerítéseket most egyre magasabbra és szélesebbre tervezik a regionális demográfia ellenőrzése céljából, és ellátják őket a modern technika kiegészítő eszközeivel. De, mint láttuk, az ilyen akadályok sem rettentik el az embereket attól, hogy megpróbáljanak átjutni rajtuk – hiszen sokuknak nincs is más választása –, a határok egyre erőszakosabb ellenőrzése pedig rettenetes emberi tragédiákhoz vezethet. Felani Khatun az életével fizetett. A bangladesi deltavidéken pedig még sok millió hozzá hasonló embertársunk él.

HATODIK FEJEZET

NEMZETÁLMOK

Afrika

A bennünket egyesítő erők valódiak, és fontosabbak, mint a ránk erőltetett, bennünket egymástól elválasztó befolyások.

Kwame Nkrumah

Az előző oldalakon: Szahravi lány emeli a magasba a szahravi lobogót a marokkói fal előtt, amely Nyugat-Szahara Marokkó által ellenőrzött részét választja el a Polisario Front uralta területtől

Fal húzódik Afrika tetején: a homok, a szégyen és a hallgatás fala. A marokkói fal 2700 kilométer hosszan szeli át Nyugat-Szaharát és Marokkó egyes részeit. Az építmény elválasztja egymástól a Marokkó által Déli Tartományoknak nevezett Atlanti-óceán menti területet a sivatag belsejében fekvő Szabad Zónától – utóbbit a szahravik Szahravi Arab Demokratikus Köztársaságnak nevezik. A homokból épült sánc több mint két méter magas, mögötte árok húzódik, mindkét oldalán pedig több kilométeres sávban aknák millióit telepítették a sivatagban. Azt mondják, ez a világ leghosszabb egybefüggő aknamezeje. Nagyjából öt kilométerenként a marokkói hadsereg egy-egy őrposztja áll, egyenként akár 40 katonával, akik a bázisok közötti területen járőröznek. Négy kilométerrel a nagyobb posztok mögött gyorsreagálású mobil egységek állomásoznak, azok mögött pedig tüzérségi bázisok állnak készenlétben. A fal mentén végig radarárbócokat látni, amelyek akár 80 kilométerre is „belátnak" a Szabad Zónába. Mindez a Polisario Front (PF) szahravi harcosait hivatott távol tartani a faltól és a Marokkó által magáénak vallott területektől.

Barátságtalan vidék ez. Nappal a hőmérséklet elérheti az 50 °C-ot, éjjel pedig szinte fagy. Gyakran söpör végig a kiszáradt terepen homokot hordozó sirokkó, a levegő mustársárgás lesz tőle, a látótávolság pedig lecsökken. Kívülállók számára ellenséges, fenyegető ez a térség, de a szahravi embereknek az otthont jelenti.

A Spanyolországhoz tartozó Nyugat-Szaharában az 1970-es évek elején erősödött meg a függetlenségi mozgalom. 1975 novemberében 350 ezer marokkói vett részt a „Zöld meneten": bevonultak a tartományba, és Marokkó részévé nyilvánították. A spanyolok

a következő év elején távoztak, és átadták az irányítást Marokkónak és Mauritániának, a rabati kormány pedig az országhoz csatolta a területet, és odaküldött 20 ezer katonát, akik azonnal szembetalálták magukat a függetlenségért küzdő PF-fel. A harcok 16 évig folytatódtak, és több tízezer ember életét követelték. Létszámbeli fölénye és korszerűbb felszerelése ellenére a marokkói hadsereg képtelen volt legyőzni a Polisario gerilláit. 1980-ban kezdték felhúzni a szahravik által a „szégyen falának" nevezett homoksáncot, ami hét évvel később készült el teljesen.

Ma pedig nincs más, csak csend. A nyugat-szaharai még csak nem is egy elfeledett konfliktus: olyan konfliktus, amelyről szinte senki nem hallott. A fal mindkét oldalán élő szahravik az arab nyelv hasszánijja dialektusát beszélik, és magukat kulturális szempontból különbözőnek tartják a marokkóiaktól; hagyományosan nomád népcsoport, bár napjainkban legtöbben közülük városokban élnek, legalább százezren pedig algériai és mauritániai menekülttáborokban. A marokkói bevándorlás teljesen megváltoztatta a nyugat-szaharai népesség összetételét, mivel a kormány adókedvezményekkel, támogatásokkal és egyszeri juttatásokkal igyekszik idevonzani az embereket. A szahravi népesség teljes lélekszámát nem tudjuk, de becslések szerint legalább félmillióan lehetnek. A 20. század közepéig nem ismerték a határok fogalmát, a kiszámíthatatlan esőzéseket követve vándoroltak a hatalmas területen. Mára a hagyományos életterüknek tekintett vidék 85%-a Marokkó irányítása alá került. A szahravi szó jelentése „a sivatag lakói", és ők ezek is kívánnak lenni – nem pedig Marokkó lakosai. A jelen fejezetben tárgyalt többi népcsoporthoz hasonlóan ők is a mások által rajzolt vonalak áldozatai. A szahravik esetében ez a vonal homokból épült a homokban.

Nem csak Marokkót érintik szecesszionista mozgalmak. Afrika-szerte találkozunk elszakadási kísérletekkel és olyan, hihetetlenül véres polgárháborúkba torkolló konfliktusokkal, mint

amilyenek például Dél-Szudánban vagy a Kongói Demokratikus Köztársaságban zajlottak. Miért sújt ilyen sok afrikai országot ennyi borzasztó viszály? Ennek számtalan különböző oka van, de fontos szerepet játszott az, ahogyan a modern államok létrejöttek a kontinensen.

A függetlenségi mozgalmak elismerésért és önrendelkezésért küzdenek. A nemzetállam Európában kialakult eszméje futótűzként terjedt a 19. és a 20. században: a bizonyos fokig azonos történelmi, etnikai, kulturális, földrajzi vagy nyelvi közösséghez tartozó közösségek által alkotott „nemzetek" sorra követeltek maguknak önrendelkezést.

Amikor az európai gyarmatosítók felrajzolták a térképre vonalaikat, és létrehozták az afrikai kontinenst tulajdonképpen mindmáig alkotó államokat, egy olyan hatalmas földterülettel dolgoztak, amelyre páratlan sokszínűség volt jellemző a népek, szokások, kultúrák és etnikumok szempontjából. Mégsem voltak tekintettel ezekre a jellemzőkre: az általuk megteremtett államoknak sok esetben semmi közük nem volt az etnikai és nyelvi határokhoz. Afrikában csak néhány kivételes esetben beszélhetünk európai értelemben vett nemzetállamról. A földrész népeit gyakran nevezik törzseknek. A nyugati szerzők sok esetben tartanak a „törzs" szó használatától, és akadnak olyan nyugati és afrikai akadémikusok is, akik szerint a gyarmatosítók találták ki ezt a fogalmat. Pedig ez nem több, mint játék a szavakkal: kínos számukra, hogy a törzs szó egyesek szerint – tévesen – rokon értelmű az elmaradottsággal. Mindenesetre tény: Afrika több államában – ahogyan máshol is – léteznek törzsek, és értelmetlen lenne letagadni jelentőségüket.

Él Londonban egy nyugat-afrikai származású barátom. Amikor megismerkedtünk, először a nevét közölte velem, majd azt, hogy Elefántcsontpartról származik, végül pedig azt, hogy a mandinka törzs tagja. Erre különösen büszke volt; egy olyan népcsoporttal

azonosította magát, amelyik több nyugat-afrikai országban jelen van, mindenhol jelentős kisebbséget alkotva. Hozzáállása nem szokatlan: rengeteg afrikai használja a törzs szót, amikor saját nemzetére vagy népére utal, és saját magát az adott törzs tagjaként azonosítja. Ennek részét képezheti – változó mértékig – a közös történelem, a közös szokások, az ételek vagy adott esetben a nyelv és a vallás is. E tekintetben az afrikaiak nem különböznek a világ más tájain élő emberektől. Ami azonban megkülönbözteti őket, az a számos afrikai országra mindmáig jellemző tribalizmus. Ha például egy angol család fut össze honfitársakkal külföldön, nagyjából a következő – erőltetett – beszélgetés játszódhat le közöttük: „Aha, britek. És hová valósiak is?" „Milton Keynesben lakunk." „Értem, Milton Keynesben." Ezt követően esetleg megbeszélik – kisebb szünetekkel –, hogy melyek a legjobb utak Milton Keynes felé. De ha egy elefántcsontparti mandinka találkozik, mondjuk, Nigériában egy gambiai mandinkával, biztos, hogy nagyobb örömmel ismeri fel a másikban a távolba szakadt testvért.

Nem egyszerű a kategorizálás, de becslések szerint Afrikában legalább 3000 népcsoport él, amelyek rengeteg különböző nyelvet, vallást és kultúrát foglalnak magukban. A legnagyobbak közé az etiópiai amhara és oromo törzsek tartoznak, összesen mintegy 57 milliós népességgel. Nigériában a földrész tíz legnagyobb törzse közül négy van jelen – a jorubák, a hauszák, az igbók és az ijók –, a 200 milliós országban körülbelül 140 millió ember tartozik közülük valamelyikhez. A zimbabwei sonák, a dél-afrikai zuluk és a ghánai asantik egyenként körülbelül tízmillió főt tesznek ki. Számos kisebb csoport és alcsoport is létezik azonban. Durva becslésként elmondható, hogy – a számlálás módjától függően – csak Nigériában 250–500 törzs él.

A tribalizmusnak számos pozitív hatása lehet: közösségi érzést nyújt a közös történelem, ahogyan a közös értékek és szokások

is, illetve nehezebb időkben a törzs támaszt is jelent. A fokozódó városiasodás ellenére ezek a törzsi hagyományok képesek voltak fennmaradni és új közösségeket létrehozni, ahogyan az emberek csoportokba szerveződnek.

Ha újonnan érkezünk egy városba, általában mindannyian azt a negyedet keressük meg, ahol azt érezzük, befogadnak bennünket, és ahol olyanokat találunk, akik segítenek nekünk az új környezetben boldogulni. Sok esetben ez utóbbiak azok lesznek, akikkel azonosulni tudunk, így pedig – hiszen sokaságban az erő – a törzs is rögtön újraalakul. Ezt látjuk mindenhol, a világ összes kínai negyedében

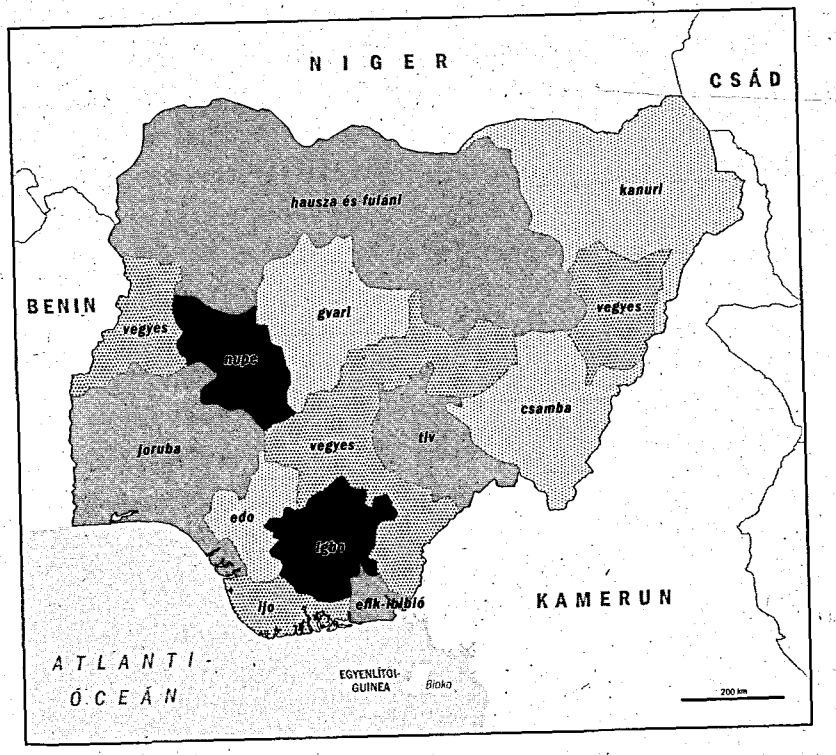

Nigéria különböző nyelvi területei

például, de az olyan afrikai nagyvárosokban is, mint Nairobi, ahol gyakori, hogy az ország különböző területeiről a fővárosba érkezők a saját törzsük által lakott városrészekben telepednek le. A vidéki Kenyából a fővárosba költöző luhja legnagyobb valószínűséggel a Kawangware negyedben fogja magát otthon érezni még akkor is, ha ez Nairobi egyik legszegényebb városrésze. A kenyai törzsek saját törzsi falvaik új változatait hozták létre a fővárosban – és hasonló folyamatok zajlanak évtizedek óta az egész kontinensen. Marjorie Oludhe Macgoye kenyai író *Coming to Birth* (Út a születéshez) című 1986-os regényében a Paulina nevű 16 éves főszereplő a luo törzs tagjaként érkezik a vidéki Kisumuból Nairobiba, és ott egyenesen a Makongeni negyed felé veszi az irányt. Makongenit főleg luók lakták, és ma is ugyanez a helyzet.

Noha jó dolog törzshöz tartozni, és sokan büszkék is rá, Afrikában – ahogyan máshol is – fontos kérdés, hogy a törzsek létezése mennyire hátráltatja a legnagyobb törzsi egység, a nemzetállam evolúcióját, és ássa alá az ehhez szükséges kohéziót. A baj az afrikai államok létrejöttének mikéntjében keresendő.

*

Ha Lagosból kelet felé autózunk néhány órát, eljutunk egy modern nagyvárosba, amin első ránézésre nem látszik, hogy egy fallal körülvett, egykor hatalmas város helyén épült. Történészek szerint az edo törzs a 8. században kezdett földfalakat építeni, hogy távol tartsa az erőszakos betolakodókat. A 11. századra Edo (a mai Benin City) a Nyugat-Afrika legfejlettebb birodalmának számító Benin fővárosa lett.

Amikor a portugálok 1485-ben eljutottak ide, megdöbbenésükre egy, a saját fővárosuknál, Lisszabonnál nagyobb kiterjedésű urbánus területen találták magukat. A parttól nagyjából négynapi

járóföldre elhelyezkedő síkságon épült várost masszív, helyenként 22 méter magas sáncok és mély árkok vették körbe, amelyeket őrök vigyáztak. A Guinness Rekordok Könyve 1974-es kiadása szerint „a város, valamint az egész királyság falai a második leghosszabb földsáncrendszert alkották, ami a gépkorszak kezdete előtt a világon valaha épült". Az 1990-es években a *New Scientist* című folyóirat egy cikkében Fred Pearce (Patrick Darling brit földrajztudós és archeológus munkásságára támaszkodva) azt írta: volt idő, hogy a benini falak „négyszer olyan hosszúak voltak, mint a kínai nagy fal", bár építésükhöz kevesebb anyagra volt szükség. Becslések szerint a falak 15 900 kilométer hosszan húzódtak, és akár 100 ezer ember is élhetett a védelmükben.

Úgy tűnik, a város kialakításakor a napjainkban fraktáloknak nevezett alakzatok szabályait követték: olyan összetett, ismétlődő mintákat alkalmaztak, amelyek a mintázatban egyre kisebb méretben jelennek meg. A város középpontjában a jól szervezett társadalom felett uralkodó király palotája állt. Innen indult 30, nagyjából 40 méter széles fő utca, amelyekből derékszögben keskenyebb utcák nyíltak. A város 11 városrészből állt. Volt, ahol éjjel magasba nyúló, pálmaolajba mártott kanócokat égető fémlámpások világítottak. A királyi palotát bronzból készült művészeti alkotások díszítették. A várost vörös agyagból épült – helyenként kétszintes – házak és falakkal ellátott épületegyüttesek alkották, a főváros falain kívül pedig 500 – fallal körbezárt – falu állt, amelyek mind kapcsolatban voltak egymással és Edóval. Az országban kiépítettek egy árokrendszert is, a falvakat és a városokat összesen húsz helyen kötötte össze árok.

A korai portugál felfedezőket lenyűgözte a város mérete, és csodájára jártak a benini művészeti és építészeti alkotásoknak. 1691-ben Lourenço Pinto portugál hajóskapitány a következőket jegyezte fel: „Az utcák mind egyenesek, ameddig a szem ellát.

A házak nagyok, különösen a királyé, amely gazdagon díszített; szép oszlopok ékesítik. A város tehetős és szorgalmas. Olyannyira jól kormányzott, hogy a lopás ismeretlen, és az emberek olyan biztonságban élnek, hogy ajtóra sincs szükségük a házaikon."

Benint, Nyugat-Afrika ékkövét 1897-ben lerombolták a kontinens feletti brit uralom kiterjesztésére küldött katonák. Miután a britek több éven át próbálták megszilárdítani hatalmukat a térségben, a helyzet erőszakba torkollott. Egy büntetőexpedíció során mintegy 1200 királyi tengerészgyalogost vezényeltek Beninbe: felgyújtották a palotát és a város egy részét, elrabolták a vallási díszeket és egyéb műkincseket. A Beninből elrabolt bronztárgyak zömét napjainkban múzeumokban őrzik a világ számos pontján. A király elmenekült, de miután néhány hónappal később visszatért, Dél-Nigériába száműzték, ahol 1914-ben meghalt.

Addigra a diadalmas britek a város híres falainak egyes szakaszait már felrobbantották, mintegy megpecsételve a királyság meghódítását. A főváros és környéke a brit adminisztráció által egyesített nigériai gyarmat részévé vált. A helyiek a sáncok romjait felhasználták új lakóházak építésére, és az egyre fogyó maradékról idővel mindenki megfeledkezett, kivéve a térségben élőket. Az 1960-as évek elején régészek kezdték feltérképezni a helyszínt, csakúgy, mint az innen 225 kilométerre nyugatra fekvő Sungbo's Eredo hasonlóan kiterjedt fal- és árokrendszerének maradványait. A nigériai kormány később javasolta, hogy a két sáncrendszert vegyék fel az UNESCO világörökségi listájára.

Bár napjainkra alig maradt valami, ami egykori létezésére utalna, a város ékes példája volt a gyarmatosítás előtti afrikai civilizációk gazdagságának, sokszínűségének és fejlettségének. Fénykorában Benin és Eredo önálló királyság volt, ma viszont részei egy sokkal nagyobb egésznek: Nigériának. Az európaiak gyakran annak alapján rajzolták meg a határvonalakat – például Nigéria esetében

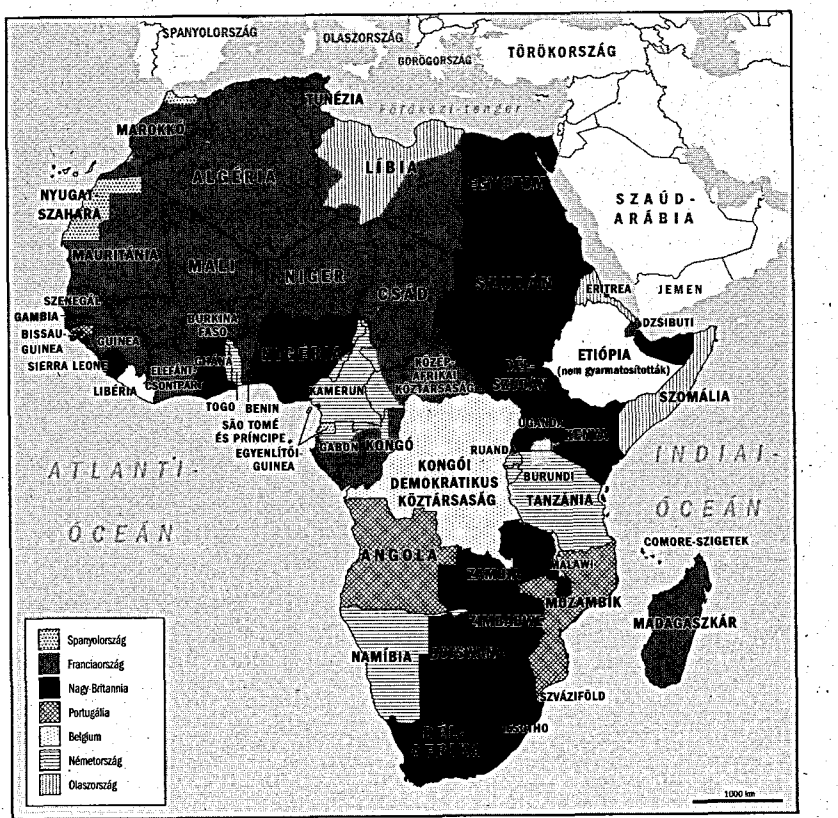

Afrika korábban gyarmati hatalmak által birtokolt területei

is –, hogy milyen messzire jutottak el az európai felfedezők, figyelmen kívül hagyva a szervesen, törzsi választóvonalak mentén kialakult államalakulatokat. Erőszakkal vontak össze egy országba akár több száz népet és törzset.

Az afrikai királyságok sosem voltak demokráciák, de az uralkodók jellemzően ugyanahhoz a törzshöz tartoztak, mint az alattvalóik, a kormányzás rendszere pedig a törzsi hagyományokban gyökerezett. Amikor a gyarmatosítók kivonultak, a különböző népek

hirtelen közös állami keretbe kerültek egy mesterségesen meghatározott területen belül, élén egy olyan vezetővel, akinek sokak szerint nem lett volna joga felettük uralkodni. Kettős ellentmondás rejtőzik a gyarmati örökségben. Az első, hogy az európaiak több népből és törzsből próbáltak meg új nemzetállamokat létrehozni; a második, hogy ezzel párhuzamosan a demokrácia és az önrendelkezés elveit hagyták számukra örökül. A napjainkban Afrikában tapasztalható viszályok és konfliktusok javarészt ezekre a gyorsan végrehajtott egyesítési kísérletekre vezethetők vissza.

A független afrikai államok vezetőinek első generációja megértette, hogy a gyarmati korból örökölt térképek átrajzolására tett bármilyen kísérlet több száz miniháború kirobbanásához vezethet, ezért úgy döntöttek, a fennálló keretek között próbálnak boldogulni – abban a reményben, hogy képesek lesznek valódi nemzetállamokat létrehozni, ezáltal pedig csökkenteni az etnikai megosztottságot. A legtöbbjüknek azonban nem sikerült olyan politikát bevezetnie, amellyel egyesíthette volna népeit a meglévő országhatárokon belül, ezért a nyers erőhöz folyamodott, és visszatért a gyarmatosítók által alkalmazott „oszd meg és uralkodj" elvhez. Az újonnan kialakított államokban összevont különböző népek nem tapasztalhattak meg egy olyan fontos és esetenként évszázadokon át tartó folyamatot, amelynek során fokozatosan rendezhették volna különbségeiket és amelynek végeredményeként egyesülhettek volna. Egyes államok mindmáig küzdenek a gyarmatosítás által a szerkezetükbe kódolt ellentmondásokkal.

Angola az egyik legjobb példa erre. Az ország nagyobb, mint az Egyesült Államok Oklahoma, Arkansas, Kansas és Mississippi államai együttvéve. Amikor a 16. században megérkeztek ide a portugálok, a térségben legalább tíz jelentősebb etnikai csoport élt, mintegy száz különböző törzsbe rendeződve. A portugálok messzebbre is mentek volna terjeszkedésükben, és megpróbáltak volna

még több népcsoportot az uralmuk alá vetni, de beleütköztek a britek, a belgák és a németek területi követeléseibe. A különböző itt élő etnikai csoportoknak kevés közük volt egymáshoz azon kívül, hogy valamennyien megvetették gyarmatosítóikat. Az 1960-as évek elejére sikerült közülük annyi törzsnek összefognia, hogy el tudtak indítani egy függetlenségi háborút. A portugálok 1975-ben vonultak ki, maguk mögött hagyva az Angola nevű, mesterségesen kitalált országot, amelytől azt várták, hogy képes lesz egységes nemzetállamként működni.

Képzeljük el egy pillanatra, hogy sosem történik meg a gyarmatosítás, hanem helyette a modernizálódó Afrikában az európaihoz hasonló mintát követve létrejön egy sor viszonylag homogén nemzetállam. Az egyik angolai nép, a bakongók a gyarmatosítás előtti időkben egybefüggő területet alkotó királyságban élt, amelynek egyes részei ma Angolához, a Kongói Demokratikus Köztársasághoz és a Kongói Köztársasághoz tartoznak. Az angolai bakongók rokonaiknak tekintik a két Kongóban élő kikongo nyelvet beszélőket – együtt nagyjából 17 millióan vannak. A Kongói Demokratikus Köztársaságban a bakongók képezik a legnagyobb etnikai csoportot, de Angolában kisebbségnek számítanak, ennek is köszönhető a mindhárom országban jelen lévő Bundu Dia Kongo mozgalom megjelenése. Céljuk egy olyan nemzetállam létrehozása, amely egyesítené a kikongo nyelven beszélőket, és határai a gyarmatosítás előtti kongói királyságot követnék. Nem a bakongók az egyetlenek, akik körében van támogatottsága a jelenlegi országhatároktól teljesen eltérő nemzetállam létrehozásának.

Nem lehet semmibe venni a gyarmati időszak által szétszakított népek nacionalista törekvéseit, hiszen legkevésbé sem önszántukból csatlakoztak azokhoz az államszervezetekhez, amelyek többnyire még a nevüket is az európaiaktól kapták. Amikor pedig végre sikerült megszabadulniuk az európaiaktól, frusztrációval töltötte el

őket, hogy innentől kezdve elvárták, hogy tanúsítsanak hűséget az akaratuk ellenére rájuk erőltetett állami keret iránt, amelyben ráadásul gyakran a legnagyobb etnikai csoport dominálhatta a többieket. Vannak országok, ahol ezt a megosztottságot képesek voltak a politika szintjén kezelni, de sok helyen idővel betelt a pohár, ez pedig polgárháborúhoz vagy szeparatista mozgalmak megjelenéséhez vezetett.

Vegyük például a Kamerun és Nigéria között 1994 óta fennálló szárazföldi és tengeri határvitát. Mindkét ország igényt tart az olajban gazdag Bakassi-félszigetre. A helyzet odáig fajult, hogy időnként fegyveres harcra került sor, aminek nyomán létrejött a Bakassi Önrendelkezési Front (Bakassi Self-Determination Front, BSDF). A BSDF által nyilvánosságra hozott videókon látható, ahogy egyenruhás tagjai gépfegyvert tartanak a kezükben; a BSDF Dayspring nevű kalóz rádióadója is kampányol az önrendelkezésért. Kamerunnak ezen kívül is vannak gondjai a függetlenségi törekvésekkel. Az ország nagyobb részén a francia a közös nyelv, a Nigériával határos két nyugati tartományban viszont az angolt használják, mert 1961-ig ez a terület Dél-Kamerun néven brit gyarmat volt. A körülbelül négymilliós anglofón népességből sokan diszkriminációra panaszkodnak, és a két tartományban – ahol az angolul beszélők többsége él – egyre hangosabban követelik az autonómiát, vagy akár az Ambazoniának elnevezett terület teljes függetlenségét. 2017-ben a szeparatisták gerillaháborút kezdtek, ami több ezer áldozatot követelt, és százezrek váltak földönfutóvá.

Számos további példával lehetne folytatni a sort. Szenegál déli részén a Casamance tartományban élők követelnek autonómiát. Kenyában a Mombasa Köztársasági Tanács próbálja kivívni a függetlenséget az ország part menti térsége számára, amely szerintük egyedi kultúrával rendelkezik, és amelyet – állítják – sosem lett volna szabad Kenya részévé tenni, amikor az ország elnyerte

függetlenségét az Egyesült Királyságtól. A mozgalom szlogenje szuahéliül „Pwani si Kenya", vagyis „A part nem Kenya". A kenyaiakat a Szomália irányából jelentkező terrorizmus is érinti, ezért a hatóságok a 2017-es év során egy részben áram alá helyezett kerítést telepítettek a közös határra, az akadály mára szinte végig elkészült. Ahogyan világszerte oly sok helyen, a határ két oldalán élők szerint a kerítés gazdasági és családi kötelékeket szakít szét, és ellehetetleníti az állataik számára legelőket kereső pásztorok mozgását.

A sok szecesszionista mozgalom közül – ahogyan láttuk is – rövid vagy középtávon kevés járhat sikerrel, de nem lehet kizárni, hogy egyes országrészek elszakadnának, hiszen erre is láttunk példát az elmúlt évtizedekben. Etiópia Eritreát veszítette el egy függetlenségi mozgalom eredményeként, és Ogaden, illetve Oromia államában továbbra is működnek szeparatista csoportok. Hosszú ideig tartó függetlenségi háború után Szudán déli része 2011-ben önállóvá vált, így Dél-Szudán lett a világ legfiatalabb, nemzetközileg elismert állama. Sajnálatos módon azóta polgárháborúba süllyedt: az uralkodó dinka törzset hamar megvádolták, hogy diszkriminatív intézkedésekkel sújtja a nuereket, az acsolikat és másokat, aminek következtében harcok robbantak ki közöttük. A háború eredményeként több százezer ember veszítette életét, és milliók voltak kénytelenek elhagyni otthonaikat.

Afrika modern kori történelme során többször láttunk ilyet. Talán az egyik legelkeserítőbb példával Nigéria szolgált, ahol az 1967–70-es polgárháborút és a rövid életű „Biafrai Köztársaságot" az igbók tömeges mészárlása előzte meg: összesen több mint hárommillió embert öltek meg, és Nigériában máig problémát jelentenek az önálló biafrai állammal kapcsolatos elképzelések. De messze nem ez az egyetlen eset. Vehetjük például Burundit is. Etnikailag a lakosság körülbelül 85%-a hutu, de a 14%-ot kitevő tuszi kisebbség komoly politikai és gazdasági hatalommal rendelkezik; az ország

régóta szenved a két csoport közötti feszültség következményeitől. Egy 1965-ös puccskísérlet a tuszi király ellen etnikai harcokhoz vezetett, amelyek során legalább ötezer ember veszítette életét. 1972-ben tömeges gyilkosságokra került sor, erre válaszul benyomultak az országba a szomszédos Zaire-ban támaszpontokkal rendelkező hutu lázadók. A következő négy év alatt becslések szerint közel 200 ezer ember veszítette életét. Az erőszak – rövidebb kampányok formájában – folytatódott az 1980-as években is, majd 1993-ban kirobbant egy valódi polgárháború. A két felet újfent élesen szembeállító viszályt – amelynek csak 2005-ben lett vége – az váltotta ki, hogy tuszi merénylők meggyilkolták Melchior Ndadaye hutu származású elnököt. Az utóbbi néhány évben folytatódtak az alacsony intenzitású harcok; hozzávetőleg 400 ezer burundi menekült el az országból, a legtöbben közülük Tanzániába.

Ruandában az 1994-es népirtás körülbelül 800 ezer tuszi és mérsékelt hutu életét követelte. A Kongói Demokratikus Köztársaságban több mint 200 etnikai csoport él, és az ország 1996 óta szenved a borzasztó erőszaktól. Eltérő becslésekkel találkozni, de vannak, akik 6 millió halottról beszélnek, és a kínszenvedéssel teli konfliktus napjainkban is folytatódik. Egy sor további ország – közöttük Libéria és Angola – szintén hosszan tartó és kiterjedt konfliktusokon ment keresztül. Az erőszak hátterében összetett tényezők állnak, többek között a mesterséges határok, a társadalom alacsony fejlettségi szintje és a szegénység; kétségtelen továbbá, hogy az etnikai megosztottság is jelentős. És mivel a nemzetek és az országok határai nem mindenhol esnek egybe, az egyik országban kirobbant konfliktus könnyen terjed tovább egy másikba.

Az országoknak mindig akad nézeteltérésük a szomszédaikkal, de a világ legtöbb más részén a földrajzra és az etnikai kérdésekre visszavezethető területi viták szervesen alakultak ki, hosszú idő alatt, és a legtöbb esetben meg is oldódtak. Afrikában azonban

a jelenlegi földrajzi és etnikai törésvonalak viszonylag új keletűek, és külső beavatkozás eredményeként jöttek létre. Igen: ezzel vissza is tértünk tehát a gyarmatosításhoz, és nem is szabadulhatunk tőle mindaddig, amíg az afrikaiak sem tudják magukat eltávolítani hatásaitól. Ehhez olyan társadalmi átalakulásra lenne szükség, amihez a függetlenség hatvan-hetven éve egyáltalán nem volt elegendő.

Az sem segít persze, hogy még mindig az európaiak által megszabott határok képezik a területi viták diplomáciai megoldásának alapjait – ahogyan azt Marokkó és Nyugat-Szahara esetében is láttuk, ahol még ma is a Spanyolország által felrajzolt határvonalakat kellene a feleknek tiszteletben tartaniuk. A nemzetközi közösség számára sem volt világos, mi a helyes reakció, illetve melyik fél mellett kellene kiállni, ezért sem Marokkó, sem a Polisario Front követelését nem ismerték el egységesen. A térség szerepel az ENSZ önrendelkezéssel nem bíró területeinek listáján, ami azt jelenti, hogy a dekolonizációja hivatalosan nem történt meg. Nyugat-Szahara területét legálisan semmilyen hatalom nem adminisztrálja, miközben nagy része ténylegesen marokkói ellenőrzés alatt áll.

A Kamerun és Nigéria közötti vita is hasonló, bár ezt idővel a hágai Nemzetközi Bíróság elé vitték, ahol 2002-ben lezárult az ügy. Érdekes módon egyik ország sem a régmúlt törzsi követeléseire vagy a jelenlegi lakosság kívánságaira hivatkozott a bíróság előtt, hanem az európaiak által szövegezett és aláírt gyarmati kori dokumentumokra, amelyek keletkezésekor Nigéria brit uralom alatt állt, Kamerun pedig a Német Birodalom részét képezte. Ezekre az iratokra támaszkodott ítéletében a Nemzetközi Bíróság is, amely végül Kamerunnak adott igazat, leszögezve, hogy „a Bakassi-félszigetet feletti szuverenitás Kamerunt illeti meg, a határt pedig az 1913. március 11-én aláírt angol–német egyezmény jelöli ki". A bíróság kimondta, hogy a szárazföldihatár-viszályt „történelmi keretek formálták, amelyek az európai hatalmak általi, 19. századi és 20. század

eleji területi felosztások, illetve a Népszövetség mandátumai, az ENSZ gyámsága és a két állam függetlensége nyomán jöttek létre".

Nigériában nem mindenki elégedett a Nemzetközi Bíróság ítéletével, sem saját akkori kormányuk döntésével, hogy tiszteletben tartják a végzést. Van, aki újranyitná a kérdést. A Niger deltavidékén megjelenő *Vanguard* című újság évek óta kampányol a bírósági ítélet megváltoztatásáért, illetve hogy kerüljön újra napirendre az ügy; ősi törzsi területi követelésekre hivatkozik. Egy véleménycikk a közelmúltban így zárult: „A Bakassi-félsziget visszaszerzése olyan feladat, amelyet el kell végezni!"

Akadémiai berkekben megoszlanak a vélemények, hogy az egyes viták és konfliktusok hátterében vajon mekkora mértékben játszanak szerepet az etnikai kérdések. Van, aki szerint a politikusok saját céljaik elérése érdekében egyszerűen kihasználják az egyes csoportokat. Elképzelhető, hogy néha valóban ez a helyzet, de ez nem jelenti azt, hogy ne léteznének olyan valós különbségek, amelyeket ki lehet használni, vagy hogy ezek nem nyúlnak egészen mélyre.

Előfordul, hogy a politikusok figyelmét erős törzsi kötődéseik terelik el arról, hogy valójában mi áll az ország érdekében, emiatt pedig törzsi törésvonalak szabdalják szét a politikát. A viszonylag stabil dél-afrikai demokrácia például elméletben nincs tekintettel az etnikumra, a politikai rendszer mégis részben etnikai és törzsi vonalak mentén tagolódik: a zuluk például az Inkatha Szabadság Párthoz kötődnek, míg az Afrikai Nemzeti Kongresszust a xhosák uralják. Az ország alkotmánya is elismerte ezeket a csoportokat, ezért hozták létre a Hagyományos Vezetők Tanácsait Limpopo, KwaZulu-Natal, Kelet-Fokföld, Szabadállam, Mpumalanga és Északnyugat tartományokban. A tanácsok gyakorlatilag a különböző dél-afrikai „nemzetek" vagy törzsek képviseletei.

Politikai probléma továbbá, hogy a tribalizmus a kivételezésnek is kedvez – vagyis a korrupciónak. Ez óriási gondot jelent az egész

kontinensen; Daniel arap Moi egykori kenyai elnök „ráknak" nevezte a korrupciót, amely megannyi módon hat. Befolyásolhatja a politikai kinevezéseket, a gazdasági tranzakciókat és a bírósági ítéleteket, és azzal járhat, hogy gyakran nem az kap meg egy állást, aki a leginkább alkalmas annak betöltésére. Megnehezíti a csoporton kívüli házasságkötéseket, és ellentétes a nemzeti egységgel. Óriási károkat okoz az országok egészséges gazdasági működésének. A gazdaságfejlesztésre, infrastruktúrára vagy bármilyen egyéb állami kiadásra szánt pénzek egyre gazdagabb és egyre nagyobb hatalommal rendelkező személyek zsebébe vándorolnak. Az ENSZ becslései szerint a korrupció évente mintegy 50 milliárd dollártól fosztja meg a földrészt. A korrupció persze a világ összes országában jelen van, de közismert, hogy Afrikában különösen elterjedt. Az Afrikai Unió ezért nyilvánította 2018-at a „korrupció elleni küzdelem megnyerése évének".

Vannak azonban, akik szerint a törzsi rendszerben több olyan fék és ellensúly is van, amelyek biztosítják a jólét és hatalom igazságosabb eloszlását az adott országban. Nigériában például – ahogyan láttuk is – éles etnikai és vallási választóvonalak léteznek. Az ország egyes részeit más-más csoportok uralják, és míg a déli területek túlnyomórészt keresztények, északon főleg muszlimok élnek. Délen magasabb az írástudók aránya, jobb az egészségügy és több pénze van a lakosságnak. Az ország politikai térképén is hasonló vonalak rajzolódnak ki. Ennek eredményeként érvényben van egy íratlan szabály, kiegyenlítendő az esetleges diszkriminációt vagy az ország egészében tapasztalható hatalmi egyenlőtlenségeket: a költségvetés jelentős része felett döntéssel bíró elnöki pozíciót a demokrácia 1999-es helyreállítása óta felváltva töltik be keresztény és muszlim politikusok. Ez a helyzet tehát a legmagasabb szinten, de Afrika több kormányában és parlamentjében is arra tekintettel hozzák meg a döntéseket, hogy azok milyen hatással lesznek az

adott országban élő különböző törzsekre, ezzel is próbálva megelőzni az elégedetlenséget és a zavargásokat. Ha az A, B és C törzseket képviselő politikai pártok nem veszik figyelembe a D törzs nézeteit, ellenállásra számíthatnak az ország megfelelő részéből. Bizonyos szempontból ez semmiben sem különbözik bármely más politikai rendszer működésétől, bár Afrikában ez szorosabban kapcsolódik a törzsekhez és etnikumokhoz, mint sok más helyen.

Vannak országok, amelyek hatékonyabban tudták mérsékelni a fenti törésvonalak politikai hatásait. Ghánában Kwame Nkrumah például betiltotta a törzsi hovatartozásra épülő pártokat, míg Félix Houphouët-Boigny, Elefántcsontpart 1960 és 1993 között hatalmon lévő elnöke olyan hatalommegosztási rendszert alakított ki, amivel kezelni tudta a regionális feszültségeket. Botswana viszonylag stabilan működik, részben mivel a homogénebb afrikai országok közé sorolható, ráadásul szilárd demokratikus berendezkedéssel és működő gazdasággal rendelkezik. Tanzánia szintén kivételt képez, noha több mint száz törzs alkotja. Az ország első elnöke, Julius Nyerere ragaszkodott hozzá, hogy a nemzeti identitás kialakítása érdekében kizárólag a szuahéli legyen a hivatalos nyelv. A már addig is sokak által használt nyelvből így lett az országot összetartó habarcs. Ettől még Tanzániában is látni kisebb repedéseket: Zanzibáron népszavazást követelnek az iszlamisták, akik felbontanák Tanganyika és Zanzibár unióját, amelynek eredményeként 1964-ben létrejött Tanzánia.

Vajon mennyiben befolyásolja egy ország fejlődését az erőteljesen jelen lévő tribalizmus? Ezt nehéz megítélni, hiszen nem tudunk olyan, törzsektől mentes országról, amely az összehasonlítás alapjául szolgálhatna. Ennek ellenére kijelenthetjük, hogy a folyamatos egyensúlyozás a különböző csoportok egymással versengő igényei között elvonja a figyelmet az állam – mint egység – fejlődésétől. És persze ha a konfliktusok erőszakba torkollnak, az egész ország

destabilizálódhat, zavart okozva a gazdaságban, milliókat kényszerítve otthonaik elhagyására és sok millió életet követelve. Rendkívül költséges krízisek ezek, mind az egyes országokra, mind az egyénekre nézve, és szerepet játszanak abban, hogy a szegénység és az egyenlőtlenség elkeserítő módon újratermelődik a kontinensen.

*

Afrika a világ legszegényebb földrésze. A globalizációnak köszönhetően sok száz millió ember emelkedhetett fel ugyan a szegénységből, de a gazdagok és nem gazdagok közötti szakadék egyre szélesebb. És a különbségek Afrikában különösen látványosak, a világ tíz legkevésbé egyenlő országából ugyanis hét itt található. Szerte a kontinensen épülnek modern városok, ellepik őket a felhőkarcolók, a multinacionális vállalatok és az egyre bővülő középosztály. De a gombamód növekvő urbánus központokban a tehetősek mellett ott vannak a hihetetlenül szegények is, akik napi kevesebb mint két dollárból tengődnek. A Világbank egy 2016-os tanulmánya szerint a szegénységben élő afrikaiak aránya az 1990-es 56%-ról 2012-re 43%-ra csökkent, azonban a népességnövekedés eredményeként a rossz körülmények között élők száma ugyanebben az időszakban voltaképpen emelkedett: 280 millióról 330 millióra ugrott.

Zimbabwe Afrika szegényebb országai közé tartozik, ezért lakosai közül rengetegen próbálnának szerencsét máshol, különösen délen, a két szomszédos, jóval tehetősebb államban: Botswanában és Dél-Afrikában. A két gazdagabb ország azonban nem feltétlenül örül a határukon átkelni igyekvő szegény migránsok áradatának. Botswana 480 kilométer hosszan épített elektromos kerítést a zimbabwei határán, hivatalosan a célból, hogy megállítsa a szarvasmarhákat érintő száj- és körömfájást, de – mivel valószínűtlen, hogy a zimbabwei tehenek ekkorát tudnának ugrani – nehéz elhinni,

hogy tényleg ez indokolta a kerítés magasságát. Zimbabwét és szegénységben élő lakosságát kerítés választja el Dél-Afrikától is. Utóbbi a kontinens déli részének egyik leggazdagabb országa, ezért mágnesként vonzza a migránsokat – részben ez indokolja a kerítést Mozambikkal közös határán is.

Az akadályok ellenére sokan mégis bejutnak Dél-Afrikába, és a tömeges bevándorlás itt is feszültséget okoz, hasonlóan a világ többi részéhez. 2017-ben Nigéria vezetői Dél-Afrika kormányának támogatását kérték, hogy segítsen megfékezni a nigériaiak által „idegenellenes támadásoknak" nevezett bevándorlásellenes erőszakot az országban, ami azt követően robbant ki, hogy Goodwill Zwelithini kaBhekuzulu zulu király állítólag kijelentette: a külföldiek „csomagoljanak" és hagyják el Dél-Afrikát. Az uralkodó cáfolta, hogy ez hangzott volna el, de addigra már késő volt; a zavargások résztvevői közül sokan azt skandálták, hogy „a király megmondta". A hárommillió főt számláló zimbabwei közösség volt az egyik fő célpont, de Dél-Afrikában körülbelül 800 ezer nigériai is él, a zavargások alatt pedig egyetlen külföldi sem érezhette magát biztonságban. Támadások érték a nigériaiakat és otthonaikat, sok nigériai tulajdonban álló kisvállalkozást kifosztottak és felgyújtottak, többen életüket vesztették, sok százan kényszerültek elhagyni otthonaikat, hogy a kormányzat által létrehozott táborokban keressenek menedéket. Az események hatására Nigériában Dél-Afrika-ellenes tüntetések kezdődtek: felszólították a dél-afrikaiakat, hogy „menjenek haza", illetve támadások érték a dél-afrikaiak üzleteit.

A helyzet a világ több országából ismerős lehet: félelem és düh irányul a bevándorlók ellen, akiket nemcsak azzal vádolnak, hogy elveszik a helyiek elől a munkahelyeket, de azzal is, hogy kábítószer-kereskedelemmel és bandaháborúkkal hozzájárulnak a növekvő bűnözéshez. A bűnelkövetésnek nincs feltétlenül köze a bevándorláshoz, de a szegénységhez mindenképpen kapcsolódik – Afrikában pedig mindkettő rendkívül elterjedt. A bűnözési statisztikák szerint Afrikánál csak az amerikai kontinensen roszszabb a helyzet, különösen ami az emberölések számát illeti. Az ENSZ 2012-es jelentése a világ bűnözési adatairól rámutatott, hogy az abban az évben feljegyzett 437 ezer gyilkosság 36%-át az amerikai földrészen követték el, 31%-át pedig Afrikában. Csupán 5%-át követték el Európában. A jelentés arra is utalt, hogy Afrika egyes részein az emberölési ráta emelkedik.

Úgy tűnik, a szegénység egyszerre kiváltó oka és következménye is a bűnözésnek, a szegények pedig ebbe a körforgásba kerülnek bele. A kunyhótelepeken a túlélésért küzdők többsége annak ellenére sem folyamodik azonban a bűnözéshez, hogy nélkülözi mindazt, amit a tehetősebbek a kényelmes élet alapfeltételeinek tekintenek. A bűnözés – lopás, erőszak, fegyverek, bandák, kábítószer-kereskedelem, rendőri mulasztás, uzsora – viszont leginkább pont őket, a legszegényebbeket sújtja, és mind hozzájárulnak a bizonytalansághoz és a lemaradáshoz, ezáltal pedig bebetonozzák a szegénységet.

Miközben azonban a szegények képtelenek kiszabadulni ebből a körforgásból, a gazdagok egyre gazdagabbak lesznek, és anyagi lehetőségeiket kihasználva igyekeznek elkerülni, hogy szembesüljenek kelljen a nyomor jelenségeivel. Visszavonulnak saját falaik mögé: a kontinens tele van bekerített lakóparkokkal, amelyek egyértelműen jelzik a gazdasági törésvonalakat és a rendkívüli egyenlőtlenséget. Az ilyen életvitel számtalan előnnyel kecsegtet, ahogyan az alábbi hirdetésből is kiderül:

> Legyen egyszerűbb az életed! Találj menedéket Lusaka legújabb kertvárosi negyedében! Exkluzív, biztonságos lakópark. [...] MukaMunyát riasztórendszerrel ellátott elektromos kerítés védi, a nap 24 órájában működő biztonsági rendszerrel felszerelt, zárt kapuján csak azok léphetnek be, akik rendelkeznek meghívóval. [...]

> Az aszfaltozott főútnak köszönhetően valóra válthatod álmodat, és végre elegáns, alacsony felépítésű autót vezethetsz. Használd ki a lakópark szolgáltatásait: a klubházban két teniszpálya, fallabdapálya, 25 méteres úszómedence és jól felszerelt bár vár. A közelben található Lusaka egyik legjobb iskolája és lovasklubja, de a város is kényelmesen elérhető autóval.

Az elkerített lakópark falai luxust, biztonságot és exkluzivitást ígérnek. Aki nem szerepel a listán, nem léphet be, ahhoz pedig, hogy valaki felkerüljön a listára, fizetnie kell. Méghozzá sokat. MukaMunya szoli nyelven – ez a Zambiában beszélt bantu nyelvek egyike – annyit tesz: „Az én helyem." Az emberek többsége azonban csak álmodhat arról, hogy neki is legyen ott helye.

Az elkerített lakónegyed egyáltalán nem új keletű találmány. A neolitikumtól kezdve a római koron át egészen a középkorig a lakóhelyeket általában falak védték. Igazából csak a közelmúltban – a modern államok megjelenésével és a közbiztonság megteremtésével – kezdték lebontani a városfalakat, illetve ekkor kezdtek a települések a falakon kívül is terjeszkedni. Napjainkban pedig újból megkezdődött a falak építése. De míg korábban veszély esetén az egész közösség biztonságba vonulhatott a fal mögé, manapság csak egy kisebbség él ott életvitelszerűen.

Az első zárt lakóparkok a 19. században jelentek meg, és főként a 20. század második felében váltak egyre népszerűbbé. Ma már Afrika-szerte épülnek ilyen telepek, a legtöbb közülük Zambiában, Dél-Afrikában, Kenyában és Nigériában. Dél-Afrika volt a kerítéses trend úttörője a kontinensen. A *The Economist* szerint Johannesburgban már 2004-ben 300 elkerített lakónegyed és 20 őrzött lakópark állt, 2015-ben pedig Graça Machel, Nelson Mandela özvegye megnyitotta a dél-afrikai Steyn City „parkrezidenciát": a létesítmény négyszer akkora, mint Monaco, és itt épült fel Dél-Afrika legdrágább háza.

Természetesen nem csak Afrikában épülnek ilyen lakónegyedek. Az Egyesült Államokban például az 1930-as években Kaliforniában megjelentek a „védett városok"; a Rolling Hills Estate nevű lakópark egyike volt az elsőknek. Vannak kutatók, akik szerint az elkerített lakóparkok kialakítása az 1980-as években gyorsult fel: úgy gondolják, hogy amikor a kormányzat csökkenteni kezdte a jóléti ráfordításokat és a közterületekre szánt összegeket, a tehetősebbek – akik tehát megengedhették maguknak – visszavonultak a biztonságos, zárt magánterületekre. Egy 1997-es tanulmány becslése szerint abban az évben az Egyesült Államokban már összesen 3 millió ember lakott 20 ezer elkerített lakóparkban.

Hasonló mintázatot látunk például Latin-Amerikában is, ahol századunkban szintén drámai módon megugrott az „erődítménykösségek" száma. A perui Limában egy Szégyenfal néven elhíresült fal választja el egymástól a város egyik leggazdagabb negyedének számító Las Casuarinast az egyik legszegényebbnek tartott Pamplona Altától. Van, ahol várossá fejlődnek ezek az enklávék a városon belül: a brazíliai São Paulo Alphaville nevű negyedében például több mint 30 ezren laknak, ezzel pedig teljesen átalakult a város megszokott működése és szerveződése. A kínai projektek még ennél is nagyobbak.

Ez a fajta modern életmód ráadásul nem is csak a kiemelkedően gazdagok kiváltsága. Az afrikai középosztály ugrásszerű növekedésével a kontinens sok országában jelentek meg olyan zárt negyedek, amelyeket azoknak szánnak, akik egy felső kategóriás kertes ház megvásárlását nem engedhetik meg maguknak, de egy modern, toronyházi lakás árát elő tudják teremteni. Nigéria legnagyobb városában, Lagosban 21 millióan laknak, köztük a világ legszegényebbjei a lagúnára épült úszó kunyhótelepeken vagy összezsúfolva a szárazföldön, nem messze a sok millió dolláros villáktól. A felső kategóriás új beruházások esetében gyakran találkozhatunk olyan

két hálószobás lakások hirdetéseivel, amelyek több mint 1 millió dollárba kerülnek. Egészen biztosan nem kapnánk sokat vissza millió dolláros befizetésünkből például az Eko Atlantic névre hallgató új városnegyedben – vagy a hozzá hasonló létesítmények valamelyikében –, amely Lagos mellett épül az Atlanti-óceántól elhódított 6 kilométer széles földsávon. A fővárost egy sor ilyen beruházás veszi körül. Azt mutatják, hogy a 200 millió lakosú, olajban gazdag országban növekszik a közép- és a felső osztály, valamint azt is, hogy miként változik meg a vagyoni eloszlás az ország városias területein.

Az ilyen jellegű ingatlanok iránti kereslet növekedése részben a romló bűnügyi statisztikák eredménye, ahogyan láttuk is. Pont ezért érdekes, hogy egy a *Journal of Housing and the Built Environment* című folyóiratban megjelent 2014-es tanulmány szerint nagyobb valószínűséggel válunk betörés áldozatává, ha erődítményszerű lakónegyedbe költözünk: a betörők ugyanis úgy vélik, biztosan van mit lopni azoktól, akik annyira tehetősek, hogy kerítéssel körbezárt városrészekben lakhatnak.

A jelentés mindazonáltal elismerte, hogy ezek a telepek általában azért magasabb fokú védelmet biztosítanak, de azt is megjegyezte, hogy a folyamat eredményeként elnéptelenednek a közterek, ahol ráadásul megnő a bűnözés veszélye. A kerítéssel körbezárt közösségek a világ minden részén gyengítik a társadalmi kohéziót. Természetesen mindig is kialakult, hogy egy város mely részében élnek a gazdagok, de mellettük léteztek közös közösségi terek – városi főterek, piacok, parkok vagy szórakozónegyedek –, amelyek nyitva álltak mindenki előtt. A városi és agglomerációs életvitel új modellje szándékosan kirekesztő: csak akkor érhetünk el a főtérre, ha átjutottunk a „várost" körülvevő biztonsági zónán. Az interakció hiánya miatt gyengül az állampolgári részvétel iránti elkötelezettség, a falakon belül élők körében megerősödik a csoportgondolkodás, és

olyan pszichológiai törésvonalhoz vezethet, ami miatt a szegények „kívülállóknak" érzik magukat, akiket falakkal tartanak távol. Ha nem társul bizonyos fokú, mindenkire kiterjedő jóléttel, a növekvő gazdagság felerősíti a megosztottságot.

A következmények az egész közösségre kiterjednek, és a helyi, illetve az országos kormányzatok szintjeit is elérik. Ha jelentős számú ember költözik olyan negyedekbe, amelyekben magánvállalatoknak fizetnek az infrastruktúráért – például a vízvezetékekért vagy az utakért –, ahol magáncégek biztosítják a biztonságot és a tűz elleni védelmet, illetve ahol csak magánegészségügyi szolgáltatókkal találkoznak, akkor a helyi és az országos kormányzat szerepe lassan eltűnik. És ha az állam szerepe a társadalom szegényebb részeinek kiszolgálására korlátozódik, akkor a nemzetállam kohéziója is meggyengül. Ilyen helyzetben nehéz elképzelni, hogy bármely politikus olyan jelmondattal álljon elő, amilyet David Cameron 2016-ban (a pénzügyi nehézségekkel kapcsolatban) használt: „Együtt vagyunk a bajban."

Idézhetjük az ENSZ Habitat jelentését is: „Az elkerítés hatásai megfigyelhetők a városok aktuális és potenciális fizikai és társadalmi fragmentációjában, amelynek eredményeként csökken a közterek használata és elérhetősége, ellenben növekszik a szocioökonómiai polarizáció. Ebben a kontextusban az elkerítés a várakozásokkal ellentétes hatásokat válthat ki: eredményeként nőhet a bűnözés és fokozódhat a bűnözéssel szembeni félelem, ahogyan a középosztály eltűnik az utcákról, és átengedi azokat a sebezhető szegényeknek, utcagyerekeknek és azok családjainak, valamint a rájuk vadászó bűnözőknek." Léteznek azonban olyan kutatások is, amelyek szerint az elkerített lakóközösségeken belül az elzártság eredményeként megerősödik a társadalmi kohézió, és a törzsi vagy etnikai identitásokat felülíró közösségi kötődés alakul ki. Ez pedig az etnikai alapú törzsi tagolódás végét jelenti.

Egy 2015-ös felmérésben arról kérdezték Ghána körülkerített lakóparkjainak lakosait, hogy miért költöztek ilyen környékre: legtöbben az „ingatlanok színvonalát" emelték ki, ezt követte a „biztonság", majd az „itt lakók minősége". Hatodik helyen szerepelt a „közösségi érzés", nyolcadik helyen pedig egy életmóddal kapcsolatos tényezőre utaltak a válaszadók: a lakópark „eltávolít a nagycsaládi rendszertől". Noha ez az indok csak a nyolcadik helyen szerepelt, rendkívül érdekes bepillantást enged abba, hogy a fallal körülvett városok modern változatai miként járulnak fokozatosan hozzá a kontinensszerte amúgy jellemző szoros nagycsaládi kapcsok fellazulásához.

Olyan helyeken, ahol az állam által nyújtott jóléti szolgáltatások rendszere gyenge, és ahol a foglalkoztatás gyakran csupán ideiglenes és informális, nem ritka, hogy egy-egy viszonylag jobban kereső családtag egészíti ki a nagycsalád több tucat tagjának keresetét. A családtagok foglalkoztatását nem nepotizmusnak, hanem a család iránti kötelességnek tekintik. Afrikában régóta ez a helyzet, ezért ha a nagycsalád tagjai közé fizikai válaszfal kerül, az életmódváltást is hoz, hiszen az ingatlanok többsége kiscsaládok részére épült, nem pedig a távolabbi rokonokat is magában foglaló nagycsaládok számára. Ezek a beruházások egészen más világot képviselnek, és nem csak fizikai értelemben. A bent lakók számára az új, jóval lazább kötődésű „törzset" közvetlen szomszédaik társadalmi osztálya alkotja.

A falak mögött élő új törzsek nem azért tudnak azonosulni egymással, mert apáik vagy anyáik ugyanabból a térségből származnak, vagy azonos nyelvet beszéltek, hanem mert mindannyian rendelkeznek olyan dolgokkal, amelyeket mások szívesen ellopnának. Hasonló életmódot követnek, sok esetben hasonló az érdeklődési körük, és hasonlóan védett az egész életük. Ha elég pénzünk van rá, megfizethetünk valakit, hogy védjen meg bennünket, ha erre

nem telik, akkor össze kell fognunk másokkal. A falak mögött ezért a „mi" feloldódik, akár egészen odáig, hogy csak az „én" marad helyette.

*

A legtöbb afrikai országban még ma is meghatározó az etnikai identitás. Noha az országhatárok valódiak – hiszen megszabja őket a nemzetközi jog, és van, ahol fizikai akadályok is kijelölik a vonalaikat –, a közelükben és az általuk meghatározott területeken élők tudatában nem mindig léteznek. A szahravikhoz hasonlóan – akiknek hagyományos környezetét a marokkói fal vágja ketté – sokan érzik az ősi területük vonzását.

A gyarmati időszak után az afrikai vezetők körében kialakult, az örökölt határok tiszteletben tartására vonatkozó konszenzus egyrészt arra a félelemre épült, hogy ha másként járnak el, az soha véget nem érő konfliktusokhoz vezethet, másrészt arra a reményre, hogy képesek lesznek valódi nemzetállamokat építeni és ezáltal csökkenteni az etnikai megosztottságot. Ez hatalmas kihívásnak bizonyult, nem kis részben azért, mert Afrikában a népek és az államnemzetek általában nem azonosak, míg Nyugat-Európában legtöbbször világos földrajzi vagy nyelvi határvonalak jelzik, hogy hol ér véget az egyik ország és hol kezdődik a másik.

Bőven benne járunk már a 21. században, és Afrika eljutott egy olyan pontra, amelynek – utólag már belátható – valamikor mindenképpen be kellett következnie: össze kell egyeztetnie a gyarmati időket megelőző csoportidentitások újjáéledését a jelenleg funkcionáló nemzetállamok realitásaival. A járható határmezsgye nagyon keskeny, és számtalan veszélyt tartogat, de az egész földrészt behálózó törésvonalak nem fognak pusztán attól megszűnni, ha nem foglalkozunk velük, vagy letagadjuk a létezésüket.

Egykor a gyarmattartó hatalmak folytattak „hajszát Afrikáért", ma pedig azért zajlik a verseny, hogy sikerüljön olyan fokú jólétet megteremteni, amely meggyőzi az embereket, hogy békében éljenek egymás mellett. És megoldást kell találni azokra az esetekre is, ha mindenképpen külön kívánnának boldogulni.

HETEDIK FEJEZET

MIND SZOROSABB UNIÓ?

Európa

Nem létezik napjainkban olyan fal, amely elválaszthatná egymástól a világ egyik részén zajló humanitárius vagy emberi jogi válságokat a világ másik részén tapasztalható nemzetbiztonsági válságoktól. Ami egyetlen emberi élet méltósága megőrzésének kudarcával kezdődik, az túl gyakran vezet egy egész nemzetet érintő katasztrófához.

Kofi Annan

Az előző oldalakon: Emberek gyülekeznek a berlini falnál 1989 novemberében, amikor megkezdődött a bontása

1979-ben egy szürke hajnalon Nyugat-Németországban felszálltam egy Kelet-Németországon át Nyugat-Berlinbe, Charlottenburg állomás felé tartó katonai vonatra. A berlini fal akkor már tizennyolc éve szelte ketté a korábban egységes ország egykori fővárosát, és minden jel arra utalt, hogy életünk állandó díszlete marad, amely örökre elválasztja egymástól az embereket. Nem volt okunk abban reménykedni, hogy valaha máshogy élhetnénk: a valóságot a beton és a szögesdrót határozta meg, és egy olyan konfliktusban léteztünk, amely megfelelő mennyiségű atom hasadása esetén valamennyiünk életének véget vethetett volna.

A brit Királyi Légierő tagjaként rendelkeztem katonai igazolvánnyal, így ehhez az utazáshoz nem volt szükségem útlevélre. A határhoz érve megálltunk egy szögesdrót kerítéssel és őrtoronnyal ellátott állomáson, ahol szigorú szovjet határőrök szálltak fel a vonatra, és ellenőrizték okmányainkat, míg a „TraPók", a keletnémet közlekedési rendőrök keresőkutyákkal vizsgálták át a kocsik alját. A kapitalista mozdonyt és személyzetet megbízható kommunista járműre és emberekre cserélték, és körülbelül két órával később zakatolhattunk is tovább a Nyugat-Németországot Nyugat-Berlinnel összekötő vasúti folyosón.

A kocsik ajtajait láncokkal zárták be kívülről, az ablakokat pedig nem nyithattuk ki, a kinti világ a félhomályban kopottnak, örömtelennek tűnt, ahol minden egyformán szürke. Nem kelhettünk fel a helyünkről, amikor a vonat megállt egy-egy állomáson, és nem beszélhettünk sem a keletnémet, sem a szovjet egyenruhásokkal vagy civilekkel. A 230 kilométer hosszú vasúti folyosót magas drótkerítés fogta közre, időnként reflektorokkal felszerelt őrtornyokat

láttunk, ahol gépfegyveres őrök teljesítettek szolgálatot. A kerítésen túl egy beépítetlen „halálzónát" alakítottak ki, hogy könnyen tüzet nyithassanak bárkire, aki elég bátor – vagy vakmerő – volt ahhoz, hogy megpróbáljon átjutni a határon. Négyórányi, sok megállással megszakított zötyögés után begördültünk Berlinbe, a 20. század legnagyobb ideológiai törésvonalának jelképéhez. Ilyen városfalat még nem látott a világ: célja nem a betolakodók távol tartása volt, hanem a bentlakók bezárása.

Az én nemzedékem fiatal korában a megosztottság egyszerű logikát követett: voltak „ők", és voltunk „mi". A bipoláris világrendet nem volt nehéz megérteni. „Ők" a „vasfüggöny" mögött éltek, egy olyan furcsa világban, ahol ha az állampolgár el akart utazni egyik városból a másikba – például Leningrádból Moszkvába –, ahhoz engedélyért kellett folyamodnia.

Napjainkban a legtöbb európai a személyek szabad mozgásának elvét magától értetődőnek gondolja. Pedig nem is olyan régen még rendkívüli módon korlátozták a földrészen belüli utazást. A hidegháború alatt Nyugat-Európában – bár szükség volt útlevélre – a határátlépés rutincselekedetnek számított. Ahhoz azonban, hogy a vasfüggönyön keresztül beléphessünk Kelet-Európába, szükség volt útlevélre és egyéb iratokra, továbbá át kellett esni biztonsági ellenőrzéseken is, és biztosak lehettünk benne, hogy minden mozdulatunkat figyelik. A vasfüggöny és a berlini fal a maga fizikai valójában is kiábrándító módon emlékeztetett rá, hogy miként szabdalt szét az ideológia és a nagyhatalmi politika egy közös történelemmel, összetartozó kultúrával és ősrégi kereskedelmi útvonalakkal rendelkező földrészt.

A második világháborút követő években, amikor a kommunista, illetve kapitalista győztesek az új törésvonal két oldaláról méregették egymást, a szovjet gazdasági berendezkedés hamar csalódást okozott saját állampolgárainak. Különösen igaz volt ez

Németország keleti felére, ahol elég volt kipillantani az ablakon vagy átkelni az utcán, az ember azonnal szembesülhetett a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) újjáépítésének látványos sikereivel. A nyugatnémet televízióadást a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) területének nagy részén fogni lehetett, a keleti átlagemberek így saját otthonaikban is láthatták a kibontakozó fogyasztói társadalom képeit. Az NDK-ban a nyugatnémet adók vételi körzetén kívül fekvő legkeletibb térségeket tréfásan a „Tudatlanok völgyének" nevezték. Minden egyes napon, amikor az emberek szembesültek a nyugati fejlődéssel, megkérdőjeleződött a szovjet rendszer felsőbbrendűsége. A hatalmon lévő Német Szocialista Egységpárt 1958-ban meghirdette, hogy legfontosabb célja két éven belül megelőzni az NSZK-t a fogyasztási cikkek értékesítésében. Ez nem következett be, de a Szovjetunió sikerrel vette át a vezetést az űrversenyben. Népszerű volt ebben az időben a szovjet jelmondat keletnémet paródiája: „Ohne Butter, ohne Sahne, auf dem Mond die rote Fahne" – „Nincsen vaj, se tejszín otthon, vörös zászló leng a Holdon".

A fal elkészülte előtt olyan sok kelet-berlini vándorolt a nyugati szektorokba – munkát vállalni vagy új életet kezdeni –, hogy az NDK gazdasága kritikus helyzetbe került. Már az előző évtizedben körülbelül kétmillióan szavaztak a lábukkal, és az elvándorlás tovább folytatódott. 1960 januárja és 1961. július vége között további 330 ezer ember emigrált nyugatra, és munkaerejével együtt az NDK a hitelességét is kezdte elveszíteni.

1961. augusztus 13-án az éjszaka közepén – Moszkva jóváhagyásával – a keletnémet hadsereg elkezdte elkeríteni Európa egyik nagy történelmi fővárosa, Berlin felét. Az egyik oldalon Antifasiszta Védelmi Rendszernek nevezték az építményt a hatóságok, a másikon „a szégyen falának". Az első néhány évben hosszabb-rövidebb falszakaszok, valamint lezárt utcák, befalazott ablakok és

szögesdrót kerítések jelezték a határt. Egy évtizeden belül azonban végig megépült a betonfal, őrtornyokkal, bunkerekkel, elektromos kerítésekkel, kutyákkal, automata fegyverekkel és sok száz fegyveres őrrel.

A keleti oldalon az emberek a falnak még csak a közelébe sem mehettek, míg nyugaton sok olyan utcával találkozhattunk, amelyek közvetlenül a falnál végződtek, így az emberek akár meg is érinthették a német nép és Európa megosztottságának őrült, mégis sajátosan logikus tanújelét. Ezen az oldalon a hidegháborús évek feketehumora is megjelent a falon, festékszórós kivitelben. Emlékszem két falfirkára – mindkettő angolul került fel: „Ugord át a falat, és csatlakozz a párthoz!", illetve „Figyelem! Keletnémet magasugrás-edzőpálya!" Természetesen senki sem lett volna képes átugrani a falat, de több tízezren próbáltak meg máshogy átjutni keletről nyugatra; legalább 140-en életüket is veszítették ilyen kísérletek során (egyes kutatók egyébként sokkal magasabb számokról beszélnek). Az alagútásás tűnt a legkézenfekvőbb menekülési tervnek, de akadtak ennél emlékezetesebb és sikeresebb próbálkozások is.

Csupán négy hónappal a határzár felhúzása után Harry Deterling 28 éves mozdonyvezető egyszerűen továbbhajtott egy utasokkal teli személyvonattal az utolsó keleti állomásról, a szabályozót maximumra állította, a vészféket kikapcsolta, és átszáguldott nyugatra. Nem mellékes, hogy hat családtagja is a vonaton utazott. Két évvel később Horst Klein akrobata észrevett egy használaton kívüli magasfeszültségű vezetéket a fal felett, amelyen sikerült átkapaszkodnia Nyugat-Berlinbe úgy, hogy húsz méterrel alatta katonák járőröztek. A talán legszemtelenebb és legzseniálisabb szökést 1979-ben hajtották végre: Hans Strelczyk és Günter Wetzel a saját kezükkel építettek egy propángáz-tartályokkal felszerelt, egyszerű hőlégballont; a ballont feleségeik varrták vászonból és lepedőkből.

A szélirány felmérését követően a két párnak és négy gyermeküknek sikerült 2600 méteres magasságra emelkedve és több kilométert megtéve átjutniuk nyugatra.

Mindennel együtt azonban a fal – ha létezésének okai felől vizsgáljuk – sikeresnek nevezhető. Nem tudni, hány embernek sikerült átjutnia rajta, de becslések szerint összesen csupán ötezer főről lehetett szó. A tömeges kivándorlásnak tehát megálljt parancsolt. A munkaerő foglyul ejtésével az NDK gazdasága stabilizálódott, és az 1960-as évek közepére az állam már ellenőrzése alatt tartotta az ország kereskedelmét és valutáját, így – a szovjet birodalom más vazallusaihoz hasonlóan – képes volt működtetni önmagát.

A keletnémetek ettől még elvesztették a választás lehetőségét, és a legtöbben tisztában is voltak ezzel. Foglyok voltak egy olyan fal mögött, amely fizikailag és mentálisan egyaránt börtönbe zárt több nemzedéket. Nem sokkal a megépítését követően a pszichológusok és pszichiáterek elkezdtek egy ún. „falbetegségről" (Mauerkrankheit) beszélni: ez a szindróma – állították – azt jelenti, hogy sokan bezárva érezték magukat, ami pszichológiai és viselkedési zavarokhoz, például skizofréniához, alkoholizmushoz, depresszióhoz vagy akár öngyilkossághoz vezetett. Carl Gustav Jung svájci pszichoanalitikus még általánosabban fogalmazott: szerinte a vasfüggöny miatt Európa összességében „disszociált állapotban van, akárcsak egy neurotikus személy". A fal kétségkívül szerepet játszhatott abban, hogy ez az érzés kialakult.

Számunkra, akik nyugaton éltünk, a kelet „odaát" volt: a vasfüggönyön túl. Gondolkodók és értelmiségiek több generációja meg volt győződve róla, hogy a szocialista rendszer felsőbbrendű a nyugatihoz képest, úgy gazdasági, mint morális értelemben. Amikor a nyilvánvaló valóság 1989-ben számukra is láthatóvá vált, sokan nehezen fogadták el – és még ma is nehezen fogadják el –, hogy az életüket végigkísérő meggyőződés egy hatalmas börtönrendszer

romjaira épült. Mi pedig – a többiek – nem „interraileztünk" nyaranta, hogy felkeressük Budapestet, Drezdát vagy Varsót, és nem ugrottunk át hétvégékre Prágába vagy Tallinnba. Legtöbbünk először a harmincas éveiben találkozott bárkivel „odaátról", leginkább azért ilyen későn, mert nehéz volt eljutni „oda" – nekik pedig majdhogynem lehetetlen volt eljutni „ide". A vasfüggöny mögötti országokban sokan olyan rendszerekben éltek, amelyekben engedélyért kellett folyamodniuk, ha saját országukon belül egyik városból a másikba akartak utazni – ahhoz meg pláne, ha nyugat felé akartak átkelni a nemzetközi határon. Huszonnyolc éven keresztül egyszerűen ez volt a helyzet. Majd hirtelen más lett.

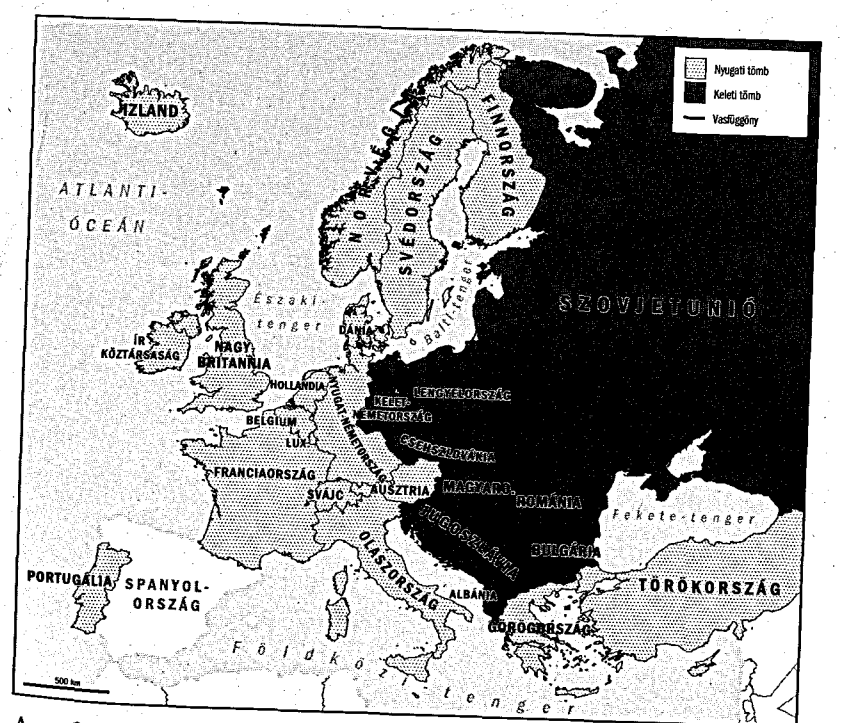

A vasfüggöny által kettéosztott Európa a hidegháború éveiben (1947–89)

1985-ben Mihail Gorbacsov lett a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára, és fokozatosan lazítani kezdte az emberek életét gúzsba kötő láncokat. Bevezette a peresztrojka fogalmát, ami oroszul azt jelenti, „átalakítás", de utalt arra is, hogy a hatalom „meghallgatja" az embereket, ez pedig magával hozta a glasznoszty, vagyis a nyitás gondolatát. Ezerféle módon megkezdődött a társadalom és a politika megnyílása, és elkezdtek odafigyelni azokra, akik a fennálló rendszer hibáit kritizálták. 1989 tavaszára az új szemlélet olyan széles körben elterjedt a keleti blokkban, hogy Magyarország hozzálátott lebontani az osztrák határon álló kerítést. Azon a nyáron sok ezer keletnémet döntött úgy, hogy Magyarországon tölti a szabadságát.

Augusztusra már több száz keletnémet család vert tábort az NSZK budapesti nagykövetsége előtt, további sok százan pedig a zugligeti Szent Család-plébániatemplom kertjében találtak menedéket – természetesen valamennyiüket szemmel tartotta a keletnémet titkosszolgálat, a Stasi. Idővel terjedni kezdett egy, az osztrák határnál rendezendő „páneurópai piknik" híre, az emberek pedig hirtelen felkerekedtek. Augusztus 19-e késő délutánján már százak gyülekeztek Sopron mellett egy fából készült kapu közelében, néhány tucatnyian végül elindultak feléje, majd több százan szó szerint átrohantak a résen. Volt, aki örömében sírva fakadt, mások nevettek, és voltak, akik egyszerűen futottak, ameddig tudtak, annyira hihetetlennek tűnt, hogy végre átjutottak a határon. Három héttel később Magyarország teljesen megnyitotta a határátkelőit, és 60 ezer ember özönlött ki az országból. Helmut Kohl német kancellár később azt mondta: „A berlini falból Magyarország verte ki az első követ."

Ősszel tömegtüntetések kezdődtek a kormány ellen az NDK-ban. Októberben Erich Honecker, a sokak által gyűlölt keletnémet vezető lemondott, helyét a valamivel kevésbé megvetett Egon Krenz

vette át. Mivel moszkvai főnökeiktől nem kaptak iránymutatást, a politbüro rögtönözni kényszerült: úgy döntött, engedélyezi a keletnémeteknek, hogy turistavízumot igényeljenek az NSZK-ba látogatás céljából. Ezt a folyamatot talán még lehetett is volna kezelni, és a kommunista hatóságok időt nyerhettek volna, hogy megszervezzék, miként maradhatnak hatalmon, de közbejött egy olyan apróság, amilyenhez hasonlók néha örökre képesek megváltoztatni a történelmet. Günter Schabowski kormányszóvivőre bízták a vízumra vonatkozó döntés november 9-i bejelentését. Schabowski nem sokkal korábban érkezett vissza a szabadságáról, és nem vett részt azon az ülésen, amelyen a döntés megszületett, így nem lehetett tisztában a folyamat részleteivel, amelyek közé tartozott volna, hogy a következő nap felkészítik a határőrség parancsnokait az új szabályokból. Amikor megkérdezték a szóvivőt, mikor lép életbe az új rendszer, rövid hezitálás után Schabowski azt mondta: „Ha jól tudom, azonnal, ettől a perctől kezdve." Ekkor már sok ezer keletnémet volt a falnál, órákon belül pedig mindkét oldalon több tízezren jelentek meg.

A keletnémet határőrök eleinte senkit nem engedtek ki, de a zavar közepette végül lepecsételtek néhány útlevelet, majd hátraléptek, a tömeg pedig elindult. A jelenet, amely egy évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna, lenyűgöző volt. Nyugat- és keletnémetek ölelkeztek, pezsgőt bontottak; a vésővel, kalapáccsal, fejszével felszerelt „falkopáncsok" – átlag keletnémetek és nyugatnémetek – felmásztak az akadály tetejére, és nekiláttak a lebontásának. Az éjszaka szava a „wahnsinnig" – mámorító – volt.

Lelkesítő, érzelemdús nap volt ez minden európai számára. Párizsban éltem akkoriban, és körülbelül 36 órával később már a Champs-Élysées-n láttam végigpöfögni egy ütött-kopott, keletnémet Trabantot, benne négy fiatal kelet-berlinivel: a határ megnyitása után első dolguk volt megnézni a fények városát, ezért szinte

megállás nélkül autóztak idáig. Az előkelő sugárút teljes hosszában megálltak a párizsiak, és tapssal köszöntötték német szomszédaikat, illetve az új korszakot.

A két Németország 45 év szétválasztottság után 1990-ben egyesült. 1989-ben Willy Brandt, az NSZK egykori kancellárja azt mondta: „Összenő, ami összetartozik." Sokan úgy gondolták, csak Németországra utalt, de valójában egész Európáról beszélt.

Egységes lett tehát Németország? És Európa? Igen, bizonyos fokig. Az emberek fejében ugyanis továbbra is állt egy vésőkkel és kalapácsokkal le nem bontható fal. A fizikai fal nemcsak az utazást tette lehetetlenné, hanem mély törésvonalakat is létrehozott – gazdasági, politikai és társadalmi különbségeket –, amelyeket meghaladni nehezebbnek bizonyult, mint ledönteni a betonból épült akadályt. Az örömkönnyek és a testvériségről szóló szónoklatok után megkezdődött az újraegyesítés kemény munkája. Nem két egyenlő fél összeolvadásáról volt ugyanis szó. 1990-ben az NDK lakossága 16,1 millió fő volt, az NSZK-é 63,7 millió. A keletnémet gazdaság eltörpült a nyugatnémet mellett. A nyugati kapitalista, demokratikus rendszer az egységes választásokon elnyert mandátum birtokában – miután az NDK korábbi kommunista állampártja látványos vereséget szenvedett – módszeresen lebontotta a kommunista gépezetet.

Minden nagy országban léteznek regionális kulturális különbségek, de itt egy olyan nagy országról volt szó, amelyben az emberek évtizedeken át nem érintkeztek egymással, és eltérő rendszerekben éltek. Nyugaton például az istenhívők és a templomlátogatók aránya lassan csökkent, míg keleten a vallásosság teljesen eltűnt. Noha a keletnémetek elutasították a kommunizmust, ez nem jelentette azt, hogy készen álltak a kapitalizmus kemény, önző valóságára. És bár sok nyugatnémet üdvözölte az egyesülést, hamar morgolódni kezdtek, amikor kiderült, milyen anyagi költségekkel jár egy bukott

gazdaság feltámasztása, és az új országrész lakosságának átképzése, hogy boldogulni tudjanak a modern világban.

Lényegében a „mi és ők" téma német változatáról volt szó: az Ossikról és a Wessikről (keletiek és nyugatiak). 2004-es közvélemény-kutatások szerint minden nyolcadik keletnémet vágyakozva gondolt vissza a fal lebontása előtti régi időkre; 1999-ben még mindig sok keletnémet számolt be szégyenérzetről a munkahelyek elvesztése, a kötelező átképzési programok, valamint az új rendszer és a fogyasztói kultúra elfogadásának nehézségei miatt. A Berlini Népesedés- és Fejlődéskutató Intézet egy 2015-ös vizsgálata is arra a következtetésre jutott, hogy a németek legalább fele még mindig tudatában van a különbségnek gazdasági és kulturális értelemben egyaránt. A keleti területeket még ma is gyakran nevezik „új szövetségi államoknak", emlékeztetve arra, hogy nem két egyenrangú rész olvadt össze, hanem a Kelet csatlakozott a Nyugathoz.

A 2 billió dollárt meghaladó beruházások ellenére az ország keleti része ma is szegényebb, mint a nyugati; 2018-ban Keleten a munkanélküliségi mutató még mindig valamivel magasabb volt, mint az egykori NSZK-ban, bár a korábbi hatalmas különbség addigra néhány százalékra csökkent. Nem lehet azonban kudarcról beszélni: a keleti térség jóval gazdagabb és hatékonyabb működésű lett, mint korábban volt – virágzik Drezda, Lipcse és sok más város, az életszínvonal emelkedik –, de az újraegyesítés után harminc évvel a megosztottság még mindig jelen van. Jéna az egyetlen volt NDK-beli település, amely felkerült az ország húsz legtehetősebb városának listájára. Ez nemcsak azért van, mert alacsonyabbak a bérek, hanem azért is, mert a szocialista rendszer eredményeként kevesen rendelkeztek saját ingatlannal. Az egyesítéskor a megtakarításokat 1:2 arányban váltották át keletnémet márkáról NSZK-márkára.

2010-ben a Bielefeldi Egyetem szociológusai arra jutottak, hogy hiába foglalja magában a keleti országrész a lakosság körülbelül

20%-át, a politikai, gazdasági és médiaelit tagjainak kevesebb mint 5%-a származott onnan, noha éppen Keleten magasabb az oktatás színvonala – különösen a matematika és a természettudományok terén –, részben az egyesítés óta történt iskolai beruházásoknak köszönhetően. Ez a különbség az oktatásban önmagában is azt eredményezi, hogy a keleti térségből a legtehetségesebbek a jól fizető állásokért Nyugatra vándorolnak. És mivel a nők magasabb végzettséget szereznek, mint a férfiak, Keleten a fiatal nők aránya a férfiakéhoz képest csökkent, ez pedig együtt járt a születésszámok visszaesésével. Korábban szokatlannak számítottak a keletiek és nyugatiak közötti tartós kapcsolatok vagy házasságok, de ma már ez egyre gyakoribb. Viszont az esetek többségében nyugatnémet férfi vesz feleségül keletnémet nőt. Azt pedig, hogy ez azért még ma sem mindennapos, az is mutatja, hogy külön szó született az Ossi/Wessi párosokra: ők a Wossik. Mindez összességében hozzájárult Kelet-Németország lakosságszámának jelentős csökkenéséhez, bár a csökkenés tempója lelassult. Vannak, akik szerint a visszaesés egyenesen meg is állt, részben az olyan városok sikerének köszönhetően, mint Drezda és Lipcse („Németország legmenőbb városa"), a vidéki térségeket azonban továbbra is elhagyják a fiatalok.

A regionális különbségek a kultúra terén is megmutatkoznak: az ételek és a fogyasztási cikkek egyaránt szerepet játszottak Németország egyesítés utáni identitásában. Harminc évvel ezelőtt a keletnémetek elözönlötték a Levi's farmereket, videókamerákat és minőségi csokoládét árusító üzleteket. E termékek népszerűsége azonban megint csak alátámasztotta a nyugati oldal dominanciáját az új, közös viszonyban. Nagyon kevés keletnémet termék került be a nyugati áruházakba, a döcögő-pöfögő Trabi pedig Európa-szerte a humor forrásává vált. Mára elfogytak a Trabant-viccek (ahogyan eltűnt a régi keleti cikkeket előállító gyárak többsége is), és az évek

múlásával a kulturális és regionális különbségek is egyre kevésbé lesznek politikaiak, de még 2010-ben is országos figyelmet kapott, amikor a keletnémet származású Merkel kancellárt kedvenc ételéről kérdezték, és válaszában a szoljánka néven ismert, orosz eredetű húsos-uborkás levest nevezte meg. Idővel a szoljánka vagy a spreewaldi uborka egyszerűen a regionális kulináris identitás részei lesznek, bármiféle politikai felhang nélkül. Nincs visszaút, az „Ostalgia" pedig elmúlik.

A mai Németországban a törésvonalak messze nem olyan látványosak, mint amilyenek a hidegháború alatt voltak, sőt vannak közöttük olyanok, amelyek a kommunista/kapitalista szétválás előtti tényezőkre vezethetők vissza. A fal és a vasfüggöny körvonalai azonban ma is láthatók, és tapinthatók is. Megőrzött szakaszait láthatjuk a Bernauer Strasse mentén, a Niederkirchnerstrassén, és a német parlament, a Bundestag mellett, emlékét múzeum őrzi az egykori híres ellenőrző pontnál, a Checkpoint Charlie-nál. Bolhapiacokon meg is vásárolhatunk egy-egy betondarabkát, amelyet „azon a híres éjjelen vésték ki a falból 1989-ben", bár meglehetősen valószínűtlen, hogy eredeti maradványt kapunk, hiszen az értékesített mennyiség alapján ez a fal lett volna a világon valaha felhúzott legnagyobb építmények egyike. Bárhogy legyen is, egy apró szürke darabka formájában hazavihetjük a történelem, az emberi szenvedés és az Európát ma már sokak számára elképzelhetetlen módon kettévágó 20. századi végletes politikai megosztottság szimbólumát.

*

Úgy volt, hogy a berlini fal leomlása után csak az öröm és a szeretet marad, és valóban érezni is lehetett Európa egységét. Ez az érzés azonban rohamosan eltűnik.

Miután a fal megszűnt létezni, a dolgok gyorsan változtak. Amikor a kelet-európaiak „bejöttek a hidegről"* és a két Németország egyesült, általános politikai konszenzus alakult ki, hogy a jövő az egységes Európáról fog szólni, ahol nincsenek határok, csak egyetlen valuta létezik, és amelyben fokozatosan feloldódnak a nemzetállamok. Ez a föderális Európai Unió lenne a globalizált világ más nagy gazdasági tömbjeinek egyenrangú partnere. Az emberek, a termékek, a szolgáltatások és a pénz mind szabadon áramolhatnának a tagállamok között.

Az EU alapító atyáinak sikerült a második világháború után romokban heverő és megosztott Európát újjáépíteni. A megrendült európai nemzetállamok jólétét egy közös kereskedelmi térségen belül akarták helyreállítani – ezért nevezték az unió elődjét Európai Gazdasági Közösségnek. Az alapító atyák leszármazottai már úgy gondolták, hogy az európai államokból felépíthető egy egyetlen, közös ideológia által egyesített nemzet. E nemes szándék hátterében az a vágy húzódott meg, hogy végre záruljon le az egymással háborúzó európai törzsek kétezer éven át tartó kora. Az 1990-es években Jugoszlávia számára túl későn derült ki, hogy a szláv szocializmus jelszava alatt sem sikerült kioltani a balkáni nacionalizmus lángjait, ezért kénytelenek voltak végignézni, ahogyan saját házuk porig ég. Az európai szuperállam támogatói szerint Jugoszlávia véres felbomlása éppen azt bizonyította, hogy miért nincs alternatívája az európai projektnek. Különböző apró részletek azonban, illetve néhány nagyobb hatású tényező rávilágított az unió rendszerében rejlő problémákra.

Amikor az 1980-as években a nemzetállamok közössége elkezdett átalakulni a tagállamok uniójává, egyre több jogkör került át

* A kifejezés John le Carré 1963-ban megjelent, az NDK-ban játszódó hidegháborús kémregényének címére utal *(A kém, aki bejött a hidegről)*. – *A ford.*

Brüsszelhez – a szuverenitás ilyen feloldódását azonban nem mindenki támogatta. Az évek során egyes országok nagyobb függetlenséget követeltek, valamint azt, hogy költségvetési, törvényhozási, kereskedelemszabályozási és egyéb kérdésekben maguk dönthessenek, saját lakosságuk érdekeit szem előtt tartva. Nem akarták, hogy egy centralizált brüsszeli hatalom diktáljon nekik. Az uniós irányelvek betartása ráadásul néhány ország esetében komoly gazdasági problémákat okozott. Az 1986-os Egységes Európai Okmány megteremtette az egységes belső piacot, 1999-ben pedig megjelent a közös fizetőeszköz, az euró. Nem jött létre azonban ezzel párhuzamosan egységes fiskális vagy pénzügyi politika, az eurórendszer pedig nem bizonyult elég rugalmasnak a regionális pénzügyi sokkok csillapításához. Amikor jól mentek a dolgok, az emberek kevésbé kérdőjelezték meg a kölcsönös függésre épített rendszer bölcsességét. Napjainkban azonban az euró gyakran küzd pozíciója megőrzéséért a világ piacain, árfolyama pedig aggasztó kilengéseket mutat, ami nyilván kevéssé vonzó az EU-tagságért folyamodók számára. Az új pénzügyi rendszernek pedig nemcsak nyertesei, hanem vesztesei is lettek. Görögországban például rettenetes szintre szökött a munkanélküliség a fiatalok körében, részben a Berlin és Brüsszel által az országra erőltetett gazdaságpolitika eredményeként.

Kihívás elé állította továbbá az EU-t Kelet- és Nyugat-Európa egyesítése az unió 2004-es bővítése után, amikor számos keleti állam csatlakozott. A személyek szabad mozgása az EU egyik alapvető vívmánya: az európaiak a tagállamok bármelyikében szabadon élhetnek, dolgozhatnak és utazhatnak. A mögöttes szándék a növekedés elősegítése Európa-szerte, illetve az európai lakosság integrációjának előmozdítása. Olyan eszmény ez, amelyet sokan magukévá tettek, hiszen akár csak néhány évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna úgy bejárni a kontinenst – különösen a vasfüggöny mögé rejtett részeit –, ahogyan azt ma bárki megteheti.

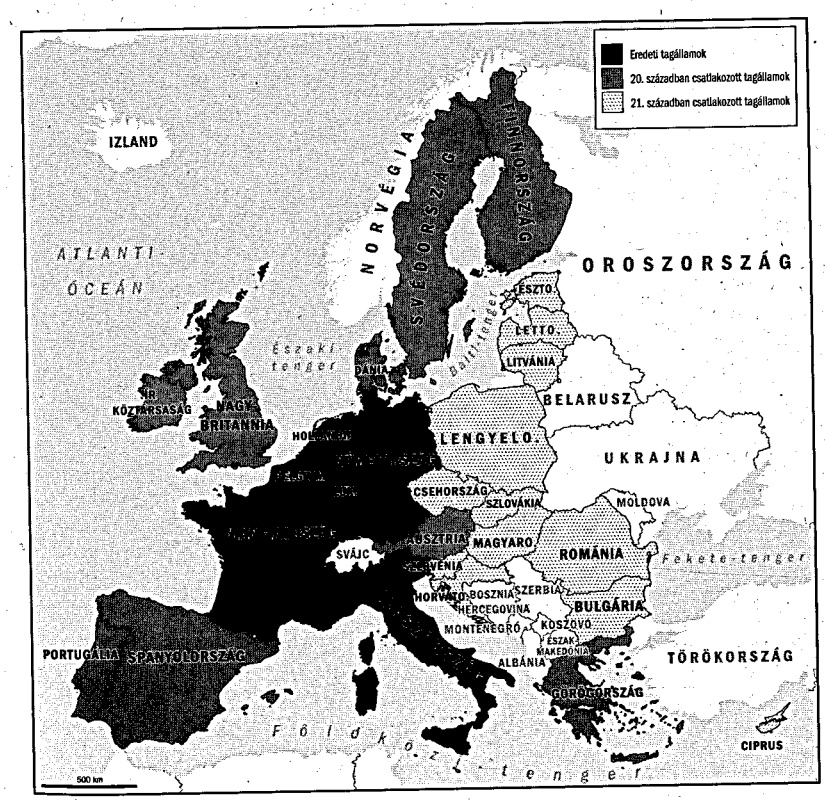

Az Európai Unió bővülése a megalapítás óta

Ez bizonyos szempontból a hidegháborús évekre jellemző „másság" érzését is csökkentette. Ahogyan azonban Németországra is hosszan tartó hatással volt a berlini fal, úgy a földrész nyugati és keleti részei közötti különbségek is mindmáig fennmaradtak. Többek között Magyarországra, Lengyelországra vagy Bulgáriára korábban hasonló utazási korlátozások vonatkoztak és hasonló gazdasági nehézségektől szenvedtek, mint az NDK, gazdaságuknak pedig súlyos károkat okozott a Szovjetunió összeomlása. Bár azóta

sokat fejlődtek, tény, hogy az EU legszegényebb országai közül több az egykori keleti blokkhoz tartozik.

Amikor a keleti államok csatlakoztak az EU-hoz, az Egyesült Királyságban és Franciaországban az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) majdnem hatszorosa volt a lengyelországinak. Ennek ellenére a nyugat-európai országok politikai osztályának sok tagja súlyosan alábecsülte, hányan fognak útnak indulni nyugat felé, hogy ott keressenek munkát, ezért felkészületlenül érte őket, amikor több millióan tettek így. A nyugat-európai gazdaságnak valójában szüksége van a migráns munkaerőre, hiszen közülük sokan olyan állásokat is hajlandók betölteni, amelyeket a helyi lakosok visszautasítanak. Nem mindig lehetséges azonban a közgazdasági logika alapján meggyőzni egy francia, holland vagy brit vízvezeték-szerelőt, építőmunkást vagy taxisofőrt, hogy országa szempontjából milyen előnyökkel jár a bevándorlók alkalmazása, ha ők maguk azzal szembesülnek, hogy versenyezni kénytelenek az újonnan betelepültekkel a munkáért, a lakhatásért és az egészségügyi ellátásért. Amikor ilyen sok gazdasági migráns indult útnak a szegényebb európai országokból a gazdagabbak felé, felerősödtek a tiltakozó hangok, és egyre többen megkérdőjelezték a személyek szabad mozgásának előnyeit. Ezt legerősebben Nagy-Britanniában lehetett érezni az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP) felemelkedésével, ami végeredményben a Brexit-szavazáshoz is hozzájárult.

A növekvő elégedetlenséget tovább fokozta a 2008-as pénzügyi krach és az azt EU-szerte követő kormányzati megszorítások a szociális kiadások és a beruházások terén. A bankok a csőd szélén tántorogtak, megmentésük pedig a tagállamok adófizetőire hárult. A fokozódó munkanélküliség és az erősödő migráció a határok nélküli térségben felszínre hozta a rendszer gyengeségeit. A skandinávok egy Északi Unió létrehozásán gondolkodtak, ha az EU összeomlana. A visegrádi államok (Magyarország, Csehország, Lengyelország és Szlovákia) egyre egységesebben léptek fel Brüsszellel szemben. Az „egyesült Európa" elképzelésével ellentétes a Brexit, csakúgy, mint a skóciai, belga, olasz és spanyol szeparatista mozgalmak, valamint a szinte minden tagállamban jelen lévő euroszkeptikus pártok térnyerése. 2017 végén a katalán válság tette egyértelművé a kérdés sürgető jellegét, rávilágítva azokra a feszültségekre, amelyek megjelennek, ha egy államon belül több nemzet létezik.

Sokan azonban továbbra is támogatják az „egyesült Európát". Legprominensebb képviselőjük a francia államfő, Emmanuel Macron, aki még több nemzetállami jogkört vonna az unióhoz, és közös pénzügyminiszteri posztot hozna létre. Úgy tűnik, Macron szerint megüresedett a „szabad világ vezetőjének" pozíciója, és alkalmasnak is érzi magát erre a szerepre, különösen Merkel kancellár 2017-es gyenge választási szereplését követően. Mások szerint azonban Macron európai víziója nem más, mint rémálom. Nehéz elképzelni, hogy néhány országnál több támogatná a francia elnök terveit, sőt még Németország is óvatos, attól tartva, hogy a német gazdaságot fogják terhelni a később esetlegesen bekövetkező gazdasági bajok költségei.

A valódi hívek, történjék bármi, mindig támogatni fogják az európai projektet, a legelszántabb nacionalisták mindig ellenzik majd, a kételkedők azonban csak akkor támogatják, ha az átlagember számára is hasznosnak tűnik – márpedig az európai választók jelentős része úgy látja, hogy a rendszer nem a várakozásoknak megfelelően teljesít. Ha nem látszik a népeket összekötni képes gazdasági jólét, és ha csökken a kudarcot valló rendszer támogatottsága, az erősödő nacionalizmust nem lehet sem elnyomni, sem figyelmen kívül hagyni.

A legtöbb európai szívében az EU sosem tudta felváltani a nemzetállamot. Mondhatnánk, hogy az alapító atyák túl gyorsan

haladtak és túl arrogánsak voltak, amikor azt hitték, az európai államszövetség létrehozásával kialakulhat egy olyan népesség, amelynek identitása elsősorban európai, és csak másodsorban kötődik a nemzetállamhoz. 1861-ben az olasz egység egyik úttörője, Massimo d'Azeglio kijelentette: „Megcsináltuk Olaszországot, most ideje, hogy megcsináljuk az olaszokat is." Már ez is kihívásnak bizonyult, és bizonyos szempontból még mindig nem fejeződött be a munka, noha az olaszokat összekötötte a közös vallás, illetve a történelem, sőt valamennyire még a közös földrajz is. Az EU és az euróövezet létrehozása, majd pedig az európaiak „megcsinálása" végtelenül nehezebb projekt, amelynek során össze kell egyeztetni – például – Finnország és Magyarország eltérő érdekeit, igényeit és prioritásait Görögországéival és Portugáliáéival.

A tudomány emberei sokszor szeretnek azzal érvelni, hogy a nacionalizmus „hamis konstrukció", mivel „képzelt közösségeken" alapul – az emberek nemzeti identitásukhoz kapcsolódó érzelmeiben azonban semmi hamis nincs, a „képzelt" pedig nem jelenti azt, hogy valami nem létezik. A palesztinoknak például – nyelvükön, vallásukon és kultúrájukon keresztül – kialakult egy erős identitásuk, ezért azt vallják, hogy egy nemzethez tartoznak, nemzetként pedig megilleti őket egy állam. Kevés tudós száll szembe ezzel a narratívával, intellektuálisan azonban mégis azt állítják, a nacionalizmus idejétmúlt, sőt akár primitív jelenség. Utóbbit illetően akár még igazuk is lehet, könnyelműség lenne azonban a világban mindenhol jelen lévő nacionalizmus realitását figyelmen kívül hagyni. Vannak olyan tudósok, értelmiségiek vagy éppen a média, a gazdasági élet vagy a politikai osztály képviselői, akik úgy gondolják, mentesek a nacionalizmustól. 2016-ban Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke azt mondta, az országhatárok a „valaha volt legrosszabb találmányok". Akár igaza is lehet, de ilyen kategorikus kijelentésekkel nem lesz könnyű elérni, hogy

a nacionalisták támogassák az európai szuperállamról szóló elképzeléseket.

Úgy látszik, az új elit tagjai – akik közé az EU-t a Brexit és a migrációs válság időszakában vezető Junckert is sorolhatjuk – nem igazán értik a nacionalizmust, és egyszerűen figyelmen kívül hagyják. A néhai történész, Tony Judt a következőket írta 1996-ban, amikor vonakodva elismerte, hogy lehetetlen az európaiak mind szorosabb összefonódása: „El kell ismernünk a nemzetek és államok létezésének realitását, és tudomásul kell vennünk, milyen kockázatot rejt, ha elhanyagolják őket, és ezáltal a virulens nacionalisták bennük kereshetik választói bázisuk utánpótlását."

Így is lett. Ahogyan a migráció hatására az egyes nemzetek gyors átalakuláson mentek keresztül, a bevándorlókkal szembeni hozzáállás is elutasítóbbá vált, és növekedésnek indult a markánsan nacionalista pártok támogatottsága. Az a nyomás, amelyet ez a – legfrissebb – kihívás jelent, valamint az a tény, hogy az EU még az évtized közepén is a pénzügyi válság utóhatásaitól szenvedő tagállamait próbálta közös nevezőre hozni, együttvéve csak kiszélesítette az európai struktúrán a Balti-tengertől a Földközi-tengerig megjelenő repedéseket, amelyek végeredményben az európai álom megvalósítását sodorják veszélybe. A kerítések, a falak és a megosztottság ma már mind hozzátartoznak az európai életmódhoz.

A migrációs válság 2011-től fokozatosan alakult ki, és 2015-ben érte el csúcspontját. Európa vezetői kezdetben befogadónak tűntek, de ahogyan egyre több menekült jött, egyértelművé vált, hogy az EU nincs felkészülve ilyen tömeg kezelésére – csak 2015-ben több mint egymillióan érkeztek –, ahogyan az is, hogy sokan nem is nyitottak erre. Ahogyan változni kezdett az emberek hozzáállása, és egyes tagállamok megpróbálták visszaszerezni a kontrollt afölött, hogy ki léphet be az országukba, az EU-n belül néhány határ újból szorosabb ellenőrzés alá került.

A migrációs válságtól függetlenül a fokozatosan magára találó Oroszország is hozzájárult ahhoz, hogy Európa újra a kerítések földrésze legyen. Miután Oroszország magához csatolta a Krímet, Ukrajna védelmi akadályokat kezdett építeni a keleti határán. 2015-ben Észtország és Lettország fogott kerítésépítésbe Oroszországgal közös határain, majd 2017-ben Litvánia – amely az orosz lépések miatti aggodalom hatására még a sorkötelességet is visszaállította – követte példájukat. Mindhárom állam tisztában van vele, milyen nehezen védhetnék meg őket NATO-szövetségeseik. A kerítés nem feltétlenül jelent persze fizikai védelmet egy orosz invázióval szemben, hiszen egy tankhadosztály könnyedén áttörhet rajta, de a határvonal kijelölése Moszkvával szembeni pszichológiai ellenállásként is felfogható, hiszen kifejezi, hogy „készen állunk megvédeni magunkat" (ráadásul megnehezíti, hogy a gyakorlatozó orosz katonák „véletlenül" betévedjenek valamely balti állam területére).

Mindhárom államot aggasztja a Suwalki-folyosó, vagy más néven a Suwalki-rés: arról a 100 kilométer hosszú lengyel területről van szó, amely elválasztja az Oroszországhoz tartozó kalinyingrádi területet a Moszkva szövetségesének számító Belarusztól. Az orosz hadsereg számára – jelentős kalinyingrádi katonai bázisai ellátása céljából – megengedett a Litvánián keresztüli tranzit a folyosó mentén. Amennyiben háborús cselekményekre kerülne sor, Oroszország könnyen elzárhatja a rést, elvágva ezáltal a balti államokat a többi NATO-szövetségestől. A helyzetet az is bonyolítja, hogy a Suwalki-területre egykor Litvánia is igényt tartott, és máig akad feszültség Lengyelország és Litvánia között. Ezzel együtt tény, hogy az Oroszország felőli vélt fenyegetés miatt lett mostanra ez a sáv Európa egyik leginkább megerősített határzónája.

Mindazonáltal a migrációs válság a legfőbb oka, hogy Európában ma már nagyjából hasonlóan hosszú országhatárszakaszokon állnak fizikai akadályok, mint a hidegháború idején. Az egész az

EU külső határaival kezdődött. Néhány helyen már régóta álltak kerítések és falak: például Spanyolország afrikai enklávéiban, Melillában és Ceutában (mindkettő egy-egy darabka Spanyolország Marokkóban, amire az afrikai ország igényt is tart). Az előbbi határán felállított hatméteres, kétrétegű kerítés meglehetősen porózusnak bizonyult, bár ez sok más hasonló akadályról is elmondható. 2018 elején több mint 200 afrikai migráns indított rohamot ellene, néhányan közülük olyannyira kétségbe voltak esve, hogy megtámadták az őket megállítani próbáló rendőröket is. Legtöbbjüket elfogták és bevándorlási őrizetbe helyezték, de az elmúlt évtizedben több ezren sikeresen átjutottak itt Spanyolországba.

Az első újonnan épített akadályok közé tartozott a görög–török határon 2011-ben felállított szögesdrót kerítés, amelynek célja a tágabb Közel-Keletről és Afrikából érkező migránsok és menekültek távol tartása volt. 2015-ben Bulgária folytatta a sort.

A belépési pontokra telepített határzárak azonban nem állították meg a migrációs hullámokat. Az útvonalak folyamatosan változnak, de a legtöbben az Égei-tengeren próbálkoznak, azon a szakaszon, ahol a török szárazföld egészen közel esik a görög szigetekhez. És bár az EU és Törökország között 2016-ban létrejött megállapodás értelmében utóbbi vállalta, hogy a migránsok közül sokakat visszafogad, még így is bőven vannak, akik eljutnak az EU-ba. Erre adott válaszként kezdtek megjelenni a határellenőrzések és a határ menti akadályok a földrész belsejében, sőt az uniós tagállamok közötti határok egy részén is.

Az elsők egyike Magyarország volt. Huszonhat évvel azután, hogy a hidegháborús akadályokat felszámolták, elkezdtek újakat építeni. Magyarország először Szerbiával közös határán húzott fel kerítést, majd a magyar–horvát határ egy szakaszán; összességében több mint 480 kilométer hosszan telepítettek szögesdrót kerítést az emberek távol tartására. 2015 nyarán naponta több ezer bevándorló

érkezett Magyarországra, 2017-re a számuk gyakorlatilag nullára csökkent. A magyar kormány egyike volt a bevándorlást és az EU letelepítési tervét leghangosabban ellenzőknek. Orbán Viktor miniszterelnök 2016-ban népszavazást kezdeményezett arról, hogy a magyarok kívánják-e, hogy az EU diktáljon a bevándorlási kvótákat illetően: bár a részvétel alacsony maradt, a szavazók túlnyomó többsége a kormány álláspontját támogatta. A lakosság egészét tekintve is az látszik, hogy a magyarok összességében ezzel a véleménnyel értenek egyet: a Pew Kutatóközpont felmérése szerint a magyarok 76%-a gondolja úgy, hogy a menekültek megjelenése együtt jár a terrorcselekmények megszaporodásával, 82%-uk pedig úgy véli, a menekültek terhet jelentenek az ország gazdaságára nézve, hiszen munkahelyeket és szociális juttatásokat vesznek el. A magyar kormány kitart álláspontja mellett, rájátszva az embereknek a külföldi veszélyekkel szembeni félelmeire és kihangsúlyozva a bevándorlás kockázatai és a terrorizmus, illetve az iszlám terjedése közötti összefüggéseket; ezeken keresztül tudja tovább szigorítani az ország bevándorlási politikáját. Hiába bírálták sokan Magyarországot a migránsokkal szembeni hozzáállása és politikája miatt, az EU mégsem vetett ki szankciókat, és a miniszterelnök belföldi népszerűségét mindez egyáltalán nem csökkentette: Orbán újabb kényelmes többséget szerzett a 2018-as országgyűlési választásokon.

Úgy tűnik, kezd kialakulni egyfajta kulturális választóvonal az EU keleti és nyugati tagállamai között. Ahogyan láttuk is, bizonyos keleti EU-tagok esetében a lakosság és az általuk mostanában megválasztott politikusi kör jóval nyíltabban vállalja bevándorlásellenességét, mint nyugati társaik. Orbán például kendőzetlenül hangoztat olyan bevándorlásellenes nézeteket, amelyek Nyugaton véget vetnének egy politikus pályafutásának. Az egyik legfontosabb különbség, hogy Keleten sok jobboldali politikus a kultúra felől közelíti meg a bevándorlásról szóló politikai vitát, nem pedig

a gazdaság irányából. Nemritkán hallhatjuk tőlük, hogy országuk a keresztény kultúrára épült, ezért hiba lenne beengedni a nem keresztény társadalmakhoz tartozókat. E nézőpont támogatói közül sokan elborzadva figyelik, hogy Nyugat-Európa multietnikumúvá és multikulturálissá vált, és nem akarják, hogy saját országukban is ez történjen. Ebben a kérdésben azonban élesen szembekerülnek az EU értékeivel. Ez komoly problémát jelent az unió számára, mert fennáll a veszélye egy földrajzi vonalak mentén történő kettéhasadásnak.

Akárhogyan is: több más ország – Keleten és Nyugaton egyaránt – követte Magyarország példáját, és számos helyen vezettek be „ideiglenes" határellenőrzéseket, beleértve a „határok nélküli" schengeni övezetet. Szlovénia kerítést épített Horvátországgal közös határán, Észak-Makedónia a görög határán, Ausztria legforgalmasabb szlovén és olasz határátkelőin, és léteznek tervek egy fal építésére Calais-ban, amely megakadályozná a migránsok átkelését a La Manche csatornán. Északon Norvégia épített kerítést Oroszországgal közös határán, Svédország pedig próbálja csökkenteni az országot Dániával összekötő Øresund hídon át belépő migránsok számát. A falak és a kerítések mellett más országok egyéb intézkedésekkel szigorították határaik védelmét. Ezek főleg az olyan, nem európai migránsok és menekültek mozgásának korlátozását célozzák, akik a kevésbé biztosított határokon átkelve jutottak Európába – az utóbbi évek terrortámadásai hatására sokak számára elfogadhatóbbá is váltak az ezt a célt szolgáló ellenőrzések. A kerítések létezése azonban önmagában is hatással bír, és az EU egyik legalapvetőbb ideálját fenyegeti.

A kerítések meghosszabbodása azokra az országokra nézve is komoly következményekkel jár, amelyekben ott ragadnak a bevándorlók – különösen ott, ahová továbbra is folyamatosan érkeznek újabbak. Görögország szigetein például több tízezer ember vesztegel

menekülttáborokban, és nem tud továbbutazni, ez pedig megterheli az ország erőforrásait. Az is próbára teszi a tagállamok közötti jó viszonyt, hogy a migrációs válság bizonyos országokat súlyosabban érint, mint másokat, és van olyan tagállam, amelyik nem hajlandó kivenni a részét a terhek viseléséből.

Rengeteg olyan európai is van mindazonáltal, aki pozitívnak tartja a bevándorlást, és szívesen fogadja be az újonnan érkezetteket. Sokak szerint a Nyugatnak erkölcsi kötelessége az erőszak és az üldöztetés elől menekülők segítése, mások pedig egyetértenek a sok politikus, közgazdász és vállalatvezető által hangoztatott nézettel, amely szerint Európa országai egyenesen rászorulnak a bevándorlókra: a lakosság öregedése és az alacsony születési ráták eredményeként bizonyos országok – köztük például Németország, ahol a lakosság átlagéletkora 45,7 év – a népesség számának csökkenésével kell hogy szembenézzenek, ezért gazdaságuk egészsége érdekében bevándorlókra van szükségük. A kormányzatok azonban hiába próbálják ezt kitartóan elmagyarázni, az emberek érzéseit általában a pillanatnyi helyzet befolyásolja, nem pedig valamilyen homályos jövőbeli probléma, ennek hatására pedig összességében csökken a bevándorlást támogatók száma. A Pew Kutatóközpont egy 2014-es felmérése szerint a görögök 86%-a és az olaszok 80%-a kevesebb bevándorlót engedett volna be országába. A felmérés a migrációs válság idején készült, de bő egy évvel a 2015-ös csúcspont előtt. És hogy hányan akartak volna több migránst fogadni? A megkérdezett görögök csupán 1%-a és a németek 14%-a.

Úgy tűnik, az EU jó néhány vezetőjét készületlenül érte a bevándorlással szembeni heves reakció. Több okra vezethető vissza, hogy ki hogyan reagált, miután szembesülni kezdett vele, milyen hatásokkal jár saját életére a sok új jövevény. Látványos különbséget tapasztalni kontinensszerte ebben a kérdésben az iskolai végzettség alapján: a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők közül sokkal

többen szeretnék visszaszorítani a bevándorlást, ez pedig minden bizonnyal összefügg azzal, hogy ezek a csoportok azok, amelyeknek versenyezniük kell az alacsonyan fizető állásokért az EU-n belülről és az EU-n kívülről érkező bevándorlókkal. Az ebbe a kategóriába tartozók közül sokan élesen visszautasítják, ha előítéletességgel vádolják őket, amiért nyugtalanok a környezetükben tapasztalt átalakulások mértéke és tempója miatt; az iskolázottság hiánya és az előítéletesség közötti összefüggés feltételezését pedig különösen sértőnek tartják.

Az Európában elkövetett terrorcselekmények számának növekedése miatt sokan összefüggést látnak a terrorizmus és a magas bevándorlási arányok között. Vannak, akik attól tartanak, hogy magukat menekültnek és menedékkérőnek álcázó terroristák juthatnak az EU-ba, ahol azután szabadon utazhatnak az európai országok között. A 2015. novemberi párizsi támadások elkövetői közül valóban volt olyan, aki a migrációs útvonalakon keresztül jutott be a kontinensre, mindemellett tény, hogy a legtöbb támadást uniós állampolgárok követték el.

Vannak továbbá olyanok, akik a közszolgáltatásokat érzik veszélyben, attól tartva, hogy ezek a rendszerek nem lesznek képesek megbirkózni a többletteherrel, ez pedig az igazságosság érzéséhez is kapcsolódik. Képzeljük el, hogy, mondjuk, Franciaországban ülünk egy orvosi rendelő várójában, ahol a körülöttünk lévők közül sokan nem az adott országban születtek. Bár elméletben támogatjuk, hogy mindenkit lássanak el, de esetleg azt is gondoljuk: mi évtizedek óta fizetünk az egészségügyi ellátórendszernek, miközben a mellettünk ülő nem. Minél többet kell várakoznunk, annál valószínűbb, hogy ezt a helyzetet igazságtalannak fogjuk tartani. Alantas ösztönök ezek, de előre megjósolhatók. Az EU rendszere persze annyiban igazságos módon épül fel, hogy a tagállamok mind befizetnek a közös kasszába, és mindenki jogosult igénybe venni a rendszert,

bárhol tartózkodik is. De ha a váróteremben ülő személy még csak nem is uniós országból származik, lesz olyan, aki rendkívül igazságtalannak fogja tartani az egészet.

Szerte az unióban keresik a megoldást a politikai vezetők arra, hogy miként lehet kezelni a bevándorlás mértékét és a lakosságon belüli elégedetlenséget. Dániában 2016-ban elfogadtak egy törvényt, amelynek értelmében az országban menedékjogért folyamodók csak 10 ezer korona (körülbelül 450 ezer forint) értékben tarthatták meg készpénzüket és ékszereiket: amivel ezen felül rendelkeztek, azzal kötelesek voltak hozzájárulni az „alapvető fenntartási, egészségügyi és elszállásolási" költségekhez. Az érzelmileg fontos tárgyak – például jegygyűrűk – mentesültek a szabály alól, miután egyesek ahhoz hasonlították a rendszert, ahogyan a zsidókkal bántak a náci Németországban. Csendben hasonló intézkedéseket vezettek be egyes németországi tartományokban és Svájcban is, bár a gyakorlat kevéssé elterjedt: Svájcban például a 2015-ben érkezett 45 ezer menekülttől csak 112 esetben foglaltak le javakat.

Nem kétséges, hogy Dániában azért vezették be ezt az intézkedést – valamint az ugyanebben a törvénycsomagban elfogadott egyéb rendelkezéseket –, hogy csillapítsák a menekültek növekvő száma és az ellátásuk költségei miatti aggodalmakat, illetve – esetleg – hogy elriasszák az országba belépni szándékozókat. A kormány egyik szemével a szélsőjobboldali csoportok támogatottságának emelkedését is figyelte. Az intézkedés bírálói azonban figyelmen kívül hagyták, hogy már eleve létezett olyan törvény az országban, amely a munkanélkülivé vált és biztosítással nem rendelkező dánok számára az állami támogatás igénybevételének feltételévé tette, hogy az érintettek bizonyos összeghatárig tegyék pénzzé értéktárgyaikat. Miután az ország 2015-ben 21 ezer menedékkérőt fogadott be, egyre nehezebben tudták a dán politikusok meggyőzni a segítségnyújtás szükségességéről az állampolgárokat egy olyan országban,

amelynek kultúrájában kiemelt módon jelenik meg a Skandináviára jellemző társadalmi egyenlőség elve. A dánok több menedékkérőt fogadtak be, mint Franciaország, pedig a lakosságszámot tekintve a franciák tizenkétszer többen vannak. És bár Dániában is akadt, aki bírálta az új rendelkezéseket, sokakat leginkább az bosszantott, hogy volt, aki rasszistának nevezte a szabályokat, és a nácik eljárásaihoz hasonlította a helyzetet.

Vannak olyanok is, akik attól tartanak, hogy az új jövevények nem osztoznak az „európai értékekben". Ezeket nehéz meghatározni, de a legtöbben egyetértenének abban, hogy az EU-tagállamok hasonló módon gondolkodnak a személyi szabadságjogokról: a nemek közötti egyenlőségről, a szexuális irányultságtól független egyenlőségről, a vallás- és szólásszabadságról. Az olyan kultúrákból érkezők tömeges beáramlása, amelyekben ezeket a normákat nem tekintik alapvetőnek, fenyegető lehet azok számára, akik féltik saját értékeiket. Szerte Európában kultúrharcok robbantak ki a multikulturalizmus gondolata és az értékek miatt. Megengedhető-e például a nemi szegregáció a felsőoktatási intézményekben? Összeegyeztethető-e a burka a francia laicitással – vagyis azzal, hogy a vallást távol kell tartani a közélettől? Milyen büntetés szabható ki a női nemiszerv-csonkításért, miközben egyes állampolgárok kulturális normának tekintik a beavatkozást? Kiterjedhet-e a szólásszabadság azoknak a nézeteknek a terjesztésére, amelyek bizonyos embercsoportokat a „leghitványabb teremtménynek" bélyegeznek (ahogyan a Korán szól az igazságot tudatosan visszautasítókról)? És vajon az is belefér, ha azt mondják, vallási ügyekben a nőnek nem megengedett, „hogy a férfin uralkodjék, hanem legyen csendben", ahogyan az Újszövetségben szerepel?

Európában ma már a világ minden tájáról érkező emberek laknak. Az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején a kontinens sok százezer vietnámit fogadott be, sok kínai, afrikai és indiai is itt

talált otthonra, és ma már a legtöbb európai fővárosban találunk latin-amerikai közösséget is. Mindannyian részét képezik annak az új, kevert Európának, amelyhez mindannyian alkalmazkodunk, az alkalmazkodás azonban a nem muszlimok és muszlimok viszonylatában tűnik a legnehezebbnek. Sok oka lehet ennek, de gyakran találkozni olyan elképzeléssel, amely szerint annyi muszlim érkezett a kontinensre, hogy számuk már meghaladja a helyi lakosokét.

A valóság ezzel szemben az, hogy Európában a muszlimok az összlakosság viszonylag kis részét teszik ki. A migrációs és menekültválság előtt készült legátfogóbb felmérést 2010-ben állította össze a Pew Kutatóközpont. Megállapították, hogy az EU-n belül Németországban és Franciaországban a legnagyobb a muszlim lakosság aránya (4,8 millió, illetve 4,7 millió fő), ez a lakosság 5,8 és 7,5%-ának felel meg. Az Egyesült Királyságban 2,9 millió muszlim élt ekkor (4,8%), Svédországban 430 ezer (4,6%), Görögországban pedig 610 ezer (5,3%). A számok emlékednek: az utóbbi harminc évben évtizedenként 1%-os növekedést mutatott a muszlimok száma, ez pedig azt jelenti, hogy míg 2010-ben az EU lakosságának 6%-a volt muszlim (13 millió fő), 2030-ra – a 2015-ös migrációs hullám előtt készített – becslések szerint arányuk eléri majd a 8%-ot. A számok mindenesetre még így is jóval alacsonyabbak, mint amit sokan gondolnak.

A téves észlelés mögött több tényező állhat, például az is, hogy a muszlim közösségek egyes képviselői (akik gyakran csupán saját maguk felhatalmazásával bírnak) jóval hangosabban hallatják hangjukat vallási kérdésekben, mint bármely más közösség, ezért a médiában is feltűnőbbek. Ennél azonban valószínűleg fontosabb, hogy a városi központokban rendkívül feltűnő a muszlim közösség koncentrációja. Stockholm lakosságának körülbelül 20%-a muszlim, Amszterdamban 13% az arányuk, Brüsszelben 15%, Kölnben 12%. Azok alapján, amit maguk körül látnak

a mindennapokban, könnyen feltételezhetik az emberek, hogy az adott ország egészére is hasonló arányok jellemzők. Egy 2016-os brit kormányzati jelentés például megállapította, hogy az olyan északi városokban, mint például Bradford, a túlnyomórészt muszlimok lakta városrészekben maguk a muszlimok is úgy gondolták, hogy az Egyesült Királyság lakosságának már bőven több mint a fele muszlim lehet.

Egy 2010-ben készült felmérés szerint a muszlimok megítélésében egyértelmű törésvonal látszik továbbá Nyugat-Európa nagyobb része, illetve Dél- és Kelet-Európa között. Délen és keleten a negatív hozzáállás volt a jellemzőbb: például a magyarok 72%-a számolt be elutasító véleményről a muszlimokat illetően, hasonló módon nyilatkozott az olaszok 69%-a, a lengyelek 66%-a és a görögök 65%-a. Észak és nyugat felé haladva egyértelmű többségbe kerülnek a muszlimokról pozitív véleményt alkotók. Az Egyesült Királyságban a válaszadóknak „csak" 28%-a fogalmazott meg negatív véleményt, míg Németországban 29% volt az elutasítók aránya.

Vannak azonban Nyugat-Európának is olyan részei, ahol terjedni látszik a muszlimellenes attitűd. Az iszlámmal szembeni aggodalmak minden bizonnyal Franciaországban a legelterjedtebbek. A 2010-es felmérésben például csupán 29% számolt be negatív hozzáállásról a muszlimokkal szemben, azóta azonban fokozatosan terjednek a muszlimokkal kapcsolatos ellenérzések; ez összefügghet a Franciaországban elkövetett terrorcselekmények hullámával, valamint a fokozódó migrációval. Egy, a *Le Monde*-ban megjelent Ipsos-felmérés (*Franciaország repedései - 2017* címmel) arra a következtetésre jutott, hogy a válaszadók 60%-a szerint „az iszlám vallás összeegyeztethetetlen a Francia Köztársaság értékrendjével". A bevándorlást illetően 65% állította azt, hogy túl sok a külföldi Franciaországban. Ebben a kérdésben egyértelműen megjelentek a politikai preferenciák is: a Nemzeti Frontra szavazók 95%-a értett

egyet ezzel az állítással, míg a szocialisták körében ez az arány 46% volt. Néhány hónappal korábban az akkori államfő, François Hollande maga is egyike volt ennek a 46%-nak. Az *Egy elnök nem nyilatkozhat így* című könyvben (melyet a *Le Monde* két újságírója jelentetett meg) a következő idézetet tulajdonítják Hollande-nak: „Úgy gondolom, túl sok az olyan jövevény, bevándorló, akiknek semmi keresnivalójuk itt." Hollande azt is elismerte, hogy Franciaország „bajban van az iszlámmal, [...] ezt senki nem vonhatja kétségbe".

Az integrációval mindenesetre valóban bajban van Franciaország. Ma már egész francia települések és városok léteznek, amelyek muszlim többségűek. A muszlimok negyedei általában a városok peremén helyezkednek el, és szinte mindig az adott település legszegényebb részének számítanak. Láttunk már ilyet régen is. Ha behelyettesítünk néhány szót Charles Lambert alábbi, 1928-ban írt lenyűgöző értekezésében, a *Foreign Affairs* című magazinban megjelent szövegről azt hihetnénk, hogy az 2018-ban keletkezett:

> A Franciaországba vándorló külföldiek általában egymás társaságát keresik, és van országunknak néhány olyan területe, amely gyakorlatilag az irredentizmus központjává vált. Vannak olyan, a Department du Nord-hoz tartozó falvak, amelyeket kizárólag lengyelek laknak. Magukkal hozták feleségüket, gyerekeiket, papjaikat és iskolaigazgatóikat. Lens lakosságának 20%-át teszik ki a Lengyelországból érkezett bevándorlók, Courrières esetében az arányuk 40%, Ostricourt-ban pedig 68%. Az ország délnyugati részén harmincezer olasz telepedett le. Szisztematikusan, beszivárgással zajlik határ menti tartományaink meghódítása. A Riviéra környékén a lakosság harmada külföldi, Nizzában pedig megközelíti az 50%-ot a külföldiek aránya.

Ezek a közösségek idővel asszimilálódtak, és ugyanez megtörténhet a növekvő lélekszámú muszlim lakossággal is. Vannak azonban különbségek – ezek némelyike pedig általánosságban kapcsolódik az Európát az utóbbi időben elért bevándorlási hullámok tapasztalataihoz. Először is: ha elfogadjuk, hogy napjainkban is létezik rasszizmus Európában, akkor ez azt jelenti, hogy a legtöbb európai muszlim hátrányba kerülhet a bőrszíne miatt, úgy társadalmilag, mint gazdaságilag. Másodszor: ellentétben az 1920-as évek lengyel és olasz közösségeivel, a muszlim közösségeken belül hallani olyan hangokat, amelyek szerint választott új otthonuk utálatos hely, amelynek normáit el kell utasítaniuk. Bár a gyűlölet szónokai – akik gyakran szélsőséges vallási nézeteket terjesztenek – nem feltétlenül képviselik a többséget, az olyan közösségekben, amelyekben a vallás központi szerepet tölt be, nagyobb teret kapnak és nagyobb befolyással rendelkeznek, mint fehér szélsőjobboldali megfelelőik. A bevándorlók közösségei gyakran nehezen találják a helyüket az ismeretlen környezetben, és nehezen érik el, hogy a helyi lakosság elfogadja őket, ezt a küzdelmet pedig nem könnyíti meg, ha a közösségek egyes „vezetői" az elkülönülés mellett emelnek szót.

*

Ha egy évtizeddel ezelőtt az embereknek meg kellett volna nevezniük egy európai szélsőjobboldali pártot, a többségnek valószínűleg csak a francia Nemzeti Front jutott volna eszébe (a saját országában működő pártok mellett természetesen). Mára több olyan is létezik, amelyet Európa-szerte ismernek: a görögországi Arany Hajnal, a Svéd Demokraták, a holland Szabadságpárt, az Osztrák Szabadságpárt és a magyarországi Jobbik. Az ultranacionalista pártok többsége ellenzi a további integrációt az EU-ban, közös vonásuk, hogy tartanak az iszlámtól, és sokuk nyilvánvalóan éppen ezzel gyűjti

maga köré támogatóit. A nacionalisták azt állítják, csupán a radikális politikai iszlám formájában megjelenő iszlamizmust ellenzik, az ultranacionalisták azonban gyakran átlépik ezt a határt, és eljutnak a nyílt iszlamofóbiához meg a muszlim emberek gyűlöletéhez.

Amikor Angela Mérkel 2015-ben megnyitotta Németország határátkelőit a migránsok és menekültek előtt – akik közül sokan a Közel-Kelet és Afrika muszlim többségű országaiból származtak –, nemcsak az unió több vezetője bírálta őt ezért, de Németországon belül is egyre több irányból érte őt kritika. Ez nem azt jelenti, hogy Németország ne lett volna segítőkész. Az állam egyértelműen az újonnan érkezettek befogadásán dolgozott, és sok ezer átlagember jelentkezett önkéntes munkára a befogadóállomásokon, vagy ajánlotta fel segítségét megannyi más területen a nyelvtanítástól kezdve a munkaerőpiaci mentorálásig. Ennek ellenére ahogyan folyamatosan emelkedett a migránsok száma, megjelentek a problémák is, hiszen az emberek számára világossá vált, mekkora kihívást jelent az integrált társadalom kialakítása. Csak 2015-ben közel egymillió nem uniós állampolgár érkezett Németországba – a legtöbben Szíriából, majd sorrendben Afganisztánból, Irakból, Iránból és Eritreából. A németek a második világháború vége óta nem találkoztak ilyen léptékű népvándorlással.

Eleinte általában az jelent problémát, hogy az újonnan érkezők jellemzően azokat a területeket keresik meg maguknak, ahol már léteznek etnikailag hasonló közösségek. Ez hátráltathatja az integrációt, és rendkívül rövid idő alatt megváltoztathatja egy-egy városrész demográfiai és kulturális jellemzőit. A Szövetségi Migrációs és Menekültügyi Hivatal megállapította: „A menekültek olyan helyeket keresnek, ahol sajátjaik körében lehetnek: a pakisztániak a Rajna–Majna régióba, az afgánok Hamburgba, a szírek Berlinbe költöznek. A sűrűn lakott területeken azonban kevés a lakás és magasak a lakbérek; gyorsan kialakulhatnak gettók."

Ahogyan alábbhagyott a német lakosság kezdeti jóindulata – amihez (noha nem születtek releváns bírósági ítéletek) hozzájárultak az olyan, főleg a bevándorlók számlájára írt incidensek, mint például a 2015 szilveszterén Kölnben elkövetett szexuális támadások –, egyre több erőszakos cselekményre került sor Németországban. 2015-ben több mint ezer támadás érte a menekültek befogadóállomásait. Ez volt tehát a helyzet a migrációs válság csúcspontján, 2016-ban azonban még mindig hasonló számú incidenst jelentettek, hiába esett vissza az Égei-tengeren keresztül érkezők száma a Törökországgal kötött megállapodás eredményeként (a Németországba érkezők száma nem érte el a 300 ezer főt).

Németországban a fal és a vasfüggöny körvonalai ma is tetten érhetők, mégpedig az ételeknél és az akcentusoknál lényegesebb dolgokban is. Ez különösen igaz a bevándorlásra. Az Elbától keletre jóval negatívabb hozzáállást tapasztalni a bevándorlókkal szemben, mint nyugaton. A menekültek és menedékkérők országos elosztását szabályozó kvótarendszer eredményeként Németország nyugati részén sokkal több bevándorló él, mint (Berlint leszámítva) keleten. A keleti tartományok szegényebbek, és kevesebben lakják őket, ezért jutott ide kevesebb új letelepedő. 2015-ben és 2016-ban három nyugati tartomány – Bajorország, Észak-Rajna-Vesztfália és Baden-Württemberg – fogadta be a migránsok/menekültek közel 50%-át. Ezzel szemben 2015-ben Szász-Anhaltra 2,8% jutott, Mecklenburg-Elő-Pomerániára 2%, Brandenburgra 3,1%. Ennek ellenére keleten jóval több fizikai támadás éri a migránsokat. A belföldi hírszerzéssel foglalkozó Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal egy 2016-os jelentésében megállapította, hogy a nyugati tartományokban egymillió főre átlagosan 10,5 szélsőséges támadás jut. A keleti Szászországban ez a szám 49,6-re emelkedett, Brandenburgban 51,9-re, Mecklenburg-Elő-Pomerániában pedig 58,7-re. E három tartományban működnek továbbá a legnagyobb szervezett neonáci csoportok.

2016-ban a német kormány A német egység állapotáról szóló éves jelentése nemcsak a diszkriminációt elszenvedőkre gyakorolt hatásokról számolt be, hanem – Iris Gleickét, a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium államtitkárát idézve – arról is, hogy nehezen biztosítható „a társadalmi béke Németország keleti részében", ez pedig ezekben a tartományokban „rendkívül komoly veszélyt jelent a gazdaság fejlődésére". Gleicke megjegyezte továbbá: „A keletnémetek nagy többsége nem idegengyűlölő és nem szélsőjobboldali." A németek óvatosan bánnak a történelmi utalásokkal, mindazonáltal a támadások száma Gleickét az 1930-as évekre és Hitler barnaingeseire emlékeztette: „Nekünk, keletnémeteknek saját kezünkbe kell vennünk az irányítást, és el kell döntenünk, megvédjük-e városainkat és falvainkat, vagy átengedjük őket a barna rémálomnak. A társadalom nem nézhet félre, ha embereket támadnak meg vagy menekültek menhelyeit gyújtják fel." Az ilyen kijelentések mélyen érintik a németeket, mégis egyre bővül azoknak a tábora, akik nem akarják, hogy az ország múltbéli bűnei határozzák meg, mit kell ma érezniük, vagy mit mondhatnak ki és mit nem. Ezzel el is érkezünk a Patrióta Európaiak a Nyugat Iszlamizálódása Ellen nevű mozgalomhoz (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes, Pegida), valamint az Alternatíva Németországért párthoz (Alternative für Deutschland, AfD).

A Pegida már 2014-ben felvonulásokat rendezett Drezdában és az ország más, keleti részen fekvő városaiban. Nyílt gyűlölködése miatt a mozgalom eleinte nem kerülhetett be a politika fősodrába, de rendezvényei 2015 elején már hatalmas tömegeket vonzottak, és kiterjedtek az ország egész területére. Lipcsében 30 ezren jelentek meg a Pegida egyik tüntetésén, Münchenben 20 ezren, Hannoverben 19 ezren, Drezdában 10 ezren. Amikor a szélsőséges politika eléri a társadalom szélesebb rétegeit, nemritkán hallani a tüntetéseken olyan hívószavakat, amelyekkel először labdarúgó-mérkőzéseken

találkozhattunk: érdemes például megjegyezni, hogy a Dynamo Dresden „ultrái" legalább egy évvel hamarabb kezdték használni a *Lügenpresse* („hazugmédia") összetételt, mint Donald Trump. A drezdai stadion után a város utcáin is elkezdett terjedni a kifejezés, a tömeg úgy érezte, a hatóságok – a médiával karöltve – nem mondanak igazat a bevándorlással kapcsolatban.

A nyár elejére visszaesett a mozgalom támogatottsága, részben mivel az emberek belefáradtak a tüntetésekbe, részben pedig a Pegida több vezetőjét érintő botrányok miatt (egy ízben például olyan kép jelent meg a mozgalom alapítójáról, Lutz Bachmannról, amelyen Hitlernek öltözött be). A tüntetéseket életre hívó érzések azonban nem szűntek meg, így amikor 2015 nyarán a migrációs válság elérte csúcspontját, ezek ismét a felszínre törtek. Ez teremtette meg a politikai teret a Pegida „befogadhatóbb" változata számára: előretört az AfD, amelyet a brit UKIP szteroidokkal felturbózott változatának tekinthetünk.

Az AfD pártot még 2013-ban alapították, akkoriban erőfeszítései középpontjában az euró elleni kampány állt. A menekültválság fokozódásával a párt a bevándorlás felé fordította a figyelmét, és kapcsolatokat épített ki a Pegidával. 2016 nyarán a Pegida már zátonyra futott, az AfD pedig nyertes pozícióból vehette át helyét mint a radikális jobboldal legnagyobb mozgalma. Az AfD tagsága gyorsan szaporodott, és egyre több képviselője került be a tartományi parlamentekbe. A vészcsengő igazán akkor szólalt meg, amikor a párt másodikként végzett a mecklenburg-elő-pomerániai választásokon; a szavazatok 21%-át szerezte meg, és maga mögé utasította Merkel kancellár harmadikként befutó CDU pártját. A 2017-es országos választásoknak az AfD már jól szervezetten és elegendő népszerűséggel futott neki ahhoz, hogy több képviselője is bejusson a Bundestagba. A második világháború vége óta először került be szélsőjobboldali párt a német szövetségi törvényhozásba. Bár

a szavazatok nagy többségét az Angela Merkel vezette nagykoalíció kapta, az AfD komolyan előretört, különösen az ország keleti részében, és összességében harmadikként végzett. Európa politikai centruma jobbra tolódott.

Az AfD többek között elutasítja a schengeni övezetet, helyette állandó határellenőrzést vezetne be nemzeti és uniós szinten egyaránt. A párt szigorítaná a menedékkérők átvilágítását, és azt vallja: Németországban nincs helye a muszlim hitnek és viselkedésmódoknak, amennyiben ezek – ahogyan a párt anyagai fogalmaznak – ellentétesek a „szabad, demokratikus társadalmi alapokkal, törvényeinkkel, valamint kultúránk judeokeresztény és humanista alapvetéseivel". Némiképp finomítva álláspontját, az AfD elfogadja, hogy a muszlimok „a társadalom értékes tagjai" lehetnek, de ahhoz ragaszkodik, hogy a multikulturalizmus nem működik. A párt ellenzi továbbá az eurót – helyette a német márka újbóli bevezetését szorgalmazza –, és visszaállítaná a nemzetállami szuverenitást.

Hasonló nézetekkel sok helyen találkozni Európában, a Németországban tapasztalt regionális politikai repedések máshol is megjelentek ezekben az években. A 2017. márciusi hollandiai országgyűlési választásokon a szélsőjobboldali Szabadságpárt a második helyen végzett. Májusban a Nemzeti Front jelöltje, Marine Le Pen bejutott a francia elnökválasztás második fordulójába, és megszerezte a szavazatok 33,9%-át, közel megduplázva apja, Jean-Marie 2002-es eredményét. Az Osztrák Szabadságpárt támogatottsága szintén nőtt: a 2017. októberi választáson harmadik helyen végeztek. 2018 nyarán Szlovéniában a nacionalista jobboldal nyerte el a szavazatok legnagyobb hányadát. Még Merkel kancellár is erősen jobbra fordult a 2017-es választási kampányban, hogy így próbálja megfékezni a szélsőjobb térnyerését. A liberális demokráciákra alapvetően igaz: ha nem sikerül elfojtani az adott országon belül megjelenő antidemokratikus mozgalmakat, meg kell találni a módját, hogyan

kezeljék őket. Az európai média egyes szegmenseiben meglepő nyugalommal vették tudomásul az említett választási eredményeket. A narratíva szerint Európa ellenáll a szélsőségességnek: amikor azonban azt látjuk – ahogyan Le Pen esetében is –, hogy a Nemzeti Front képes volt megduplázni a támogatottságát, nehéz elhinni, hogy ez az ellenállás sikeres.

Orbán Viktor magyar miniszterelnök már 2014-ben kijelentette, hogy egy „illiberális demokrácia" kialakításán munkálkodik. Szavai hátterében az a meggyőződés áll, hogy egy ország demokrácia maradhat akkor is, ha a liberális politikát és értékeket elutasító választók az ezekről hasonlóan gondolkodó nacionalista pártoknak szavaznak bizalmat. A 2015-ben megválasztott lengyel kormány hasonló álláspontot volt. Ez az ideológia azonban szembemegy az EU ideáljaival, és ebből alakul ki az egyik olyan szélesedő törésvonal, amely az unió egységét fenyegeti. Ahogyan a Brookings Intézet a migrációról szóló egyik jelentésében megjegyezte: „A válság az egész európai földrészen destabilizálta a politikát, felkavarta az egyes országok politikai rendszereit, és veszélyt jelent az EU mint szervezet szolidaritására."

A megosztott Európa számára ez rendkívül komoly kihívás. Nemcsak a bevándorlásról van szó, hanem a gazdaságról, a kereskedelemről, a szuverenitásról, valamint a liberalizmusról is. De miközben a tömeges bevándorlás új realitásait megpróbáljuk összeegyeztetni a menekültek befogadására vonatkozó morális kötelességünkkel, nem téveszthetjük szem elől alapvető értékeinket sem, hiszen ha így tennénk, valamennyi jövőbeli európaira – származásukra való tekintet nélkül – egy a jelenleginél elnyomóbb társadalmat hagynánk örökül. Ne feledjük: az Európába érkezők többsége kudarcot vallott önkényuralmi rendszerek elől menekül. Meg kell találnunk a megoldást a radikális iszlámra, kezelnünk kell a tömeges migrációt és segítenünk kell a menekülteknek – de

mindezt oly módon, ami nem ássa alá liberális értékeinket és a jogállamon alapuló rendszereinket.

Ezek a törvények, értékek és rendszerek azok, amelyek megszüntették Európa történelmének legutóbbi, 1945-öt követően kialakult hasadását. Napjainkban újra kezdenek megjelenni régi és új törésvonalak. A következő néhány évben kiderül, sikerülhet-e megteremteni egy új, biztonságos európai otthont, vagy visszalépünk egy megosztott jövő irányába.

NYOLCADIK FEJEZET

A BRITEK SÓHAJA

Egyesült Királyság

Minden ember önmaga szigete. És bár elválaszt bennünket
a különbözőségek tengere, alatta egy teljesen közös világ húzódik.

James Rozoff

Az előző oldalakon: „Békefal" választja el egymástól a katolikus és protestáns közösségeket az észak-írországi Belfastban

Képzeljük magunkat egy Hadrianus falához beosztott római katona helyébe; időszámításunk szerint körülbelül 380-at írunk. Etruriából – a mai Toscana térségéből – származunk, és egyike vagyunk a légiónkban szolgáló keveseknek, akik ténylegesen Itáliából valók. Február van, hideg, és éjjeli szolgálatot teljesítünk: a falat vigyázzuk. Olyan felhős az ég, hogy a csillagok sem látszanak, az eső pedig szemerkél, de legalább közeleg a hajnal. Tunikánk alá befúj a metsző szél, és hálát adunk Jupiternek az előző héten – igaz, három hónap késéssel – kézhez kapott *braccae*ért (gyapjú hosszúnadrág). Nehéz eldönteni, mi rosszabb: az időjárás, vagy a faltól északra élő barbárok egy-egy támadása. Nem jelent különösebb támaszt az éjszakára mellénk beosztott társunk sem, akivel együtt felelünk a fal e szakaszáért: Észak-Galliából érkezett, alig beszél latinul, és csak azért vonult be, hogy huszonöt év szolgálat után esetleg római állampolgárságot kaphasson.

Végignézünk a kietlen táj homályba vesző körvonalain: ritkás fűféléket és a széltől elhajlott bokrokat látunk. Az otthonunkra gondolunk, Luca vagy Sena városára (Lucca és Siena), a termékeny vidékre, a tengerpartokra. Szomorúan felsóhajtunk, és azt kérdezzük magunktól: „Pro di immortales, quid hic facio?" – „Mi a fenét keresek itt?!" –, vagy valami ehhez hasonlót.

Nem akármilyen látvány lehetett Hadrianus fala a „primitív" szigetlakó törzsek számára. Az i. sz. 122-ben elkészült építmény 117 kilométer hosszú volt, és helyenként öt méter magas, három méter széles; eléje közel négy méter mély, tíz méter széles árkot ástak, a fal és az árok közé karókat vertek le. Számtalan megerősített kaput alakítottak ki a fal mentén, és római mérföldenként egy-egy kisebb

erődöt építettek, közöttük pedig két-két bástyát. A fal egyik oldalán létezett a „civilizáció", a másikon „barbárok" éltek. Vannak angolok és skótok, akik napjainkban is azzal tréfálkoznak, hogy máig ez a helyzet, hiába nincs már fal, amely elválasztaná őket egymástól.

Ezerötszáz év alatt Hadrianus fala – a Római Birodalom nagyságának és egyben korlátainak jelképe – gyakorlatilag megszűnt létezni. A rómaiak kivonulása után senki nem tartotta karban. A gazdák elhordták a köveit, hogy azokból házat vagy juhaklokat építsenek, ami megmaradt, azt pedig az egyre gyarapodó keresztény közösségek használták fel templomaik építéséhez. Apránként a múlt ködébe veszett a rómaiak britanniai létezése, faluk meg eltűnt, eggyé válva azzal a tájjal, amelyet annyira próbáltak meghódítani.

A rómaiaknak sosem sikerült egyesíteniük itteni területeiket. Hadrianus falát azért építették, hogy megvédjék a meghódított részeket azoktól, akikre már nem tudták kiterjeszteni uralmukat. Amikor i. sz. 43-ban partra szálltak Délkelet-Angliában, különböző vaskori törzseket találtak ott. Azok már ismerték a rómaiakat, mivel hosszabb ideje kulturális és gazdasági szálak fűzték őket a birodalomhoz. Tisztában voltak a rómaiak katonai képességeivel is, hiszen közel egy évszázaddal korábban Julius Caesar már két hadjáratot indított a szigetre. A törzsek akkor heves ellenállást tanúsítottak, de ez alkalommal készületlenül érte őket, amikor lecsaptak rájuk a légiók – ráadásul nem fogtak össze velük szemben. Lerohanták tehát őket a rómaiak, akik Camulodunumban (Colchester) rendezkedtek be, innen készülve a teljes sziget elfoglalására.

Történészek szerint i. sz. 47-re délkeleten már 11 törzs adta meg magát, és római kézre került a Humber-öblöt a Severn folyó torkolatával összekötő vonaltól délre fekvő egész terület. Innen kezdték meg a rómaiak fáradságos hadjáratukat Wales és észak felé. Időszámításunk szerint 84-re északon elérték a Moray Firth-öblöt, mintegy 240 kilométerre behatolva a mai Skócia területére. Léteznek

bizonyítékok arra vonatkozóan, hogy a rómaiak hajóikon egészen a Kintyre-félszigetig eljutottak, légiósaik pedig jártak a Skót-felföldön, mindenesetre a Moray Firth-öböl volt britanniai katonai jelenlétük legészakibb stabil pontja. Ha sikerült volna hódításaikat folytatva az egész szigetet egységes irányítás alá vonni és meg is tartani, az Egyesült Királyság története egészen másként alakulhatott volna.

Máshol azonban fenyegetések érték a Római Birodalom határait, így a katonákra a belső területek védelméhez volt szükség, nem pedig a messzi peremvidékeken. Ezért aztán visszahúzódtak nagyjából a mai Anglia és Skócia közötti határ vonaláig. Miután ott megállapodtak, felépítették a falat, a római katonai hatalom erejének és kiterjedésének egyik legfontosabb máig fennmaradt bizonyítékát. Földrajzilag ez a térség nem rendelkezik olyan folyókkal vagy hegyekkel, amelyek természetes határokat képeznek, a rómaiak ezért katonáikkal rajzolták meg a vonalat.

A két és fél évszázadon keresztül álló fal szerepet játszott a majdani Egyesült Királyság formálásában. Tőle délre egyre rómaibb lett az élet, a faltól északra pedig fejlődött tovább a kelta kultúra. A későbbi Walest és Skóciát sosem sikerült teljesen leigázni, ez a két térség mindig is megőrizte különbözőségét a leendő Angliától – Britannia azon részétől, ahol a Pax Romana érvényesült, és ahol a legtöbb római út és város épült.

Időszámításunk szerint 211-re Anglia déli részét már Britannia Superiornak nevezték, mivel ez esett közelebb Rómához. A tartománynak Londinium lett a központja. Észak-Angliát Britannia Inferiornak nevezték el (ez a megkülönböztetés mindmáig releváns), székhelye Eboracum (York) lett. 296-ban tovább osztották a területet: a déli rész Britannia Prima lett, az északi – Hadrianus faláig – Maxima Caesariensis, Közép-Anglia Flavia Caesariensis, Wales pedig Britannia Secunda. Egyik elnevezés sem maradt használatos, de a demarkációk körvonalai még ma is láthatók.

Az európai kontinensen idővel kedvezőtlenre fordult a helyzet a rómaiak számára. Néhány évvel azután, hogy a fejezet elején említett római katonánk feltette magának költői kérdését, Magnus Maximus tábornok is eltöprengett ugyanezen, majd válaszul i. sz. 383-ban úgy döntött, légióival hazaindul, és szembeszáll a római császárral. Kevéssel ezt követően a birodalom legészakibb provinciájának teljes apparátusa összecsomagolt és visszaindult Rómába.

Maximus távozása után a „barbárok" (a piktek és a skótok) áttörtek a falon dél felé, ezért a britek arra kérték Rómát, hogy küldjön egy légiót a kiűzésükre. Róma eleget tett a kérésnek. 407-ben azonban az utolsó római csapatok is távoztak, pár évvel később pedig maguk a britek zavarták el a civil hivatalnokokat. Hadrianus falának állapota addigra leromlott, és az északi betolakodók megint áttörtek a határon. A brit városok valószínűleg a császárhoz fordulhattak segítségért, de Honorius – legalábbis egy forrás szerint – azt tanácsolta: „Gondoskodjatok saját védelmetekről!" A helyzet ettől nem lett jobb, és néhány évtizeddel később egy új veszély is megjelent a tenger felől: a szászok. A két tűz közé került britek megint segítséget kértek Róma urától, ez az üzenet lett a „britek sóhaja". A brit történetírás örökre feljegyezte ezt a kétségbeesett segélykérést, és napjainkban is felbukkan a politikai párbeszédben. A birodalom azonban a saját bajaival volt elfoglalva, és tétlen maradt. Európa egyesítő hatalma visszautasította a briteket, a britek pedig visszautasították az egyesítő hatalmat – innentől valóban magukra maradtak, hogy gondoskodjanak a „saját védelmükről". Szórakoztató megkeresni a párhuzamokat a Brexittel, de ezek nem feltétlenül állják meg a helyüket, a gond ugyanis az, hogy akkoriban a britek nem tudták megvédeni magukat. Az árnyak kezdtek hosszabbra nyúlni: a római Britannia alkonya után beköszöntött a sötétség kora.

A 600-as évek végén még állt annyi a falból, hogy Beda Venerabilis, a nagyszerű angolszász tudós a Tyne folyóhoz közeli egyik

szakaszát így jellemezhesse: „Nyolc láb [2,43 méter] széles és tizenkét láb [3,65 méter] magas, nyílegyenesen húzódik keletről nyugatra, mindmáig tökéletesen látható mindenki számára." A fal állapota azonban már akkor is rozzant volt, az 1700-as évekre pedig az emberek szemében olyannyira elveszítette jelentőségét az építmény, hogy semmi nem akadályozta meg, hogy a brit történelemben minden bizonnyal páratlan kulturális vandalizmusra kerüljön sor.

1745-ben George Wade tábornagyra bízták, hogy tartóztassa fel Stuart Károly Eduárd (Bonnie Prince Charlie) dél felé tartó jakobita hadseregét. Wade Newcastle-ból nyugat felé vonuló katonái és ágyúi elakadtak a szilárd utak hiánya miatt, a tábornagy kudarcot vallott, ezért a felkelés bukása után úgy döntött, új országutat épít Carlisle-ig, Hadrianus falának régi nyomvonala mentén. Wade jelentős útépítési tapasztalatokat szerzett még Skóciában, és ellentmondást nem tűrő katona hírében állt. Csak olyan építőanyag jöhetett szóba, amely azonnal kéznél volt, ezért egyszerűen ledöntette a fal jelentős szakaszait, és azokból készíttetett útalapot körülbelül 48 kilométer hosszan.

A fal rombolása az 1800-as évekig folytatódott, amikor elkezdték szélesebb körben felismerni kiemelkedő történelmi jelentőségét. A régiségbarátok erőfeszítései hatására az építmény hosszú szakaszait kiszabadították a törmelék és a növényzet alól, és elkezdték karbantartani. Northumberlandben, Hexham és Haltwhistle között áll a leginkább épen megmaradt, 36 kilométeres falszakasz, ez ma Anglia egyik legnépszerűbb turistalátványossága. A nyári hónapokban sok ezren túráznak ugyanazon a nyomvonalon – a lenyűgözően kietlen tájon át –, ahol a rómaiak évszázadokkal korábban jártak. Télen érzi át azonban az ember igazán, milyen is lehetett őrt állni annak idején a civilizáció külső peremén. Az őrtornyok, pártázatok és kapuk már eltűntek, a fal azonban megvan, úgy fizikailag, mint a britek kollektív fantáziájában. Arra a korra emlékezteti őket, amikor

először kapcsolódtak össze politikailag az európai szárazfölddel, és amikor megrajzolták a választóvonalat a sziget két legnagyobb egysége – Anglia és Skócia – között.

Az építmény nagy része már rég nem áll. Még így is azonban, a 21. században – noha a maradványok jelentős része a skót határtól délre fekszik – ez a római kori erődítmény jelképezi az egyik legfőbb olyan választóvonalat, amely jelen van a paradox módon mindenesetre továbbra is egységes Egyesült Királyságban.

*

Míg Európában annak vagyunk szemtanúi, milyen nehéz a nemzetállamokat és az általuk képviselt embereket egyetlen zászló alatt egyesíteni, az Egyesült Királyság évszázadok óta egyesíti a különböző népeket és identitásaikat.

Napjainkban az Egyesült Királyság valódi „mi és ők" pillanatot él át az országot alkotó nemzetek és lakosságaik viszonylatában – sosem érződött még annyira megosztottnak Nagy-Britannia, mint manapság. Rontott a helyzeten az elmúlt néhány év, beleértve a 2016-os népszavazást az Európai Unióból történő kilépésről és annak folyományait. Széttartó irányban mozognak az egyes kultúrák és identitások, és eltérő módon reagálnak a globalizáció, a nacionalizmus és az EU jelentette kihívásokra.

A britek többségét összeköti a jog, a nyelv és bizonyos fokig a kultúra. Történelmük jelentős része során Skócia és Anglia különálló nemzetek voltak, kapcsolatuk többnyire nem volt felhőtlen. A bajok nagy része a 13. században kezdődött, amikor I. Eduárd angol király megpróbálta magának követelni Skóciát. Az angol hódítókkal szembeni harcokkal töltött hosszú éveket követően Skócia függetlenségét Robert de Bruce szerezte vissza 1314-ben. A következő évszázadok során a határ gyakran volt villongások helyszíne,

mivel mindkét oldal be-betört, és átjárt portyázni a másikhoz. A két ország 1603-ban került közelebb egymáshoz, amikor VI. Jakab, Skócia királya I. Jakab néven Anglia királya is lett; a két országot végül az 1707-es egyesülési törvény kapcsolta hivatalosan is össze.

Hiába nem különálló állam Skócia, a skótok mint nemzet meglehetősen különböznek az angoloktól – és ami talán a legfontosabb: mindenképpen másnak érzik magukat. A különbségeket fel lehet nagyítani, de tény, hogy léteznek, és nem merülnek ki abban, hogy a határtól északra több férfi visel szoknyát.

Egészen néhány évszázaddal ezelőttig létezett bizonyos fokú etnikai különbség is. A skótok a kelták leszármazottai, ahogyan a walesiek és a cornwalliak is. Mintegy négyezer évvel ezelőtt érkeztek a szigetekre, és a mai Anglia területén is rokonaik laktak, bár ott idővel fokozatosan felváltották őket a frízek, az angolok, a jütök és a szászok. Noha ma már alig észrevehető a genetikai különbség az angolok és a skótok között, utóbbiak mind a mai napig gyakran nevezik az angolokat „sassenachoknak" (vagyis szászoknak, gael nyelven).

A 17. században még a gael – azaz gàidhlig – volt az Északnyugat-Skóciában élők többségének anyanyelve. Az egyesülési törvény elfogadása után azonban ötven év sem kellett hozzá, hogy már csak az emberek körülbelül 23%-a beszélje a nyelvet. 1901-re arányuk 4,5%-ra esett vissza, a legutóbbi századfordulóra pedig 1,2%-ra. Ma nagyjából 60 ezren beszélnek gaelül, főleg a Nyugati-szigeteken, és ők is kétnyelvűek. A skótok pontosan tudják, hogy jelenlegi anyanyelvük nem az eredeti. Ami az övék marad, az a történelmi emlékezet: a tudat, hogy egykoron nagyon mások voltak, mint a szomszédaik. Az angolok csak homályosan emlékeznek rá, hogy ők voltak a jóval nagyobb és dominánsabb fél a két nép kapcsolatában, a skótokban sokkal élénkebben él az elnyomottság érzése.

Az önrendelkezés kérdése azonban nem tűnt el, hiába jutott Skócia komolyabb autonómiához az Egyesült Királyságon belül.

Először, amikor Anglia és Skócia összekapcsolódott, Skócia megőrizte önállóságát az oktatásban és a jogrendszerben – az angol jogban például a „bűnös" vagy „nem bűnös" kategóriái szerepelnek, míg a skót törvények értelmében létezik egy harmadik lehetőség is: „nem bizonyított". Tegyük most félre a viccet, amely szerint a gyakorlatban ez néha azt jelenti, hogy „Nem bűnös – és ilyet máskor ne csináljon!"; valójában az önrendelkezés egyik alapvető feltételéről van szó: a saját jogrendről. Skóciát és Angliát mindazonáltal többnyire egyetlen egységként kormányozták. Csak 1885-ben hozták létre a skót államtitkári pozíciót, amely akkor még kevésbé jelentős kormányzati beosztásnak számított. 1926-ban emelték magasabb szintre, és lett belőle a brit kormány Skóciáért felelős minisztere.

1997-ben népszavazást tartottak a skót devolúcióról szóló törvényjavaslatról, amelyen meggyőző többség szavazott igennel. Az 1998-ban elfogadott autonómiatörvény edinburghi székhellyel létrehozta a skót adminisztrációt és a skót parlamentet, a törvényhozást jelentős, Londontól elvont jogkörökkel ruházták fel a konkrétan Skóciát érintő ügyekben. 2007-ben az adminisztráció átnevezte magát, skót kormány néven folytatta működését, amit 2012-ben jogilag is elismertek. A következő évben a skót parlament – London beleegyezésével – függetlenségi népszavazást írt ki 2014-re. Az Egyesült Királyság szétszakadása ekkor reális lehetőségnek tűnt. Két nappal a szavazás előtt, a három legnagyobb brit politikai párt – amelyek ekkor már rendkívül idegesek voltak és a „nemek" győzelmében reménykedtek – kijelentette, hogy amennyiben a szavazók elutasítják a függetlenséget, „széles körű, új jogkörökkel" ruházzák fel Skócia parlamentjét. Ez minden bizonnyal szerepet játszott a végeredményben: 55% szavazott a függetlenség ellen.

A népszavazás nyomán Westminster elfogadta a 2016-os skót autonómiatörvényt, amely újabb területekre terjesztette ki a skót parlament jogköreit. Ezek közé tartozott az 1998-as autonómiatörvény

módosításának lehetősége, a brit közlekedési rendőrség felügyelete Skóciában, a Skóciában befolyó általános forgalmi adó felének helyben tartása, illetve a sebességhatárokat és közlekedési táblákat érintő döntéshozatal. Utóbbi két kérdés talán nem tűnik lényegesnek az oktatáshoz és a jogrendszerhez képest, de a kisebb ügyek feletti kontroll – éppen úgy, mint az állam legnagyobb kérdéseinek eldöntése – kielégítheti az önigazgatás iránti vágyakat.

Elképzelhető, hogy részben emiatt csökkent – átmenetileg – a függetlenség támogatottsága. A népszavazást követően nem sokkal már egy újabb referendumról kezdtek beszélni az emberek, a 2015-ös parlamenti választásokon pedig rendkívül jól szerepelt a függetlenségért küzdő Skót Nemzeti Párt, amely 6-ról 56-ra növelte képviselőinek számát a brit képviselőházban. A következő öt évben – az új jogkörök életbe lépésének köszönhetően – az embereket látszólag kevésbé foglalkoztatta a kérdés, és végig többségben voltak az unió hívei. Nem kizárt, hogy a Skót Nemzeti Párt éppen azért veszítette el mandátumainak jelentős részét (21 képviselői helyet) a 2017-es parlamenti választásokon, mert túlzott mértékben foglalkozott ezzel a bizonyos második népszavazással. Pillanatnyilag úgy tűnik, a belátható jövőben a királyság egyesült marad. A skótok identitása erős, ahhoz azonban nem elég erős, hogy a lakosság többsége független állam formájában kívánja azt megjeleníteni. Az Egyesült Királyság mint fogalom ma még előrébb való, mint az országot alkotó különböző nemzetek identitáskülönbségei.*

A skót–angol kapcsolatokról fentebb elmondottak nagy része egyformán érvényes a walesiek és az angolok kapcsolatára is. Ebben a viszonyban is megállja a helyét a megállapítás, hogy a walesiekhez

* 2020 tavaszán a helyzet ismét megváltozott, mert a Covid-válság kezelésével kapcsolatos elégedetlenség miatt jelentősen megnőtt a függetlenség támogatóinak száma, és újra előtérbe került a második referendum kérdése. – *A szaklektor*

képest az angolok kevésbé vannak tudatában a történelmi elnyomásnak, amelyért felelősek, és ezért a kapcsolat nem problémamentes. Mára sok devolvált jogkör átkerült a walesi nemzeti parlamenthez, ez pedig önmagában számos kérdést megválaszolt az önrendelkezéssel kapcsolatban. A walesi nyelv elnyomása már a múlté: több parlamenti törvény biztosítja egyenjogúságát az angollal, és a walesiül sugárzó televízióadók és rádióállomások hatására virágzásnak indult a nyelv használata. Walesiül – azaz cymraeg vagy kimru nyelven – a lakosság körülbelül 20%-a beszél, vagyis összesen mintegy félmillió ember. A kelta nyelvek egyikéről van szó, mely közeli rokonságban áll a 18. század végére kihalt cornwallival – mindkettő eredete a két régióban a 6. század során beszélt nyelvekre vezethető vissza.

A cornwalliak az ország többi részéhez képest szintén különálló térségnek tartják magukat. A cornwalli nacionalisták szerint Anglia a Cornwallt Devontól elválasztó Tamar folyótól keletre kezdődik. A cornwalliakat hivatalosan már 2014-ben elismerték nemzeti kisebbségi csoportként, a cornwalli függetlenség támogatottsága azonban egyelőre marginális.

Mindamellett, hogy erősen tudatában vannak saját identitásuknak, Nagy-Britannia lakóinak többsége remekül kijön egymással, azonos értékrendet követnek, és általánosságban elfogadják a brit uniót. Hallani persze angolellenes érzelmekről Walesben és Skóciában, és valóban előfordulnak ilyen incidensek – engem egyszer például Pertshire-ben gyakorlatilag nem szolgáltak ki egy munkásklubban. Az ilyen esetek azonban nem gyakoriak, és minden egyes előítéletes nacionalistára jut sok ezer olyan ember, akit szinte egyáltalán nem foglalkoztatnak a különbségek, kivéve amikor egymás között – általában jókedvűen – tréfálkoznak, vagy ugratják a másikat.

Fiatal koromban volt szerencsém egyszer – angolként – több száz skóttal együtt vonatozni Wrexhambe, ahol Skócia játszott

labdarúgó-mérkőzést Wales ellen. Az út gyakorlatilag végig ivással telt, amit néha meg-megszakított egy-egy nóta, mint például a „Ha utálod a kurva angolokat, tapsolj" kezdetű. A végére megfájdult a kezem a sok lelkes tapsolástól, de eszem ágában sem lett volna összekeverni néhány futballszurkoló érzelmeit a teljes skót nemzet véleményével. Az „utálat" szóval gyakran dobálóznak a lelátókon, de a stadionokon kívül a legtöbben ennél felnőttebb módon viselkednek. Ahogyan a legtöbb brit sem azért voksolt az EU-ból történő kilépésre, mert soviniszta, szélsőséges nacionalista, úgy az Egyesült Királyságból való kilépésre szavazó legtöbb skót sem tekinthető angolellenesnek.

A legtöbb ősi brit „törzs" mára elvegyült a többiekkel: együtt dolgoznak, élnek, sportolnak. Ahogyan ennek a viszonylag zsúfolt szigetnek a lakossága megközelíti a 70 millió főt, létfontosságú fenntartani a kohéziót – vagy legalábbis biztosítani, hogy ha az egyik népcsoport végül jogilag el akar szakadni, akkor ez békésen történjen. A múlt század során a királyság csupán egyetlen csücskében alakult néha másként a helyzet: Észak-Írországban.

Észak-Írország az Egyesült Királyság négy régiója közül a legkisebb, az ország területének csupán 5,7%-át teszi ki, és 1,9 millió lakosa a teljes népesség 2,9%-ának felel meg. 1921-ben jött létre, miután a brit kormány két különálló részre osztotta Írországot. „Dél-Írország" 1922-ben lett független, míg Észak-Írország az Egyesült Királyság része maradt. Vannak, akik egyenértékűnek tekintik az „Egyesült Királyság" és „Nagy-Britannia" megnevezéseket, ám utóbbi csak Angliát, Skóciát és Walest foglalja magában (valamint néhány közeli, kisebb szigetet), míg az Egyesült Királyságnak részét képezi Észak-Írország is. Az ország hivatalos, teljes megnevezése „Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága".

Észak-Írország lakossága a kezdetektől fogva megoszlott a most már csak minimális többségben lévő protestánsok és a katolikusok

között. A protestánsok általában skóciai, illetve kisebb részben angliai telepesek leszármazottai. Legtöbben közülük unionisták voltak, és mind a mai napig azok: az Egyesült Királysághoz akarnak tartozni. A legtöbb katolikus pedig „nacionalista" volt, és ma is az: ők egy egységes Írország létrejöttét kívánják, de e cél elérésének mikéntjéről megoszlanak a vélemények. Mindig is volt valamennyi ellenségeskedés a két közösség között, ez pedig gyakran vezetett erőszakhoz. A legnehezebb időszak a hatvanas évek végén kezdődött, ez volt a három évtizedig tartó „Bajok" (the Troubles) korszaka: több mint 3500 ember veszítette életét az erőszakos cselekmények során, és további 50 ezer ember sebesült meg.

Az 1998-as nagypénteki egyezményben elfogadott hatalommegosztási rend nagyrészt véget vetett az erőszaknak, és részben az ebből származó úgynevezett „békeprofit" nyomán növekedésnek indult a gazdaság, és csökkent a munkanélküliség. Ennek ellenére Észak-Írország súlyosan megosztott terület, ahol a „mi és ők" kultúrája rendkívül mélyen gyökerezik. Az oktatás és a lakhatás az élet leginkább megosztott területei közé tartozik: ez tökéletesen látszik a fővárosban, Belfastban, ahol sok helyen fizikai falak választják el egymástól a két oldalt. Hiába nevezik őket „békefalaknak", a szomorú valóság az, hogy ezek a konfliktus jelképei. Itt nem olyan megszakítás nélküli, tornyosuló falat kell elképzelni, mint amilyen Ciszjordániában vagy a Szaúd-Arábia és Irak közötti határon áll. Belfastban inkább egy sor némiképp omladozó beton- és fémépítményről van szó, amelyek főleg a főváros szegényebb, északi kerületeit szelik keresztül-kasul. A Bajok elején tűntek fel apránként a torlaszok, amelyek közül némelyik látszólag értelmetlen helyen kezdődik és ér véget – a helyiek azonban pontosan tudják, miért ott állnak, ahol: a falszakaszok jelölik a protestáns és katolikus területek határait, és ezek nélkül gyakoribbá válhatna az erőszak.

Henry Robinson a legtöbb embernél pontosabban ismeri az itteni törésvonalak mélységét és szélességét. Robinson egykor a Hivatalos Ír Köztársasági Hadsereghez (Official Irish Republican Army, OIRA) tartozott, fiatal korában börtönbe került, miután az OIRA-val versengő Ideiglenes Ír Köztársasági Hadsereg egyik tagját térden lőtte. Miután azonban letöltötte büntetését a Crumlin Road-i börtönben, életét a konfliktusok megoldásának szentelte – Észak-Írországban, valamint a világ más részein, például Kolumbiában. Úgy gondolja, a falak a megbékélés útjában állnak: „Én ezeket »konfliktusfalaknak« vagy »gyűlöletfalaknak« nevezem. A konfliktus véget ért, de a szektáriusság továbbra is jelen lehet a társadalomban – ezt a konfliktus vége óta gyarapodó falak száma is bizonyítja."

Összesen mintegy száz ilyen fal áll Belfastban. Látványosságszámba mennek, a nyári hónapokban a hajókon érkező turisták buszra szállnak, hogy megnézzék a torlaszokat. Különös, ahogyan ilyen módon összefonódnak a „békeprofitból" származó gazdasági előnyök és a béke törékenységére emlékeztető építmények. A falak mindkét oldalán a szemben álló csoportok jelképei és üzenetei díszítik az adott városrészt. Ha felnézünk az ír nemzeti színekkel vagy éppen az Egyesült Királyság lobogója színeivel kifestett járdákról, különféle falfirkákat láthatunk: az „igazi IRA" támogatására biztat a felirat, amely szerint „A britek nem mentek el – de mi sem", de megjelenik az is, hogy „Ulster mindig is brit marad – nem adjuk meg magunkat!". Vannak épületek, amelyeknek egész oldalát paramilitáris szervezetek, az IRA vagy az Ulsteri Szabadságharcosok előtt tisztelgő falfestmények díszítik. Henryt nem hatja meg ez a fajta törzsi lojalitás: „Úgy gondolom, mindkét közösség elfogadta a terrorüzéreket, és már-már perverz, baljós büszkeséggel gondozzák ezeket a gyűlöletnek emléket állító alkotásokat. Ez egyfajta barométer, amely azt jelzi, hogy ha nem születik megoldás, később ebből még baj lehet."

A megosztottság az egész országban jelen van, és más városokban is állnak kisebb léptékű falak, többek között például Londonderry/Derry városában. A kisebb településeken nehezebb észrevenni a törésvonalakat – ettől még azonban léteznek. Az egyik lakónegyed például túlnyomórészt protestáns, a másik katolikus. Van, ahol a városon áthaladó folyó a válaszvonal. Nem nehéz olyan városrészt találni, ahol a lakók 90%-a unionista vagy éppen ír nacionalista. A mindennapi élet során sokan érintkeznek azért egymással a két csoport tagjai közül, és a főleg középosztálybeliek lakta részeken sokszínűbb a lakók összetétele, hiszen sokaknál nem tudatos döntés, hogy nem integrálódnának a szomszédaikkal. A társadalomba kódolt politikai és vallási struktúrák azonban befolyásolják a működésüket, ahogyan szintén ezek a tényezők biztosítják, hogy a két közösség párhuzamos, de különálló életet folytat.

Nem könnyű olyan megoldást találni, amellyel eltüntethetők ezek az önmagukat fenntartó törésvonalak. Ahogyan elkülönülnek egymástól egész városrészek – különösen a szociális lakótelepekre igaz ez –, úgy különülnek el az iskolák is. A rendszer integrációját célzó program döcögve halad, és egy kutatás szerint az észak-írországi iskolák közel feléről elmondható, hogy az oda járó diákok 95%-a azonos vallású. Úgy tűnik, a gyermekek újabb generációja fog úgy felnőni, hogy tagjai a két zárt csoport valamelyikéhez tartoznak, miközben Peter Robinson, Észak-Írország akkori miniszterelnöke 2010-ben azt mondta: ez a „társadalmunkra nézve alapvetően káros rendszer az apartheid egy enyhébb fajtája". Henry Robinson is hasonlóan vélekedik:

> A falak azoknak a nem fizikai akadályoknak a jelképei, amelyek miatt az emberek többsége külön vallási iskolába járatja gyermekét. Észak-Írországban egyaránt jelen van az elkülönülés kultúrája, valamint az integráció politikája, ezek pedig nem egyeztethetők össze. [...] Mindkét oldalon kevés a közösségi támogatás vagy az elszántság a hídépítés iránt. Miért nem szabnak például az Egyesült Királyság költségvetéséből Észak-Írországnak szánt részben a valláshoz, az oktatáshoz vagy a közösségi békéhez kapcsolódó feltételeket? Nem kellene sok forrást elvonni ahhoz, hogy ezek a közösségek hirtelen megtalálják az együttélés elsajátításához vezető utat.

Bár a törésvonal betemetésére tett erőfeszítések holtpontra jutottak, egyvalami mégis változáshoz vezethet a közeljövőben: ez pedig a demográfia alakulása. Írország 1921-es kettéosztását követően kétszer annyi protestáns élt Észak-Írországban, mint katolikus, ez az arány az 1970-es évek elejéig nem is változott. Ma azonban már a protestánsok kevesebb mint felét teszik ki a teljes lakosságnak: a 2011-es népszámlálás szerint a lakosság 41,6%-a vallotta magát protestánsnak (ez több felekezetet is magában foglalt), míg a katolikusok aránya 40,8% volt. Az utóbbi évtizedekben – a gyakorló hívők számának visszaesésével – a konfliktus vallási aspektusa kezdett háttérbe szorulni, helyét azonban a kulturális identitás vette át: az, hogy valaki katolikus vagy protestáns, jelentős részben jelzi, hogy az illető unionista-e vagy nacionalista. Mivel a születési ráta alacsonyabb és a vallásosság gyorsabban szorul vissza a protestánsoknál, valószínűnek tűnik, hogy idővel a katolikusok kerülnek többségbe. Ez pedig kihat majd a politikára is, valamint kérdéseket vet fel Észak-Írországnak az Egyesült Királyságon belüli helyzetével kapcsolatban.

A Brexit-szavazás óta ez a helyzet már eleve problémás. Az Észak-Írország és Írország közötti határ az Egyesült Királyság egyetlen szárazföldi határa – mi legyen most vele? A térségben élő emberek és az itt működő vállalkozások megszokták, hogy szabadon közlekedhetnek a határon keresztül, és szabadon kereskedhetnek.

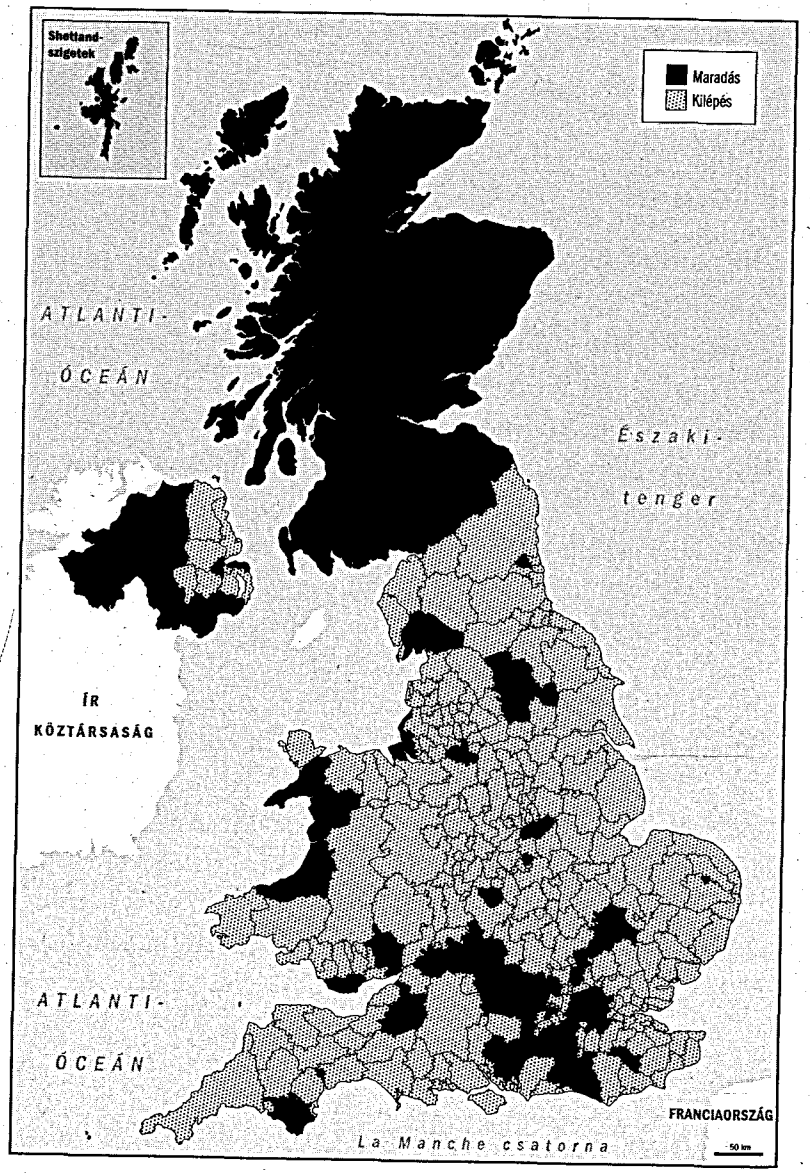

Szavazati eredmények az Egyesült Királyság választási körzeteiben a 2016-os EU-népszavazáson

Ha ebben változás következik be, az sok mindenre kihathat. Borulhat miatta a törékeny békemegállapodás, illetve növelheti egy ír–északír unió támogatottságát. A brit kormány bejelentette, hogy nem tervezi a határellenőrzés bevezetését, de önmagában már ez is több kérdést vet fel: ezzel ugyanis potenciálisan szabad utat nyitnának a személyek és áruk számára az Egyesült Királyság és az EU között, márpedig ez éppen olyan terület, amely felett a kilépésre szavazók vissza akarták szerezni az ellenőrzést.

A Brexit mély törésvonalakat hozott a felszínre az Egyesült Királyságban. Elmérgesített néhányat a régi sebek közül – Skóciában és Észak-Írországban a többség a maradásra szavazott –, és egyértelművé tett sokféle különbséget a lakosságon belül.

*

A brit társadalmon belül mindig is az osztály számított az egyik legegyértelműbb választóvonalnak, és ma is ez a helyzet, bár a határok talán kevésbé élesek, mint régen – előfordul, hogy egy középosztálybeli tanító kevesebbet keres, mint egy, a munkásosztályhoz tartozó vízvezeték-szerelő, illetve egy mozdonyvezető adott esetben többet kereshet, mint egy irodista –, és nagyobb fokú a társadalmi mobilitás és sokszínűség. A társadalmi mobilitással foglalkozó legtöbb tanulmány mindazonáltal arra a megállapításra jut, hogy a társadalom egészét nézve messze felülreprezentáltak a legmagasabb beosztásokban azok, akik magániskolába jártak, majd pedig az Egyesült Királyság huszonnégy vezető egyeteme („a Russell-csoport") valamelyikén tanultak tovább. Mondhatjuk persze, hogy ezek az emberek a legtanultabbak, és sok esetben valóban ők a legalkalmasabbak az adott pozícióra, de azt is lehet állítani, hogy egy ilyen rendszer – bármely országról beszélünk is – gátolja a tehetségek felismerését és kibontakoztatását.

Az Egyesült Királyság lakosságának csupán a 7%-a járt magániskolába, mégis ők dominálják a legfelső szinteket az igazságszolgáltatásban, a fegyveres erőknél, a BBC-ben, a legnagyobb vállalatoknál, a köztisztviselői karban, illetve mindkét fő politikai pártnál. A közigazgatási államtitkárok 55%-a magániskolában tanult, a vezető bírák esetében ez az arány 71%. Az Egyesült Királyság napilapjainak vezető újságírói közül nagyjából minden második magániskolába járt. Egy, a társadalmi mobilitásról és gyermekszegénységről szóló 2014-es bizottsági jelentés megállapította, hogy a BBC befolyásos *Question Time* című műsorában a meghívott vendégek 43%-a az Oxfordi vagy a Cambridge-i Egyetemen tanult. További tényezők is hozzájárulnak az egyensúlyhiány fenntartásához a társadalom egészében. Sok nagyvállalat kizárólag fizetés nélküli gyakornoki lehetőségeket kínál, ezzel pedig tulajdonképpen kizárnak minden olyan fiatalt, akinek a szülei nem tudják finanszírozni a megélhetésüket. Így a tehetősebbek – akik közül sokan magánintézményekben tanultak – jutnak olyan tapasztalathoz és kapcsolatokhoz, amelyekkel befuthatnak a munkaerőpiacon.

Mivel tehát a politikát és a médiát is aránytalan mértékben uralják a magánoktatásban részesültek, a nyilvános diskurzust is jellemzően ők alakítják, ez pedig óriási hatással van a közvélemény formálódására. Ez ugyanakkor azt is jelentheti, hogy egy kérdésben kisebbségi véleményt képviselnek, míg az ellenkező oldal álláspontjának valódi támogatottsága rejtve marad. Így azonban sokan egyre frusztráltabbá válhatnak, amiért az ő hangjukat senki nem hallja meg. Részben ez történt a Brexit esetében is: ezért érte hideg zuhanyként a politikai, gazdasági és médiaelitet 2016 júniusában, amikor az Egyesült Királyság szavazói – kis többséggel – az Európai Unióból történő kilépés mellett döntöttek. A kevésbé arrogánsak számára ez ébresztőt jelentett: kénytelenek voltak felismerni, menynyire eltávolodtak a választók széles rétegeitől.

A Brexit óta sok szó esett a „hátrahagyottakról": a kifejezés általában azokra vonatkozik, akik számára az EU-tagság és a globalizáció nem a jobb életet hozta el, hanem élesebb versenyt az alacsonyabb végzettséggel betölthető állásokért, vagy akár a munkanélküliséget. Sok tényező motiválta azokat, akik az EU elhagyására szavaztak, és számtalan rétegből kerültek ki, de egyértelmű, hogy sokan szavaztak a kilépésre Anglia és Wales szegényebb régióiban, amelyek korábban jellemzően munkásvidékek voltak – ez is a gazdag és szegény osztályok közötti hagyományos szakadékot tükrözte.

Nehéz leküzdeni a régi megosztottságokat, ugyanakkor sok véleményvezér új szakadékokat is felfedezni vél a társadalmon belül.

David Goodhart író 2017-ben megjelent, *The Road to Somewhere* (A valahová vezető út) című könyvében egy lényeges, új keletű választóvonalról ír, „amely azokat választja el egymástól, akik a világot a Bárhol felől nézik, és azokat, akik a Valahol felől". Goodhart azt mondja: „A Bárhol emberei uralják kultúránkat és társadalmunkat. Általában jól teljesítenek az iskolában, majd tizenéves koruk végén jellemzően bentlakásos egyetemre költöznek otthonról. Később olyan szakmában helyezkednek el, amelynek köszönhetően Londonban vagy egy-két évig akár külföldön vállalhatnak munkát." E csoport tagjai otthon érezhetik magukat bárhol, ahol vannak, legyen az Berlin, New York, Sanghaj vagy Mumbai. A Valahol emberei ellenben jóval egyértelműbben meghatározott önazonossággal rendelkeznek. A britek többségéhez hasonlóan legfeljebb 35 kilométerre laknak onnan, ahol felnőttek, és a településsel, a régióval, az országgal azonosulnak – vagyis erősebben „gyökereznek" egy adott helyben.

A Valahol emberei közül sokan olyan szakmákban dolgoznak, amelyek a globalizáció miatt fokozatosan eltűnnek, illetve közéjük tartoznak sokan, akiknek kékgalléros kultúrája az utóbbi időben a perifériára szorult, különösen az országos közbeszédben.

A „kozmopolita" szó görög eredetű, és azt jelenti: világpolgár. Azok is vagyunk, de valóban nehéz meggyőzni bárkit, hogy ő „kozmopolita", ha mindig is a szülőhelye közelében élt, erős helyi identitással rendelkezik, és nem sajátított el olyan tudást, amely kontinenstől függetlenül bárhol hasznosítható.

Goodhart szerint az Egyesült Királyság lakosságának akár 25%-a a Bárhol embere lehet, körülbelül 50% tartozhat a Valahol embereihez, a többiek pedig egyfajta Köztesek. Ezek az arányok természetesen nem többek becsléseknél és hozzávetőleges meghatározásoknál, mégis hasznos adatok, ha a modern brit társadalmat nem csupán az osztályok szempontjából, hanem világszemlélet alapján is meg kívánjuk érteni. A Bárhol típusú progresszívek kínosnak érezhetik a hazaszeretet megnyilvánulásait, a Valahol emberei számára ez kevéssé érthető, hiszen legalábbis az 1970-es évek végéig az ő világnézetük számított általánosan elfogadottnak a brit társadalomban. A multikulturális társadalom kialakulása, a párhuzamos kultúrák megjelenése és a felsőoktatás tömegessé válása óta mindez kevésbé egyértelmű.

A brit Munkáspárt – a munkásosztály egykori hagyományos pártja – egyre inkább a középosztálybeli „progresszívek" közössége lett, közülük sokan pedig a Bárhol világnézetével azonosulnak. Az 1966-ban rendezett országgyűlési választáson a Harold Wilson-féle Munkáspárt úgy került hatalomra, hogy körülbelül 11 millió munkásosztálybeli és 2 millió középosztálybeli szavazó szimpátiáját nyerte el; 2015-ben már csak nagyjából 4,2 millió munkásosztálybeli és 4,4 millió középosztálybeli szavazott a pártra. A mintázat átalakulása több tényezőre vezethető vissza, kiemelkedik ezek közül a hagyományos munkásosztálybeli álláshelyek számának visszaesése, de az is szerepet játszott, hogy az eredetileg a munkások számára kiemelten fontos ügyekkel – állások, lakhatás és bűnözés – foglalkozó párt több figyelmet kezdett fordítani más témákra, többek között például az identitáspolitikára.

Ezek a különféle identitások – akár a globálisak, akár az erősebb helyi gyökerekkel rendelkezők – összeütközésbe kerültek egymással az identitásról, a nacionalizmusról és – igen – a bevándorlásról szóló vitákban a Brexit-szavazás előtt és után. Ez a diskurzus évtizedeken keresztül sok szempontból rejtve maradt, hiszen sem a politika, sem a média köreiben nem voltak hajlandók foglalkozni vele. Ennek ellenére országszerte rengeteg ember tárgyalta ezeket a kérdéseket folyamatosan.

Az egymást követő kormányok egyetértettek abban, hogy a brit gazdaság jelenlegi és jövőbeli egészsége érdekében tömeges bevándorlásra van szükség. Valóban lehet is emellett érvelni. Elég ránéznünk az Egyesült Királyság bármely nagyvárosára, hogy belássuk, a közlekedés, az egészségügy és sok más ágazat azonnal leállna, ha az országban élő valamennyi bevándorló egyszerre venne ki szabadnapot. Ami azonban elmaradt, az a szociális lakhatás és az egészségügy arányos fejlesztése a bevándorlással párhuzamosan, a hatalmon lévők pedig általában elhessegették az emberek aggodalmait, sőt meg sem igazán akarták hallgatni azokat.

Ennek egyik példáját láthattuk a 2010-es országgyűlési választási kampány során. Kamerák rögzítették Gordon Brown akkori miniszterelnök utcai beszélgetését az északi Rochdale városában egy 65 éves asszonnyal, Gillian Duffyval, aki egész életében a munkásosztályhoz tartozott és a Munkáspártra szavazott. Duffy elmondta, mit gondol az ország eladósodottságáról, az oktatásról és az egészségügyről, majd kijelentette: „Nem mondhat az ember semmit a bevándorlókról, hiszen azt mondják, hogy akkor... De ezek a kelet-európaiak, akik mind ideözönlenek – honnan jönnek ezek?!" Duffy minden jel szerint arra utalt, hogy ha megpróbálná kifejezni fenntartásait a városában bekövetkezett átalakulás sebességével kapcsolatban, akkor rasszistának tartanák. Szándékai ellenére a miniszterelnök ebben meg is erősítette: Brown tréfálkozott a nővel,

rámosolygott, vállon veregette és minden jót kívánt neki, majd beült a gépkocsijába – és megfeledkezett róla, hogy nem kapcsolták ki a mikrofonját. Egyik tanácsadójához fordulva azt mondta: „Hát, ez egy katasztrófa volt. Hát, én... Nem lett volna szabad megállni ezzel a nővel. Ki találta ezt ki?" Amikor egy másik munkatárs megkérdezte, mit mondott az asszony, Brown ezt felelte: „Ó, igazából mindent, a szokásos korlátolt nő volt." Sok millió brit, akik Duffyhoz hasonlóan szintén aggódtak városaik átalakulása miatt, hallhatta, hogy a miniszterelnökük korlátoltnak tartja őket.

Számos közgazdász szerint az Egyesült Királyságnak valóban szüksége van bevándorlókra, a gond az, hogy ez a folyamat rendkívül gyorsan játszódott le, a kormány pedig nem vette figyelembe a következményeket, amikor megbecsülte a várható bevándorlás mértékét a tíz kelet-európai ország 2004-es EU-csatlakozása után. A számítások legkevésbé sem voltak reálisak. A belügyminisztérium számára készített 2003-as jelentés azt állította, hogy évente legfeljebb 13 ezer fő érkezhet például Lengyelországból és Magyarországról abban az esetben, ha Németország és az EU más nagyobb tagállamai szintén megnyitják munkaerőpiacaikat. Ez utóbbi kikötés fontosnak bizonyult. „Szívesen látunk benneteket" – üzente a brit kormány. „Nem látunk szívesen" – mondta az EU legtöbb más tagállama, sőt valójában csupán három ország (az Egyesült Királyság, Írország és Svédország) nyitotta meg azonnal munkaerőpiacát a kelet-európaiak előtt 2004-ben. A többi uniós állam különféle megkötéseket vezetett be, hogy fokozatossá tegye a folyamatot, és hosszabb időre elhúzza. 2015 közepére már hozzávetőlegesen 900 ezer ember érkezett az Egyesült Királyságba csak Lengyelországból. A brit statisztikai hivatal szerint 2004 és 2016 között az Egyesült Királyság éves nettó migrációs mérlege átlagosan elérte a 250 ezer főt. Ez összesen körülbelül hat Liverpool méretű város népességének felel meg.

A fenti statisztikák fényében nem meglepő, hogy egy 2011-es YouGov-felmérés szerint a válaszadók 62%-a egyetértett a következő állítással: „Nagy-Britannia az utóbbi időkben a felismerhetetlenségig megváltozott. Néha úgy érzem, ez egy idegen ország, ez pedig nyugtalanít." Vannak, akik lecsapnak az ilyen megnyilvánulásokra, és azt mondják, ezek az idegengyűlölet, valamint az EU-tagság és a globalizáció előnyeire adott irracionális reakciók bizonyítékai. Ez azonban némiképp igazságtalan az átlagemberekre nézve, akik szemtanúi voltak lakókörnyezetük vagy az általuk felkeresett városrészek gyors átalakulásának. Ugyanakkor tény, hogy bizonyos területek valóban megváltoztak, az pedig, hogy ez a folyamat egyeseket nyugtalansággal tölt el, legalább annyira magától értetődő, mintha azt állítanánk, hogy ha hirtelen elözönlenék a külföldiek Ho Si Minh-város néhány kerületét, akkor a helyiek hasonló módon kényelmetlenül éreznék magukat.

A sors fintora, hogy gyakran ugyanazok az emberek ítélik el egy munkásosztálybeli negyed középosztálybeli dzsentrifikációját, és értik meg, hogy a munkásosztály nem feltétlenül üdvözli az ilyen jellegű változást, mint akik azonnal kritizálják embertársaikat, akiket nyugtalanít, hogy a bevándorlás miként alakít át egy városrészt. A dzsentrifikációt ők „szociális tisztogatásnak" nevezik, míg a bevándorlást „diverzifikációnak". Ami azonban szinte mindig igaz: általában kevésbé érintik ezek a folyamatok azokat, akik ezeket a kifejezéseket használják, mint azokat, akik ott helyben élnek. Ha semmibe vesszük azokat, akik korábban szívesen éltek viszonylag homogén kulturális közegükben, és ma bizonytalanok a világban betöltött helyüket illetően, azzal csak azt érjük el, hogy ezek az emberek ott keresnek elfogadást, ahol kihasználják szorongásaikat: a valódi előítéletesek táborában.

A legtöbb brit ma már elfogadja az etnikai, nemi egyenlőséget és a melegek házasságát. A bevándorlásellenesség nem feltétlenül

jelent egyet a bevándorlóellenességgel. Ugyanúgy, ahogyan van különbség aközött, hogy valakit zavar a változás vagy valaki rasszista, különbség van a patriotizmus és a nacionalizmus között is. Az előbbi számomra részben azt jelenti, hogy az illető szereti a hazáját és tiszteletben tartja mások hazáját, míg az utóbbit úgy definiálnám, hogy az illető szereti a hazáját, de megveti másokét. A történelemből megtanulhattuk, hogy idő kell hozzá, mire megbarátkozunk a „másikkal", de azt is tudjuk, hogy ha megfelelően kezeljük a helyzetet, megtanulhatunk – „mi" és „ők" – egyetértésben együtt élni.

Ez vonatkozik a vallás kényes kérdésére is. A 2011-es népszámlálás során több tucat vallásról számoltak be az emberek Angliában és Walesben, a listán szerepelt többek között a jedi hit, a heavy metal és a sátánizmus is. Tudni kell azonban, hogy ezeket a hiteket, a kereszténység, az iszlám és a hinduizmus mellett, az ország 65 milliós lakosságának csupán a kisebbsége gyakorolja.

Az emberek körülbelül kétharmadának nincs részvételi kapcsolata semmilyen vallással vagy vallásgyakorlási hellyel; ez is mutatja, milyen anomália Észak-Írország, hiszen a régió lakosainak erős vallási identitása nem tükrözi az Egyesült Királyság többi részének valóságát. A templomba járás összességében az 1950-es évek óta évről évre csökken, ráadásul egyre gyorsuló tempóban. Hiába hanyatlik meredeken a kereszténység, a 2011-es népszámlálás során a válaszadók 59,3%-a – 33 millió fő – keresztténynek mondta magát. Ez egyértelműen egy olyan kor kulturális maradványa, amikor szinte az ország egész lakossága keresztténynek vallotta magát, és azt is mutatja, hogy még ha sokan nem is fogadják el a hit alapvetéseit, kulturálisan mégis azonosulnak a kereszténység történetével és hagyományaival. Ez is elhalványulóban van: a 2001-es népszámlálás során még 72% vallotta magát keresztténynek.

A 2011-es népszámlálás során a válaszadók 4,8%-a vallotta magát muszlimnak, 1,5%-a hindunak, 0,8%-a szikhnek és 0,5%-a zsidónak. Ez megközelítőleg 2,7 millió muszlimot, 800 ezer hindut, 423 ezer szikhet és 263 ezer zsidót jelent. A „nem vallásos" választ megjelölőkkel együtt ez a hat legnépesebb kategória. A rend kedvéért jegyezzük meg, hogy a jedi lovagok álltak a hetedik helyen 176 ezer követővel – vagy legalábbis ennyi sajátos humorú személlyel. Csupán 1800-an vallották magukat sátánistának.

Viszonylag nehéz lenne megbecsülni a jedi lovagok számának jövőbeli alakulását – vagy akár a Belzebub-hívők számának gyarapodását –, a nagyobb vallások esetében azonban könnyebb a dolgunk. Az iszlám terjed a leggyorsabban, részben a születési ráták, a bevándorlás és az elkötelezettség miatt. Míg a keresztény gyökerekkel azonosuló britek többsége nem vallásos – a lakosság kevesebb mint 7%-a vallja magát gyakorló keresztténynek –, egy 2014-es felmérés szerint a muszlimok 93%-a állítja, hogy gyakorolja a vallását. Nehéz persze megítélni, hogy ebből mennyi a tényleges vallásosság és mennyi a kulturális nyomás, hiszen a legtöbb muszlim közösségben nem tekintik elfogadhatónak az ateizmust. Tekintettel azonban követőinek számára és arra, hogy a brit muszlimok egyharmada 15 év alatti fiatal, valószínű, hogy az iszlám folytatni fogja növekedését mint a második legtöbb valós követővel rendelkező vallás Nagy-Britanniában. A bevándorlás folytatódásából és a keresztény templomlátogatók arányának csökkenéséből is következik, hogy minden bizonnyal az iszlám válik a leginkább gyakorlott vallássá az országban.

Ez azonban nem tükrözi a muszlim lakosság tényleges arányát. 2011-ben az Egyesült Királyságban minden huszadik személy vallotta magát muszlimnak, a közgondolkodásban azonban egészen más arány él, ahogyan Európa-szerte máshol is: egy Ipsos Mori-felmérés szerint a legtöbb brit háromszoros arányban túlbecsüli a muszlimok számát. Ez egyaránt igaz a nem muszlim és muszlim népességre, és részben a muszlimok városi területeken belüli

koncentrációjának az eredménye – 80%-uk ugyanis csupán négy térségben él: Yorkshire-ben, északnyugaton, Nyugat-Közép-Angliában, valamint Londonban és az agglomerációban.

Ez a koncentráció olyan helyzetet eredményezett, amelyben párhuzamos társadalmak jöttek létre, ez pedig megosztottságot okozhat, és fenyegetheti a társadalmi kohéziót. Vannak olyan környékek (például Lutonban, Burnley-ben, Manchesterben és Oldhamben), ahol a lakosság túlnyomórészt muszlim, és ahol kevés kapcsolat maradt meg a környező, javarészt nem muszlim negyedekkel. E tekintetben a multikulturalizmus sem használt, hiszen akadályozza az asszimilációt, és aláássa a társadalmi kohéziót: fennáll a veszélye, hogy több társadalom alakul ki eltérő kultúrákkal, megerősített „mi és ők" mentalitásokkal és életmódokkal.

A háború utáni években Nagy-Britannia nehezen vette tudomásul – legalábbis bizonyos térségekben – a társadalom multikulturális átalakulását. Ma, a felgyorsult tömeges migráció korában a britek hasonló alkalmazkodási folyamaton mennek keresztül, ezúttal azonban még egy fontos tényező jut szerephez: a vallás. Ahogyan Észak-Írország esetében is láttuk, ez az egyik legnehezebben begyógyítható törésvonal. Mivel a legtöbb vallás alapvetéseihez hozzátartozik a meggyőződés, hogy az egyetlen helyes utat mutatja meg, és hogy mások legjobb esetben is téves célokat követnek, a hitek általában megosztják az embereket – ez pedig olyan kellemetlen fejlemény, amit sok vallási vezető még tevékenyen elő is segít. Különösen igaz ez az iszlámra, hiszen más vallásokhoz képest az iszlám esetében magasabb fokú a muszlim csoportok politikai részvétele, valamint az ezzel járó médiafigyelem. Sok olyan vallásközi párbeszédet szorgalmazó hívő van természetesen, aki igyekszik áthidalni a szakadékokat, de még így is túl sok mecset alkalmaz a „mi és ők" mentalitásának kultúráját hirdető prédikátort. Tegyük hozzá: a brit politikai jobboldal képviselői közül is sokan vétkesek ugyanebben.

Az iszlám régóta jelen van az Egyesült Királyságban: egy 1641-es dokumentum utal egy „mahometánus szektára", a Korán első fordítása pedig 1649-ben jelent meg Angliában. Ötven évvel ezelőtt azonban becslések szerint a muszlim lakosság alig 50 ezer főt számlált, napjainkban pedig megközelíti a 3 milliót. Ez rendkívül gyors növekedést jelent rövid idő alatt, miközben a társadalom attitűdjei is nagyon gyors átalakuláson mentek keresztül. Ahogyan láttuk is, a templomlátogatás visszaesett és a keresztény hit erodálódott, a vallás szabadságát mégis egyre többen fogadták el. Legális lett az abortusz és a homoszexualitás. Ma már mindennapos a meleghá-zasság és a melegek általi örökbefogadás, és a lakosság többsége – függetlenül attól, amit néhány keresztény hangoztat – elfogadja a változások nagy részét.

A feszültséget az táplálja, hogy éppen egy olyan vallás terjedésének vagyunk a tanúi, amelynek követői és vezetői közül sokan elutasítják a modern, liberális életvitel fenti példáit, hiszen azok ellentétesek hitük alapvetéseivel. Az ICM Research egy 2016-os felmérése szerint a brit muszlim válaszadók 52%-a úgy vélekedik, hogy meg kellene változtatni az ország törvényeit, hogy a homoszexualitás ismét tiltott legyen. Ez a hozzáállás mindaddig nem probléma, amíg követői olyan kevesen vannak, hogy nem képesek megváltoztatni a dolgok jelenlegi állását. Nagy-Britannia apró „ultraortodox" haszid zsidó lakossága például jellemzően kivonja magát a többségi társadalom kultúrharcaiból, és tagjai inkább a saját közösségükön belüli ügyekre összpontosítanak. Az iszlám azonban már ma is olyan helyzetben van – és pozíciója a jövőben csak erősödni fog –, hogy hallathatja hangját, nézeteit pedig sokan követni is fogják, így ezek komoly hatást gyakorolhatnak a társadalomra attól függően, hogy az iszlám mely fajtájáról van szó: olyanról, amelyik pluralista és összhangban áll a többségi kultúrával, vagy olyanról, amelyik a liberális trendek általános érvényű

visszafordításán dolgozik, esetleg olyanról, amelyik népcsoportonként más-más törvényeket követel.

Vajon az iszlám európaizálódása fog-e bekövetkezni az Egyesült Királyságban – és máshol –, vagy éppen az európai városi területek nagy részének iszlamizációja? Jelenleg mindkét folyamatra látunk példákat. Sok millió olyan modern európai van, aki történetesen muszlim és emellett aktív része az állampolgársága szerinti európai ország társadalmi szövetének. De ismerünk olyan, túlnyomórészt muszlim városrészeket is, ahol erőszakos iszlám ideológiát terjesztenek radikális csoportok, akik az adott terület felett kívánnak uralmat szerezni. Minél szabadabban terjeszkedhetnek az utóbbiak, annál nehezebb lesz az előbbieknek ellenállni nekik.

Ha az a kérdés, hogy „De mi közöd van neked a vallásomhoz?", akkor a válasz az, hogy valamennyien britek vagyunk, és ennélfogva mindannyiunkat megillet a jog, hogy véleményünk legyen arról, milyen társadalmat szeretnénk, és hogy ezt el is mondhassuk. Amint összeér a vallás és az emberek által hozott törvények politikai színtere, valamennyiünknek jogunk van felszólalni: ezt azonnal megtapasztalhatja bármely panzió keresztény tulajdonosa, aki megpróbálja kitiltani a melegeket. Azoknak, akik támogatják a kialakult, viszonylag progresszív társadalmi rendet, ki is kell mutatniuk, hogy hisznek ennek a fejlődésnek a legitimációjában ahhoz, hogy tovább élvezhessék a korábbi generációk által elvégzett politikai munka gyümölcseit. Ez a meggyőződés sok éve gyengülni látszik a „kulturális relativizmus" egyre terjedő ideológiája és az attól való bénító félelem miatt, hogy egy másik kultúra bármely aspektusának bírálatát azonnal rasszizmusnak minősíthetik. Vannak természetesen olyan leleményes emberek, akik észrevették ezt a szorongást, és arra használják fel, hogy minden vitát elfojtsanak. Egyre könnyebb dobálózni a rasszizmus vádjával, ez azonban sok esetben eltereli a figyelmet arról, hogy valójában mi történik a társadalmunkban.

Úgy tűnik, ez a félelem a gyarmatosítás ezerféle bűne és negatív hatása miatti nyomasztó szégyenérzetből vagy esetleg bűntudatból ered. Ebből adódóan kínosnak tűnhet a brit lobogót felvonni, miközben egy volt brit gyarmat zászlajának felvonása egy egyesült királyságbeli kulturális rendezvényen a kulturális büszkeség legitim kifejezésének minősül. A patriotizmus egyik fajtája tehát rossz, másik fajtája jó. Ez a hozzáállás a bűntudat, a paternalizmus és az autoritarizmus érdekes keverékét tükrözi. Sok átlagember viszont értetlenül áll az ilyen jellegű vonakodás előtt, mivel nem ugyanabban az intellektuális közegben élnek, mint azok, akik az uralkodó narratívát terjesztik. Mindezzel George Orwell is tisztában volt. Már 1940-ben megfogalmazta a következőket *Az oroszlán és az egyszarvú: a szocializmus és az angol szellem* című esszéjében:

> Talán Anglia az egyetlen olyan nagyhatalom, amelynek értelmisége szégyenli nemzeti hovatartozását. Baloldali értelmiségi körökben mindig is úgy vélték, hogy angolnak lenni kissé szégyenteljes dolog, s kötelességüknek érezték, hogy minden angol intézményt – a lóversenytől a pudingig – nevetség tárgyává tegyenek. Különös, ám kétségkívül igaz, hogy szinte minden angol értelmiségi szégyenteljesebbnek tartaná, ha az „Isten, óvd meg a királyt" éneklésén kapnák rajta, mintha éppen a szegények gyűjtőperselyéből lopna.*

Orwell konkrétan Angliáról írt, és megfigyelései talán bepillantást engednek némely Brexit-párti angol gondolkodásmódjába – azokéba, akik erős nemzeti identitással és büszkeséggel rendelkeznek, és akik döbbenten figyelik, hogy a politikai osztály és a média látszólag teljesen eltávolodott az átlagemberek életétől. Orwell már akkor

* Gecsényi Györgyi fordítása

a „véleményformáló elithez" tartozott, mielőtt feltalálták volna a kifejezést. Saját korában is szokatlan eset volt, és ma is az lenne: hajlandó volt megtapasztalni az angol kultúrát olyan formájában, ahogyan abban rengetegen léteznek. Ez pedig közelebb vitte a megértéshez.

Az Egyesült Királyság a nacionalizmusok erősödése és az osztályok, illetve vallások közötti törésvonalak ellenére mindeddig egyben maradt. Napjainkban újabb próbatétel előtt áll – nem tudhatjuk, képes lesz-e ismét legyőzni a megosztottságot és újra létrehozni a 20. század viszonylag összetartó társadalmát. Hadrianus fala megmutatja, milyen ősi válaszvonalakkal van dolgunk, a belfasti falak pedig azt, mennyi mindent kell még tennünk, és milyen sok a buktató.

A modern brit társadalmon belüli szakadékokat és az egymással versengő narratívákat tanulmányozva felismerhetjük, milyen fontos, hogy egyensúlyba hozzuk a különféle csoportok racionális aggályait. Angliában, Észak-Írországban, Skóciában és Walesben egyaránt igaz, hogy a közösségeket a közös tapasztalatok kötik össze, és így együtt teszik ki a nemzetállamot – meg egy bizonyos pontig a közös értékek, bármennyire nehéz is meghatározni ezeket. Legijesztőbb rémálmunk egy olyan jövőkép, amelyben mindannyian visszavonulunk saját enklávéinkba – ilyen esetben ugyanis a részek összege nem egyenlő az egésszel, hanem éppen hogy kevesebb annál.

KONKLÚZIÓ
A KÖZTES TEREK

Ami volt, ugyanaz lesz majd, és ami történt, ugyanaz fog történni, mert nincs semmi új a nap alatt.

A prédikátor könyve 1:9

Riporter koromban, a 2000-es évek elején egyszer két kollégámmal együtt a bombatámadások és emberrablások legintenzívebb időszakában kisétáltam a bagdadi Zöld Zónából. Akkoriban a bevett eljárásrend szerint a Zöld Zónán kívül egy sötétített ablakú, ütött-kopott autó hátsó ülésén fekve kellett közlekedni, az első üléseken két gépfegyveres kísérővel. Amikor elhagytam az amerikai katonák által felügyelt utolsó ellenőrző pontot, minden egyes léptem új jelentőséget nyert: lépésről lépésre egyre távolabb kerültem a biztonságtól és a segítségtől, ha baj történne.

Különös hely volt ez: kevesen voltak az utcán, és igazából senki sem uralta a helyzetet. Nem volt struktúra, nem voltak törvények, és mindazok esetében, akik kitévedtek ide – a „senki földjére" –, élesen elkülönült egymástól a „mi" és az „ők" kategóriája. Az újságírókat régebben semlegesnek tekintették, de ezek az idők addigra már elmúltak: sok konfliktus esetében bennünk is a megtorlás lehetséges célpontjait látják, vagy legalábbis fejősteheneket, akiket adni-venni

lehet, illetve esetleg elrabolni. Ezúttal pár száz métert tettünk meg, beszéltünk néhány civillel, majd amikor még idegesebbek lettünk, visszasiettünk a Zöld Zóna viszonylagos biztonságába. Rendszeresek voltak akkoriban a bombatámadások, de mindhárman egyetértettünk: még azzal is jobban járunk, ha gyorsan végez velünk egy repesz, mint ha Abu Muszab az-Zarkávi késes bandája – az akkor még kezdeti stádiumban létező Iraki al-Káida – jönne értünk.

Ezek a különös helyek – a köztes terek – sok esetben konfliktusaink és megosztottságaink miatt jönnek létre. Van, ahol ezeknek továbbra is vitatott a státusuk, máshol pedig kölcsönösen elfogadott pufferzónák. Akármelyikről is legyen szó, nyugtalanító érzés belépni egy ilyen területre. Saját felelősségünkre vagyunk ott, és gyakran pontosan tudjuk, hogy mindvégig fegyverek célkeresztjében mozgunk.

Sajnos számtalan példát láthatunk ilyesmire a modern világban. Cipruson a görög és a török cipriótákat egy 178 kilométer hosszú pufferzóna választja el egymástól. A legkiábrándítóbb talán Famagusta város Varószia (törökül Maraş) nevű negyede: török katonák mészárlásától tartva lakosai 1974-ben elmenekültek, és soha többé nem tértek vissza. Varósziát ma már szögesdrót kerítés veszi körül, őrtornyokból felügyeli a török hadsereg. A szellemváros csendes, csak madárcsicsergést hallani. Az utcák üresek, a betonból gaz tör elő, és az elhagyatott épületek egy része ma már romokban hever. Éjszakánként a város elvész a sötétben: nincsenek fények, hiszen emberek sincsenek. Varósziában nincs átkelési lehetőség a választóvonalon, bár a szigeten máshol ma már hét olyan ellenőrző pont működik, ahol át lehet jutni: először az egyik oldal egyenruhásai ellenőrzik útlevelünket, majd – miután megtettünk pár száz métert – a belépéshez a másik oldalon is be kell mutatnunk iratainkat. Mindkét fél vigyázza a köztes teret, ezt az átmeneti vidéket, amely kívül esik a biztonságos komfortzónánkon, ahol megfigyelnek, és amin túl a „másik" világa kezdődik.

A kötelezően betartatott elkülönítés, illetve az erőszakos összecsapás a két véglet, amit a falak építése eredményezhet, amikor a megosztottság látszólag legyőzhetetlen. Senki sem örül az ilyesminek: ezek a helyek és ezek a helyzetek egytől egyig ijesztőek és dehumanizálóak. Nyugtalanító érzés, amikor csak szoros megfigyelés alatt, célkeresztben lehet átkelni egyik oldalról a másikra.

Az átkelés Izrael és Gáza között rideg, dermesztő élmény: olyan, mintha csapdába kerülnénk egy tudományos-fantasztikus rémálom és valamiféle laboratóriumi kísérlet között. Izrael irányából két izraeli ellenőrző ponton kell átjutni. Fegyveres őrök figyelnek bennünket golyóálló üveg mögül, a holminkat alaposan átvizsgálják. Egy hosszú folyosó végén megnyomunk egy csengőt, a fejünk felett elhelyezett kamera pedig hosszasan végigpásztáz, mielőtt kattanna a zár és kinyílna az ajtó. A túloldalon már Gázában vagyunk. Emberek azonban nincsenek, egy elkerített átjáróban találjuk magunkat, amely a helyenként több mint ezer méter széles (sőt van, ahol szélesebb) senki földjét szeli át. Végül kilépünk a vakító napsütésbe és a bozótos tájba. Néhány száz méterrel később a palesztin ellenőrző pont vár ránk, bár itt kevésbé alapos az átvizsgálás. A visszaúton az izraeli oldalon jóval szigorúbb az ellenőrzés: sötétített ablak mögött ülő határőrök pásztázzák monitorok sokaságát, hang- és érintésérzékelők vannak telepítve a fal teljes hosszában és közelében, a repülőtereken is alkalmazott testszkennerek üzemelnek, a poggyászt pedig robbanóanyag-detektorokkal ellenőrzik.

Barátságtalan vagy talán túlzottan szigorú eljárásnak tűnhet ez, de tény, hogy működik. A fal miatt kisebb eséllyel jutnak be gázai öngyilkos merénylők Izraelbe, és a senki földje legalább ezer méterrel csökkenti az átlőtt rakéták hatótávolságát. Nem szívesen ismeri el ezt senki. Igen, a gázai fal puszta látványa, csakúgy, mint a Banglades körüli akadályok vagy a Magyarország és Szerbia közötti

szögesdrót, sértik az érzékenységünket, mert tanúsítják, hogy a nézeteltéréseket nem sikerült megoldani.

Könnyű ítélkezni a falépítés trendje felett, ráadásul a falak nehéz kérdések esetén valóban a megoldottság hamis látszatát kelthetik. Míg azonban a kerítéseket felfoghatjuk a diskurzus kudarcának jeleiként, az is igaz, hogy átmeneti vagy részleges enyhülést hozhatnak, miközben sok ország tartósabb megoldásokon dolgozik, különösen a konfliktus sújtotta területeken. A gázai fal, sok más intézkedéssel együtt (mint például a Vaskupola rakétavédelmi rendszer) jelentősen csökkentette a konfliktus izraeli halálos áldozatainak számát. A Szaúd-Arábia és Irak közötti fal segített megakadályozni az Iszlám Állam beszivárgását. Nehéz elfogadni, de a falak bizonyos esetekben valóban működnek. A morálisan helyesen gondolkodók minden falat lebontanának – és valóban ők állnak az angyalok oldalán. De próbáljuk meg ezt elmagyarázni valakinek Észak-Írországban, aki Molotov-koktéloktól tart.

Néha úgy tűnhet, könnyebb az embereket megosztani, mint egyesíteni. Gondoljunk például az Észak- és Dél-Korea kapcsán felmerülő számtalan bonyolult tényezőre. Az, hogy ez a konkrét választvonal olyan hosszú életűnek bizonyult, részben annak köszönhető, hogy a játszma ötszereplős – és valamennyien nagyon másként látják a jövőt.

Az Egyesült Államok legfőbb célja megakadályozni Észak-Koreát abban, hogy képes legyen elérni nukleáris fegyverekkel amerikai területeket. Szintén fontos számukra katonai jelenlétük fenntartása Dél-Koreában, hogy ellensúlyozzák Kína erősödő hatalmát a Sárga-tengeren és azon túl. Ez a szándék ellentétes mind Kína stratégiájával, mind Észak-Korea céljával, hogy az egész félszigetre kiterjessze uralmát. Ez utóbbi azonban Dél-Korea létét fenyegeti. Japánt pedig – ahol szintén működnek amerikai katonai bázisok – aggasztaná, ha egyesülne a két Korea, különösen abban az esetben,

ha közben kínai befolyás alá kerülne, hiszen a félszigetet egyfajta pufferzónának tekinti saját maga és Kína között. Az itteni nehézségek arra emlékeztetnek, hogy sokszor miért olyan nehéz a politika szintjén túllépni a megosztottságon.

És mi a helyzet a konfliktusok által nem sújtott területeken álló falakkal? Magyarország szögesdrót-politikája – úgy fizikai, mint politikai értelemben – csökkentette ugyan az emberek beáramlását, de minden bizonnyal nem vetett neki véget teljesen. Nem valószínű ugyanis, hogy a tömeges migráció egyhamar véget ér. A mozgásban lévő emberek a szegénység és/vagy az erőszak elől menekülnek, gazdagabb és stabilabb országok felé tartanak. Mindaddig, amíg előfordul ilyen mértékű szegénység és konfliktus – márpedig a Közel-Keleten és Afrika-szerte valószínűleg ez marad a helyzet –, a migránsok áradata sem szűnik meg, sőt talán még fokozódni is fog. A világ népessége még ma is növekszik: a várakozások szerint Afrikában – ahol jelenleg is rengetegen élnek szegénységben – a lakosság száma nagyjából harminc éven belül megkétszereződik, a jelenlegi 1,2 milliárdról 2,4 milliárd főre nő. Tehát miközben a szegénységi ráta csökken, a lakosságszám emelkedésével összességében egyre többen szorulhatnak a szegénység csapdájába, életkörülményeik megváltoztatására pedig sem reményük, sem lehetőségük nincs.

Több gazdagabb ország fog falakat emelni a migránsok áradatának megfékezésére. Vannak azonban, akik szerint egyszerűen fel kellene számolnunk nemcsak a falakat, de magukat a határokat is, lehetővé téve a teljesen szabad mozgást, hogy mindenki oda mehessen a bolygón, ahová csak szeretne.

Egy 2017-ben a *Foreign Affairs* című magazinban megjelent esszéjében Nathan Smith, a Fresno Csendes-óceáni Egyetem Üzleti Tudományok Iskolájának közgazdász docense a következőket írta a „nyílt határok" elképzelésről:

> Ez a berendezkedés lehetővé tenné a szinte teljesen szabad migrációt világszerte, néhány ritka kivételtől eltekintve (mint például a terrorizmus vagy a fertőző betegségek terjedésének megakadályozása). [...] A migrációs fékek ilyen jellegű feloldása növelné a szabadságot, csökkentené a világban a szegénységet és felgyorsítaná a gazdasági fejlődést. Ennél alapvetőbb azonban, hogy megkérdőjelezné az államok jogát a migráció szabályozására az önkényes szuverenitásra hivatkozva. [...] Globális szinten a munkaerő hatékonyabb eloszlása növelné a termelékenységet, ez pedig közel megkétszerezné a világ gazdaságát. A gazdasági növekedés sokkal nagyobb arányban kedvezne a világ legszegényebb lakosainak.

Smith szerint a határok megnyitásával felszámolhatnánk a szegénységet a világban, ezért bizonyos szempontból morális kötelességünk ezt nekünk, nyugatiaknak, megtenni. Olyan nézőponttal is találkozni, amely szerint az állampolgárság fogalma legalább olyan erőszakos és diszkriminatív, mint a rabszolga-kereskedelem, hiszen az állampolgári jogokat az emberi jogok elé helyezi, ezzel pedig legitimálja azt az elvet, hogy egyesek többet érnek másoknál. Ha ez a forgatókönyv valósulna meg, az hatalmas terhet róna a nyugati erőforrásokra: a jóléti rendszereket gyakorlatilag fel kellene számolni. Smith elismeri, hogy „a nyílt határok valószínűleg jelentősen fokoznák a nyugati világban a látható, extrém szegénységet", de hozzáteszi, hogy „ami a nyugati ember szemében nincstelenségnek tűnik, az a világ jelentős részén a jólétnek felel meg". Szintén leszögezi: a több millió ember számára nyújtott hozadékok mellett eltörpülnek a nyugatiak által elviselendő kényelmetlenségek és negatívumok.

A nyílt határokat szorgalmazó írások nagy része a Nyugat iránti mély megvetést tükröz, vagy legalábbis szégyenérzetet a Nyugat gyakran erőszakos és imperialista történelme miatt. Vannak, akik nyíltan kimondják: a kapuk megnyitása a tömeges bevándorlás előtt jóvátenne valamennyit a történelem során elkövetett rengeteg rosszból. A nyílt határokért kampányolók ritkán vetik fel, hogy javaslatuk milyen hatással lenne, mondjuk, Japánra, Indiára vagy Dél-Afrikára – általában csak Észak-Amerikára és Európára gondolnak. Magukat toleráns humanitárius aktivistáknak tartják, bár időnként találkozni olyan, árulkodó megjegyzésekkel, mint például Smith következő okfejtése: „Az egyéni szabadságjogok, mint a szólás szabadsága bizonyos tekintetben antidemokratikusak, hiszen azt jelentik: bármennyire is elítéli az emberek többsége, amit valaki mond, mégsem tudják az illetőt elhallgattatni." Ez a megközelítés az amerikai akadémiai világban egyre általánosabb cenzori szellemiséget tükrözi.

Szigorúan gyakorlati megközelítésből, humanitárius alapokon természetesen lehet amellett érvelni, hogy összességében „kiegyenlítődnének" a dolgok, ha teljesen szabaddá válna az országok közötti mozgás. Ez az elgondolás azonban figyelmen kívül hagy két fontos tényezőt. Az első, hogy milyen hatással lenne a tömeges elvándorlás azokra az országokra, amelyeket az útra kelők elhagynak. Először azok távoznának, akik anyagilag megengedhetik maguknak, és nem kellene a legveszélyesebb útvonalakat választaniuk, sivatagokon és tengereken át, emberkereskedők kényének kiszolgáltatva. Így egyre kevesebb orvos, tanár és más iskolázott ember maradna a hanyatlásnak induló országokban – előbb-utóbb az állam akár össze is omolna, és mindenki nincstelenné válna. Remény sem nagyon maradna arra, hogy a dolgok valaha jobbra fordulhatnak.

A második probléma az emberi természet, konkrétabban pedig a csoportidentitás. Az optimista nézőpont szerint a fogadó oldali nemzetállamok nehezen bár, de képesek lennének megbirkózni az áradattal, és be tudnák fogadni az újonnan érkezetteket. Ha azonban végignézünk a történelmen és a jelenlegi helyzeten, érdemes óvatosabban közelítenünk az emberi természethez. A valóság az,

hogy a tömeges migráció már eddig is nyugtalanságot keltett: a helyi lakosok nem tűnnek boldognak, ha idegen jövevények jelennek meg náluk nagy létszámban. Az európai politikára gyakorolt hatás egyértelmű: markáns elmozdulásnak lehetünk szemtanúi a jobboldal és a szélsőjobb felé. A helyzet a világ más pontjain is hasonló. Gyakran találkozni a nyugati államokat elítélő cikkekkel, amelyek a világ legszigorúbb bevándorlási törvényeit és az állítólag elterjedt rasszizmust kérik számon rajtuk. Másoknak nincsenek illúzióik: a világ egyéb részein is legalább ilyen arányban fordul elő bevándorlóellenesség, erőszak, vallási intolerancia és rasszizmus. A globalizáció és a növekvő népesség jelentette nyomás mindenhol jelen van, és ennek eredményeként erősödik a nacionalizmus is, a szekuláris és a vallásos árnyalatú egyaránt. Indiában például – az északkeleti államokat érintő bevándorlás jelenlegi szintjeivel kapcsolatos uralkodó hozzáállás fényében – valószínűtlennek tűnik, hogy a Banglades felől érkező migráció drasztikus emelkedése enyhíthetné a súrlódásokat.

A világ egy teljesen más pontján pedig a paraguayi Encarnación lakosait 2014 óta egy öt méter magas, másfél kilométer hosszú betonfal választja el az argentínai Posadasban lakó szomszédjaiktól. A folyó Argentínához tartozó oldalán épült fal célja a hivatalos magyarázatok alapján nem egyértelmű, de maga a kontextus világos: a migráció miatt egyre fokozódó szorongás hatására emelt akadályt itt Dél-Amerika egyik legliberálisabb országa. Paraguay mellett fekszik Bolívia, ahonnan szintén érkeznek migránsok Argentínába. Ezért jelentette ki Alfredo Olmedo, az észak-argentínai Salta tartomány kongresszusi képviselője: „Falat kell építenünk, [...] maximálisan egyetértek Trumppal."

A nyílt határok nem működhetnek a jelenlegi légkörben – de a belátható jövőben sem. Érdemes mindazonáltal elgondolkodni az elképzelésen, hogy eldönthessük, ennek a konkrét kerítésnek melyik

oldalán helyezkedünk el. Ha nem értünk egyet ezzel a merész ötlettel, tehát hogy sikeres lehet a kísérlet, akkor minden bizonnyal úgy gondoljuk: a dolgok jelenlegi állása szerint szükség van határokra. Ha pedig így vélekedünk, a következő kérdéseket kell tisztáznunk: milyen határokra van szükség, és hány ember kelhet át rajtuk?

Nincsenek egyszerű megoldások, az azonban egyértelmű, hogy ha nem irányítunk több pénzt oda, ahol a legtöbben élnek, sok ember próbál majd meg odaköltözni, ahol a pénz jelenleg van. Azonnal növelni kell a nemzetközisegély-költségvetéseket. A közeli jövőben pedig meg kell valósítani egy 21. századi Marshall-segélyt a fejlődő világ támogatása érdekében, hogy a tehetős G20 országok gazdagságára alapozva biztosítsuk a vagyon globális újraelosztását. A második világháború pusztítása után a Marshall-segély újjáépítette Európát. Az amerikaiak által irányított program óriási erőfeszítéseket igényelt, de az érintettek tudták, hogy mindenkinek hasznára fog válni. Ma egy ennél is nagyobb és ambiciózusabb segélyprogramra van szükség, amely abban a tudatban valósul meg, hogy abból mindenki profitálni fog. Ki kell terjednie a fejlesztésre, az infrastruktúrára, a kereskedelemre, az oktatásra, az egészségügyre és a klímaváltozásra.

Már ízelítőt kaptunk abból, mi történhet ezekhez hasonló intézkedések nélkül. A migráció folytatódni, sőt fokozódni fog, és amikor a gazdagabb nemzetek szembesülnek a népvándorlás jólétüket és stabilitásukat fenyegető „veszélyével", egyre inkább megpróbálják majd megvédeni azt, ami az övék – területüket, szolgáltatásaikat, kultúrájukat –, ezáltal pedig erőre kapnak a nacionalista mozgalmak és a falépítési mánia. Ha a klímaváltozás-szakértők többsége nem téved, a tengerszint emelkedése miatt további sok millióan fognak útnak indulni. Ráadásul nem csupán a tengerszint-emelkedés jelenti az egyetlen éghajlati kihívást: Katharine Hayhoe klímakutató szerint a „globális furcsaság" (global weirding) korába léptünk,

amikor rendkívüli időjárási jelenségek a legkülönbözőbb módokon fogják érinteni a bolygó legtöbb részét. Egyes folyók például már most gyakrabban öntenek ki, mint régen, míg mások teljesen kiszáradtak. Kínában több ezer folyó tűnt el ebben az évszázadban.

Ezek a változások mind csak fokozhatják a migrációt, ahogyan az emberek megpróbálnak menekülni a hatásaik elől. Széles körű nemzetközi összefogás nélkül a nemzeti politika ellenségesebbé válik, az akadályok egyre magasabbak lesznek, a falakon átjutni próbálókat pedig mind erőszakosabb módon fogják majd fizikailag visszaverni. A keményvonalasok és az idegengyűlölők (ez a két kategória gyakran ugyanazt a csoportot jelöli) mindennemű bevándorlást elleneznek. Humanitárius és gazdasági szempontból ez azonban nemkívánatos irány.

A nyugati országoknak középtávon szükségük van bevándorlókra, hogy fenntarthassák önmagukat. Azért mondom, hogy „középtávon", mert a várakozások szerint a technológia sok munkahelyet kivált majd. A következő néhány évtized során a robotok fejlődése miatt sok ember válik feleslegessé egyes gazdasági ágazatokban. Az emberi leleményesség azonban azt diktálja, hogy minden bizonnyal megjelennek majd olyan új foglakozások, amelyekről ma még tudomásunk sincs, ez pedig részben meg fogja könnyíteni a nehéz átmenetet az új korba. Ez az idő mindenesetre eljön majd, és nem lesz könnyű menet. Nem találkoztam még olyan hozzáértő véleménnyel, amely megoldást kínálna a fordulópont elérésekor bekövetkező nehézségekre – amikor az automatizálás csúcspontja találkozik a migráció csúcspontjával. Napjainkban mindenesetre a világnak fenntartható szintű migrációra van szüksége – amely mellett például nem ürül ki Banglades és nem destabilizálódik India. Azt azonban nem tudjuk, hogyan lehet ezt szabályozni: vagyis kit kell beengedni? Az ország jóléte szempontjából hasznos gazdasági migránsokat vagy a háború és üldöztetés

elől oltalmat kereső menekülteket? Ki döntheti el, kik tartoznak az utóbbi kategóriába?

És miként lehet integrálni az új jövevényeket olyan módon, hogy ez ne okozzon feszültséget a helyiekkel? A nyugati társadalmak nagyrészt elfogadták a sokszínűséget, sőt kifejezetten preferálják. A „faji tisztaságról" szóló elképzelések rég eltűntek, ma már legfeljebb a perifériákon léteznek, ahogyan azt például az egyesült államokbeli Charlottesville-ben 2017-ben rendezett fehér felsőbbrendűségi tüntetéseken láthattuk. Bármiféle erőszak a „másikkal" szemben elfogadhatatlan: szégyenletesek például a németországi menekültszállásokat ért Molotov-koktélos támadások.

Miközben azonban a legtöbb nyugati ember nem vállal közösséget ilyen jellegű szélsőséges viselkedéssel, a kultúrájuk gyökereit jelentő értékeket igenis meg kívánják óvni, és fenn akarnak tartani valamiféle közösségi érzést.

A nemzetállam mint berendezkedési forma meglepően sikeresen hozta össze az embereket, sok esetben egységet formálva a különbözőségből – minden hibájuk ellenére ezek a falvakból, városokból és régiókból álló óriási törzsek teremtették meg a modern világot. Hillary Clinton könyvének címe – *It Takes a Village* (Egy egész falu kell hozzá) – egy afrikai közmondásra utal, amely valószínűleg Nigériából származik: „Egy egész falu kell egy gyermek felneveléséhez." Egy gyermek nevelése közösségi felelősség és feladat, amelyen a tágabb értelemben vett „család" osztozik – ugyanígy egy egész falu, város, régió és ország kell hozzá, hogy létrejöjjön a kultúra, amelyért azután mindenki felelős.

Nem kevés problémát okoz természetesen, amikor a nemzetállamra mint „családra" gondolnak. Féktelen nacionalizmushoz vezethet, különösen azoknál, akik egyetértenek az állítással, hogy „a saját hazám az első, ha igaza van, ha nem". George Friedman geopolitikai elemző szerint a „saját szeretete" olyasvalami, „ami az emberi

viselkedés értelmezésének középpontjában áll, és ami alapján ezt a viselkedést meg lehet jósolni". Friedman szerint a saját szeretete az ember alapvető tulajdonsága. Bizonyos tekintetben a nacionalizmus is erre az érzelemre épül, ezért szokták sok esetben gyanakvással szemlélni és negatív tulajdonságként beállítani. A nemzeti önrendelkezés ugyanakkor bizonyos feltételek esetén igazságos és pozitív törekvésnek tűnhet: a 19. századi ír nacionalizmust, a 20. századi koszovói nacionalizmust és a 21. századi palesztin nacionalizmust a legtöbben nemes célnak tekintik, noha mindegyik alapja a saját szeretete.

Sokan jósolják a nemzetállamok bukását, több okot is megjelölve: a globalizációt, az olyan föderális szuperstruktúrákat, mint az EU, a városállamok felemelkedését vagy – legújabban – az olyan kriptovaluták terjedését, mint amilyen a bitcoin. Mindezek ellenére a nemzetek és a nemzetállamok tovább élnek. Sőt: a nemzetállamok által meghatározott mai világrend elhozta számunkra a viszonylagos stabilitást. Hosszú utat tettünk meg már idáig is, miközben további hosszú út áll előttünk. Hasonlítsuk össze a második világháború utáni korszakot az azt megelőző 75 évvel, és azonnal látszik, mekkora fejlődés történt. A világ egészét tekintve az írástudók aránya növekszik, a szegénységi ráta pedig csökken. Ez a fejlődés a tudomány, a demokratikus elvek és a rátermett vezetők révén a jövőben is folytatódhat, ha tartjuk magunkat a tévesen Voltaire-nek tulajdonított gondolathoz: „Nem értek egyet azzal, amit mondasz, de halálomig harcolni fogok azért, hogy mondhasd."

Sok évszázadnyi vérontást, imperializmust és számtalan egyéb szerencsétlenséget követően a nyugati államokat ma már összeköti a demokrácia, a nemek közötti egyenlőség, a vallásszabadság és a szólásszabadság kollektív tiszteletben tartása. Előfordul természetesen, hogy időnként egy-egy nemzet nem saját civilizált értékeivel

összhangban viselkedik, de ez a fajta képmutatás nem jelenti azt, hogy ezek az értékek ne lennének ott is elfogadottak. Az emberek többsége azt várja el, hogy ha valaki csatlakozik a közösségéhez, akkor annak értékein is osztozzon, de legalábbis fogadja el azokat és ne kezdjen harcolni ellenük. A modern európaiak nagy része nem tiltakozna, ha egy meleg pár költözne a szomszédjába, annak azonban nem örülnének, ha a szomszédjuk homofób lenne, és gyűlöletet keltene a melegek ellen. Meg kell tehát találnunk a módját, hogy az újonnan érkezettek csatlakozhassanak új közösségükhöz, ne pedig aláásni próbálják annak értékeit. Ez nem a rasszról vagy a vallásról szól, de nem is csak a jólneveltségről: csak egy görög lakodalomban fordulhat elő, hogy a vendég összetörheti a tányérokat. Egy ilyen kétirányú kapcsolatban a házigazda is köteles gondoskodni róla, hogy a vendég otthon érezze magát. Ez világszerte a különböző országok és kultúrák vendégeire és házigazdáira egyaránt vonatkozik. Így építhet mindkét fél hidakat, amelyeken át eljuthat a másikhoz.

*

Úgy tűnik, az Outer Space Treaty – az ENSZ űrkutatási egyezménye – szövegezésekor felismertük a saját korlátainkat, a szövegben ugyanis a következő áll:

> A világűrt, beleértve a Holdat és más égitesteket, sem a szuverenitás igényével, sem használat vagy foglalás útján, sem bármilyen más módon egyetlen nemzet sem sajátíthatja ki.

A szerződés rögzíti, hogy „a világűr kutatása és békés célokra történő felhasználása az egész emberiség közös joga". A Hold-egyezmény tovább részletezi ezeket a rendelkezéseket, és rögzíti, hogy

sem a Hold [vagy a Naprendszer más égitestének] felszíne és felszín alatti része, sem annak egyetlen alkotóeleme vagy természeti erőforrása nem lehet egyetlen állam, nemzetközi kormányközi vagy nem kormányzati szervezet, nemzeti szervezet vagy nem kormányzati szervezet, természetes személy tulajdona.

A Földön azonban már túl késő lenne az alapoktól újrakezdeni. Bolygónk és annak emberi populációja túl bonyolult ahhoz, hogy hirtelen létrejöjjön egy globális kormányzat, amelyben a nemzetállamok feloldódnak, és a világ javainak hasznosítása „az egész emberiség közös joga" lesz.

Ezért mindaddig falakat fogunk építeni, amíg el nem fogadjuk az emberiség egyetemes testvériségét, és el nem jön egy olyan világ, amelyben nem egymással versenyzünk az erőforrásokért. Mindig is így volt. Hiszen magunk is állatok vagyunk. Csodálatosak, néha gyönyörűek, néha csúnyák, fantasztikus képességűek, végtelen képzelőerejűek – de mindezzel együtt is e világ teremtményei, és mint minden más teremtménynek, nekünk is szükségünk van a saját területünkre.

„Kezdetben..." hamar elrontottunk mindent. Ha újrakezdhetnénk, tiszta lappal és eddigi teljesítményeink ismeretében, minden bizonnyal másfajta szabályokat alkotnánk arról, hogy hogyan kell együtt élnünk és osztozkodnunk. Az emberi létállapot együtt jár azzal, hogy talán sosem juthatunk el a tökéletes harmóniához, de ez nem ment fel minket az alól, hogy kötelességünk erre törekedni.

Sok nyelvben létezik a közmondás: „Jó kerítés, jó szomszédság." Ez nem valami elcsépelt, népies mondás: a fizikai és pszichológiai válaszfalak megkerülhetetlen lényegére tapint rá. Olyan jövőre készülünk, amelyben a legjobbakban reménykedünk, de a legrosszabbtól tartunk – és mivel jelen van a félelem is, falakat építünk.

Ha ez esetleg nagyon borúlátó vélekedésnek tűnne az emberiségről, van azért jó oldala is. Azáltal, hogy képesek vagyunk gondolkodni és alkotni, képessé váltunk megtölteni a falak közötti tereket reménnyel – és hidakat építeni. Minden falra, amely országokat választ el egymástól, jut egy információs szupersztráda, minden al-Káidára jut egy vallásközi párbeszédet elősegítő szervezet, és minden rakétavédelmi rendszerre jut egy nemzetközi űrállomás. A gazdag nemzetek több milliárd dollárt fordítanak segélyezésre. Az emberi jogok kodifikációja elismeri, hogy – legalábbis elméletben – minden ember egyenlőnek születik. Hatalmas termeket építettünk fel, ahol összeülhetünk és tanácskozhatunk, hogy megpróbáljuk megoldani nézeteltéréseinket. Az Egyesült Nemzetek Szervezete, az EU, az Afrikai Unió, az ASEAN, a MERCOSUR, az OPEC, a NATO, a Világbank és a sok száz pánnacionális és globális szervezet azért jött létre, hogy közelebb hozzák egymáshoz az embereket, és közvetítsenek a konfliktusainkban. Formális elismerései ezek az emberi állapotnak: rajtuk keresztül próbálják az óriástörzsek megoldani ellentéteiket, fenntartva falaikat, miközben tartósabb megoldásokat keresnek. Az egyik legkedvesebb angol szavam a „kompromisszum".

Így hát bár napjainkban ismét terjedőben van a nacionalizmus és az identitáspolitika, a lehetőség továbbra is adott, hogy a történelem íve az egység irányába forduljon vissza.

BIBLIOGRÁFIA

Kína

Bandurski, David: „China's »positive« prescription for dissent", China Media Project, 2014. november 17.; cmp.hku.hk/2014/11/17/37177/

China Knowledge.de; www.chinaknowledge.de/Literature/Historiography/shiji.html

„China's urban-rural divide", OECD Observer, 2016. október; oecdobserver.org/news/fullstory.ph./aid/5669/China_92s_urban-rural_divide.html#sthash.4EDnGCMf.dpuf

Clapp, Frederick Gardner: „Along and across the Great Wall of China", *Geographical Review,* Vol. 9, 1920. április–június, 221–49.

Denyer, Simon: „China's scary lesson to the world: censoring the Internet works", *Washington Post,* 2016. május 23.

Goh, Chor-ching, Luo, Xubei and Zhu, Nong: „Income growth, inequality and poverty reduction: a case study of eight provinces in China", *China Economic Review,* Vol. 20, No. 3, 2009. szeptember, 485–96.

Man, John: *The Great Wall.* London, Bantam Press, 2008. (Magyarul: *A kínai nagy fal.* Budapest, General Press, 2008.)

Piketty, Thomas and Zucman, Gabriel: „Capital is back: wealth-income ratios in rich countries 1700–2010", *Quarterly Journal of Economics,* Vol. 129, No. 3, 2014. 1255–310.

Waldron, Arthur Nelson: „The problem of the Great Wall of China", *Harvard Journal of Asiatic Studies,* Vol. 43, No. 2, 1983. december, 643–63.

Whiteley, Patrick: „The era of prosperity is upon us", *China Daily,* 2007. október 19.

Wong, Sue-Lin and Martina, Michael: „China adopts cyber security law in face of overseas opposition", *Reuters,* 2016. november 7.

Egyesült Államok

Channick, Robert: „Illinois contractor bidding to build Trump's border wall – with a tourist draw", *Chicago Tribune,* 2017. április 3.

Cook, Lindsey: „US education: still separate and unequal", US News, 2015. január 28.

Dear, Michael: *Why Walls Won't Work: Repairing the US–Mexico Divide.* New York, Oxford University Press, 2015.

„Education at a glance 2012: OECD indicators", OECD Publishing, 2012. szeptember; www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf

Goodhart, David: *The Road to Somewhere.* London, Hurst Publishers, 2017. (Magyarul: *Úton hazafelé. A populista lázadás és a politika jövője.* Budapest, Századvég, 2019.)

Hershbein, Brad: „A college degree is worth less if you are raised poor", Brookings Institution, 2016. február 19.

Martinez, Oscar J.: „Border conflict, border fences, and the »Tortilla Curtain« incident of 1978–1979", *Journal of the Southwest,* Vol. 50, No. 3, „Fences", 2008. ősz, 263–78.

Mexico's Constitution of 1917 with Amendments through 2015, Constitute; www.constituteproject.org./constituion/Mexico_2015/pdf?lang=en

Neeley, Jenny: „Over the line: Homeland Security's unconstitutional authority to waive all legal requirements for the purpose of building border infrastructure", *The Arizona Journal of Environmental Law & Policy,* 2011. május 11.

Nowrasteh, Alex: *Guide to Trump's Executive Order to Limit Migration for »National Security« Reasons.* Washington, DC, Cato Institute, 2017. január 26.

Obama, Barack: „Floor statement on immigration reform", beszéd, 2006. április 3.; obamaspeeches.com/061-Immigration-Reform-Obama-Speech.htm

„Political polarization in the American public", Pew Research Center, 2014. június 12.; www.people-press.org/2014/06/12/political-polarization-inthe-american-public/

Stovall, Preston: „Reassessing cultural divisions in the United States", Quillette, 2017. január 13.

Yearbook of Immigration Statistics. Washington, DC, DHS Office of Immigration Statistics, 2015.

Izrael és Palesztina

„Behind the headlines: facts and figures – Islam in Israel", Israel Ministry of Foreign Affairs, 2016. június 9.; mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Issues/Pages/Facts-and-Figures-Islam-in-Israel.aspx

„A document of general principles and policies", Hamas, 2017. május 1.; hamas.ps/en/post/678/a-document-of-general-principles-and-policies

„Internal Fight: Palestinian abuses in Gaza and the West Bank", Human Rights Watch, 2008. július; www.hrw.org/report/2008/07/29/internal-fight/palestinian-abuses-gaza-and-west-bank

„OECD reviews of labour market and social policies: Israel", OECD, 2010. január; www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies_20743408

Starr, Kelsey Jo and Masci, David: „In Israel Jews are united by homeland but divided into very different groups", Pew Research Centre, 2016. március 8.

Vallet, Elisabeth (ed.): *Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?* Farnham, Ashgate Publishing, 2014.

A Közel-Kelet

Al Homayed, Tariq: „Interview with His Majesty King Abdullah II", *Asharq Al Awsat,* 2007. január 23.; kingabdullah.jo/en/interviews/interview-his-majesty-king-abdullah-ii-71

„The Berm", GlobalSecurity.org, accessed 2017. december 4.; www.globalsecurity.org/military/world/gulf/kuwait-the-berm.htm

Tomkins, Richard: „Airbus, Saudi Arabia finish Northern Border Security project", United Press International, 2014. szeptember 23.

Az indiai szubkontinens

Ambedkar, B. R. and Anand, S. (eds): *Annihilation of Caste: The Annotated Critical Edition.* London and New York, Verso, 2014.

Couderé, Hanne: „India: violence against Dalits on the rise", *The Diplomat,* 2016. május 19.

Hanson, S.; Nicholls, R.; Ranger, N. et al.: „A global ranking of port cities with high exposure to climate extremes", *Climatic Change,* Vol. 104, No. 1, 2011. január, 89–111.

Hasnain, Lieutenant General Syed Ata: „Why the fence on the line of control', *South Asia Defence and Strategic Review,* 2014. május.

Jones, Reece: *Violent Borders: Refugees and the Right to Move.* London and New York, Verso, 2016.

Lindley, Mark: „Changes in Mahatma Gandhi's views on caste and intermarriage", *Hacettepe University (Ankara) Social Sciences Journal,* Vol. 1. 1999.

Roy, Arundhati: „India's shame", *Prospect Magazine,* 2014. november 13.

Shamshad, Rizwana: „Politics and origin of the India–Bangladesh border fence", előadás az Ausztrál Ázsiai Tudományok Intézetének (ASAA) 17. biennális konferenciáján, Melbourne, 2008. július 1–3.

„Skin colour tied to caste system, says study", *Times of India,* 2016. november 21.

Sukumaran Nair, P.: *Indo-Bangladesh Relations.* New Delhi, APH Publishing, 2008.

Tripathi, Sanjeev: „Illegal immigration from Bangladesh to India: toward a comprehensive solution", Carnegie India, 2016. június 29.

Afrika

Agyemang, Felix: „The emergence of gated communities in Ghana and their implications on urban planning and management", *Developing Country Studies,* Vol. 3, No. 14, 2013. július, 40–46.

Aisien, Ebiuwa and Oriakhi, Felix O. U.: „Great Benin on the world stage: reassessing Portugal–Benin diplomacy in the 15th and 16th centuries", *IOSR Journal of Humanities and Social Science,* Vol. 11, No. 1, 2013. május–június, 107–15.

Beegle, Kathleen G., Christiaensen, Luc, Dabalen, Andrew L. and Gaddis, Isis: *Poverty in a rising Africa: overview.* Washington, DC, World Bank Group, 2015.

Breetzke, Gregory D., Landman, Karina and Cohn, Ellen G.: „Is it safer behind the gates? Crime and gated communities in South Africa", *Journal of Housing and the Built Environment,* Vol. 29, No. 1, 2014. március, 123–39.

Ediagbonya, Michael: „A Study of the Portuguese–Benin trade relations: Ughoton as a Benin port (1485–1506)", *International Journal of Humanities and Cultural Studies,* Vol. 2, No. 2, 2015. július–szeptember, 206–21.

Fisher, Max: „The dividing of a continent: Africa's separatist problem', *The Atlantic,* 2012. szeptember 10.

Global Study on Homicide 2013, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2014. március.

„International Court of Justice gives judgment in Cameroon–Nigeria boundary dispute", International Court of Justice Press Release, 2002. október 10.; www.un.org/press/en/2002/icj603.doc.htm

„Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria", The Hague Justice Portal; www.haguejusticeportal.net/index.php?id=6220

Onuoha, Mimi: „A 5-mile island built to save Lagos's economy has a worrying design flaw", *Quartz Africa*, 2017. március 18.

Pearce, Fred: „The African queen", *New Scientist*, 1999. szeptember 11.

„Yoruba kingdoms – Benin and Ife", GlobalSecurity.org, utolsó megtekintés: 2017. december 12.; www.globalsecurity.org/military/world/africa/yoruba.htm

Európa

„Attitudes towards immigration in Europe: myths and realities", European Social Survey, European Parliament, 2017. június 19.; www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/IE_Handout_FINAL.pdf

Judt, Tony: *A Grand Illusion? An Essay on Europe*. New York and London, New York University Press, 2011.

Katz, Bruce, Noring, Luise and Garrelts, Nantke: „Cities and refugees: the German experience", Brookings Institution report, 2016. szeptember 18.

Lambert, Charles: „French immigration problems", *Foreign Affairs*, 1928. január.

Leuenberger, Christine: „Constructions of the Berlin Wall: how material culture is used in psychological theory", *Social Problems*, Vol. 53, No. 1, 2006. február, 18–37.

Pew-Templeton Global Religious Futures Project, Pew Research Center report, 2010.

Ross, Corey: „East Germans and the Berlin Wall: popular opinion and social change before and after the border closure of August 1961", *Journal of Contemporary History*, Vol. 39, No. 1, 2004. január, 25–43.

Stein, Mary Beth: „The politics of humor: the Berlin Wall in jokes and graffiti", *Western Folklore*, Vol. 48, No. 2, 1989. április, 85–108.

Steinmetz, Vanessa: „Das sollen Flüchtlinge künftig leisten", *Spiegel Online*, 2016. május 24.

Egyesült Királyság

Bruce, John Collingwood: *The Roman Wall*. London, J. R. Smith, 1851.

Divine, David: *Hadrian's Wall: North-west Frontier of Rome*. New York, Barnes and Noble, 1995.

Nolan, Paul: „Two tribes: a divided Northern Ireland", *Irish Times*, 1917. április 1.

„Population of the UK by country of birth and nationality: 2015", Office for National Statistics, 2016. augusztus 25.

Torney, Kathryn: „How integrated are the schools where you live?", *The Detail*, 2012. november 23.

United Kingdom 2011 Census, Office for National Statistics; www.ons.gov.uk/census/2011census

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

KÖSZÖNET

Köszönettel tartozom az Elliott & Thompson valamennyi munkatársának, akik a két éven át tartó projekt során mindvégig támogattak, és annyit „nyestek" a kéziratból, hogy akár kertésznek is felcsaphattak volna. Köszönet továbbá Wen Qinek, Sabrina Zengnek, Sam Bambának, Sameer Bazbaznak, Mina al-Oraibinek, dr. Rogier Creemersnek, dr. Reece Jonesnak, Fawaz Gergesnek, David Waywellnek, Henry Robinsonnak, Stuart Elden professzornak, valamint David Kornbluthnak.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

2001: Űrodüsszeia (film) 9

A
Abbász, Mahmúd 113–14
Abdullah, II., jordán király 128–29
Abu-Dzabi 144
A fal asszonyai (Women of the Wall, WOW) 107
Afganisztán 8, 156–57, 177, 252
Afrika
  Bakassi-félszigeti vita 200, 203–204
  Benin City 194–96
  függetlenségi mozgalmak 189–91, 200–203
  gyarmatosítás 14, 191, 196–99, 203
  Hagyományos Vezetők Tanácsai 204
  marokkói fal 189–90, 215
  polgárháborúk 190–91, 200–202
  tribalizmus 192–94, 204–207
  vallási választóvonalak 205–206
  lásd még az egyes országoknál
Afrikai Nemzeti Kongresszus 204
Afrikai Unió 205, 307
al-Aksza-mecset 106
al-Ali, Nadzsi 94–95
al-Anfal katonai hadjárat 140
alaviták 129, 132
Ali ibn Abi Tálib 129
al-Káida 132, 136–37, 294, 307
Alphaville, São Paulo, Brazília 211
Általános törvény a lakosságról (1974), Mexikó 66
Alternatíva Németországért párt (Alternative für Deutschland, AfD) 254, 255–56
Ámbédkar, B. R. 183–84
Amerikai Egyesült Államok
  13–14, 299
  amerikai–mexikói határ 9, 53–70, 71–75
  bevándorlás 55, 62–69, 76–77
  csempészet 61–62, 68–69
  Észak-Korea 296
  fehér felsőbbrendűségiek és fekete szeparatisták 86
  fekete népesség 74, 76–77, 78–80
  hispán népesség 57, 74, 75, 76, 77, 78
  iraki háború (2003–2011) 126–27, 137–38
  Marshall-segély 301
  szélesedő politikai törésvonalak 81–82, 87
  terrorizmus 67–68

Védelmi Fenyegetést Csökkentő Ügynökség (DTRA) 135
Angola 198–99, 202
angol–török egyezmény (1913) 137
Annan, Kofi 216
an-Núszra Front 102
Antifasiszta Védelmi Rendszer 223
antiszemitizmus 86, 112
lásd még Izrael és Palesztina
anyagi egyenlőtlenség 212–13
Afrika 207–208, 209, 211–12, 214–15
Egyesült Királyság 280–82
Izrael 105–106, 108, 110
Kína 20, 29–30, 31–34, 37–38
Németország 230–31
A-Q hiteles története (Lu Hszün) 32
arab felkelés (1916) 144
Arab humán fejlettségi jelentés (2002) 141–42
arab–izraeli háború (1948) 96
arab tavasz 128
aranycsillagos szülők, Egyesült Államok 81–82
arap Moi, Daniel 205
Arunácsal Prades 173
árvíz 166–67
askenázi zsidók 103–104, 107
Aszad *lásd* el-Aszad, Bassár
Asszám, India 159–61, 163–64, 170–71
asszámi egyezmény (1985) 160–61
Ausztria 8, 243
Ázsia víztornya 28
az-Zarkávi, Abu Muszab 276

B
Baasz Párt 147
Bachmann, Lutz 255
Bakassi-félsziget 200, 203–204
Bakassi Önrendelkezési Front (BSDF) 200
bakongók 199
Balfour, Arthur 95
Balfour-nyilatkozat (1917) 96
Bandurski, David 46
Banglades 8, 153–70, 174–75, 178–79, 184, 295, 300, 302
függetlenségi háború 158, 159
klímaváltozás 165–67
rohingyák 168–70
Bango Bhoomi 164–65
Banksy 94–96
Bárák, Ehúd 120
Beda Venerabilis 266–67
beduinok 110–11
Belarusz 240
belfasti falak, Észak-Írország 274–75, 292
Belső-Mongólia 25
Benin City, Nyugat-Afrika 194–96
berlini fal 13, 21, 221–22, 227–28, 232, 235
bevándorlás
Afrika 207–208
Amerikai Egyesült Államok 55, 62–69, 76–77
Egyesült Királyság 283–84
egyiptomi–izraeli határ 101–102
Európai Unió 233–36, 239, 240–47, 250–51, 252–53, 297–98, 301, 302

India 154–55, 156–57, 158–59, 160–63, 166–68, 300
kuvaiti–iraki határ 138
Mexikó 59–60, 66–67
nyílt határok elmélet 297–301
Bevándorlási és Honosítási Szolgálat (INS) 62
Bharatija Dzsanata Párt (BJP) 163–64
Bhután 153, 173, 178
Biafra 201
bitcoin 304
Bonnie Prince Charlie *lásd* Stuart Károly Eduárd
Botswana 206, 207
bráhminok 180, 182
Brandt, Willy 229
Brazília 211
Brexit 14, 236–37, 239, 266, 277, 279, 280, 281, 283, 291
Brown, Gordon 283–84
Bruce, Robert de 268
Brüsszel 234, 248
buddhizmus 26
Bulgária 235, 241
Bundu Dia Kongo mozgalom 199
Burma *lásd* Mianmar
Burundi 201–202
Bush, George W. 63

C
Cameron, David 213
Casamance tartomány, Szenegál 200
charlottesville-i tüntetések 86, 303
Chicago Tribune (napilap) 55
China Media Project 46–47
Ciprus 294
Ciszjordánia 7, 95–96, 97–98, 100–102, 112–14, 117–18, 126, 274
lásd még Izrael és Palesztina
Clayton Industries 55
Clinton, Bill 68, 83
Clinton, Hillary 63, 303
Coming to Birth (M. O. Macgoye) 194
cornwalli nacionalisták 272
Coulter, Ann 53
Creemers, Rogier 40–41, 43, 44
Crisis Resolution Security Services 55

Cs
Csao család 32, 38
csempészet 61–62, 68–69, 115, 134, 136, 154–55, 173, 178
Csin-dinasztia 25
Csin Si Huang-ti 25, 48

D
dalitok/érinthetetlenek 180–82
Dánia 8, 243, 246–47
Darling, Patrick 195
d'Azeglio, Massimo 238
Dél-Afrika 192, 204, 207–208, 210, 299
Dél-Korea 8, 31, 296
Dél-Szudán 191, 201
Deterling, Harry 224
disszidálás Kelet-Németországból 224–25, 227–28
Duffy, Gillian 283–84
Durand, Henry Mortimer 177
Durand-vonal 177–78
Dynamo Dresden ultrák 255

Dzsamaat-ul-Mudzsahedin 164
dzsihádista szervezetek 26, 102, 128, 144, 146
lásd még iszlám; Iszlám Állam (IÁ); terrorizmus
Dzsinnah, Muhammad Ali 156

E
elektronikus kereskedelem 47
The Economist (hetilap) 40, 210
Eduárd, I., angol király 268
egyesülési törvény (1707), Nagy-Britannia 269
Egyesült Arab Emírségek 8, 133
Egyesült Királyság 133
Anglia és Észak-Írország kapcsolata 273–75, 277–79
Anglia és Skócia kapcsolata 268–71, 272–73, 279
Anglia és Wales kapcsolata 271–73
Brexit 14, 236–37, 239, 266, 277, 279, 280, 281, 283, 291
cornwalli nacionalisták 272
északír protestánsok és katolikusok 273–79
Hadrianus fala 10, 263–67, 292
multikulturalizmus és integráció 288–90
muszlim népesség 249, 286–90
vallás 273–79, 286–90
Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP) 236, 255
Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 138, 141, 142, 145, 161, 168, 169, 175, 203, 204, 205, 209, 213, 305, 307
Egyiptom 102, 114–15, 126–28, 131, 134, 147
egyiptomi–izraeli határfal 102
Egységes Európai Okmány (1986) 234
el-Aszad, Bassár 132–33, 138
el-Aszad, Háfez 132
Elefántcsontpart 191–92, 206
Elfalazott Hotel, Ciszjordánia 95–96
elkerített lakóparkok 209–215
első intifáda (1987–1993) 96
érinthetetlenek *lásd* dalitok
És mégis lapos a Föld (T. L. Friedman) 11
Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA) 67, 70
Északi Határ Projekt, Szaúd-Arábia 135–36
Észak-Írország 273–79, 286, 288, 292, 296
Északi Unió 236
Észak-Korea 8, 296
Észak-Makedónia 8, 243
Eritrea 201, 252
Etiópia 201
Európa 7, 13, 146, 225, 240, 299
Európai Bizottság 238
Európai Gazdasági Közösség (EGK) 233
Európai Unió 9, 14, 233–34
bevándorlás 233–36, 239, 240–47, 250–51, 252–53, 297–98, 301, 302
egységes Európa 233–34
euróövezet 238
határellenőrzések 241–44, 256
muszlim lakosság és integráció 247–51, 289–90
nacionalizmus 14, 145, 233–34, 237–39, 251–58
pénzügyi krach (2008) 236
szabad mozgás 234–36
terrorizmus 242, 243, 245, 249
lásd még az egyes országoknál

F
Facebook 11, 40, 42
falbetegség (Mauerkrankheit) 225
Farook, Syed Rizwan 68
Farrakhan, Louis 87
Fatah 112–14, 117
fegyvercsempészet 68–69, 136, 155
fekete szeparatisták 86–87
Fergany, Nader 141
Foreign Affairs (magazin) 250, 297–98
Franciaország 25, 29, 133, 236, 245, 247–50
Friedman, George 303–304
függetlenségi mozgalmak Afrikában 189–91, 200–203

G
Gandhi, Indira 160
Gandhi, Mahátma 155, 181
Gandhi, Radzsiv 160
Gáza 96, 102, 112–19, 128, 295–96
Gerges, Fawaz 101, 145
Ghána 206, 214
Gleicke, Iris 254
globalizáció 7, 11, 14, 70, 207, 268, 281, 285, 300, 304
Goodhart, David 281–82
Goodwill Zwelithini kaBhekuzulu, zulu király 208
Gorbacsov, Mihail 7, 227
Görögország 8, 234, 238, 243, 248, 251
Graham, Lindsey 54, 73
Guadalupe Hidalgó-i béke (1848) 58, 61

Gy
gyarmatosítás 30, 140, 155, 168, 177, 296
Afrika 14, 191, 196–99, 203

H
Hadísz 142
Hadrian, Rod 55
Hadrianus fala 10, 263–67, 292
Hagyományos Vezetők Tanácsai 204
Hamász 101, 112–17, 120
Handala 94–95
hanok 22–23, 25–27, 29, 39, 48
háredi zsidók 104–108, 110
Hari, Michael 55
Harkat-ul-Dzsihád al-Iszlami 164
hatnapos háború 96
Hayhoe, Katharine 301
Heyer, Heather 86
Hezbollah 120, 129, 133
hidegháború 222, 224, 232, 235, 240
Himalája 13, 28, 155, 165, 170, 175–76
hinduk 81, 155, 156, 158, 159, 160, 162–64, 167, 174, 178–81, 183, 286, 287
Hivatalos Ír Köztársasági Hadsereg (OIRA) 275
Hold-egyezmény 305
Hollande, François 250
Hollandia 40, 256
Honecker, Erich 227
Horvátország 8, 241, 243

Houphouët-Boigny, Félix 206
Hszia-dinasztia 35
Hszi Csin-ping 15, 19–21, 27–28, 45–46
Hszincsiang régió 22, 25–28, 40, 42
hukou rendszer 34–35, 36
Human Rights Watch 161
Huszein, Szaddám 126, 127, 130, 136, 137, 138, 140
húszi erők, síita 132, 136–37
hutuk 201–202

I
Ideiglenes Ír Köztársasági Hadsereg 275
idzstihád 142–43
India
asszámi zavargások 159–60
Átfogó Integrált Határigazgatási Rendszer (CIBMS) 175
bangladesi határkerítés 8, 153–55, 161, 164–65
Bango Bhoomi-elmélet 164–65
bevándorlás 154–55, 156–57, 158–59, 160–63, 166–68, 300
felosztása 155–56, 158, 159, 173–75
kasmíri ellenőrzési vonal 173–75, 176
kasztrendszer 179–84
mianmari határ és a nága törzsek 170–73
pakisztáni határ 8, 173–77, 178–79
vallási választóvonalak 155–56, 159–60, 162–65, 166–70, 179–84
indiai–pakisztáni határegyezmény (1960–61) 175–76
Initium Media 42
Inkatha Szabadság Párt 204
internet 32, 39–47, 84, 141–42
Irak 8, 12, 26, 57, 81, 126–39, 140, 147, 252, 274, 294, 296
iraki háború (2003–2011) 126–27, 137–38
iraki–iráni háború (1980–88) 12
Iraki Kurdisztán 140
Irán 8, 12, 14, 126, 128, 130, 132–33, 136, 139, 140, 146–47, 178, 252
Írország 273–79, 284
iszlám
Afrikában 206–207
idzstihád és az „arab gondolkodás bezárkózása" 142–43
Indiában 155–56, 159–60
integráció az EU-ban 247–51
Nagy-Britanniában 248, 286–90
Sziklaszentély 106
szunnita és síita megosztottság 11, 14, 127, 128–30, 133–37, 145–46, 147
ujgur muszlimok 29
Iszlám Állam (IÁ) 26, 102, 131–32, 134, 135, 136, 144, 296
Iszlám Nemzet 87
Izrael 7, 13, 133
arab népesség 109–11
beduin közösség 110–11
etnikai megosztottság 103
Izraeli Védelmi Erők 94, 111
keresztény népesség 110
politikai megosztottság 107–109
vallási helyek 106–108
zsidók közötti megosztottság 103–109
Izrael és Palesztina 7, 14
ciszjordániai válaszfal 93–97, 100–101
ciszjordániai zsidó telepek 97
Elfalazott Hotel 95–96
gázai határ 101, 116, 295–96
határvita története 96–97
izraeli álláspont 97, 98–101, 102, 107, 116
Kelet-Jeruzsálem 97
kétállamos megoldás 97, 100, 108–109, 119
öngyilkos merénylők 100–101, 126, 295
palesztin álláspont 96–97, 98, 116–19
Vaskupola rakétavédelmi rendszer 296
visszatérés joga miatti lázadások (2018) 116

J
Jakab, I., angol király 296
Jakab, VI., skót király 296
jakobita hadsereg 267
Japán 22, 30, 31, 296–97, 299
Jemen 126, 130–32, 136–37
Jeruzsálem 89, 100, 105, 107, 108, 119, 120
lásd még Siratófal
Jones, Reece 55, 154, 164–65
Jordánia 98, 117, 119, 134–36
Journal of Housing and the Built Environment (folyóirat) 212
Judt, Tony 239
Jugoszlávia 233
Juncker, Jean-Claude 238–39
Jung, Carl Gustav 225

K
kábítószer-kereskedelem 61, 68, 208–209
Kamerun 200, 203–204
karacsi megállapodás (1949) 171
Kasmír 173–77
Kassem, Suzy 121
kasztrendszer, indiai 179–84
katalán válság 237
katolikusok és protestánsok, Észak-Írország 273–79
kelet-európai migránsok 283–84
Kelet-Németország 221–32
Kelet-Pakisztán *lásd* Banglades
Kelet-turkesztáni Köztársaság 26
Kenya 194, 200–201, 210
kerbelai csata (680) 129
Abdur Rahmán 177
Khan, Humayun 81–82
Khan, Khizr és Ghazala 81–82
Khatun, Felani 154, 184
Kína 8, 13
Arunácsal Prades iránti követelés 173
buddhisták 29
Csin-dinasztia 25
Észak- és Dél-Korea 296–97
hanok 22–23, 25–27, 29, 39, 48
hukou rendszer 34–35, 36
információáramlás korlátozása 40–46, 85
kiberbiztonsági törvénycsomag 43–47
Kibertér Adminisztráció 46–47
kínai nagy fal 20–25

kulturális forradalom 24
nagy tűzfal/Aranypajzs 40–48
Tibet 25–26, 28–29, 42, 156
ujgurok és hanok közötti megosztottság 25–28, 42
urbánus és vidéki megosztottság 20, 32–34
viszonya Mianmarral 172
vízkészlet 28, 302
kereszténység 11, 103, 110, 114, 158, 171, 205, 286
Egyesült Államokban 81
Egyesült Királyságban 273–79, 286–87
Klein, Horst 224
klímamenekültek 14, 165–68
klímaváltozás 165–68, 184, 301
Kohl, Helmut 227
komancsok 59
kommunista párt
kínai kormány 19–20, 27–29, 34–35, 46–47
Szovjetunió 227
Kongói Demokratikus Köztársaság 191, 199, 202
Kongói Köztársaság 199
Kongresszus Párt, India 163
Korán 130, 142, 146, 247, 289
Kornbluth, David 100–102, 108
Koszovó 304
Közel-Kelet
arab egység 144–48
fejlettségi jelentések 141–42
három deficit 141–42
idzstihád 142–43
kerítésépítés 125–27, 135–39
Palesztinával való viszony 118–19
polgárháborúk 132–33, 136
terrorista fenyegetettség 125–26, 131
vallási megosztottság 128–34, 136, 137, 146–48
Zöld Zóna, Bagdad 126–27, 293–94
lásd még az egyes országoknál
közösségi média 11, 40, 41, 43, 68, 85
Krenz, Egon 227
ksatriják 180
Kujcsou tartomány, Kína 35
Kurdisztán/kurdok 132–33, 139–40
Kuvait 8, 130, 134, 137–38

L
Lagos, Nigéria 194, 211–12
La Manche csatorna 243
Lambert, Charles 250
Latin-Amerika 211
lásd még Mexikó
Le Guin, Ursula K. 149
Le Monde (napilap) 40, 249–50
Lengyelország 235, 237, 240, 250, 284
Le Pen, Marine 256–57
Libanon 56, 119, 129, 130
Libéria 202
Líbia 131, 134
Lincoln, Abraham 87
Litvánia 8, 240
Liu-pan hegy (Mao Ce-tung) 23
Louisiana megvásárlása 58
Lu Vej 47

M
Machel, Graça 210
Macron, Emmanuel 237

Magyarország 8, 227, 235–36, 238, 241–42, 243, 251, 284, 295, 297
Malik, Tashfeen 68
Mandzsúria 22, 25–26
Manuszmriti 179
Mao Ce-tung 23–24, 26, 30–31, 45, 46
Marokkó 189–90, 203, 215, 241
marokkói fal 189–90, 215, 241
Marshall-segély 301
második intifáda (2000–2005) 97, 117
Második Templom, Izrael 106, 107
Mauritánia 190
Maximus, Magnus 266
McCain, John 82
menekültek 67–68
Európába érkezők 239, 241–42, 243–44, 246–47, 247–48, 252–53
szíriai ~ 134, 139
lásd még bevándorlás
Merkel, Angela 232, 237, 252, 255, 256
Mexikó 7, 9, 58–74
mexikói–amerikai háború 58, 61
mexikói repatriálás 62
Mianmar 156, 168–73, 178
migráció *lásd* bevándorlás
Mimroth, P. L. 183
Modi, Narendra 163
Mogul-dinasztia 155
Mohamed bin Szalmán, szaúdi trónörökös 143–44
Mohamed bin Zájed al-Nahján, Abu-Dzabi trónörököse 144
Mohamed próféta 129, 142
Mombasa Köztársasági Tanács 200
Mongólia 22, 25
Mozambik 208
MukaMunya lakópark 209–10
Munkáspárt, brit 282–83
muszlimok *lásd* iszlám
Muszlim Testvériség (MT) 115

N
nacionalizmus 7, 13, 14, 144, 145, 164, 177, 178, 233, 237, 238–39, 268, 283, 286, 292, 300, 303–304, 307
nágák 170–73
Nagy-Britannia *lásd* Egyesült Királyság
nagy gazdasági világválság (1929–1939) 62
nagypénteki egyezmény (1998) 274
Nairobi 194
Narajanan, K. R. 183
NATO (Észak-atlanti Szerződés Szervezete) 18, 70, 139, 240, 307
Ndadaye, Melchior 202
Németország
berlini fal 13, 21, 221–22, 227–28, 232, 235
bevándorlás 244, 252–56
egyesülése 229–32
jobboldali pártok 254–56
Kelet- és Nyugat-Németország 221–32
muszlim népességi adatok 248
Német Szocialista Egységpárt, Kelet-Németország 223
nemzetállamok 303–304
Afrikában, létrejöttük a gyarmatosítás után 191, 194, 195–99, 202–203, 215

Nemzeti Fegyverszövetség, Egyesült Államok 71
Nemzeti Front, Franciaország 249, 251, 256–57
Nemzetközi Bíróság (ICJ) 203–204
Nemzetközi Migrációs Szervezet 166
Nepál 153, 173, 178
New Scientist (folyóirat) 195
Nigéria 192, 196, 200, 201, 203–205, 208, 210–11, 303
Nkrumah, Kwame 185, 206
Norvégia 243
Nowrasteh, Alex 67

Ny
Nyerere, Julius 206
nyílt határok elmélet 297–301
Nyugat-Németország 221, 223, 227–28, 229–30
Nyugat-Szahara 189–90, 203

O, Ő
Obama, Barack 64–65, 71, 88, 134
Olaszország 237–38, 243, 244, 249
Orbán Viktor 242–43, 257
Oroszország 8, 14, 133, 240, 243
Orwell, George 28, 291
Oszmán Birodalom 134
őslakos amerikai törzsek 59, 72

P
Pakisztán 155–56, 158, 164
  afganisztáni határ 177–78
  indiai határ 8, 173–77, 178–79
  iráni határ 178
Palesztina 304
  Ciszjordánia 93–96, 97, 98–100, 101–102, 112–14, 117–18, 126, 274
  diszkrimináció a Közel-Keleten 114–15
  egyiptomi határ 115–16
  Gáza 96, 112–18, 128, 295–96
  Hamász és Fatah 112–15, 116, 117, 120
  határ alatti alagutak 115–16
  keresztény népesség 114
  lásd még Izrael és Palesztina
Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ) 95
Palesztin Nemzeti Hatóság 112, 117–18
pánarabizmus 125, 128, 147
páriák *lásd* dalitok
pastuk 172
Patrióta Európaiak a Nyugat Iszlamizálódása Ellen *lásd* Pegida
Pearce, Fred 195
Pegida (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes) 254–55
pénzügyi krach (2008) 236
People's Daily (napilap) 33
peresztrojka 227
Peru 10, 211
Perzsia *lásd* Irán
piktek 266
Pinto, Lourenço 195
Polisario Front (PF) 189, 190, 203
portugál felfedezők 195–96
protestánsok és katolikusok Észak-Írországban 273–79
Putyin, Vlagyimir 41

Q
Quesada, Vicente Fox 73
Question Time (műsor) 280

R
Reagan, Ronald 7, 63
Road to Somewhere (D. Goodhart) 281
Robinson, Henry 275–76
Robinson, Peter 276
rohingyák 168–70
Római Birodalom 264–65
Rozoff, James 259
Ruanda 202

S
San Bernardinó-i terrortámadás 58
Schabowski, Günter 228
Scioli, Mike 64
Selyemút 23
síita iszlám 11–12, 14, 127–29, 130–33, 136, 137, 145, 147, 178
Siratófal, Izrael 106–107
Skandinávia 247
Skócia 264–65, 267, 268–74, 279, 292
  gael nyelv 269
  függetlenségi népszavazás (2014) 270
  kapcsolata Angliával 268–71, 272–73, 279
  skót parlament 270–71
skót autonómiatörvény (1998) 271
skót autonómiatörvény (2016) 271–72
Skót Nemzeti Párt 271
Smith, Nathan 297–98, 299
Spanyolország 58–59, 142, 189, 203, 241
Srí Lanka 156
Stasi 227
Strelczyk, Hans 224
Stuart Károly Eduárd 267
súdrák 180
Sungbo's Eredo 196
Suwalki-folyosó 240
Svájc 246
Svédország 8, 243, 248, 284

Sz
Szabadságpárt, Ausztria 251, 256
Szabadságpárt, Hollandia 251, 256
Szadat, Anvar 147
Szafavida-dinasztia 134
Szahravi Arab Demokratikus Köztársaság 189
Szalmán bin Abdel-Azíz al-Szaúd, szaúdi király 143–44
szárazföldi és tengeri határvita 200
Szaúd-Arábia 14, 130, 132, 133, 136–38, 146
  belső megosztottság 137
  kerítésépítés 57, 134, 136–38, 274, 296
  uralkodócsalád által kezdeményezett reformok 143–44
szefárd zsidók 103–104, 107
Szégyen fala, Marokkó 190
szélsőjobboldali pártok 251, 255–56
Szenegál 200
Szerbia 8, 241, 295
szesztilalom (1920–33) 61
Sziacsen-gleccser 176

Sziklaszentély 106
Szingh, Hari maharadzsa 174
Szíria 26, 56, 102, 119, 130–35, 138, 139, 147, 257
szír–izraeli határfal 102
Szlovénia 8, 243, 256
Szomália 201
Szövetségi Irányítású Törzsi Területek, Pakisztán 177
Szovjetunió 223, 227, 235
szunnita iszlám 11, 14, 129–30, 132–34, 135, 136, 137, 143, 145, 146–47, 178

T
tálibok 177–78
Tanganyika 206
Tanzánia 202, 206
Társadalmi Mobilitás és Gyermekszegénység Bizottság, Egyesült Királyság 280
Teng Hsziao-ping 24, 31, 47
terrorizmus
  Amerikai Egyesült Államok 67–68
  Bango Bhoomi-elmélet 164–65
  Európa 241–42, 245, 249
  Kenya 201
  Közel-Kelet 125–26, 131
  radikális iszlám 26–27, 68, 102, 127–28, 131–32, 134–35, 144, 158, 170, 296
  ujgurok Kínában 26–28
  lásd még Hamász; Iszlám Állam (IÁ)
Texas 57–62, 69, 72
Texasi–Mexikói Járműipari Szuperklaszter Régió 69–70
The Washington Post (napilap) 44
Tibet 25–26, 28–29, 42, 156
Tohono O'odham nemzet 72
Tortilla-függöny 62
Törökország 133, 138–40, 241, 253
tribalizmus Afrikában 192–94, 204–207
Tripathi, Szandzsiv 162
Trump, Donald 9, 14, 53–56, 58, 67–68, 70–74, 76–77, 81–83, 86, 120, 255, 300
  lásd még Amerikai Egyesült Államok
Tunézia 127, 134
tuszik 201–202
Twitter-botok 41

U, Ű
ujgurok 26–29, 42
ukrán–orosz konfliktus 240
unionisták és nacionalisták *lásd* Észak-Írország
űrverseny 223

V
vaisják 180
vallási üldöztetés 14, 158, 163–64, 167–70
  lásd még iszlám; Izrael és Palesztina
Vanguard (napilap) 204
Varószia, Ciprus 294
vasfüggöny 27, 222, 225–26, 232, 234, 253
Védelmi Fenyegetést Csökkentő Ügynökség (DTRA) 135
Világbank 70, 207, 307
világháló *lásd* internet

világűr birtoklása 305
virtuális magánhálózat (VPN) 40, 42
visegrádi államok 236–37

W
Wade, George, tábornagy 267
Wales 272–73, 281, 286, 292
Weinstein, Bret 85–86
Wetzel, Günter 224
Wilson, Harold 282

X
xhosa törzs 204

Z, Zs
Zanzibár 206
Zimbabwe 10, 207–208
Zöld menet, marokkói 189–90
Zöld Zóna, Bagdad 126–27, 293–94
Zuckerberg, Mark 11
zulu törzs 192, 204, 208
Zsabotyinszkij, Zeév (Vlagyimir) 101

TARTALOM

Bevezető 7

Első fejezet
A nagy tűzfal – Kína 15

Második fejezet
Építsük meg azt a falat! – Egyesült Államok 49

Harmadik fejezet
Tények a terepen – Izrael és Palesztina 89

Negyedik fejezet
Vonalak a homokban – A Közel-Kelet 121

Ötödik fejezet
Migránsok mágnese – Az indiai szubkontinens 149

Hatodik fejezet
Nemzetálmok – Afrika 185

Hetedik fejezet
Mind szorosabb unió? – Európa 217

Nyolcadik fejezet
A britek sóhaja – Egyesült Királyság 259

Konklúzió – A köztes terek 293

Bibliográfia 309
Köszönet 316
Név- és tárgymutató 317

„Sokszor hallunk az izraeli falról, az Egyesült Államok és Mexikó közötti határfalról vagy az Európában húzódó kerítésekről, mégis kevesen tudják, hogy valójában sorra épülnek falak a határok mentén. Világjelenségről van szó: keverik és öntik a betont, anélkül hogy ez legtöbbünknek feltűnne. A 21. században már most több ezer kilométernyi fal és kerítés épült meg a világ számos pontján. Legalább 65 ország – az államok több mint egyharmada – épített akadályokat a határai mentén; a második világháború óta felhúzott falak több mint fele az ezredforduló után épült."

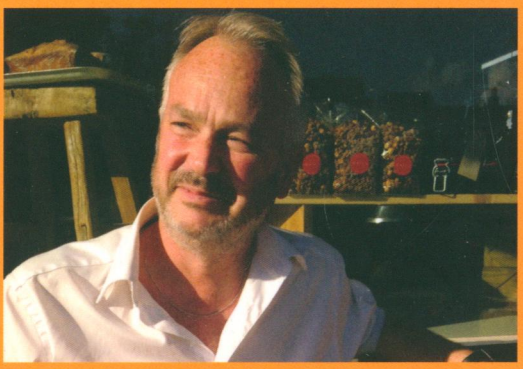

Tim Marshall (1959) brit újságíró, külügyi szakértő. Korábban a *Sky News* szerkesztője, a BBC munkatársa. Tudósított többek közt a boszniai, macedóniai, koszovói, afganisztáni, iraki, szíriai és izraeli konfliktusokról. Az általa 2015-ben alapított hírelemző portál, a TheWhatandtheWhy.com főszerkesztője.

„Beköszöntött a falak kora."

Minden történetnek két oldala van – ahogyan minden falnak is. Napjainkban, a törzsiség új korában egymás után emelkednek az újabb és újabb barikádok.

Pénz, rassz, vallás, politika: alapvetően ezek választanak el bennünket egymástól. Donald Trumpnak a mexikói határra tervezett fala legalább annyit árul el Amerika megosztott múltjáról, mint az ország jövőjéről. A kínai nagy tűzfal elválaszt „minket" „tőlük", Európában pedig a politika és a migráció lobbanékony elegye már magát a liberális demokráciát sodorja veszélybe.

Tim Marshall érdekfeszítő könyvében azt kutatja, mi osztott meg bennünket a múltban, feltérképezi a jövőt, és rávilágít a világunkat még sokáig meghatározó törésvonalakra.

parkkiado.hu 3999 Ft
9 789633 556689
facebook.com/parkkonyvkiado